

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1102

82

U-58

9P

2011

82
U-58

890.15
4 211.0P

Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

Վ Օ Ղ Թ Ր Ս Բ Օ Թ

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Տ Յ Ա Ն Ա Լ Ի Ս Ա Կ Ա Ն Է

Մ. Մ Ա Մ Ո Ւ Ի Բ Ե Ա Ս

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Տ Ի Պ

Հ Ա Տ Ո Ր Ա. Բ. Վ. Ս. *Ch. J. No.*

Տ Ե Ր Ե Ի Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ի Զ

Տ Ի Գ Ր Ա Ն Յ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Տ Է Տ Է Ե Ա Ն

Չ լ ի շ ռ Ն ի խ ա

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Կ Ն Տ Է Տ Է Ե Ա Ն

1873

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

Հ Ի Վ Ա Ն Օ Է

111444-42

879 - 2011
4681-2011

ՎՈՒԹՐ ՍՔՐԹ

Ի Վ Ա Ն Օ Է

(IVANHOE)

ԳԼՈՒԽ Ա.

Այսպէս խօսէին. մինչ դէպ 'ի ստորն բակ'
Երեկոյեան դէմ՝ խողն պարարակ՝
Գառնար ախանց՝ Հանգչել 'ի խշտիս,
Անշահ Հանելով՝ խանչին ահռելիս:
ՌԻՒՍԱԿԱՆ

Հիս ատենները զուարթուն Անկլիոյ այն ախորժելի նա-
հանգին մէջ որ Տօն գետով կ'ոռոզի՝ անտառ մը կար ընդ-
արձակ որ Շէֆֆիլտի և Տօնդաստրի գեղազուարճ քաղքին մէջ
տեղ գտնուող աղւոր բլուրներն ու հովիտները կ'ծածկէր: Սոյն
անտառին մէկ քանի մասերը գեռ ևս կ'տեսնուին Վէնդփօրթի,
Վարնդլիֆ ծառաստանի և Ռօթթրհէմի կողմերը: Ահա այս տեղ
կ'ըմպառէր երբեմն Վճառլէի վիպական վիշապը, այս տեղ
մղեցան երկու Վարդից ըսած քաղաքային պատերազմաց ժա-
մանակ շատ մ'ահեղ կռիւներ, նոյնպէս այս տեղ կ'ծաղկէին
'ի հումն այն զուգ զուգ արի վտարակներն (outlaws) որոց
նախնիներն անկլիական ժողովրդեան երգերու մէջ հռչակ առին:

Մեր վէպին գլխաւոր տեսարանն այս վայրս լինելով անոր թուականը Ա. Ռիչարտի* իշխանութեան վախճանին կ'հասնի : Այս թագաւորին երկարատև ստրկութեան ատեն՝ իր հայրենի աշխարհը վերագարձը աւելի փափաքելի քան յուսալի իրողութիւն մ'էր իր յուսակաւոր հպատակաց համար, որ նոյն պահուն պէս պէս բռնութեան ներքեւ կ'ճնշէին : Ազնուականք՝ որոց զօրութիւնը Ստեֆըն թագաւորին օրովը սաստկացեր էր՝ և հազիւ թէ Հէնրի Բ. ին խոհականութեամբն արքունի թագին հպատակելու միտեր էին, նորէն իրենց հին անզուսպ բռնութիւնը ձեռք առեր, Անկլիոյ Պետական խորհրդին տկար միջամտութիւնը քամահեր՝ և իրենց ամբողջները զօրացնելով, արբանեկաց խումբը ստուարելով՝ ամէն բնիկները սարսկներու կարգն անցնելու կ'նկրատէին. միանգամայն ամէն ճիգ կ'ընէին զօրադնդեր պատրաստել՝ որ պէս զի ՚ի հարկին անոնց գլուխն անցնելով՝ կարող լինին ազգային մօտալուտ փոթորիկներու մէջ մեծ դեր մը խաղալ :

Այն ատեն՝ Քրէնքլինս կոչւած ստորին կարգի մարդկան վիճակն՝ որոնք Անկլիոյ Սահմանադրութեան ոգւայն համեմատ՝ աւատական բռնութենէ զերժ մնալու իրաւունք ունէին՝ անսովոր վտանգի մէջ կ'զտնէր : Եթէ, ինչպէս որ առ հասարակ կ'սրտահեր՝ այս դասու մարդիկ իրենց մօտաւոր փոքրիկ թագաւորներու մէկուն պաշտպանութեան ներքեւ մտնէին, անոր տան մէջ պաշտօն վարէին՝ կամ բարեկամութեան փոխադարձ դաշամբ կասրելով՝ անոր օգնական գտնուելու խօսք տային, կարելի է որ այն ատեն ժամանակաւոր հանդիստ մը վայելէին. բայց այս անգործութիւնը ստանալու համար՝ ամէն անկլիացւոյ սրտին պաշտելի ազատութիւն մը զոհ ընել և պաշտպան պետին՝ փառասիրութենէ ձեռնարկած՝ ամէն յանդուզն արշաւանաց աջակից գտնուել հարկ էր : Միւս կողմէն մեծ Պարոններն այնքան բողբ մաղիմի միջոցներ ունէին ժողովուրդը կեղեքելու և ճնշելու, որ միշտ պատրուակ և կամք չէին սրակսեր իրենց՝ բնաջինջ ընելու չափ՝ նեղել և հալածել տկարացոյն գրացիներ՝ որոնք թերեւս պետերու իշխանութենէ ազատելու փորձ փորձելով՝ կ'փափաքէին

* Ընդհանուր ընթերցողին վէպիս պատմական մասերն աւելի դիւրբերուներէ բերելու համար՝ կ'առաջադրեմ՝ յաջորդ թիւով՝ Բրիտանիոյ պատմութեան խիտ համառօտ մէկ նկարագիրն ընել :

իրենց անլեւա պարմունքին և երկրին օրինաց մէջ պաշտպանութիւն փնտռել վտանգալից ատեններ :

Ազնուականաց բռնութիւնն և ստորին մարդոց տառապանքն աւելցնող պարագայ մը եթէ կար՝ մանաւանդ՝ Նորմանտիոյ դուքս Ալիլէմի աշխարհակալութեան արգիւնքն էր : Չորս դարեր բաւական չէին եղեր՝ Նորմաններուն և Անկլո-Սաքսօններու անհաշտ արիւնն իբարու հետ խառնել, կամ, լեզուի նոյնութեամբ և փոխադարձ շահերով երկու անհաշտելի ցեղեր միաւորել, քանի որ ասոնց մին իբր յաղթող ժողովուրդ տակաւին կ'սրտխտար, մինչդեռ միւսն իր պարտութեան հետեանքը հեծեծելով կ'տանէր : Հէսկինքսի ճակատամարտէն ետքն երկրին իշխանութիւնը շիտիկն Նորմաններու ձեռք անցաւ, և ինչպէս որ պատմութիւնը կ'հաստատէ, յաղթականներն այս իշխանութիւնն անխնայ ՚ի գործ դրին : Սաքսօնեան տոհմին բոլոր իշխաններն ու առագանին անհետ եղան կամ հողազուրկ, քանի մը բացառութեամբ : Բնիկներուն մէջ աննշան հող ու կալուած ունեցողները շատ քիչւոր էին : Արքայական քաղաքականութիւնն ամէն օրինական և ապօրէն միջոցներով կ'աշխատէր ՚ի վաղուց ջլատել բնիկ ժողովրդեան այն մասն որ իրաւամբ ոխերիմ հակակրօթիւն ունէին բռնակալին դէմ : Նորմանեան ցեղին ամէն թագաւորներն ակն յայանի իրենց Նորման հպատակները միայն կ'սիրէին : Արտորական օրէնքներ՝ և սաքսօնեան Սահմանադրութեան անուշ և ազատ ոգւոյն անձանթ ուրիշ շատ մը կանոններ նկուն բնակիչներուն գլխուն վրայ դրին՝ որպէս թէ աւելի ևս ամբաստան այն աւատական շղթաներն որով կաշկանդեր էին : Արքունի սրբալուսն ու երևելի ազնուականաց ղեկավարներն՝ ուր արքայական շուք ու հանդէս կ'սարգէին, լոկ Ֆրանքո-Նորման լեզուն կ'խօսէին. դատաբանները մի և նոյն լեզով զատ ու վճիռ կ'արձակէին : Համառօտ՝ պատու, ասպետութեան և նոյն իսկ արդարութեան լեզուն Ֆրանսերէն լեզուն էր, մինչդեռ անկլո-սաքսօնեան առնի և ազգու բարբառը դեղձուկներու և շինականներու բերնին յարմար լեզու կ'գատէր, և ասոնք ալ ուրիշ լեզու չցիտէին : Սակայն դարձեալ լօրտերն ու մշակներն՝ որ իբր անբան երկիրը կ'մշակէին՝ իրարու հետ առ հարկի յարաբերութեան մէջ գտնուելով՝ հետզհետէ նոր բարբառ մը շինելու հետ էին, որ կէս

Ֆրանսերէն և կէս անկլո-սարսօն լեզու մ'էր, և այս կերպով իբարու միտք կ'հասկնային: Այսպէս քիչ քիչ կերպարանն առաւ մեր անկլիական լեզուն, որուն մէջ յաղթողներուն և յաղթեալներուն բարբառն վայելչութեամբ մ'իրարու հետ խառնուեցան, և այնուհետև դասական ու Եւրոպիոյ հարաւային երկիրներու լեզուներէն նոր նոր բառեր փոխ առնուելով շատ ծաղկեցաւ:

Ընթերցողին ընդհանուր ծանօթութիւն մը տալու համար այս պատմական իրողութիւնները պատմել յարմար դատեցի. վասն զի կարելի է կ'մոռնայ թէ՛ որչափ որ պատմային նշանաւոր գէպք մը, ինչպէս պատերազմ կամ յեղափոխութիւն՝ չցուցնէր թէ Բ. Ալլէյէմի իշխանութենէ ետքը՝ անկլո-սարսօնեան աղղը՝ իբր զատ ժողովուրդ մը սեպւին, սակայն իրենց և բռնակալներու մէջ տիրած ազդային խտրութիւնները, իրենց նախնի անկախ կացութեան և արդի ստրկութեան յիշատակը՝ մինչև Կառլար Գ. ին օրովը կ'յարատեւէին, այնպէս որ բռնակալութեան ըրած վէճքերը միշտ անբուժելի կ'մնային, և յաղթող Կորմաններու սերունդը յաղթեալ Սարսօններէն 'ի սպառ կ'բաժնէր:

Այս գլխին սկիզբը յիշած անտառին ճոխ դալարի ցանցառին (glade) վրայ արդէն արևը կ'իջնէր: Հարիւրաւոր լայնկատար, հաստակոճղ, ուռճալի կաղնիներն՝ որոնք թերևս հռոմէական զօրաց պանծալի հանդէսը տեսեր էին, իրենց հոծ ճիւղերը զմայլելի գալարաւայրի մը խիտ գորգին վրայ կ'տարածէին: Տեղ տեղ փշալի դափնիներ (holly), մրտենիներ և փեկոններ՝ իրարու բոլորած՝ մարը մանող արփիին ճառագայթները կ'խափանէին. տեղ տեղ ալ՝ իրարմէ անջատելով սփռու ծառուղիներ կ'յօրինէին, որոց շփոթ հեռանկարին հրճուանօք կ'նայի մարդուս աչքը, մինչդեռ երևակայութիւնը զանոնք իբր անտառային մենութեան աւելի ամայի տեսարաններու տանող շաւիղներ կ'նկատէ: Աստ՝ արևուն կարմիր նշոյլները ցիր ու նսեմ լոյս մը կ'արձակեն և ծառերու բեկեալ ոստերուն և լօռուս կոճղերուն վրայ ըստ մասին կ'սփռին, անդ՝ շողուն շառաւիղներով կ'լուսաւորեն դալարին այն մասերն ուր կ'ձգտին:

Ցանցառին միջևն՝ ահազին բաց վայր մը կար որ կ'երևի թէ քրմական ծէսերու նուիրած ատրուշան մ'էր. վասն զի բլրակին

կատարն՝ որ հարթութենէն արհեստական կ'թուէր՝ տակաւին անտաշ խոշոր քարերու բոլորակ մը կ'դանէր: Այս քարերէն եօթը կանդուն էին, միւսները՝ թերևս նորադարձ և եռանդուն խաչապաշտի մը ձեռօք իրենց անդէն խախտեր, մէկ քանին անշարժ մնացեր և մէկ քանին ալ բլրակին մէկ կողմը թաւալեր էին: Լայն վէժ մը միայն մինչև վար գլորեր՝ և բլրին բոլորը մեղմիկ հոսող վտակի մ'ընթացքը կարելով՝ թեթև կարկաչ մը հանելու առիթ տւեր էր այն յստակ և այլուր լռիկ վտակին:

Այս դաշտային տեսարանին վրայ լոկ երկու մարդիկ կ'տեսնուէին. երկուքն ալ հագուստով և տեսքով հին Եօրքշայրի մօտ Ահատ-Ռայայինի թառուս երկիրներուն կոշտ և դեղձուկ բնիկներուն կ'նմանէին: Երկրորդնը՝ մթին, վայրենի և ժանտ տեսք մ'ունէր. իր հագուստը՝ ըստ կարի՝ պարզ ձև մ'ունէր. թեզնաւոր, նեղ, մերթէ վտառակ մ'էր, որուն վրայ՝ թէև 'ի ըսկզբան մագերը մնացեր՝ բայց վերջէն շատ մը տեղերէ թափած լինելով՝ դժուարին էր որոշել՝ քանի մը մազոտ մասերէն՝ թէ ո՞ր կենդանիին օգիկս էր: Այս զդեսար վզէն մինչև ծնկերը կը հասնէր և ամէն լաթի տեղ կ'բռնէր: Ազնակին (collar) կողմէն լոկ գլուխ անցնելու չափ ծակ մը կար՝ որմէ կ'խմացէր թէ ուսերու վրայէն սահելով կ'հաղնէր, նոր շապիկ կամ հինօրեայ ճօշանի մը պէս: Խողի փոկերէ շինած սանդալներ իր ոտները կ'պահպանէին, նոսր կաշի երկիւնք սրունդները բոլորելով՝ մինչև թամբերը կ'եւնէին և՛ սկովտեան լեռնակառացը պէս՝ ծունկերը մերկ կ'թողուին: Եւ որպէս զի վտառակը լաւ մը մարմինը զրկէ՝ մէջքէն լայն կաշիէ կամարով մը սեղմեր և սղոնձէ օղակով մը կապեր էր: Մէկ կողմէն տոսրակ մը՝ միւս կողմէն փողով խոյի եղջիւր մը կախեր էր որ 'ի հարկին փչէ: Կոյն կամարէն անցուցեր էր նաև երկայն, լայն, սրածայր, երկսայրի դանակ մը՝ նոխարի կոթով մը՝ որ այն ժամանակն անգամ Շէֆֆիլտի նշանը կ'կրէր*: Այս մարդը գլխուն վրայ խոյր չունէր. իր ոլորած զխակը միայն կ'պահպանէր զայն, մագերն արևուն սօթէն խանձեր՝ մոթ կարկիր ժանդի գոյն առեր էին, այնպէս որ իր երկար մօրուսին հետ զխմապատկեր մը կ'ընծա-

* Մինչև այսօր Շէֆֆիլտ երկրի անուն ունի իր գանակներուն համար:

յէին, քանի որ մօրուքը գեղին կամ սաթի գոյն ունէր: Աւելորդ չէ նշանակել նաև հազուատին այն մասն որ պղնձէ օղակ մ'էր, շան մը մանեկին նման, բայց ամենեկին ճիշդ մը չունէր, այլ վղին կուռ փակեր էր՝ շունչ առնու չափ թողլ, բայց այնքան նեղ որ անհնար էր զայն հանել առանց խորտոցի: Այս այլանդակ ճիւղակին (gorget) վրայ՝ սաքսոն տառերով սա փորագրերը կար:

« — ԿԻՒԹԹ՝ ԱՐԳԻ ԳԻՎՈՒԼՖԻ, ՌՕԹԻՐՎՈՒՏ ԲՆԱԿՈՂ ՍԷՏՐԻԿԻՆ Ի ԾՆԷ ՍՏՐՈՒԿՆ Է (thrall) »:

Խողարածէն զատ, վասն զի Վիւրթի պաշտօնն այս էր, քրքմային ուրիշ ընկած քարի մը վրայ նստեր էր անձ մ'որ անորմէ շուրջ տաս տարի պղտիկ կ'երևէր, և իր զգեստը՝ թէև ձևով ընկերինն նման՝ նիւթը լաւադոյն և տեքն տելի այլանդակ էր: Իր շէկ վտաւակէն զատ՝ որուն վրայ անշահ նկարներ կային, կարճ վերարկու մ'ունէր՝ որ հազիւ մինչև զիստը կիսովին կը գոցէր, երեսը՝ թէև թերմաշ կարմիր չուխայ, պաստաւը փայլուն գեղին կտաւ էր, և որովհետև կրնար այս վերարկուն մէկ ուսէն միւսը տանիլ, և ըստ հաճոյս մարմինն անոր մէջ սլելլ, լայնքն աւելի մեծ էր քան երկայնքը՝ և հետևապէս անսովոր բան մը կ'երևէր: Արծաթէ նոսր բաղաւորներ ունէր նա, և նոյն մետաղէ մանեակ մը սա վերնագրով:

« — ՎԱՄՈՒՍ՝ ԱՐԳԻ ՎԻՏԼԷՍԻ, ՌՕԹԻՐՎՈՒՏ ԲՆԱԿՈՂ ՍԷՏՐԻԿԻՆ ՍՏՐՈՒԿՆ Է »:

Այս գերին ալ իր ընկերին պէս սանդալներ հագեր էր, բայց՝ փոկի տեղ՝ իր սրունդը բարձրաններու մէջ ազուցեր էր, և մին կարմիր, միւսը գեղին էր: Ունէր նաև խոյր մ'որուն բոլորալիքը՝ բազններու կապածին նման՝ շատ բոժոժներ կախեր էին, այնպէս որ երբ գլուխը դէս ու դէն օրորէր՝ բոժոժները կ'հրնչէին. և որովհետև մի և նոյն գրքին մէջ հազիւ թէ վայրկեան մը կ'նստէր՝ հնչունը գրեթէ անշուշ կ'լուէր: Սոյն խոյրին բոլորը կաշիէ կարծր կապ մը կար՝ որ դէպ ՚ի կատարը կը լայննար՝ թաղի ձև՝ մինչդեռ մէջ տեղէն երկար սրբիկ մ'երևելով՝ զիշերային գտակի կամ կիսարի մը գլխազարդին պէս՝ մէկ ուսին վրայ ընկեր էր: Իր հազուատին կերպը, բոժոժները, այնպէս քիչ մը խենդուկ, քիչ մ'ալ խորամանկ գէմքն ակն

յայտնի կ'ցուցնէին որ այս սարուկը միմոս մը, խեղիատակ մ'էր, և այսպիսիներ մեծատուններու սպարանը կ'ընակին՝ որպէս զի տաղակալի երկար ժամեր զուարճութեամբ անցնելու անոնց օգնեն: Այս ալ իր ընկերին պէս կամարէն կախած սրբիկ մը կ'կրէր, այլ ոչ շեփօր ունէր և ոչ դանակ, թերևս անոր համար որ այս տեսակ մարդոց ձեռքը զէնք տալը վտանգաւոր կը թուէր: Ուստի լոկ փայտէ թրով մը զինուեր էր, ինչպէս որ կը զինուի մեր արդի թատրոններու մէջ խաղարկուն:

Այս երկու մարդոց կերպարանն այնքան տարորոշ չէր որչափ իրենց նայուածքն ու վարմունքը: Վիւրթ ախուր ու դժնեայ գէմք մ'ունէր, ակնարկը խորին վհատութեամբ գետին կ'սեւեռէր, և թերևս այս վհատութիւնն անհոգութիւն համարէր եթէ ատեն ատեն իր հրալիբ աչերէն ելած կայծը չյայտնէր թէ՛ իր վշտահար յուսահատութեան ներքև՝ բռնակրութեան զգացում մ'ու գլխազրութեան իղձ մը պահած են: Իսկ Վամուս՝ աննպատակ հետաքրքրութիւն, անգուլ անհամբերութեան հայուած մ'ունէր, ինչպէս որ իր դասու մարդիկ սովորաբար ունին, հանդարտ կենալ չգիտէր, և իր վիճակէն ու տեսքէն սաստիկ դժ կ'երևէր:

Այս երկու ընկերներն անկլո-սաքսոն լեզուով կ'խօսակցէին առանձին: — Ուր էր թէ սուրբ Վիթօլտի անէժքն այս դժօխային խողերուն գլխին իջնէր — ըսաւ խոզարանը, իր շեփօրը փշելով ուժգին՝ որպէս զի ցիր ու ցան խողերը հաւաքէ, և թէև ասոնք սոյն կոչումն ներդաշնակ ձայնով մը պատասխան տւին, բայց բնաւ չէին արտորար խողակի և բալուտի պարբար ինջոյքէն հեռանալու, կամ վտակին մօրուտ ափերը թողու, ուր շատերը կ'իսովին ազմի մէջ մտեր՝ հանդիսա ընկողմներ էին և իրենց պահտորդին ձայնին ականջ չէին կախեր: — Յուրբ Վիթօլտի անէժքը թափի անոնց և իմ վրայ — կրկնեց Վիւրթ — եթէ մուծը չկիսած գայլը մէկ քանի հատ չըրթէ չտանի, ես ալ մարդ չեմ: Արի, եկուր Քանկս, Քանկս — գոչեց նա բոլոր ուժովը՝ ձայն տալով՝ դժուր գայլանման շան մը՝ կէս դամբու, կէս բարակ՝ (greyhound) որ չորս դին ցատկաւելով վաղեց հետս խողերը ժողվելու, թէև իրօք ասդիս անդին յըրբեց, և ախրջն օղնելու տեղ՝ սպիտութենէ կամ նենգութենէ՝ դործն աւրեց: — Մատանան խորատակէ սա շան ակուաները — Ը-

սաւ Աիւրթ — և կրակ թափի այն Որսորդապետին զլինին որ մեր շուներուն ճիրանները կտրելուն՝ այսպէս անճարակ կ'մնան* : Աամպա, ելիւր քիչ մ'օգնէ ինձ, եթէ սիրտ ունիս, բլրակին չորս դին սրտոյտ մ'ըրէ, խողերուն ճամբան կտրէ՝ և անոնց չափը տալէն ետև՝ առջևդ ձգէ ու զանոնք յառաջ քշէ հեղ զառնուկներու պէս :

— Իրան ըսիր, պատասխանեց Աամպա, տեղէն չչարծելով — այս մասին ոտքիս խորհուրդ հարցուցի, և ինձ միաբերան ըսին որ իմ վեհապետական աստիճանիս անվայել գործ մ'է երթալ և սա սիրուն հանդերձս սողմին մէջ թաթխել : Ուստի, կ'յորդորեմ քեզ, Աիւրթ, որ Քանկս շունդ կանչես, երամակդ իր զլինին ձգես, և սուր որ երթան, որոց ձեռքն որ ընկնին, թէ զօրադնդի, թէ ելուզակի, թէ թափառիկ ուխտաւորի հանդիս պին, ուրիշ բան չեն կրնար լինիլ՝ այլ միայն նօրմաններ, այսպէս դու ալ մեծ նեղութենէ մը կ'ազատիս և հանդիստ կը դտնես :

— Հանդիստ մի դտնեմ խողերը նօրման դառնալով — յարեց Աիւրթ : — Խնդրեմ այդ կէտը մեկնէ ինձ, Աամպա, վասն զի զլուխս հաստ է և միտքս շփոթ, չեմ կարող հանելուկ մը դտնել :

— Ասւ, ինչ անուն կ'տաս այն խանչող անասնոց որ չորս ոտքով կ'քալեն — հարցուց Աամպա :

— Խոզ, խոզ կ'անուանեմ, յիմար դու — պատասխան տաւ խողարածը — խենդն անգամ այս բանս զիտէ :

— Բայց խոզ կ'ըսել բուն սաքսօն լեզուով — յարեց միմոսը — ըսէ ինձ թէ ինչպէս կ'կոչես այն վարազը զոր կ'մտրթեն, կը ջարդեն և ոտքերէն դաւաճանի մը պէս կ'կախեն :

— Խողենի — պատասխանեց խողարածը :

— Ես ալ կ'կրկնեմ որ խենդն անգամ զիտէ — ըսաւ Աամպա — թէ խողենի բառը նոյն իսկ Ֆրանքօ-նօրման է, այսինքն՝ երբ այս կենդանին կ'ալբի և բնիկ Սաքսօն ստրուկ մը զայն

* Այն ատենները՝ նօրմաններու աշխարհակալութեան արդիւնք՝ անտառային խիստ օրէնքներ կային, որով երեք տարին անգամ մը շանց ճանկերը կ'իւլէին որպէս զի աւառական իշխաններու երէին ետեւն չվազէին. այս կանոնին հակառակ վարուող բնիկն երեք շինն տուգանք կ'վճարէր :

կ'արածէ Սաքսօն անունովը կ'կոչուի, բայց նօրման կ'դառնաւ և խողենի կ'անուանի երբ ազնուականաց սեղանը կ'մեծարւի. հիմակ ասոր ինչ կ'ըսես դու Աիւրթ բարեկամս :

— Ճշմարիտ է խօսքդ, Աամպա, բայց քու թեթև խելայատակիդ մէջ ինչպէս ծնաւ այդ խոնասը :

— Ե՛հ, ուրիշ շատ մ'օրինակներ ալ կրնամ մէջ բերել — ըսաւ Աամպա նոյն ձայնով. ահա քեզ ատենակալ Օսն (եղ) որ քեզի պէս ստրուկ եղած ատեն իր հին սաքսօն մականունը կ'պահէր, իսկ Պէֆ (կով), այսինքն կրակոտ Ֆրանսացի կ'դառնայ՝ երբ իր մեծարելի կլափներուն առջև կ'երևի՝ որոնք զինքը ծամելու և կլլելու պաշտօն ունին. նոյնպէս սարոն Բաֆ (որթ) սարոն Ա. կ'դառնայ, մէկ խօսքով սաքսօն է երբ արդարութիւն կ'պահանջէ, նօրմանի անունը կ'առնու երբ զւարձութեան առարկայ մը կ'լինի :

— Սուրբ Տօտանի վրայ կ'երգնում — պատասխանեց Աիւրթ — որ դու տխուր Ճշմարտութիւններ կ'յայտնես : Մեր բունաւորները լոկ շնչելու չափ օդ ձգեր են մեզ և այս ալ ահամայ չընորհեր են որ մեր կռնակին վրայ դրած բեռերը կրելու ոյժ ունենանք : Ամէն բանի ընտիրն ու պարարտն իրենց մառանին համար, ամէն բանի սիրունն իրենց մահճին համար է : Մեր ամենէն քաջ ու լաւ տանտէրներն իրենց օտար իշխաններուն զինուորներ կ'տան՝ որ ոսկորնին հեռաւոր երկիրներ կ'թողուն, և այս տեղ շատ քիչ քաջեր մնալով՝ կամք կամ ոյժ չունին ողորմելի սաքսօնները պաշտպանելու : Աստուած կեանք տայ մեր Մէտրիկ վարպետին, որ արիաբար մեզ պաշտպան կ'կենայ : Բայց կ'ըսեն թէ Բէժինալտ Ֆրօն-տը-Պէօ անձամբ մեր բնիկ երկիրը պիտի դայ եղեր, և քիչէն պիտի հասկցուի թէ որչափ անհոգ պիտի զիտէ Մէտրիկի նեղութիւնը : Եկէք, եկէք — գօչեց նա վերստին — հա՛, հա՛, կտրիճ Քանկս, քաջ է. խողերը առջևդ ձգեցիր, հիմակ առաջ քշէ նայիմ :

— Աիւրթ — ըսաւ միմոսը — զիտեմ որ զիս խենդի տեղ դրերես, կամ այնքան յանդուգն չես որ զլուխդ ճանկիս տակ բերես : Եթէ Բէժինալտ Ֆրօն-տը-Պէօն, կամ Քիլիս Մալվուազէնի խօսք մը միայն ըսեմ և իմաց տամ որ դաւաճան մ'ես, անմիջապէս բանդ կ'ըռսնի, կ'վաճառիս և սա ծառերուն մէ-

մէկուն վրայ կ'որորւիս իբրև ահարկու խրատւիլակ մ'այն չարախօս մարդոց որ նախարարները կ'բանբասեն :

— Շնուն — դռչեց Ալուրթ — չէս մատներ զլս անշուշտ , քանի որ բանբասանքի պատճառ տուող դու ես :

— Ե՛ս մատներմ՝ քեզ — պատասխանեց միմոսը — , այսպիսի խաղ մ'իմաստունը միայն գիտէ խաղալ , յիմար մ'այդ հաշիւը չկրնար ընել : Բայց լուռ , ո՞վ են եկողները — յարեց նա — շատ մը ձիերու դափրը մտիկ ընելով , որ նոյն պահուն կ'լուէր :

— Ա՛վ որ կ'ուղէ թող լինի — պատասխանեց Ալուրթ , որ նոյն միջոցին երամակը դումարեր , և Ֆանիս շան օգնութեամբ՝ դէպ 'ի մեր նկարագրելու փորձած անտառին մուրթ մէկ վայրը քշելու վրայ էր :

— Բայց անհնար բան , պէտք է որ եկող ձիաւորները տեսնեմ — պատասխանեց Աամնրա — կարելի է որ ձիներու աշխարհէն կ'գան և Օսլրօն թաղաւորին կողմէն գիր մը կ'բերեն :

— Շուտիկը տանի քեզ — վրայ բերաւ խողպանը — , ինչու այդպէս կ'խօսիս , երբ քանի մը մզոն հեռու ստակալի ամպրոպ կ'լուի և շանթաձիգ փոթորիկ մը պիտի բրդի : Մտիկ ըրէ , ինչպէս երկինք կ'որոտայ , և ես՝ ամառը՝ տեսած չէի բնաւ այսպիսի անձրևի խոշոր կաթիլներ որ շնի շնտակ վար թափին : նոյն իսկ կաղնիներն՝ թէև հով չկայ՝ կ'հեծեն , կ'շաչեն իրենց լայն ոտերով և կարծես թէ մրրիկը կ'աւետեն : Եթէ ուղես խելքդ գլուխդ կ'ժողլես : անդամ մ'ալ խօսքիս միտ գիր , և տուն դառնանք փոթորիկը մեզ չլուսած , վասն զի ահուելի պիտի լինի զիշերս :

Աամնրա այս խօսքերուն ոյժն զգաց , և իր ընկերին հետը գնաց . այս ալ ճամբայ ելաւ խոտին վրայէն երկձայր խոշոր բիր մ'առնելէն ետև : Այս երկրորդ եամէն արտորնօք անտառին մէկ ուղիէն յառաջ քալեց , Ֆանիսի օգնութեամբը քշելով իր խորթաձայն երամակը :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Վար մէկ մենակեաց՝ սարսփի իր թեմին ,
Չիաւոր որսորդ՝ սիրող երէին .
Մարդ էր քաջասիրտ՝ Աբբայ ահաւոր
Շատ ձիեր ընտիր ուներ նա յախտ :
Իսկ երբ կ'արշաւէր՝ դառնաշունչ հովին
Իր նժոյգին սանձ հնչէր սուր ուժգին
Ձանգակի մը պէս՝ սրբատու մատան
Քեր սուրբըն այս հայր պահպանէր խորան ,
200ԸԻ՝

1681-2011
879-2011

ԹԻՎԻՏ խողպանն ատեն ատեն կ'յորդորէր և կ'սաստէր իր ընկերին որ յառաջ քալէ , սակայն Աամնրա՝ քանի կ'լուէր ձիերուն դափրն որ կ'մտանար՝ ճամբուն վրայ աստ անդ կ'դէգերէր ամէն առթիւ , և մերթ կաղնիէն դէղ մը տհաս կաղնիներ կ'քաղէր , մերթ գլուխը դարձնելով՝ նոյն ճամբէն անցնող դեղացի աղջկան մը ծուռ ծուռ կ'նայէր (leer) . ուստի շատ չանցաւ ձիաւորները վրայ հասան :

Ամէնքը տաս հոգի էին , ընդ յառաջ քալող երկուքը խիստ նշանաւոր անձեր կ'երևէին , իսկ միւսները հետեւորդներ : Գրքաւորին չէր անոնց մէկուն պաշտօնն ու վիճակը հասկնալ , ակներև կ'տեսնուէր որ բարձրադիր եկեղեցական մ'էր . Ախորեան* կարգի կրօնաւորի հազուաա դրեր էր , թէև՝ սոյն կարգին կանոնէն դուրս՝ իր զգեստն ընտիր կերպասէ շինած էր : Իր վերարկուն ու կնգուղը՝ որ Ֆլանտրի խիստ լաւ չուխայէ կտրած էր՝ լայն՝ այլ շնորհալի ծալքով՝ իր վայելչակազմ՝ թէև փոքր ինչ զիրուկ՝ անձը կ'պարուրէր : Անձնուրացութեան նշան մը չէր երևեր բնաւ այս կրօնաւորին գէմբին վրայ , և ոչ աշխարհային փառաց արհամարհանք մ'իւր ընթացքին մէջ . կարելի պիտի լինէր ըսել թէ իր երեսին գծերն աղւոր էին , եթէ իր

* Այս կարգի կրօնաւորները Աբ . Պենետիկոսոսի ուխտին մէկ ճիւղն էին (1109ին) :

կուն միաբանն էր : Վերարկուին աջ ուսին վրայ մասնաւոր ձեւով կտրւած սպիտակ չուխայէ խաչ մը կար : Նոյն ղղեստը տարածե շապիկ մը , այս է վերտ զրահ մը ծածկեր էր՝ որ նոյն կերպ թեզնիք և թաթպան ունէր , և այնպէս սքանչելի ոլորւած և հիւսւած որ մարմնոյ գիւրակոր էր , ինչպէս են աւելի լաւ նիւթերէ բանւած արդի մեքենագործ գուլպաները : Իր ազդրնեւրուն աւջի կողմը՝ որ վերարկուին ծալքերէն ղոցւած չէին , նոյնպէս վերտով ծածկւած էր . իր ծնկերն ու ոտները շերտով կամ իրարու վրայ դրւած՝ բարակ պողովատիկ սրահպանակներով պահպաններ էին . իսկ վերտ զանկասպան մ'ոտից կռձէն մինչև ծունդը համնելով՝ սրունդը կ'պաշտպանէր ամրապէս և այս ճիւղորին պատերազմական զէն ու զարդը կ'ամբողջացնէր : Երկար երկասցրի դաշոյն մը մէջքէն կախեր էր և այս էր միայն իր յարձակողական զէնքը :

Իր ընկերին պէս՝ այս ալ ջորիի վրայ չէր հեծեր , այլ ճամբու համար սոկուն դրատտ մը , որպէս զի իր ամեհի մարտիկ երիվարը խնայէ , զոր ձիապան մ'ետեէն կ'բերէր , թէ և արդէն կազմ էր ՚ի սայքար , և զլուխն անցուցած էր կուածոյ քլեմֆրէ (chamfron) և ճակատէն կարճ սլաք մը կ'ցցէր : Թամբին մէկ կողմէն կախեր էր ոսկեկուռ տասար մը , միւս կողմէն ձիաւորին փետրազարդ սաղաւարանն ու վերտ կնդուղը , երկթաթ թրով մը , զոր այն ատենի ասպետները կ'գործածէին : Երկրորդ ձիապան մ'ալ իր մեծաւորին նիզակը բարձր բռներ էր , և որուն ծայրէն գրոշակ մը կ'ծածանէր , և իր վերարկուին վրայի խաչին նման խաչ մ'անոր վրայ կ'տեսնաէր : Նոյն ձիապանը կ'կրէր նաև իր տիրոջը փոքրիկ եռանկլունաձև զրահն՝ որ վերի կողմը լայնիկէլ էր լանջ սրահպանելու չափ և անկից վար կ'նեղնար սրամէտ : Այս զրահը ծիրանի չուխայով մը ծածկւած՝ և հետեւապէս նշանաբանը տեսնել անհնար էր :

Այս երկու ձիապաններուն կ'հետեւէին ուրիշ երկու սպասաւորներ , որոց սեռիկ դէմքը՝ սպիտակ ապարօշն ու իրենց հագուստին արեւելեան ձևը կ'ցուցնէին թէ Արեւելքի հեռաւոր երկրի մը բնակիչներն են : Այս մարտիկն և հետեւորդներուն տեսքը վայրագ էր և այլանդակ . իր ձիապաններուն հագուստը շքեղ , և սարակինացի սպասաւորներն ալ արծաթէ մանեակներ ունէին .

Իսկ իրենց սեւթոյր մերկ բազուկներուն և սրուզներուն վրայ ալ նոյն մետաղէն բազրաններ : Հաղուստինն մետաքսով բանւած էր , իրենց տիրոջ ճսխտ թիւնն ու կարեւոր թիւնը կ'այսանէին , և անոր զինուորական սրարդութեան հետ նշանաւոր հակապատկեր մը կ'ընծայէին : Այս սուրբեր կախեր էին՝ որ ոսկեգլուազ դաստակ և կամար ունէին , և իրենց պերճ և ղեղաշէն օսմանեան դաշոյններն աւելի ղերազանց էին : Ամէն մէկը թամբի աղեղին չորս ոտք երկայն սլաքներու կապոց մ'անցուցեր էր , որ պողովատիկ սուր ծայրեր ունէին , զէնք մ'որ շատ կ'գործածէին սարակինացոց մէջ , և որուն անունը տակաւին կ'ընչի էլ-հէ-բէ՝ ըսած գուպարին մէջ՝ որ արեւելեան երկիրներու յատուկ մարզանք մ'է :

Այս սպասաւորներուն երկվարներն իրենց պէս օտար էին . Սարակինոսեան ծագում , հետեւապէս արապական ցեղէ էին , և իրենց քնքուշ անդամները , փոքրիկ դարշապարի մագերը , նօսր բաշտ , թեթև առձիգ շարժումները , երեւելի հակապատկեր մ'ունէին այն լայն , յօղապինդ և ծանր ձիերուն հետ , որոց ցեղն այն ժամանակ Ֆլանտրի և Նորմանտիաի մէջ կ'մշակէին , որպէս զի կուածոյ և վերտ զրահներ հաղնող մարտիկները հեծնեն . եթէ այս ձիերն արեւելեան նոյններու մօտ դուէին՝ պիտի կարծուէր թէ կոշտ մարմինը ստուերի քով դուեր է :

Այս հրոսին տարօրինակ երեւոյթն ոչ միայն Աւամպի հետաքրքրութիւնը շարժեց , այլ և իր ծանրագլուխ ընկերինը : Այսինքն կը ճանաչանը տեսնելուն անմիջապէս հասկցաւ որ ծօրվօ վանքին վանահայրն էր , և բոլոր շրջակայ բնիկները զիտէին որ որսի , ինչոյքի , և եթէ անունին արատ չգար՝ նոյն իսկ իր ուխտին անվայել աշխարհիկ զուարճութիւններու սիրահար էր :

Սակայն այն ժամանակները՝ մարդիկ կղերին վարօց վրայ այնպիսի թոյլ կարծիքներ ունէին որ Այսինքն վանահայրն իր մեծաստանին շրջակաները պանծալի անուն մը կ'վայելէր : Իր ազատ և զուարթ բնաւորութեամբն և ամէն սովորական մեղացներելու յօժարամտութեամբը թէ ազնուական և թէ ազատանի մարդկան աչքի լոյսը դարձեր էր , որոյմէ շատերուն արեւակից կ'գտնուէր՝ ինքն ալ նշանաւոր նորման ղերգաստանէ մը սերած ըննելուն : Ի մասնաւորի կիները արամազիր չէին այս մարդուն

բարքն ու վարքը մանր քննել, քանի որ գեղեցիկ սեռին ակնե-
րև հոգի կ'տար և սովորաբար հին աւատական գղեակներու սր-
բահներն ու հովանոցները սպրդող տաղտուկը փարատելու շատ
մը հնարներ գիտէր : Եյմէր վանահայրը՝ որսական զբօսանաց
չափէն աւելի հետամուտ լինելով՝ ներքին էր իրեն քաջավարժ
բաղէներ, սրնթաց բարակներ ունենալ 'ի Նօրթ Ռայտին, և այս
ձիրքովն ազնուական երիտասարդութեան շատ մեծարելի կ'դառ-
նար : Իսկ պառաւներուն հետ՝ 'ի հարկին՝ ուրիշ գեր մը կ'խա-
ղար և արժանաւոր կերպով կ'կատարէր : Թէև գրոց հմտութիւնը
հարեանցի, սակայն իր կարծեցեալ գիտութեան մասին տղէտ-
ներու պատկառանք ազդելու չափ յաջողակ էր . իսկ միւս կող-
մէն այնպիսի ծանր վարմունք ու լեզու կ'բռնէր, և քահանա-
յութեան իշխանութեան վրայ ճառելու ատեն այնպիսի մեծասաստ
ձայնով մը կ'բարոզէր որ ամէնքը զանի սուրբի տեղ կ'դասէին :
Նոյն իսկ գոեհիկ ժողովուրդը՝ որ իրմէ վեր եղող անձերուն ա-
մենէն անաչառ դատաքննիչն է, Եյմէր վանահայր յիմար գոր-
ծերուն արդահատութեամբ աչք կ'գոցէր : Եյմէր առատասիրտ
էր, և ինչպէս որ յայտնի է ողորմասիրութիւնը շատ մը մեղ-
քեր կ'պարտկէ, թէև սուրբ գիրքն ուրիշ մտքով նոյնն ընել
կ'պատուիրէ : Անքին եկամուտները՝ որոց մեծ մասն իր ձեռքն
էր՝ իր յատուկ անբաւ ծախուց կ'վատնէր՝ գեղացիներուն ալ
պարգևներ տալով և շատ անգամ թշուառներ մխիթարելով կը
գործածէր : Եթէ Եյմէր վանահայրն որսին ետեկն սրարշառ վա-
ղէր՝ կամ հացիկերոյթին շատ նստէր, եթէ Եյմէր վանահայրը՝
գիշերուան ժամեր յատուկ ժամագրութեան տեղ մ'անցնելէն ե-
տե՛ այգուն գէտ 'ի տուն գտնար և վանքին ետեկ գոնակէն
ներս սահիլը տեսնէր, տեսնողներն իրենց ուսերը միայն կը
թօթիէին և անոր անկանոն ընթացքին հաշտ աչօք կ'նայէին,
մտածելով որ շատ վանականներ նոյնպէս կ'վարւին, թէև իրենց
վարմունքն անբասիր հանելու համար փոխարէն ընտիր յատու-
թիւն մը չունին : Հետեւապէս Եյմէր՝ իր բնաւորութեամբ մեր
Սաքսօն ստրուկներուն քաջամտութ էր, որոնք կողտ խոնարհու-
թիւն մ'ըրին և փոխարէն անոր « օրհնեալ լէրոս, որբներս » ըն-
դունեցան :

Բայց իր ընկերին և հետևորդներուն տարօրինակ կերպարանը

խողարածին և Վամպաին ուշադրութիւնն ու զարմանքը դրաւե-
լով՝ հազիւ թէ ասոնք Եյմէր վանահայր խօսքին միտ դրին՝ երբ
սա հարց ու փորձ ըրաւ թէ՛ մօտ տեղանք օթեան մը կայ ար-
դեօք, այնքան հիացեր մնացեր էին սեադէմ՝ օտարականին կէս
վանական կէս զինուորական գէմբին՝ և անոր արեւելցի սպասա-
ւորներուն անհետեւ ճաղատարի վրայ : Հաւանական է նաև՝ որ
տրւած օրհնութեան ոճն ու խնդրած տեղեկութիւնն իրենց ա-
կանջին խորթ հնչեց, թէև սաքսօնեան ականջներ վարժ էին
այն ձայնին :

— Ջաւախներս, ձեզի հարցի — ըսաւ վանահայրը, իր ձայնը
բարձրացնելով — եթէ այս կողմերը կ'դառնի արդեօք բարեւէր
մարդ մ'որ՝ 'ի սէր Աստուծոյ և 'ի շնորհս մեր մայր եկեղեցոյ՝
անոր երկու ամենախոնարհ պաշտօնեաներուն և իրենց ծառանե-
րուն մէկ զիշերի հասնար ասպնջականութիւն և ուտեստ շնորհէ :

Այս խնդիրն այնպիսի իրադէտ կարևորութեամբ մ'արտասա-
նեց որ անյարմար էին լիովին իր գործածած մեղմիկ ոճին հետ :

— Մայր եկեղեցոյ երկու ամենախոնարհ պաշտօնեաներ —
կրկնեց Վամպա մտովի, բայց որչափ որ յիմար էր՝ իր միտքը
յայտնելու զգուշանալով — կ'փափաքէի տեսնել թէ՛ ո՞րք են այն
եկեղեցոյն տան հազարապետները, մառանապետներն և զլիա-
ւոր սպասաւորները :

Վամպա՛ վանահայր խօսքին վրայ այս գիտողութիւնը լուիկ ը-
նելէն ետև՝ աչերը վեր առաւ և եղած հարցումին այսպէս պա-
տասխանեց .

— Աերպատուելի հայրեր, եթէ աղւոր կերակուր և կակուղ
անկողին կ'ուզէք, կրնաք՝ քանի մը մղոն ևս յառաջ քշելով՝
Պրինքսօլթի վանատունը հասնիլ, և ձեր կարգին վայել ըն-
դունելութիւն մը տեսնել . իսկ եթէ այս գիշեր ապաշխարութեամբ
անցնել լաւադոյն կ'համարիք, կրնաք՝ վարը՝ սա վայրի պու-
րակին կողմը զարնել՝ և անկից շիտակ Գօբմանհուրսի մնարա-
նը հասնիլ ուր սրբակրօն ճղնաւոր մը ձեզ իր տնակին ու ա-
ղօթից մասնակից պիտի ընէ այս գիշեր :

Վանահայրն այս երկու առաջարկութիւնները լսելով՝ գլուխն
օրեց ու ըսաւ .

— Բարեմիտ մարդ, եթէ բոժոժներուդ ձայնէն լսելք է թնտած

չլինէր, պիտի դիտնայիր որ clericus clericum non decimat. այսինքն, մենք եկեղեցականքս իրարմէ ասանջականութիւն չենք խնդրեր, այլ աշխարհականներէն, որով առիթ կ'ունենան ծառայել Աստուծոյ, անոր յատուկ պաշտօնեաները պատելով և մխիթարելով ։

— Իբաւ է, պատասխանեց Վամպա — որ ես որչափ որ աւանակ եմ՝ պատիւ ունիմ ձեր սրբութեան ջորիին պէս բոժոժներ կրել. բայց ես կարծէի թէ նախ մեր մայր եկեղեցին և իր սրաշտօնեաները պարտաւոր են ողորմասիրութեան օրինակ տալ ։

— Այլիւրաւ, լրբութիւնը մէկդի թող — ըսաւ սպառազէն զինւորականը՝ բարձր ու դաժան ձայնով մը միմտին խօսքը կտրեւորելով — և ցյուր մեզ, եթէ դիտես, այն ճամբան որ . . . ինչ ահուն ունի այն ֆրանքլինդ, վանահայր իմ ։

— Սէտրիկ — պատասխանեց վանահայրը — Սէտրիկ սաքսօնը. Տիմա ըսէ ինձ, կտրիճս, արդեօք անոր սոււնը մօտ է, և ճամբան կրնան մեզի ցոյց տալ ։

— Գժուարին է ճամբան գտնել — պատասխանեց Ալուրթ, որ առաջին անգամ բերանը բացաւ — և Սէտրիկի ընտանիքը շատ կանուխ կ'պառկի ։

— Վա՛շ, ինչ չնչին պատճառ է այդ, անպիտան — ըսաւ զինեալ ձիաւորը. — շատ դիւրին է անոնց արթննալ և մեզի պէս ճամբորդներու պիտոյքը հողալ, քանի որ չենք խոնարհիր մուրալ հիւրընկալութիւն մը զոր պահանջելու իրաւունք ունինք ։

— Չդիտեմ — ըսաւ Ալուրթ խոժոռ դիմօք — եթէ պէտք է ցուցնել իմ տիրոջս սոււնն այն մարդոց, որ իբր իրաւունք կ'պահանջեն պատասխարան մը զոր ուրիշներն իբր շնորհ կ'հայցեն ։

— Արդեօք ինձի հետ վիճաբանի՞լ կ'ուզես, դու ստրուկը — ըսաւ սևադէմ զինւորը և իր երիվարին մարակ տալով Ալուրթին կիսաշրջան մ'ընելու ստիպեց, նոյն պահուն ձեռքի փայտը վերցուց զեղջուկին լրբութիւնը պատժելու մտօք ։

Ալուրթ վայրագ ու քննախնդիր ակնարկ մը շեշտեց անոր վրայ և գծնդակ այլ տատամտոս շարժումով մը ձեռքը դանակին կանթին վրայ (haft) դրաւ. բայց Այմէր վանահայրն իր ընկերին և խողպանին մէջ ջորին քշելով կուռին առաջն առաւ ։

— Ամանց, եղբայր Պրայն, սուրբ կոյս վկայ, դու կարծես

թէ տակաւին Պաղեստին կ'գտնուիս, հեթանոս Թըբայ ու անհաւատ Սարակինոսաց հետ կ'մաքաւիս ։ Մենք կղզեցիքս հարւածներ չենք սիրեր, սուրբ եկեղեցւոյ հարուածներէն դատ, որով իր սիրելիները կ'պատժէ ։ — Ըսէ ինձ, բարեմիա մարդ, — հարցուց Վամպան դառնալով և իր խօսքին արծաթ դրամ մը միացնելով — ըսէ ինձ, ո՞ր է սաքսօն Սէտրիկի բնակարանը. անտարակոյս պիտի գիտնաս, և քու սարքաքդ է ուղևորի մը ճամբան ցոյց տալ, եթէ մեր նուիրական կարգն անգամ չունենայ ։

— Իբաւ որ, պատկառելի հայր — պատասխանեց միմտը — ձեր ընկերին սարակինոսեան զլուխն իմինէս վանեց ուղիւ ճամբան, և չեմ գիտեր թէ այս գիշեր ինչպէս պիտի գտնենք մեր տան դուռը ։

— Վա՛շ — ըսաւ վանահայրը — եթէ կամք ընես կրնաս ցոյց տալ ։ Այս մեր վերապատուելի եղբայրը՝ սուրբ տեղեաց աղաւթեան համար բոլոր կեանքը Սարակինոսաց հետ կուռեւորվանցուց. Քէճբը (տաճարական) աստեաներուն կարգէն է, ինչպէս որ լսած պիտի լինիս, ինքը կէս վանական, կէս զինւոր է ։

— Եթէ կէս վանական է — յարեց միմտը — սէտք չէ որ ճամբուն վրայ հանդիսորդ մարդոց հետ այսպէս անվայել կերպով վարի, երբ ասոնք իրենց չվերաբերող հարցումներու պատասխան տալու անգամ անփոյթ կ'ենան ։

— Նենդամու թեանդ կ'ներեմ — պատասխանեց վանահայրը — սա սրայմանաւ որ Սէտրիկի բնակարանն ինձ ցուցնես ։

— Աւա ուրեմն — պատասխանեց Վամպա — այս ճամբան բրունցեք գացեք, սուրբ հայրեր, մինչև որ անկաժ խաչի մը հասնիք որ գետնէն կանդունի չափ բարձր է. ասոր ձախ կողմը զարկէք, վանն զի այն խաչին մօտ չորս ճամբայ կայ, և յուսամ որ փոթորիկը չբարձած պատասխարան գտնէք ։

Վանահայրն իր խնաստուն ուղեցոյցին շնորհակալ եղաւ, և հետևորդները ձիերին մտրակելով յառաջ անցան՝ որպէս զի փոթորիկը վրայ չհասած իջևան մը գտնեն ։ Մինչդեռ երիվարներուն զափըր կ'հեռանար, Ալուրթ իր ընկերին ըսաւ. —

— Եթէ մեր վերապատուելի հայրերը ցոյց տա՞ծ չափող բռնեն այս գիշեր Ռօթէրվուտ չարտի հանին ։

— Անշուշա — պատասխանեց կատակարանը ծիծաղելով — բայց

կրնան Շէֆֆիլտ հասնիլ՝ եթէ բարդ ունին, և այն քաղաքը շատ յարմար է իրենց համար: Մի կարծեր թէ այնպիսի անձարակ երէտորդ մը (woodsman) լինիմ որ այժեմին պահած վայրը շան ցոյց տամ, եթէ չեմ ուզեր որ զայն որս ընէ:

— Իրաւունք ունիս — ըսաւ Ալուրթ — վատ բան մը կ'ընէր եթէ Էյմէր՝ Բովէնա տիկինը տեսնէր, և աւելի վատ՝ եթէ Սէտրիկ այն զինուոր քահանային հետ կռուի բռնէր, ինչպէս որ շատ հաւանական էր. բայց լաւ սպասաւորներու պէս կ'վայլէ մեզ մտիկ ընել, տեսնել և բան մը չըսել:

Հիմակ դառնանք ձիաւորներուն. ասոնք ստրուկներէն շուտով կ'հեռանան և ֆրանքո-նորման լեզուով հետեւալ խօսակցութիւնը կ'շարունակեն.

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզեն այն ստրուկներն իրենց անձոռնի լըբբութեամբը — հարցոյց տաճարակաւնն Էյմէր վանահօր — և ինչո՞ւ համար չթողեր որ զանոնք պատժեմ:

— Իրաւ որ, եղբայր Պրայն — պատասխանեց վանահայրը — դժուարին է ինձ պատճառ մը մէջ բերել անոնցմէ մէկուն համար. յիմար մ'է նա, որ խելքին փչածը կ'խօսի, իսկ միւս գեղջուկը՝ այն վայրենի, դաժան և անհաշտելի ցեղէն կ'իջնէ, որոց մէկ քանին, ինչպէս որ ստէպ քեզի ըսեր եմ, նիւն սաքսօններու սերունդին մէջ կ'դաճին, և որոց գերագոյն զուարճութիւնն է ամէն կարելի միջոցներով իրենց ասելութիւնը յայտնել յաղթողներուն դէմ:

— Լաւ մը ծեծ տալով՝ անոր քաղաքավարութիւն կ'սորվեցնէի — յարեց Պրայն. — այս տեսակ ստամբակներու հետ վարելու վարժ եմ. մերք թուրք կալանաւորները Օտինի չափ վայրագ և անվարելի են, սակայն երկու ամիս միայն իմ դերապետիս հսկողութեան ներքեւ անցնելէն ետեւ՝ ամէնքն ալ դառնուկի պէս հեղ, հլու, պաշտօնասէր և հնազանդ դարձան: Հաւտա, վերապատուելի, որ թոյնէ և դաշտնէ զոյժ կենալ պէտք է, վասն զի երկուքն ալ ազատօրէն կ'զործածեն եթէ չնչին առիթ մը տաս:

— Իրաւ է — պատասխան տաւ Էյմէր վանահայրը — բայց ամէն երկիր իր յատուկ սովորոյթն ունի. ոչ միայն Սէտրիկի նատ ճամբան չէինք իմանար զանոնք ծեծելով՝ այլ և ձեր մէջ

մեծ կռիւ մը պիտի ծագէր եթէ ճամբան ալ գտնէինք: Լաւ յիշէ արդէն ըսածս. այն հարուստ Ֆրէնքլինը հպարտ, վէս, նախանձոտ և ցասկոտ է. մանաւանդ՝ աղտակախոսաց և նոյն իսկ՝ Ֆիլիպ Մալվուազէնի և Բէժինալտ Ֆրօն-տը-Պէօի պէս՝ դրացիներուն ոտին է. իր սոհմին արտօնութիւններն այնչափ վէսօրէն կ'պաշտպանէ, և այնքան կ'պարծի Հիրշլարտ՝ Եօթնապետութեան այս անուանի ակոյեանէն շիտակ սերելուն՝ որ ամէն մարդ զինքը Սաքսօն Սէտրիկ կ'անուանէ: Սէտրիկ պարծանք կը սեպէ որ ինքն այնպիսի ժողովրդեան մը զաւակն է որուն նախնիքը շատեր կ'ուրանան՝ վախճալով որ ստրուկներուն բաժին ընկած խստութիւններուն մասնակից չլինին:

— Էյմէր — ըսաւ տաճարակաւնը — դու փաղաքշտ (gallant) գեղազէտ, և սիրոյ խնդիրներու մէջ գուսանի մը չափ փորձառու մարդ մ'ես. բայց պէտք է որ այն անուանի Բովէնան հրաշագեղ կին մը լինի որպէս զի պահելիք չափաւորութիւնս ու համեստութիւնս փոխարինէ, եթէ հարկ է իր Սէտրիկ՝ ըմբոստ հօրը պէս գեղջուկի մը սիրտը վաստիկը:

— Սէտրիկ իր հայրը չէ — պատասխանեց վանահայրը — այլ հեռաւոր ազգական մը. Բովէնա՝ պարծուկ Սէտրիկէն աւելի սոհմիկ գերդաստանէ մը կ'իջնէ, և մինակ թեթև արեանակցութիւն մ'ունի անոր հետ: Բայց և այնպէս՝ Սէտրիկ անոր ինամակալն է, մի միայն իր յատուկ ընտրութեամբը կարծեմ. սակայն իր սանուհին ազջկանը պէս կ'սիրէ. անոր գեղեցկութիւնը քիչէն զու ինքնին պիտի դատես, և եթէ իր գոյնին յատակութիւնը, և իր վսեմ, այլ անուշ կապոյտ աչքերուն տպաւորութիւնը՝ չվանեն յիշողութենէդ Պաղեստինի սևահեր օրիորդները, նոյնպէս Մէհէմէտի դրախտին հիւրէնէրը, ես ալ թող անհաւատ և չէթէ եկեղեցոյ մէկ հարազատ զաւակը սեպիմ:

— Եթէ այդ պանծալի գեղեցկութիւնը նժարին մէջ կշուի և չճուի, դիտես արդէն թէ մեր գրան ի՞նչ է:

— Գրաւ դրէնք — պատասխանեց վանահայրը — իմ ոսկի մանեակս՝ տաս տակաւ կիպրոսի գլինիկ հետ. այս տակաւներն իմն են անշուշտ, և որպէս թէ արդէն վանքին շտեմարանն ու մեր ծերուկ Տրնի մատակարարին բանալիին տակ լինէին:

— Սակայն ես պիտի լինիմ գատաւորը — ըսաւ տաճարակա-

նը — և ես համոզելով պիտի վկայեմ որ նախորդ Հոգեգալուստեան տօնէն վեր անոր պէս զեղադէմ օրիորդ մը չեմ տեսած. միթէ մեր դրան այս չէ: Վանահայր, մանեակդ վտանդի մէջ է և Իշպի-սը-լա-Չուշի ձիարշաւին մէջ այն ալ վզնակէս պիտի անցունեմ:

— Առաջ շէն շնորհ վաստիկէ — ըսաւ վանահայրը — և ապա ուղած իդ պէս դործածէ. քու անտու պատասխանիդ կ'վտասահիմ, և իբր ասպետ և եկեղեցական ճշմարտար կ'խոստովանիս անշուշտ: Սակայն, եղբայր, խօսքս մտնիլ ըրէ, քիչ մը լեզուդ մարդավարութեամբ շարժէ, և մինչև այսօր անհաստ կալանաւորի և արևելեան գերիներու հետ ունեցած սովորական վարմունքդ մէկդի ձդէ: Եթէ Սէտրիկ սաքսօնը թշնամանես, և քաջ դիտցիր որ թշնամանք մ'խկոյն կ'զղայ, այնպիսի մարդ մ'է որ, ոչ քու ասպետութեանդ, և իմ բարձր պաշտօնիս, և ոչ իսկ մեր սուրբ կարգին նայելով՝ երկուքնիս ալ իր տունէն կ'վռնտէ, և կէս դիշեր անդամ լինի, մեզ արտուաներուն հետ բնակելու կ'զրկէ: Մանաւանդ՝ զգուշաւոր եղիր Բօլէնան դիտելու ատենդ, վասն զի Սէտրիկ նախանձաղին սիրով կ'սիրէ զանի, և եթէ թեթև կասկած մ'առնու, մեր բանը կ'լմնայ: Կ'ըսեն թէ իր միակ որդին հօրենական տունէն ճամբեր է գործվազին աչօք այն ալջկան նայելուն, և կ'երևի թէ հեռուէն զանի պաշտել, և Տիրամօր խորանին առջև ինչ խորհրդով որ կ'մտանանք՝ նոյնպէս անոր մօտիլ ներելի է միայն:

— Հաս լաւ, բաւական է — ըսաւ տաճարականը — մէկ դիշերուան համար պէտք եղած զգուշութիւնը պիտի գործածեմ և նորատի օրիորդի մը պէս հեղին պիտի վարուիմ. իսկ մեզ՝ Համախիս և Ապուլաշին հետ՝ տունէն վռնտելու վտանդին դալով վտաս հղիր որ այդպիսի անպատեհութիւն մը տեղի չունենար, և մեր կայանը բռնելու համար բաւական ուժով եմք:

— Պէտք չէ գործն այն աստիճանի բերել — պատասխանեց վանահայրը. — բայց ահա միմտին նշանակած դետնատունի խաչը. մինակ այս դիշեր այնքան մոթ է որ մեր բռնելիք ճամբան դժուարաւ պիտի դանենք: Կարծեմ թէ ձախ կողմէն զարնել պէտք է ըսաւ:

— Աջ կողմէն — ըսաւ Պրայն — եթէ լաւ կ'լիշեմ

— Ո՛չ, ձախ կողմն, անշուշտ ձախ կողմն է. կ'լիշեմ որ իր փայտէ սրովն այնպէս ցցուց:

— Ճիշտ է. բայց սուրը ձախ ձեռքը բռնե՛ր էր — ըսաւ տաճարականը — և ուսին վրայէն ճամբան նշանակեց:

Երկուքն ալ իրենց կարծիքին վրայ կամակորութեամբ կ'պնդէին, և ինչպէս որ կ'պատահի այսպիսի պարագայի մէջ սպասաւորները կանչեցին և հարցուցին, բայց ասոնք ալ Վամպին մօտ չգտնելով՝ ցոյց տաւ ուղղութիւնը չէին տեսած: Ի վերջէ Պրայն բան մը դիտեց՝ զոր նախ մթին չէր տեսած, և ըսաւ.

— Ահա ասիկ խաչին ոտքը մարդ մը կայ որ կ'քնանայ կամ մեռած է. Հիւկօ, նիզակովդ շարժէ անդամ մը:

Այն ինչ շարժեց որ մարդն ոտք ելաւ քաջ Փրանսերէն գոչելով.

— Գու ո՛վ որ ես, անվայել է քեզ իմ մտմտոքս վրդովել:

— Մ'ինակ կ'ուղէինք հարցնել քեզի — ըսաւ վանահայրը — Ռօթէրվուտի ճամբան և Սէտրիկ սաքսօնին բնակարանը:

— Ես ալ այն կողմը պիտի երթամ — պատասխանեց օտարականը — և եթէ ձի մ'ունենայի ձեր առաջնորդը կ'լինէի. վասն զի ճամբան տաժանելի, թէ և ինձի քաջայայտ է:

— Մեր շնորհակալիքն ու վարձք պիտի ընդունիս, բարեկամ — ըսաւ վանահայրը — եթէ Սէտրիկին տունը տանիս մեզ անվտանգ:

Ուստի իր սպասաւորին մէկուն հրամայեց որ հետևակ ձին հեծնէ և իրն օտարականին տայ, որպէս զի զիրենք առաջնորդէ:

Սակայն այս ուղեցոյցը՝ մոլորելու դիտմամբ Վամպին ցոյց տաւ ճամբուն հակառակ ճամբայ մը բռնեց, որով անտառին աւելի խորերը մտան, քանի մը վտակէ անցան, թէ և վտանգաւոր էին ճախճախուտ տեղերէ սահելուն. բայց օտարականը իբր բնազուգումով հաստատ հողերն և ապահով կողմերը քաջ կ'ձանչէր, յետին զգուշութիւններ բնելով՝ առաջիններէն աւելի լայն ծաղուղի մը բերաւ հասուց փոքրիկ խումբը՝ և միւս ծայրը երեցող ցած ու տձև շէնք մը ցոյց տալով՝ վանահօր ըսաւ.

— Ահա այն է Ռօթէրվուտ, սաքսօն Սէտրիկին բնակարանը:

Այս լուրն Էյմերին սիրտը բացաւ, վասն զի տոկուն մարմին մը չունէր և շատ նեղութիւն ու տաղնայ կրեր էր վտան

դալի ճահիճներէն անցնելու ատեն, այնպէս որ իր ուղեցոյցին և ոչ հարցում մ'ընելու հետաքրքիր եղեր էր: Բայց այժմ սիրտը հանդարտ և պատասպարանն ալ մօտ դանւելուն, իր հետաքրքրութիւնն սկսաւ դրդուիլ և ուղեցոյցին հարցոյց թէ ո՞վ է:

— Ես ուխտաւոր մ'եմ և շիտակ Երուսաղէմէն կ'դառնամ — պատասխանեց օտարականը:

— Աւելի աղէկ կ'ընէիր եթէ անդ մնալով սուրբ դերեղմանին ազատութեան համար պատերազմէիր — ըսաւ տաճարականը:

— Իրաւ է, վերապատուելի ասպետ — պատասխանեց ուխտաւորը, որուն շատ ծանօթ կ'երևէր տաճարականին կերպարանը. — բայց երբ անոնք որ երդմամբ ուխտ ըրեր էին սուրբ քաղաքն ազատելու, իրենց պարտքը չեն կատարեր և շատ հեռուն կ'թափառին, ինչո՞ւ կ'զարմանաս եթէ ինձի պէս ստորին զեղացի մը անոնց լքած պաշտօնէն կ'հրաժարի:

Տաճարականը ծանր պատասխան մը տալու վրայ էր, բայց վանահայրը չթողուց և զարմանալով ըսաւ թէ ինչպէս իրենց ուղեցոյցն երկար սարակայութենէ մ'ետքը, անտառին բոլոր խորշերը միտքը պահած լինի:

— Ես այս կողմերը ծնած եմ — պատասխանեց ուղեցոյցը. և այս պատասխանը տալու ատեն Սէտրիկին տան առջևը հասան: Այս շէնքը՝ ցած և անկանոն՝ շատ մը բակեր ուներ և հազարին տեղ մը բռներ էր. որչափ որ մեծութենէ կ'իմացէր որ տան տէրը հարուստ մարդ մ'է, սակայն դարձեալ բոլորովին տարբեր էր այն աշտարակաւոր դղեակներէն՝ ուր նօրման աղնուականները կ'ընակէին և որոց ձեւը բոլոր Անկիլիոյ ճարտարապետութեան ոճը դարձաւ:

Սակայն Ռօթէրվուտ անպաշտպան չէր. այն վրդովալի ատենները չկար բնակութիւն մ'որ իր ամբողջ չունենար, ապա թէ ոչ հետեւեալ օրը յաւար և 'ի հուր կ'մատնէր: Խորունկ փոս մը բոլոր շէնքը կ'պատէր և մետակայ վտակէ մը ջրով կը լեցւէր: Մօտաւոր անտառէն կտրուած սրածայր դերաններով խրամատին ներքին և արտաքին եզրին վրայ պատնէշներ շինուած էին: Արևմտեան կողմէն արտաքին պատնէշին վրայ դուռ մը կար, որ ներքին պատնէշին դրան հետ շարժական կամըր մը վրայ, որ ներքին պատնէշին դրան հետ շարժական կամըր մը վրայ հաղորդակցութիւն ունէր: Նոյնպէս առ զգուշութեան

այս դռները ցից անկիւններու պաշտպանութեան ներքև դուր էին, որպէս զի 'ի հարկին անոնց վրայ նետաձիգ և պարսաւոր մարտիկներ կեցնեն:

Այն դրան առջև՝ տաճարականն իր շեփորն ուժղին հնչեց, վասն զի անձրեն որ երկար ատենէ վեր կ'սպառնար, նոյն միջոցին սկսաւ բռնութեամբ վաղել:

ԳՆՈՒՅ Գ.

Այն ատեն (տխուր սիրտանք) Գերմանիոյ ծովու Մանչուներ լսող ցրտաշունչ եղերքէն Գեղնահեր, կապուտակն հասաւ սաքսօնն հուժկու: ԹՕՄՍՕՆԻ ապարտիս:

ՉԱՓԷ դուրս երկար ու լայն՝ այլ շատ ցած սրահի մը մէջ կաղնիէ սեղան մը կար. այս սեղանն անտառէն կտրուած անտաշ և զրեթէ անողորկ փայտէ շինուած էր, և վրան սաքսօն Սէտրիկին երեկոյեան կերակուրը պատրաստ կ'կենար: Սըրահն երկնից կամարէն զատող հեծանէ և դերանէ առաստաղը տախտակներով և յարդով միայն ծածկուած էր. ամէն մէկ անկիւն մեծ կրակ մը կ'վառէր, և որովհետև կրակարանները խիստ կոշտ կերպով շինուած էին, որչափ ծխահանէն՝ նոյնչափ ևս սրահէն մուխը դուրս կ'ելնէր: Այսպէս շարունակ ծխոտէն՝ դերանները մրոտեր և սև փայլ մ'առեր էին: Սրահին միւս երկու կողմերը ռազմական զէնքեր կախուած էին և իւրաքանչիւր անկեան մէջ երկթև դռներ կային որ սոյն ընդարձակ շէնքին միւս մասերուն կ'տանէին:

Իսկ այս բնակարանին միւս կտորները սաքսօնեան ժամանակին մի և նոյն կոշտ պարզութիւնն ունէին, պարզութիւն մը զոր Սէտրիկ անեղծ պահելու հող կ'տանէր: Գետինը հող ու կիրով շաղւած և կոխելով քարացած էր, ճիշտ մեր արդի ցորենի կալերուն սալակապին պէս: Սրահին զրեթէ մէկ քառորդը գետնէն աստիճանով մը բարձր էր, և այս միջոցը՝ որ դար (platform) կ'կոչէր, զերդաստանին և նշանաւոր այցելուներու յապկացած տեղ մ'էր: Այս նպատակաւ կարմիր չուխայով պերձօ-

րէն ծածկւած սեղան մ'առ 'ի շեղ գրուեր էր դարին վրայ, և ասոր մէջ տեղէն աւելի երկար ու ցած սեղան մը կ'երկննար մինչև սրահին խորը, ուր սպասաւորներ և ստորին կարգի մարդիկ կերակուր կ'ուտէին. այս ամէնը Մի ձեն ունէր, կամ հինօրեայ ճաշի սեղաններու կ'նմանէր; որոց տեսակը տակաւին կը տեսնուին Օքսֆորտի և Քէմպրիձի վաղեմի դպրոցներուն մէջ: Քանդակաշէն կաղնիէ հոծ աթուղներ և բազմոցներ նոյն դարատափին վրայ շարեր էին, և ասոնց ու բարձր սեղանին վերերը չուխայէ ամպհովանի մը կախւած էր որ նոյն սրատուաւոր կայանը նստող մեծամեծները գէշ օրէն և մանաւանդ անձրեւէն կ'արհաւանէր, վասն զի խարխուլ տանիստանին քանի մը տեղերէն ջուրը սառեալ կ'վազէր:

Սրահին այս վերի կողմի պատերը՝ դարին տարածութեամբ՝ օթոցներով և վարագոյրներով ծածկւած էին, գետինը զորդ կար, այս ամէնը փարփլուն, մանաւանդ շողշողուն գոյներով բաներու փորձ մ'ըրեր էին: Ստոր սեղանին վերերը՝ առաստաղը ծածկոյթ չունէր, անհարթ ձեւիւն սրատերը մերկ էին և դերբուկ հողն անգորգ. սեղանին վրայ փուոց չկար և անտաշ նստարաններ աթուղի տեղ կ'ընէին:

Վերի սեղանին մէջ տեղը՝ միւսներէն բարձր՝ երկու աթուղ սեղաններ էին, մին տանախրոջ և միւսը տիրուհիին համար՝ որ հիւրընկալ հացիկերոյթին կ'նախադասէին, և այսպէս ընելով հաց քաշիւնէր կ'ընէին, տխարս մ'որ սարսօններու մէջ շատ սրատուաւոր էր:

Վաճէն մէկ աթուղին մօտ աթուղակ մը կար որ հետաքննին կերպով քանդակւած և փղոսկրով դրուալած էին, մեծութեան նըշան մ'որ մինակ տանտէրներու յատուկ էր: Նոյն սրահուն այս աթուղներէն մէկուն վրայ սարսօն Սէտրիկ նստեր էր, որ՝ թէև աստիճանով քնէյն (գիւղապետ) կամ, ինչպէս որ նորմանները կ'անուանէին Ֆրէնչլէն էր, սակայն ընթրիքին ուշանալուն վրայ այնպիսի ցասում մը կ'զգար որ նոր կամ հին ատենակալի մը թերևս վայելէր:

Տան տիրոջ գէմքէն կ'երևէր որ անկեղծ այլ բուն ու ցասկոտ մարդ մ'էր: Հասակը միջակ, բայց թիկնեղ, մեծաբազուկ և սինդակազմ, և սրատերազմի ու որսի նեղութիւններու տոկա-

ջող անձի մը պէս: Լայն երես, խոշոր կապոյտ աչեր, բայց ու անպատիր գծադրութիւն, աղւոր ակուաներ և գեղաձև զըլուխ մ'ունէր, և այս ամէնը կերպ մը զուարթութիւն կ'այայնէին որ սառեալ կրակոտ և խրոխտ մարդկան յատուկ է: Իր աչաց մէջ հպարտութիւն և կասկածոտութիւն կային, վասն զի իր օրերն անցուցեր էր անգաղար բանութեան ենթակայ եղող իրաւունքներ սրաշտպանելու, և իր ժիր, վէս ու անվեհեր բնաւորութիւնը միշտ արթուն կ'մնար իր վիճակին բերմունքէն: Իր երկար դեղձան մազերը՝ որ հաւատար բաժնետէր էին գլխին դնողաթէն՝ երկուստէք ուսերուն վրայ կ'ընկնէին. դեռ ձերմակ չէր ընկած անոնց մէջ, թէև Սէտրիկ վաթսուին մանելու մօտ էր:

Իր զգեստը կանաչ սպրեղօտէ մը կ'բաղկանար՝ որուն օձիւն ու թեղանիքը սպիտակ մաշկէ էին, այս է տեսակ մ'աքիսենիէ վար մուշտակ մ'որ ըստ երեւոյթին՝ մոխրագոյն սկիւրի օրիկին յառաջ կ'դայ: Այս սպրեղօտն անկրճակ կ'երկննար բաձկոնակի մը վրայէն որ մարմինն ամբարշտ կը գրկէր. մի և նոյն կերպատէ վարտիք հագեր էր, որ հաղու մինչև ազգը կ'իջնէր և ծունկերը մերկ կ'մնային: Գեղացիներուն պէս սանդալներ դեր էր, որ առջևէն ոսկի կոճակներով կասրած էին: Թեքն՝ ոսկեղէն ապարանջաններ, և նոյն մետաղէն հաստ մանեակ մը վզին բոլորն ունէր. մէջքէն բևեռակապ պերձ գօտի մը կապեր էր, որմէ կարձ, երկսայրի, սրածայր թուր մը կ'կախէր, այնպէս որ քովընտի շիտակ կ'կենար: Աթուղին ետքը մուշտակապատ ծիրանի չուխայէ վերարկու մը, և ոսկեհու սաղաւարտ մը կախուեր էին. այս ամէնը հարուստ հողատէրին հարուստը կը կազմէին՝ երբ գուրս ելնելու հարկ տեսներ: Կարձ վարազի տեղ մ'որուն ծայրը լայն էր և փայլուն պողովատիկ՝ աթուղին կունակը կ'ընէր էր. երբ տունէն գուրս ելնէր տանտէրն այս տեղը կ'գործածէր՝ երբեմն գուազանի, երբեմն զէնքի տեղ, ինչպէս որ դիպուածը բերէր:

Շատ մը սպասաւորներ, որոց հարուստը պէս պէս աստիճաններ կ'ներկայէին տանախրոջ կապուտալին ճոխութեան և Կիւրթ խողարածին սարդ և կոշա հանդերձին մէջ; սարսօն մեծատունին աչքին մէջ կ'նայէին և անոր հրամաններուն կ'սպասէին: Մէկ երկու բարձրագիւր սպաներ՝ իրենց տիրոջ ետքը՝ անպատ-

վանիին ներքև կեցեր էին, իսկ միւսները սրահին վարի կողմերը՝ Ուրիշ տեսակ ծառաներ ալ կային, ինչպէս երկու երեք խոշոր և թաւ որսական բարակներ, եղջերու և գայլ որսալու տեսակէն, նոյնչափ ալ տալու ու ոսկրուտ շուներ՝ որ հաստ վիզ, լայն գլուխ և երկար ականջներ ունէին. ասկէ զատ՝ մէկ կամ երկու մանր շուներ որ այժմ՝ կարճոտն շնիկներ (terrier) կ'կոչուին, անհամբեր կ'սպասէին կերակուրին. բայց շնական ցեղին յատուկ գիմադխտութեամբ այս անասուններն իրենց տիրոջ մթին լուծիւնը վրդովելու չէին յանդգներ, թերևս վախնալով Սէտրիկի սնակին մօտ դրուած փոքրիկ սպիտակ զաւազանէն որ այս չորքոտաններուն ժպտութիւնը սրտմեղու կ'ծառայէր։ Միայն ծեր և արէճարդ գայլաշուն մը՝ մտերմի ազատութեամբ՝ գահին մօտ գացեր նստեր էր և ատեն ատեն տիրոջն ուշք դրակելու կը յանդգներ իր մտղոտ գլուխն անոր ծնկաց վրայ դնելով կամ ցուռկն անոր ձեռքին մէջ մղելով. բայց Սէտրիկ այս շունն անգամ վանեց սաստիւ. — Վա՛ր Պօլտր, վար իջեր, քեզի հետ խաղալու ախորժակ չունիմ»։

Իրաւի, Սէտրիկ, ինչպէս որ արդէն ըսինք, նոյն միջոցին շատ խնդուամբես չէր։ Օրիորդ Բովէնան՝ որ զուրս ելեր և հեռաւոր եկեղեցի մը գացեր էր երեկոյեան ժամերգութիւնը լսելու՝ դառնալով անձրեւէն թրջած զգեստը փոխելու կ'ըսողէր։ Տակաւին լուր չէին աւեր Վիւրթի և երամակին վրայ, որոնք մինչև այն ատեն անտառէն դարձած պիտի լինէին. իսկ այն ժամանակներն սպահովութիւն չլինելուն՝ վախ կար թէ արդեօք անտառները թափառող ելուզակներու երեսէն այսպէս կ'ուշանան, կամ դրացի Պետի մը բռնաբարութենէն որ՝ իր ուժին վրայ վտառակելով՝ սեպհակահնութեան իրաւունքն առ ոտն կ'կոխէր։ Ծանր էր այս խնդիրը, վասն զի Սաքսօն հողատէրներու առանին զոյից մեծ մասը շատ մը խողի երամակներ էին, որոնք մօտաւոր անտառները կ'երթային առատ ճարակ գտնելու։

Ասկէ զատ՝ սաքսօն զեղապետն՝ իր մտերմի՝ Վամպա միմնային ներկայութիւնը կ'ուզէր, որուն կատակներն անլի կամ աղի, խմած գարեջրի և զինի բաժակներուն պէս՝ իր երեկոյեան ընթրիքը համեմելու կ'օգնէին։ Պէտք է նաև յիշել որ Սէտրիկ կէսօրէն վեր ծով էր և սովորական ընթրիքի ժամը բաւական

անցեր էր, և այս ալ բարկութեան առիթ մ'էր ոչ միայն հին, այլ և նոր տանտէրներու։ Իր դժգոհութիւնը կ'այսպէս Սէտրիկ կ'իսկառու խօսքերով, երբեմն քթին տակէն կ'մրմուար, երբեմն իր չորս զին կեցող սպասաւորներուն՝ և մանաւանդ մատուակին կ'գառնար, և այս ալ իբր հաշտարար միջոց մը, զինքն արծաթէ թակոյի մը կ'մեծարէր անոր։

— Բայց ինչո՞ւ համար օրիորդ Բովէնան կ'ուշանայ։

— Հաղուստը փոխելու վրայ է — պատասխան տուաւ սպասուհի մ'այնպիսի վտառակութեամբ, ինչպէս կ'պատասխանէ մտերիմ սենեկապանուհի մը մեր օրուան տանտիրոջ մը խօսքով. — «Չես կամիր անշուշտ որ օրիորդն իր գգակովն ու լօղիկով սեղան նստի և բոլոր նահանգիս մէջ չկայ կին մ'որ իր վրան գլուխը տիրուհոյս չափ շուտ շտկէ»։

Այս անժխտելի աւարկութեան սաքսօն տանտէրը հը՞ մ'ըրաւ հաւանութեամբ և յարեց. — Յուսամ որ քու բարեսպաշտ տիրուհիդ աւելի աղւոր օդ մը կ'ընտրէ ուրիշ անգամ Ս. Յովհաննու եկեղեցին երթալու համար։ Բայց ինչո՞ւ համար — շարունակեց նա, մատուակին դառնալով և ձայնը բարձրացնելով, այնպէս որ զոհ կ'երևէր իր բարկութիւնն անոր գլխին վրայ անտանձ թափելու, — ինչո՞ւ համար, յանուն տաս սատանայից, Վիւրթ այսչափ ատեն անտառները կ'ուշանայ, կարծեմ թէ երամակին փորձանք մ'եկած է, սակայն հաւատարիմ և խոհեմ սպասաւոր մը կ'երևէր այն թշուառականն և միտք ունէի զանի աւելի լաւ սրաշափնի մը հասցնելու, կարելի է որ իմ սպահապաններուս կարգն անցընէի։

Օսլալա մատուակն ակնարկեց թէ կրակաբան զանդակը զարնէն վեր հաղիւ ժամ մ'անցեր էր, և այս ալ անպատեհ սրտաճառ մ'էր, քանի որ սաքսօն ականջներու շատ խորթ կ'հնչէր այս խնդիրը։

— Սատանան տանի — դուչեց Սէտրիկ, կրակաթաղը, զայն հաստատող բռնաւոր շնորդին, նոյնպէս անտիրա ստրուկն որ սաքսօն լեզուով սաքսօն ականջի մը կ'ըրուցէ։ Արակաթաղը մի — կրկնեց նա — կրակաթաղն որ սրբիկէս մարդիկը կ'բռնադատէ իրենց լոյսը մարելու, որպէս զի դող ու աւազակ մթին զործեն, այո՛, կրակաթաղը, Բէժինալտ Ֆրօն-տը-Պէօ և Ֆի-

լիս Մալխուզէն կրակաթաղին օգուար քաղել զիտէին, Շնորհի Վիլյէմին պէս, կամ Հէսդինքսի ճակատամարտին պատերազմող որ և է բաղդակնդիր զինուորի մը պէս : Քիչէն պիտի իմանամ կարծեմ, որ իմ արջառնեքս կողոպտեր են, որպէս զի սովալը-լուկ ելուզակները կշտայնեն քանի որ իրենց տէրերը լոկ առ ու աւարով կարող են դանոնք կերակրելու : Անտարակոյս իմ հաւատարիմ ստրուկս սպաննած և երամակս իբր որս տարած են ք Իսկ Վամպա, ո՞ր է Վամպա, միթէ քիչ մ'առաջ չքսին ինձ որ Կիւրթին հետ դուրս ելեր է :

Օսկալտ հաստատական կերպով պատասխանելուն,

— Ա՛հ, բարի, եղ կապէ. սաքսօն մորոն ալ յափշտակած են նօրման նախարարին ծառայելու համար : Բայց, իբրևի, ամենքս ալ մորոս, և մեր բռնաւորներու կողմէն քամահելի և ծաղր ու ծանակ լինելու արժանի ենք, քանի որ կ'ծառայենք իբր թէ կէս խելքով ծնած ենք : Բայց վրէժս պիտի լուծեմ — յարեց նա իր աթոռէն ցատկելով անհամբեր՝ այս նախա-տինքը կասկածելուն վրայ, և իր տէգը ձեռք առաւ. — երթամ պիտի դանդաղեմ բարձր ատենին առջև : Բարեկամներ, կողմնակիցներ ունիմ և նօրմանը դէմ առ դէմ 'ի պայքար պիտի հրախրեմ : Թող զիմացս ելնէ նա իր զրահով ու վերտով, և վատութեան առնական գոյն սուռղ ինչ որ ունի թող հազնի, այս ձեռքի տէգիս պէս տէգ մը՝ անոնց ուղղմական վահանէն եւ ուսպատիկ ամուր պատուարէ մը թափ անցուցի : Կարելի է կարծեն թէ ծեր եմ, բայց պիտի տեսնես որ, թէ և մինակ եմ և անդաւակ, դեռ Հիբիօբտի արխնը Սէտրիկի երակներուն մէջ կ'եռայ : Ա՛հ, Վիլֆրիտ, Վիլֆրիտ — գոչեց նա աւելի մեղմ ձայնով մը, եթէ անխորհուրդ սէրդ զսպելու կարող լինէիր, հայրդ այս ալետը հասակին մէջ չէր մնար մնաւոր կաղնիին պէս՝ որուն բեկիալ և աննեցուկ ճիւղերն բռնաշունչ հովին ձգուած կ'տատանին : Կարծես թէ այս խորհրդածութեամբ Սէտ-րիկի զայրագին զգացումները արամութեան դարձան. ուստի իր տէգը տեղը դնելով՝ աթոռը նստաւ ակնկար և կ'երեւէր թէ մը-թին մտմտութի մէջ կ'ծփար :

Սէտրիկ յանկարծակի ուշաբրեցաւ շեփորի մ'որոտալիը ձայնէն, որուն պատասխան տուին սրահին՝ նոյնպէս շէնքին այլ և

այլ կողմերը ցրուած բոլոր շուներուն աղմկալի հաջումները : Հարկ եղաւ ճերմակ դաւազանին և սպասաւորաց օղնութեամբը այս շնային դու ու գոչումը դադրեցնել :

— Դուրս ելէք, անպիտաններ — ըսաւ սաքսօնը յանկարծ, երբ աղմուկը դադրելով սպաննին իր ձայնը լսելու կարող եղան : — Նայեցէք սա շեփորն ինչ լուր կ'բերէ, շատ հաւանա-կան է որ գողեր հողերս կոխած են, և կապուտ ու կողոպուտի գոյժ մը պիտի իմանամ :

Պահապան մ'երեք վայրկենէ դառնալով իմացուց, թէ Ժօրլօի Էյմէր վանահայրը, նոյնպէս Տաճարական ասպետաց արիասիրտ և սրատկուտի կարգին հրամանատար՝ Պրայն ար Պուա-Սիլպէր բարի ասպետը՝ քանի մը հեռուորդներու հետ՝ մէկ զի-շերուան համար ասպնջականութիւն և սրատպարան մը կ'լարն-դրեն, վասն զի երկրորդ օրը Էշպի-ար-լա-Չուշի մօտ լինե-լիք նիզակամարտ հանդիսին ներկայ գտնուելու համար ձամբայ ելեր են :

— Էյմէր, Էյմէր վանահայրը, Պրայն ար Պուա-Սիլպէր, — մրմնաց Սէտրիկ — երկուքնին ալ նօրման են. բայց ինչ որ լինին, նօրման կամ սաքսօն, Աօթէրվուտի ասպնջականութիւնն անբասիր պիտի դառնուի, և քանի որ այս օթմանն ընտրեր են, բարի առաքեցան, սակայն աւելի բարի կ'լինէր եթէ իրենց ձամբան շարունակէին : Բայց անլայել բան է մէկ զիշերուան օթեւանի և կերակուրի համար դանդաղել, քանի որ՝ իբր հիւր նօրմաններն անգամ իրենց լսրջութիւնը զսպելու պարտաւոր են. դնա՛, Հընդպէրդ — յարեց նա, տեսակ մը անտեսի՛ որ իր ետևը կեցեր էր ճերմակ բիր մ'ի ձեռին — դնա՛ վեց սպասաւոր առ և օտարականները հիւրանոցը հրամցուր : Թող անոնց ձիւնն ու ջորինները խնամն և հեռուորդներուն պակասը հողան : Եթէ պէտք ունին՝ թող փոխուելու համար լաթ տան անոնց, նոյնպէս կրակ, ջուր լուացուելու համար, զինի և դարեջուր : Հրաման սուր նաև խոհակերին որ բան մ'աւելցնէ մեր երեկոյեան ճաշին, և բերէ սեղանին վրայ դնէ երբ նորեկ հիւրերը մեզի հետ ճաշելու պատրաստ գտնուին : Հընդպէրդ, իմ կողմէս ըսէ նորեկ հիւրերուն որ ես ինքս անձամբ պիտի դայի դանոնք ընդունելու, բայց ուխտ ըրած եմ ամպհովանիէս երեք քայլէն ա-

ւելի յառաջ չանցնիլ որ և է մէկը դիմաւորելու՝ եթէ սաքսօն-
եան թագաւորական ցեղէն չլինի : Հիմակ զնա՛, նայէ որ ամէն
խնամք տանին անոնց , որպէս զի գոուղաբար չըսեն թէ անոսայ
սաքսօնն իր ազահուծիւնն ու չքաւորութիւնը ցցուց :

Տնտեսը բազմաթիւ սպասւորներով դուրս ելաւ որպէս զի
տան տիրոջ հրամանները կատարէ : — Եւմէր վանահայրը —
կրկնեց Սէտրիկ Օսվալտին նայելով — եթէ չեմ սխալիր , Միալ-
հէմի տէր՝ Վայլս Մօլվըրրիի եղբայրն է :

Օսվալտ հաւանութեան յարդական նշան մ'ըրաւ : — Իր եղ-
բայրն անոր տեղը կ'նստի և լաւաղոյն տոհմի մը ժառանգութիւնը
կ'զբաւէ , այս է Միալհէմի Իւֆիկարի տոհմը . բայց ո՞ր նօրման
իշխանը նոյնը չպիտի ընէր : Ա՛րսեն թէ այս վանահայրն ազա-
տախօս և զուարթ քահանայ մ'է , որ զինիի բաժակն ու շեփօրն
աւելի կ'սիրէ քան եկեղեցւոյ զանդակն ու աղօթագիրքը . լաւ ,
թո՛ղ հրամէ , բարի եկեր է : Բայց տաճարականն անունն ի՞նչ էր :

— Պրայն տը Պուա-Վիլպէր :

— Պուա-Վիլպէր — ըսաւ Սէտրիկ , շարունակ մնմտալով և
իւրովի խօսելով , սովորութիւն մը զոր կ'զործածէր իրմէ ստո-
րին կարգի մարդոց հետ ապրելուն , և որով այնպիսի անձի մը
կ'նմանէր որ ինքն իրեն կ'խօսի քան թէ չորս զին զանուղ-
ներուն հետ : — Պուա-Վիլպէր . այս անունը հռչակ առած է
թէ լաւութեան և թէ չարութեան կողմէ : Ա՛րսեն թէ իր ուխ-
տին քաջաց քաջադոյնն է , բայց անոր սովորական մոլութիւն-
ներու արատն ունի , այսինքն է գուռը , ամբարտաւան , անյուծ ,
հեղզասէր , քարսիրտ մարդ մ'որ ոչ երկրիս վրայ երկիւղ զի-
տէ և ոչ երկնի ահը : Այսպէս կ'սրտամեն Պաղեստինէն դար-
ձող քանի մը մարտիկներ : Փոյթ չէ , զիշեր մը միայն պիտի
մնայ մեզի հետ , անոր ալ բարի եկար պիտի ըսեմ : Օսվալտ ,
պէտք է որ խիստ հին գինիին տակաւը բանաս , ամենէն լաւ
մեղրմպելին , (mead) զօրաւոր գարեջուրը , համեղ Բիւշարալը ,
(morat) փրփրալի մրդողին , և հոտաւէտ հափեմաքիլին (pigments)
մեծարեւ . խիստ խոշոր դաւաթներ լեցուր , տաճարականներն ու
արքաները ալ ուր զինին ու աղ ուր ծամոցը կ'սիրեն : Ելժիթա ,
զնա՛ օրիորդ Բովէհաի իմաց տուր որ այս իրկուն իրեն չպիտի
սպասեմ սրահը՝ եթէ զալու փափաք չունի :

— Բայց կարծեմ թէ մեծ փափաք ունի — պատասխանեց Ել-
ժիթա շտապաւ — վասն զի խիստ հետաքրքիր է Պաղեստինի լու-
րերն իմանալ :

Սէտրիկ այս ժպիւրհ սպասուհւոյն զայրագին ակնարկ մը նե-
տեց , բայց Բովէհան և իր ամէն պարագաները Սէտրիկի բար-
կութենէ ազատ էին : Ուստի տանտէրը պատասխանեց միայն —
Լուր կեցիր , աղջիկ , լեզուդ խելքէդ մեծ է : Գու զնա՛ իմ պա-
տուէրս տիրուհւոյդ յայտնէ , և ինքն ինչպէս որ կ'ուզէ այնպէս
ընէ : Գոնէ այս տան մէջ թաղուհւոյ պէս կ'տիրէ Ալֆրէտէն
իջնող օրիորդ մը » : Ելժիթա սրահէն դուրս ելաւ :

— Պաղեստին . կրկնեց Սէտրիկ — Պաղեստին , քանի քանի
մարդիկ ակննջ կ'կախեն այն վէպերուն զոր վատշուէր խաչա-
կիրներ , կամ կեղծաւոր ուխտաւորներ այն աղէտաբեր երկրէն
կ'բերեն : Ես անգամ թերեւս հարց ու փորձ ընեմ , ես անգամ
թերեւս սիրա՛յի թունտ մտիկ ընեմ այն առասպելները՝ զոր նեւ-
ղամիտ թափառականներ կ'հնարեն որպէս զի մեր տան մէջ հիւ-
րընկալ օթեան մը ձեռք ձգեն . բայց ո՛չ , իմ հետս որդիս , այլ
ևս չէ՛ իմ որդիս , անոր ճակատագրին անտարբեր եմ , ինչպէս
որ անդգայ եմ միլիոնաւոր ելուզակայ յետնազունին համար՝ ո-
րոնք իրենց ուսին վրայ խաչ մը դրին , անհնարին ջարդ ու կո-
տորած աուին , և ասով Աստուծոյ կամքը կ'կատարենք ըսին :

Եւ Սէտրիկ իր ճակատը խորշոմեց , և սրահ մ'իր աչերը զե-
տին սևերեց : Երբ վեր նայեցաւ , սրահին ծայրը գտնուած դուռը
կոնակի վրայ բացուեցաւ , և նոյն երեկոտեան հիւրերը ներս մը-
տան , անտեսին ու չորս ջահակիր սպասաւորներու առաջնոր-
դութեամբը :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ոչխար, թաւ այծ կ'մերթէին և խողեր,
Գիրուկ մողի գետին տապաստ կ'արիւնէր.
Վառ էր խարոյկ, կ'եփէր խորտիկ մաս առ մաս
Գինի վարդգոյն կ'բողէր ավնալիք թաս:

Ինքն Ողիտ հեռի նստած կ'ուտէր ճաշ.
Սեղան չնշին և ամթուակ իսկ անտաշ,
Կ'տար անոր Տէլէմար

ՈՂԻՍԱԿԱՆ, ՀԻՔԷՐ. Ի.

ԷՅՄԷՐ վանահայրը պատեհ առիթ գտնելով իր ձիաւորի պարեգօտը փոխեր և պերճադոյն մը հաղեր էր, իսկ ուսերուն վրայ ասեղնակերտ լոյլիկ մը կ'կրէր: Իր կրօնական աստիճանին յայտարար ոսկեձոյլ մասնիէն զատ՝ մատերը մեծադին գոհարներով զարդարեր էր՝ իր ուխտին հակառակ. իր սանդալները Սպանիոյ դերազնիւ կաշիէ յօրինուած էին, իր կարդին ներածին չափ մօրուսը կարեր, և իր կուլակն ընտիր բանուած ծիրանի խոյրով մը ծածկեր էր:

Տաճարական ասպետին կերպարանն ալ փոխուեր էր. թէև անոր չափ ուշադիր չէր զարգարուած, սակայն դարձեալ իր հազուատը նոյնպէս ճոխ և տեսքն իր ընկերէն աւելի ահեղ էր: Իր վերտ չապիկը հաներ և մուշտակապատ մութ ծիրանի մետաքսէ բաճկոն մը գրեր էր, որուն վրայ իր բազմածալ և ձիւնի պէս սպիտակ երկար պարեգօտը կ'ծածանէր: Իր ուխտին եօթնածայր խաչը սև թաւիշէ շինուած էր վերարկուին ուսին վրայ: Իր երկար գգակն այլ ևս չէր ծածկեր ճակատը, զոր սևաթոյր ու խիտ դուռզ մաղերը կ'բոլորէին և իր սևուկ երեսին կ'յարմարէին: Իրաւի իր քալուածն ու կերպերը շնորհալի և վսեմ՝ պիտի երևէին, եթէ ախրական գողողութեան գրոշմը չկրէին, զոր անդիմադրելի իշխանութիւն մը վարելով ստացեր էր:

Այս երկու մեծաշուք անձերուն կ'հետևէին իրենց յատուկ ըսպասաւորները, իսկ իրենց ուղեցոյցն երկշտութեամբ ետև մնացեր էր և իր կերպարանին նշանաւոր գրոշմն էր մի միայն ուխտաւորի մը սովորական վերարկուն: Բոլոր մարմինը հաստ սև բրդէ զրզրով մը ծածկեր էր: Այս գրզիին ձևը գրեթէ ար-

դի հիւսարի մը թիկնոցին կ'նմանէր, թևերը գոցելու համար մի և նոյն դրօշներն (flap) ունէր և Սլաւօնէան վերարկու կ'կոչուէր: Իսկ իր հազուատին միւս մասերն էին, մերկ ոտիցը վրայ լարերով կցուած կոշտ սանդալներ, լայն և հովանուտ զլխարկ մ'որուն բոլորտիքը խեցիներ կարեր էր, և երկար բիր մ'երկաթակուռ՝ որուն վերի ծայրն արմաւենիի ոտտ մը կապեր էր: Ամենէն ետքը սրահ մտնելով՝ ուխտաւորը գիտեց որ ստոր սեղանին աթոռները հազիւ թէ Սէտրիկի և հիւրերուն սպայից կը բաւէին, ուստի դնաց մեծ կրակարանին մօտ՝ և զրեթէ վերը դրուած նստոց մը՝ և կարծես թէ իր լաթերը չորցնելու կ'զբաղէր, մինչև որ սեղանին մէկ աթոռը պարսպ մնայ և կամ հիւրասէր տնտեսը դայ իր նստած տեղն իրեն քիչ մ'ուտելիք բերէ: Սէտրիկ ոտք ելաւ իր հիւրերն արժանապէս ընդունելու, և դարէն վար իջնելով՝ երեք քայլ անու դէպ յառաջ և անոնց զալստեան սպասեց:

— Պատուարժան հայր, կ'ցաւիմ, ըսաւ Սէտրիկ, որ իմ ըրած ուխտս չներեր ինձ այս իմ նախահարցս սալայատակին վրայ քանի մը քայլ ևս առնուլ՝ նոյն իսկ քեզի և Ս. Տաճարին այս ասպետին պէս հիւրեր հիւրընկալելու համար: Բայց իմ տանս տնտեսը բացատրած է ձեզ անշուշտ իմ այս ակամայ անմտորակարութիւնս: Նաև կ'աղաչեմ՝ ձեզ ներել ինձ որ իմ մայրենի լեզուս կ'խօսիմ, և կ'հրաւիրեմ ձեզ որ՝ եթէ զիտեք՝ նոյն լեզուս պատասխան տայիք, ապա թէ ոչ, նորման բարբառը բառական հասկնալուս կարող եմ ձեր միտքն ըմբռնել:

— Արժանի Ֆրէնքլին, կամ ներէ ինձ բսելու, արժանի Տրհէյն, թէև այս տխրոտը շատ հին է, ամէն ուխտ անլոյծ պէտք է մնայ: Ուխտ մը մեզ երկնից հետ կապող զօրն է, լարեր են որով զոհը խորանին կ'կապեն, և հետևապէս, ինչպէս որ արդէն ըսի, հարկ է որ ուխտդ անդրժելի պահես և կատարես, միայն թէ մեր եկեղեցին հակառակ վճիռ չ'արձակէ: Իսկ լեզուի զալով՝ յօժարակամ կ'խօսիմ՝ այն լեզուն որով իմ արցոյ հանիս, Հիլտա Միալհէմ կ'խօսէր, որ սրբուհիի մը պէս մեռաց և զրեթէ իրեն համանուն բարեյիշատակ Ս. Հիլտա Վիթպային կ'նմանէր. Աստուած լուսաւորէ իր հոգին:

Երբ վանահայրն իր խօսքն՝ զոր հաշտարար յորդորակ մը կը

Համարէր, աւարտեց, իր ընկերն համառօտ և խրոխտ կերպով մ'ըսաւ . — Ես միշտ դադղեալսն կ'իտսիմ, Ռիչարտ թագաւորին և իր ազնուականաց լեզուն, բայց անկլիարէն ալ բաւական հասկնալուս՝ երկրիս բնիկներուն հետ կարող եմ նոյն լեզուով բանակցիլ :

Սէտրիկ իր խօսակցին այնպիսի արագ և ղայրադին ակնարկ մը նետեց որ երկու նախանձորդ ազդերու մէջ ստէպ հակառակութեան ողւոյն արդիւնքն էր . սակայն հիւրընկալութեան պարտիքը յիշելով, իր քէնը ծածկեց և ձեռքի շարժումով մը հրամայեց իր հիւրերն որ դահէն քիչ մը վար՝ բայց իր երկու կողմը դրուած ուրիշ երկու աթոռներու վրայ բազմին, և երեկոյեան քնթրիքը բերելու նշմայր մ'ըրաւ :

Երբ սպասաւորները Սէտրիկի հրամանը կատարելու կ'շտապէին, հեռուէն խողարած Ալուրթը նշմարեց, որ իր Աամնա ընկերին հետ նոր կ'մտնէր սրահէն ներս : — Սա թափառիկ ապիրատներն ինձի ղրկեցէք — ըսաւ սաքսօն Սէտրիկն անհամբեր » : Եւ երբ յանցաւորներն իր առջևն ելան : — Ի՞նչ պատճառաւ, դուք, անպիտան անզգամներ, այսչափ ուշ դարձաք : Արդեօք երամակդ տուն բերիք, վարպետ Ալուրթ, թէ ոչ աւազակներուն ճարակ եղաւ :

— Հնորհ, ըսաւ Ալուրթ, երամակն ողջ առողջ է :

— Բայց անշնորհ բան մ'է, թշուառական, — ըսաւ Սէտրիկ — որ քու պատճառաւ երկու ժամ ուրիշ կասկածներու մէջ մտայ և այս տեղ նստած վրէժ առնլու հնարք մտածեցի դրացիներու գէմ՝ կարծելով թէ մեղապարտ են : Ահա իմաց կ'տամ քեզ որ եթէ ուրիշ անգամ այսպիսի բան մը պատահի շղթաւ յակապ բանտ պիտի նետեմ քեզ :

Ալուրթ իր տիրոջ ցասկոտ բնաւորութիւնը դիտնալով ինքզինքն արգարելու չէլաւ . բայց միմոն՝ իբր յիմար արտօնութիւններ ունենալուն՝ կրնար Սէտրիկի ներումը ստանալ, ուստի Ալուրթին և իրեն համար սրտասխանեց . — Իբրաւի, տանտէր Սէտրիկ, այս իրկուն կրակ ու բոց կ'թափի բերնէդ :

— Ինչպէս, պարոն — ըսաւ տանտէրը — եթէ դու ալ խենդ ու խելառ թափես, քեզ դռնապանին քովը պիտի ղրկեմ որ լաւ մը լուայ :

— Նախ, դու իմաստութեամբդ դատէ — ըսաւ Աամնա — արդար և օրինաւոր է արդեօք ուրիշ մը յանցանքին համար մարդ մը պատժել :

— Հարկաւ արդար չէ, յիմար — պատասխանեց Սէտրիկ :

— Ուրեմն, ինչո՞ւ համար խեղճ Ալուրթը պիտի կապկպես իր Ֆանկս շան յանցանքին համար, վասն զի կ'երդնում որ ճամբան վայրկեան մը չկեցանք մեր խողերը ժողվելէն ետև, թէև Ֆանկս տակաւին ժողովելու չէր յաջողած երբ երեկոյեան զանգակը կ'ղարնէր :

— Ուրեմն Ֆանկսը կատեցէք — ըսաւ Սէտրիկ, յանկարծ խողարածին դառնալով — քանի որ յանցանքն անորն է, և դու ուրիշ շուն մը գաիր :

— Շնորհ ըրէ, տէր իմ, — ըսաւ միմոսը — հիմակ ալ արդարութեան քովէն կ'անցնիս . վասն զի ինչ ընէ Ֆանկսը՝ եթէ կալ է և խողերը չէ կարող շուտով ժողվել . բուն յանցանքն անոր առջևի ոտքին երկու ճանկերը կարողինն է . անտարակոյս այս գործողութեան չէր հաւաներ խեղճ կենդանին թէ որ իրեն կարծիքը հարցնէին :

— Բայց որ յանդուզն մարդն իմ ստրակիս շունն այսպէս հաշմեց — սլուաց սաքսօնը բարկութենէ բորբոքած :

— Միթէ կ'հարցնես, այն մարդը Հիւպերդն է — ըսաւ Աամնա . — Ֆիլիպ Մալվուազէնի անշնորհը : Մինչդեռ Ֆանկս անտառը կ'շրջէր, բունեց ղայն, և ըսելով թէ եղջերու կ'որսայ իր տիրոջը հողերուն վրայ, անոր ճանկերը խլեց :

— Ստանան տանի Մալվուազէնն և անշնորհն ալ միասին — պատասխանեց Սէտրիկ, — ես անոնց պիտի իմացնեմ որ՝ անտառային դաշանց ուժովը՝ այն պուրակներն ազատ են : Բայց թողունք առ այժմ խնդիրը մէկդի : Գնա՛, ապիրատ, տեղդ գնա՛, իսկ դու, Ալուրթ, ուրիշ շուն մը գաիր, և եթէ որսապահն անոր դպելու յանդգնի, չափը պիտի տամ, վասի տեղ անցնիմ եթէ անոր աջ ձեռքին բթամատը չկտարեմ, այնպէս որ ուրիշ անգամ աղեղը լարելու անկարող լինի : Բայց ներում կ'խնդրեմ ձեզնէ, արժանի հիւրերս . կ'տեսնես, ազնիւ ասպետ, չորս կողմն այնպիսի դրացիներ ունիմ որ Ս . տեղեաց անհաւատներէն վար չես մնար : Սակայն ահա մեր սպառք կերակուրը սե՛

ղանին վրայ է, հրամայեք և թող հիւրասիրութիւնս անհամարն թրիքիս պակասը լեցնէ :

Սակայն սեղանին վրայ դուած համադամները տանտիրոջ կողմէ գովեստի կարօս չէին : Այլ և այլ կերպով եփած խոզի միսեր սեղանին ստոր կողմը կ'երեւէին, իսկ վերի կողմը՝ հաւ, եղջերու, այծ, ճագար, պէս պէս ձուկեր, նոյնպէս ասաղին հիւաններ, դրասկ և դանազան պտուղներէ շինուած քաքարներ : Իսկ մանր մունր որսի հաւերը, որ առատ էին, պնակներով չէին մեծարեր, այլ սպասաւորները շամիրներու վրայ բերելով՝ հետ գհետէ հիւրերուն կ'ներկայէին և ասոնք ալ ուղածնուն չափ կը կտրէին կ'ուտէին : Ամէն նշանաւոր անձի մօտ արծաթէ թակոյկ սը դրուած էր . իսկ վարի սեղանին վրայ՝ բաժակի տեղ մեծ եղջիւրներ շարեր էին :

Այն միջոցին որ կերակուր ուտելու պիտի սկսէին, տնտեսը՝ յանկարծ գաւազանը բառնալով՝ բարձր ձայնով ըսաւ . — Ներեցէք, տիրուհի Բովէնան կ'իցայ, տեղ բացէք : Սրահին վերի ծայրը՝ սեղանին ետեէն կողմնակի դուռ մը բացուեցաւ անմիջապէս, և Բովէնա՝ հետն ունենալով չորս սպասուհիներ՝ ներս մտաւ : Սէտրիկ լէւ կարմաջաւ՝ և նոյն միջոցին իր սանուհւոյն երեխիլը թերեւ անհաւանջ երեցաւ իրեն, սակայն զանի դիմաւորելու փութաց և ակնածելի քաղաքավարութեամբ տարաւ նրաստեցոյ տան տիրուհւոյն յատկացած աջ կողմի աթոռին վերայ : Ամենքն ոտք ելան տան տիկինն ընդունելու, և այս ալ հիւրերուն մարդավարութեամբ անձայն բարե մը տալով պատասխանելէն ետեւ՝ շնորհալի կերպով յառաջ անցաւ սեղանին մօտ իր աթոռը նստելու : Բայց տակաւին այս գործողութիւնը չ'ըմբոսցած՝ Տաճարականը վանահօր ականջին փսփսաց : — Կ'նայիմ որ դուստրին մէջ քու ոսկի մանեակդ չտրտի կրեմ, և Քիոսի դինին վաստկեցար :

— Ես քեզի չըսի՞ — պատասխանեց վանահայրը — բայց մեզմէ հիացումդ, Ֆրէնքլինը քեզ կ'իլտէ :

Պրայն տը Պուա-Վիլպէր՝ վանահօր այս ազդարարութիւնը բանի տեղ չգրաւ, և մի միայն իր կրից դրդման հետեւելով սաքսօն օրիորդին վրայ աչերը սեւերեց, որուն զեղեցիկութիւնն իր երեակայութեան այնքան հրապուրելի կ'երեւէր՝ որքան որ ա-

րեւելեան սուլթանուհիներուն աղւորութենէ չափազանց կ'աւարբերէր :

Բովէնա իր սեւին ամէն ձիւքը պահելով՝ բարձր՝ սակայն աչքի զարնելու չափ չէր հասակը : Երեսին դոյնն էր ընտիր սպիտակ . բայց իր գծադրութեան և գլխին աղնիւ տիպարը չուներ ընաւին այն անհամութիւնն որ սովորաբար ճերմակ դիմաց յատուկ է, իր բաց կապոյտ աչերն որ, շնորհազեղ խարտեշ ունեքերուն ներքեւ՝ բաւական նշմարելի էին իր ճակտին ազնուութիւն մը դրոշմելու, սէր ու մորմոք, նոյնպէս ակնածութիւն և դուրս ազդելու կարող կ'երեւէին : Թէև իր դէմքին բնական երեւոյթն անուշութիւնն էր, սակայն ակն յայտնի կ'երեւէր թէ այս պարագայիս մէջ՝ նորատի սաքսօնուհին անպաղար տան մէջ իշխելուն և ամենուն կողմէն մեծարանք ընդունելուն՝ իր բնաձիր բնաւորութիւնը փոխեր և աւելի վէս կերպարան մը ստացեր էր : Իր առատ մազերն որ ոչ թուխ էին և ոչ դեղձան, քմածին և շնորհալի դանդուրներով արօհեր էր, և արհեստը բնութեան օգնած էր անշուշտ : Այս գանդալի մազերն՝ սիւսու աղամանդներով զարդարուն՝ վերէն վար թափեր էր հերարձակ, և որմէ օրիորդին տօհմիկ ծնունդն ու անկախ կացութիւնը կ'այայտուէր : Ոսկի օղակ մ'որմէ նոյն մետաղէն մատունք մը կախուած էր՝ իր վզին բոլորը կ'երեւէր : Ապարանջաններ ունէր թևերն որ մերկ էին : Իր հագուստն էր ծովագոյն բաց կանաչ մետաքսէ պարեգօտ մ'որուն վրայէն մինչև գեպինը հասնող երկար շրջազգեստ մը հազեր էր և լայն թևեր ունէր, որոնք հազիւ մինչև արմուկները կ'իջնէին : Այս շրջազգեստը ծիրանի և ամենընտիր ասուէ շինուած էր . ոսկեթել մետաքսեայ քօղ մ'անոր վերի կողմէն կապուեր էր, և սպանիական սովորութեան համեմատ՝ կարելի էր անով երեսն ու կուրծքը ծածկել, կամ զարդի պէս ուսերուն վրայ դնել :

Երբ Բովէնա դիտեց որ տաճարական ասպետին աչքերն իր վրայ յաւեր էին այնպիսի եռանդով մ'որ կարծես թէ հրափայլ ամուխներու կ'նմանէին իրենց մթին կամարին մէջ իսկոյն քօղով երեսը ծածկեց համեստութեամբ և այսպէս հասկցոյց ատաճարականին որ իր ժպիւրհ ակնարկն անախորժ կ'իլտէ : Սէտրիկ Բովէնաի միտքն ըմբռնեց և ըսաւ . — Քանչև ասպետ, մեր սաք-

սօն օրիորդներուն այսերն այնչափ արև չեն տեսած որպէս զի խաչակրի մ'ախնայիչ նայուածքը կարենան տանելու :

— Եթէ ըրածս անքաղաքավարութիւն է — սլատասխանեց Պըրայն — ձեզնէ, այսինքն օրիորդ Բովէնակէն ներում կ'սնդրեմ, վասն թէ զի ասկէ աւելի չեմ կրնար խոնարհիլ :

— Օրիորդ Բովէնան — յարեց վանահայրը — մեզ ամենքնիս աչ պատժեց, իմ բարեկամս յանդուութիւնը պատժելով. յուսալի է որ այսչափ անդուծ չդանուիր այն շքեղ ժողովին մէջ, որ նիդակամարտին առ թիւ պիտի դումարւի :

— Մեր այն դուպարին երթալն անստոյգ է — ըսաւ Մէտրիկ : — Չսիրեմ այսպիսի նանիբ բաներ որ մեր նախնեաց անձանօթ էին՝ երբ Անկլիա ազատ էր :

— Սակայն յուսանք — ըսաւ վանահայրը — որ մեր ընկերութեան սիրոյն համար միտքդ կ'փոխես և կ'զատ. քանի որ ճամբաները վտանգաւոր են՝ Պրայն ալ Պուա-Կիլպէր ասպետին ուղեկցութիւնն անդունելի չէ :

— Պատուարժան հայր — ըսաւ սաքսօնը — մինչև այսօր ամէն ուր որ դացի տեսայ որ իմ սրիս և սպասաւորներուս օղնութենէ զատ բանի մը կարօտ չեմ. եթէ այս անգամ իրօք Էշպիտըր-լա-Չուշ ուղևորիմ՝ բաւական կ'սեպեմ Գօնիսիսպըրիի Աթէլսդէն՝ իմ ազնիւ հայրենակից դրացիս և քանի մը սպաներ հետս առնուլ՝ ելուզակներ և աւատական թշնամիներ վանելու համար : Այս բաժակը, պատուարժան հայր, քու կենդանութեանդ կ'լսեմ, յուսամ որ զինիս ճաշակիւ յարմար կ'զանես, և շնորհակալ եմ մարդավարութենէդ : Սակայն եթէ վանական ժուժկալութիւնը խտալու պահել ուղես — յարեց նա — և թթու կաթի գինիէս վեր կ'զատես, կ'աղաչեմ ինքզինքդ մի՛ նեղեր և կամքդ կատարէ :

— Ո՛չ — ըսաւ վանականը խնդալով — մինակ մեր մենարանը ընտանեկան կ'վայելենք. երբ մարդկան հետ կ'կենակցինք անոնց սովորութիւններու կ'յարմարինք, ուստի, այս աղւոր գինիով կը պատասխանեմ քեզ, և այն թեթեւիկ ըմպելին աշխարհիկ եղբորս կ'թողում :

— Իսկ ես — ըսաւ ասպետը գաւաթը ընլով — զեղանի Բովէնայի կենաց պիտի ըմպեմ, վասն զի իր համանուն կիներն յԱնկ-

լիս իր անունը բերելէն վեր՝ բնաւ չէ գտնուած էակ մ'որ իրակ աւելի այս նուէրին արժանի լինի : Արդարև տրամադիր եմ ներելու անբաղդ Աօրդիթէրնի, իր պատիւն ու տէրութիւնը ՚ի կորուստ մասնելուն՝ եթէ միայն մեր նկատած էակին պէս էակ մը կ'իտովին զրդիւ տուած է :

— Քննի ասպետ — ըսաւ վեհաճիտը Բովէնա առանց քօղը հանելու — մարդավարութիւնդ չարաչար չպիտի գործածեմ, կամ լաւ ևս ըսեմ, քեզ ծանրութիւն պիտի տամ Պաղեստինի վրայ լուրեր հարցնելով : և այս նիւթը մեր ականջներուն աւելի ախորժելի է քան թէ զաղղիական քաղաքավարութեանդ քեզ ուսուցած զովեստները :

— Արևուր բաներ չունիմ հաղորդելու, օրիորդ — պատասխանեց Պրայն ալ Պուա-Կիլպէր. — այս միայն զիտեմ որ զինադուլը խաչակրաց և Սալատինի մէջ ստուգուած է :

Վամսյա անոր խօսքն ընդմիջեց, երբ եկաւ իրեն յատուկ տեղը նստաւ աթոռի մը վրայ որ իշու երկու ականջներով զարդարուած՝ և իր տիրոջը գահէն երկու քայլ հեռու՝ ետևի կողմը դրուած էր : Տանտէրն՝ ատեն ատեն՝ իր սնակէն անոր կերակուր կ'տար, և այս շնորհը՝ մեր արդէն յիշած շատ մը շունչու հետ՝ խեղճ միմսը կ'վայելէր : Վամսյա այսպէս նստեր էր, իր առջևը փոքրիկ սեղան մ'ունէր, և իր կրակներն աթոռին ձողերուն վրայ դրեր էր. իր այտերը փոսելով՝ ծիօտին զոյգ մ'ընկուղաբեկի (nut-crackers) ձև տուեր էր, և իր աչերը՝ թէև կէս զոյ՝ անշուղ կ'գիտէր որ առիթ մը գտնէ իր ծաղրածու տաղանդը գործածելու :

— Այս զինադուլներն անհաւաստից հետ — զոչեց Վամսյա, աւանց զիտելու թէ ինչպէս վէս ասպետին խօսակցութիւնը խրոխտարար կ'ընդհատէ — իս ձերացուցին :

— Ի՛նչպէս, ասիրան — զոչեց Մէտրիկ, որուն զուարթ դէմքէն կ'իմացուէր որ այս կատակէն կ'ախորժէր :

— Որովհետև — պատասխան տուաւ Վամսյա — իմ կենդանութեանս ատեն արդէն երեք զինադուլ կ'յիշեմ, որոց ամէն մէկը յիսուն տարի պիտի տևէր. այնպէս որ հաշիւ ընելով կը նայիմ որ հիմակ՝ հարիւր յիսուն տարու պէտք է ի որ լինիմ :

— Ասպահովեմ որ ձեր չպիտի մեռնիս — ըսաւ տաճարա-

կանը , որ նոյն պահուն դիտեց թէ խօսողը անտառին մէջ հան-
դիպած բարեկամն է : Հա՛ , ստոյգ եղեր որ բուն մահով պիտի
մեռնիս եթէ այս իրկուն վանահօր և ինձ տուած տեղեկութիւն-
ներուդ պէս տեղեկութիւններ տաս ուղեւորներուն :

— Ինչպէ՛ս — ըսաւ Սէտրիկ — ուղեւորներուն ծովու ճամբայ կը
ցուցնէ : Խարազանը կ'սպասէ քեզ , որովհետեւ որչափ յիմար
նոյնքան անզգամ ես :

— Կ'աղաչեմ քեզ , տէր իմ — պատասխանեց միմօր — թող
մի անգամ յիմարութիւնս նենդութեանս օգնէ : Մի՛նակ աջ ու
ձախ ձեռքիս մէջ սխալմունք մ'ըրի . և յիմար մը խորհրդա-
տուի տեղ առնողը պէտք է որ աւելի ծանր յանցանքի մը նե-
րողամիտ լինի :

Այս տեղ արտաքին պահասան մը ներս մտնելով խօսակցու-
թիւնն ընդմիջեց , և յայտնեց թէ օտարական մը դրան առջև
կեցեր հիւրընկալութիւն կ'հայցէ :

« Կերս հրամցուր — ըսաւ Սէտրիկ — ո՞վ որ կ'ուզէ թող լի-
նի . այսպիսի մրրկալի գիշեր մը՝ վայրի կենդանիներն անդամ
ընտանի անատուններու մօտ ապաւեն մը՝ և մարդն իսկ , անհաշտ
թշնամիէն պաշտպանութիւն կ'ինդրէ տարերայ կատողութեանէ
ազատելու համար : Կորեկ հիւրին ամէն խնամք տուէք . հոգ
տար դու , Օսվալտ :

Եւ անտեսը սեղանատունէն դուրս ելաւ տանտիրոջ հրամանա-
ներն ՚ի դորձ գնելու :

ԳԼՈՒԽ Ե .

Միթէ հրէայ մի աչք չունի . միթէ ձեռք , գործարաններ
չգոյարանք , յօծարութիւն և կիրք չունի . միթէ մի և նոյն ազ-
նունդով շնանիք , մի և նոյն զենքով չվերաւորիր , մի և նոյն
հիւանդութիւններու ենթակայ չէ՞ , մի և նոյն միջոցներով չ'աբ-
մանուիր . միթէ մի և նոյն ձեռքն և ամառն չմտիք և չ'տաբ-
նար ճիշտ մի քրիստոնէի պէս :

ՎԵՆԵՏԻՎ ԱՆՃԵՌԱԿԱՆԸ

ՕՍՎԱՆՏ ետ դառնալով իր տիրոջն ակա՛նջին փսփսաց .
— Կորեկ հիւրը հրէայ մ'է , որ ինքզինքն եօրք քաղքի բնիկ
Իսահակ կ'իկոչէ . միթէ կ'վայլէ՞ որ զանի սրահը հրամցնեմ :

— Թող այդ պաշտօնը Կիւրթ կատարէ , Օսվալտ — ըսաւ
Վամպա իր սովորական լբբութեամբը — հրէին յարմար կարա-
պետ մը՝ խողպանը կընայ լինիլ :

— Սուրբ կոյս — ըսաւ վանահայրը խաչ հանելով — ինչ ,
անհաւատ հրէայ մը մեր առջև պիտի ներկայանայ :

— Շուն հրէայ մը — ձայնեց տաճարականը — ինչպէս Սուրբ
գերեզմանին պաշտպանի մը պիտի մօտենայ :

— Իրաւի — ըսաւ Վամպա — կ'երևի թէ տաճարականներն
աւելի կ'սիրեն հրէից ժառանգութիւնը քան ընկերութիւնը :

— Մի այլայլէք , իմ արժանի հիւրերս — ըսաւ Սէտրիկ —
չեմ կարող իմ հիւրասիրութեանս չափ գնել ձեր ատելութեան
պատճառաւ : Եթէ Աստուած այն կամակոր և թերահաւատ ազ-
գին շատ տարիներ հաշտ աչօք նայեցաւ , մնաք ինչո՞ւ համար
հրէի մը ներկայութեան մի քանի ժամ չհանդուրժենք : Բայց
չեմ ստիպեր մէկն որ անոր հետ խօսի կամ կերակուր ուտէ .
թող անոր սեղանը զատ տեղ մը դնեն , միայն թէ — յարեց նա
ժպտելով — եթէ կամին՝ չեմ արդիւլեր որ այս ուպարօչ հազնող
օտարականներն անոր հետ ընկերակցին :

— Պարոն Սէտրիկ — պատասխան տուաւ տաճարականը —
իմ սարակինացի դերիներս ճշմարիտ մահմէտական են , և քրիս-
տոնէի չափ կ'խորշին հրէի հետ տեսակցութիւն ընելու :

— Ճշմարտը կ'ըսեմ — յարեց Վամպա — որ չեմ հասկնար

Թէ ինչպէս Մէհմէտի ու Յէրմականդի սրաշտօնարկուններն երբեմն յԱստուծոյ ընտելեալ ժողովուրդէ մը դերազանց լինին :

— Հրէան քու քովդ պիտի նստի , Աամպա — ըսաւ Սէտրիկ — յիմարն ու խաբեբան իբար պիտի գտնեն այս կերպով :

— Յիմարը — պատասխան տուաւ Աամպա՝ ճարպի մը կտոր ցոյց տալով — խաբեբային դէմ պատուար մը կանգնելու միջոցը պիտի գտնէ :

— Առուծիւն — ըսաւ Սէտրիկ — վասն զի ահա ներս կ'մանէ նոր հիւրը :

Բարձրահասակ ծեր ու նիհար մարդ մ'որ իր բնական երկայնուծիւնը կորուսեր էր ստէպ ծուխէն , ներս մտաւ , սպառնալուծութիւն մը գտաւ , շատ մը բարեներ ուղղեց , ահով և վարանմամբ յառաջ անցաւ և դնաց ստորին սեղանին մէկ ծայրը նստաւ : Իր դէմքին կանոնաւոր և բարակ դծերը , արծուի քիթը , իր սուր սև աչերը , իր լայն ու խորշոմած ճակատը , ալէզարդ երկար մազերն ու մօրուսը թերևս ազուր երևէին , եթէ այնպիսի ցեղի մը յատուկ նշանները չլինէին , որ՝ այն խաւարին դարերուն մէջ , միօրինակ ատելի էր դիւրահաւան ռամկին , և ընչասէր աղուականներու կողմէ կ'հալածուէր : և կարելի է նոյն իսկ այս ատելութեան և հալածանքին պատճառաւ աղոյային յատուկ դրոշմ մ'առեր էր , որով աւելի ծանր խօսք մը չըսենք , խիստ անարդ և նողկալի կ'երևէր :

Հրէին հաղուստն որ՝ ըստ երևոյթին՝ փոթորկէն շատ աղտոտներ էր , բաղմածալ պարզ վերարկու մ'էր որ մթնադոյն ծիրանի բաձկունակ մը կ'ծածկէր : Մուշտակապատ լայն կողիներ հասկեր և մէջքէն դօտի մը կապեր էր , սրուն վրայ փոքրիկ գանակ մ'ու դրելու դործիներ կային՝ առանց զէնքի : Երկար , քառակուսի դեղին գտակ մը դրեր էր մասնաւոր ձեով մը շինուած՝ որպէս զի հրէաները քրիստոնէից դասէն զանազանին , և սրահին դռնէն ներս մտնելուն նոյն գլխանոցը խոնարհութեամբ հանց :

Իսրայէլի ամենէն անհաշտ թշնամին դո՛հ պիտի լինէր անշուշտ ատենելով Թէ ինչ ընդունելութիւն կ'ստանայ նորեկ հրէայ հիւրը Սէտրիկի սրահը մտնելուն : Նոյն իսկ տանտէրը սպառ կերպով մը գլուխն օրեց 'ի պատասխան հրէին կրկնակի ողջոյններուն և նշան ըրաւ որ սեղանին ստորին ծայրը նստի ,

Թէն ոչ որ կ'շարժէր անոր տեղ բանալու . ընդ հակառակն՝ կողնականներուն կարգէն անցնելու ատեն՝ վարի կողմը նստողներուն աղերսալի և վեհերոտ նայուած մը կ'նետէր , սակայն սաքսօն սպասաւորներն իրենց ուսերը կ'լայնէին և առանց նորեկ հիւրին հող տանելու իրենց ճաշն անընդհատ կ'լափէին : Աանահօր սպասաւորները խաչ կ'հանէին՝ բարեպաշտական կերպարան մ'առնելով , և նոյն իսկ սարակինայի ծառաները՝ Խահակը մօտենալուն՝ իրենց դաշոյնը քաշեցին՝ իբր Թէ ծայրայեղ միջոցներով անոր հաղորդակցութեան ազատն ազատելու պատրաստ էին :

Հաւանական էր որ Սէտրիկ ինչ հիւրասէր սղուով որ իր տուննայն ընկեցիկ ժողովուրդեան մէկ զաւկին բացեր էր , նոյն ողուով պիտի պատուիրէր իր սպասաւորներուն զանի աւելի մարդավարութեամբ ընդունելու , եթէ՛ նոյն պահուն՝ վանահայրը նշանաւոր խօսակցութիւն մը սկսած չլինէր անոր որսական շուներուն ընտելեան և հոգատարութեան վրայ . խօսակցութիւն մ'որ ընաւ չէր ուղեր ընդհատել աւելի ծանր խնդիրներու համար անգամ , թող Թէ հրէին անօթի անկողին երթալը :

Մինչդեռ այսպէս Խահակ նոյն ընկերութեան մէջ իբր տարազիւր կ'մնար , ինչպէս որ է իր շտապովուրդը միւս ազգերու մէջ , 'ի զուր բարե մը կամ հանգստեան տեղ մը փնտռելով , կրակաբանին մօտ նստող ուխտաւորը զթաց անոր վրայ , և իր տեղն անոր տուաւ համառօտ բերելով . — Ծեր մարդ , իմ լաթերս չորցան , փորս կշտացաւ , իսկ քու վրադ թաց է և անշուշտ անօթի ես » : Այս բերելով կրակաբանին ցիր ու ցան խարոյկները ժողվեց և կրակն արծարծեց , վերջը մեծ սեղանէն քիչ մը թան և խաչած այծ առաւ , և գնելով այն սեղանին վրայ ուր ինքն ևս ընթեր էր՝ սրահին միւս կողմն անցաւ առանց հրէին շնորհակալութեան սպասելու , թերևս սա պատճառաւ որ չէր ուղեր իր բարեսրտութեան առարկայ եղող անձին հետ աւելի խօսակցել , կամ Թէ վերի սեղանին մօտենալու փափաք ունէր :

Եթէ այն ժամանակները քաջ պատկերհաններ գտնուէին , անտարակոյս ձմեռուան կենդանի պատկերը պիտի ընծայէր այն հրէայն որ կորակոր մարմնովը՝ ցրտահար ու երերուն ձեռքերն երկնցած՝ կրակին վրայ կը ծռէր : Քիչ մը տաքնալէն ետև՝ հր-

րէսյն իւր առջև կեցած շողելի ճաշին դարձաւ անկշտօրէն և այնպէս արտորնօք և հաճութեամբ կերաւ որմէ կ'իմացուէր թէ երկար ատեն կերակուրէ զուրկ մնացեր էր :

Նոյն միջոցին վանահայրն ու Սէտրիկ իրենց խօսակցութիւնը կ'շարունակէին որսի վրայ . Բովէնան իր սպասուհիներէն մէկուն հետ խօսքի բռնուեր էր , իսկ վէս սաճարականը՝ որ իր աչքը հրէին վրայէն դէպ 'ի սաքսօն օրիորդին կ'ածէր անդադար , կարծես թէ գլխին մէջ խիստ կարևոր խորհուրդներ կ'դարձնէր :

— Ա՛գարմանկամ , արդոյ Սէտրիկ — ըսաւ վանահայրը խօսքը շարունակելով — որ՝ թէև սաստիկ կ'սիրես քու առնական լեզուդ , չես գործածեր դէթ որսի և անտառային բառերու համար ֆրանքո-նօրման բարբառը : Իրաւի չկայ լեզու մ'որ դաշտային հրահանգի մասին այնչափ ճոխ բացատրութիւններ ունենայ , կամ անդէորդին այնքան միջոցներ քնծայէ իր զուարթ արհեստը բացատրելու համար :

— Բարի հայր Էյմէր — ըսաւ սաքսօնը — քաջ գիտցիր որ անդր-ծովեան նրբութիւններն աչքիս ստակ մը չեն արժեր , և առանց անոնց կրնամ իմ գործս տեսնել անտառներուն մէջ : Արող եմ իմ փողս հնչել , թէ և ոչ recheate և կամ ոչ morte կ'անուանեմ գոչիւնը : Արող եմ շուներս որսի զրգուել , կարող եմ կենդանին քերծել և չորս կտոր ընել առանց գործածելու սապիսի գոհհիկ բառեր , curée, arbor, nombles, և բոլոր զրաբան Թրիսսեմին բարբանջը :

— Գաղղիսորէն լեզուն — ըսաւ տաճարականը՝ ձայնը բարձրացնելով և այնպիսի խրոխտ ու իշխանական կերպով մ'որ ամէն առթիւ կ'գործածէր — ոչ միայն որսորդութեան բնական լեզուն է , այլ նաև սիրոյ և պատերազմի . լեզու մ'որով կ'ինքրը կը հրապուրենք և թշնամիներ կ'նուաճենք :

— Ասպետդ տաճարական , ձեռքդ բաժակ մ'ան լեցուր — ըսաւ Սէտրիկ — և վանահօր ալ տուր , մինչդեռ ես պատմութիւն մ'ըսելու համար կենացս վերջին երսուն տարուան միջոցն աչքէ պիտի անցնեմ : Այն ատեն սաքսօն Սէտրիկն ինչ որ էր , իր պարզ անկլիական պատմութիւնը գաղղիական վիպասաններու փայլէն պէտք չունէր կանանց հաճելի դառնալու համար , և նօրթալէրտլն՝ պատերազմի դաշտը՝ նուիրական դրոշակը պար-

զուած օրը , կրնայ վկայել թէ՛ սաքսօնեան դոռի աղաղակը չթլտեցաւ սկովտիական բանակին մէջ՝ ամենէն յանդուգն նօրման սեպուհի մ'աղաղակին չափ : Հիւրերս , այն կուրին մէջ պատերազմող քաջերուն յիշատակին կ'առաջարկեմ այս բաժակս : Այս ըսելով բաժակը պարպեց և իր խօսքը շարունակեց աւելի ջերմաղին : — Այո՛ , այն օրը քանի քանի ասպարներ բեկան , երբ հարիւրի չափ դրոշակներ քաջերուն գլխին վրայ ընկան , երբ ջրի պէս արիւն վաղեցաւ , և մահ նախադաս համարեցաւ քան փախուստը : Սաքսօն վիպասան մը՝ սուրբու խնջոյք մը , որսին բոլորաթիւը արժիւններու գումարում պիտի անուանէր այս պայքարը , վահաններու և սաղաւարաններու թնդիւնը , պատերազմի գոռ ու բոմբիւնը՝ հարսանեաց ցնծութեան ձայներէն աւելի զուարթուն : Սակայն մեր վիպասանները մեռան — ըսաւ նա — մեր գործերն ուրիշ ցեղի մը գործերուն մէջ կորսուեր են , մեր լեզուն՝ նոյն իսկ մեր անունն օր քան զօր աներևոյթ լինելու վրայ է , և մինակ ինձի պէս մնաւոր ձերուսի մ'այս աղէտքը տեսնելով խոր սուգի մէջ կ'համակուի : Մատուակ անդամ , լեցուր բաժակները : Տաճարական , այս բաժակը պիտի ըմպենք քաջաղէն մարտիկներու համար , թող ինչ ցեղէ կ'ուզեն լինին , այն կարիճներուն համար որ Պաղեստինի մէջ Խաչին ախոյեան կ'կանդնին անվեհեր :

— Այն նշանը կրողին չընկնիր պատասխանելը — ըսաւ Պրայն տը Պուա-Ալիլէր — սակայն Խաչին ախոյեաններու մէջ ոչք աւելի արժանի են այդ պատուին եթէ ոչ անոնք որ Սուրբ գերեզմանին երդուեալ ախոյեաններն են :

— Հիւրատէր ասպետներուն արժանի է — ըսաւ վանահայրը — անոնց կարգին մէջ եղբայր մ'ունիմ :

— Անոնց համբարը չեմ անարգեր — ըսաւ տաճարականը — սակայն . . . :

— Սէտրիկ բարեկամ , ինձ կ'երևի որ — ըսաւ Պամպա կրօնաւոր զինուորին խօսքը կտրելով — եթէ Արիւծասիբա Ռիչարտ բաւական իմաստուն լինէր խենդի մը խորհրդին հետեւելու , իր զուարթ անկլիացոց հետ տեղը կ'նստէր՝ Երուսաղէմի աղագտումը թողով այն ասպետներուն որ այս գործին մէջ շահ ունէին :

— Եւ միթէ՛ անկլիական բանակին մէջ չկար անձ մ'որուն ա-

հունը տաճարական և Ս. Յովհաննու ասպետներուն հետ յիշուելու արժանի լինի . . . — ըսաւ օրիորդ Տօլէնա :

— Կերէ ինձ , օրիորդ — պատասխան տուաւ Պուա-Կիլպէր — իրաւ է որ Անկլիոյ թագաւորն իր հետը քաջասիրտ մարտիկներու բանակ մը բերեր էր 'ի Պաղեստին , որ արիւթեան կողմէն նոյն օրհնեալ երկրին անասան պատուարն եղող քաջերուն երկրորդ կարգը կ'ընէին :

— Ա՛յ , ամենէն ԳԵՐՈՋԱՆՅՆ էին — գոչեց ուխտաւորը , որ բաւական մօտ եկեր էր անոնց խօսքը լսելու համար , և այս խօսակցութիւնն ակներև անհամբերութեամբ մտիկ ըրեր էր :

Ամենուն աչքը այս անակնկալ վկայութիւնը տուող անձին կողմը դարձան : « Այո՛ , նորէն կ'ըսեմ — կրկնեց ուխտաւորը հաստատ և ուժղին ձայնով մը — թէ անկլիացի ասպետները ԳԵՐՈՋԱՆՅՆ էին այն ամէն մարտիկներէն որ Ս. Տեղեաց պաշտպանութեան համար զէնք առին : Կ'ըսեմ նաև , քանի որ աջօքս տեսայ , որ նոյն իսկ Ռիչարտ թագաւորը՝ ու իր ասպետներէն հինգ հոգի՝ Ա. քիտի բերդն առնէն ետև՝ նիզակախաղ զուպար մ'ըրին և որ և է քաջի հետ մնամարտելու հրաւեր տուին : Կ'պնդեմ թէ նոյն օրը , մէն մի ասպետ երեք անգամ 'ի վէգ ելաւ և երեք ոտն զեաին տասալեց : Կ'յաւելում նաև , որ այն ոտխներէն եօթ հոգի տաճարական ասպետներ էին և Պրայն տը Պուա-Կիլպէր այս ըսածիս ճշմարտութեան կրնայ վկայել :

Անհնար է լեզուաւ նկարագրել տաճարականին կատողութիւնն որով իր սև դէմքն աւելի ևս սևցաւ . իր ատելութեան և շփոթութեան չափն անցնելով՝ իր դողդոջուն մատերը դէպ իր սրին դաստապանին տարաւ , ապա թողուց , և թերևս զղաց որ կարելի չէր բռնութեան գործ մ'ընել ապահովութեամբ այն տեղ ներկայ գտնուողներուն առջև : Սէտրիկ՝ որուն զղացումները միշտ ուղիղ էին և անկեղծ՝ չէր կրնար շատ բաներու մէկէն ուշ դնել , ուստի այնքան բերկրութիւն զղաց իր հայրենակիցներուն փառքն ու արիւթեան գովեստը լսելով՝ որ չգիտեց իր հիւրին զայրալիբ շփոթութիւնը :

— Ասկի պարանջանը յօժարակամ պիտի պարզեմ քեզ , ուխտաւոր — ըսաւ նա — եթէ ըսես ինձ այն ասպետներուն անուններն որ զուարթուն Անկլիոյ համբաւն արիարար պահպանեցին :

— Ամեն յիս սիրով խնդիրդ պիտի կատարեմ — պատասխանեց ուխտաւորը — առանց վարձ մ'ընդունելու , վասն զի իմ երդումս , դեռ քիչ մ'ատենուան համար , ոսկիի դսելու կ'արգիլէ զիս :

— Ապարանջանն ես քու տեղը կ'առնում , եթէ կ'հաճիս , աղջնիւ ուխտաւոր — ըսաւ Ամայա :

— Պատուոյ և արիւթեան , նոյնպէս համբաւի և պաշտօնի կողմէ առաջինն էր — ըսաւ ուխտաւորը — արին Ռիչարտ , Անկլիոյ թագաւորը :

— Կ'ներեմ — ըսաւ Սէտրիկ — կ'ներեմ անոր՝ Ալիլէմ բրունակալ դքսէն սերելուն :

— Երկրորդն էր Լիսէսդրի կոմսը — շարունակեց ուխտաւորը . — Կիլէնաի Թոմաս Միւլզըն երրորդն էր :

— Գոնէ այս վերջինը սաքսօնեան տոհմէ կ'սերի — ըսաւ Սէտրիկ եռանդազին :

— Չորրորդն էր Փուլք Տուայլի սեպուհը — շարունակեց ուխտաւորը :

— Այս ևս սաքսօն է զէթ մօրը կողմէն — յարեց Սէտրիկ , որ ուշադիր մտիկ կ'ընէր , և ըստ մասին կ'մոռնար իր ոխն նօրման ցեղին դէմ , Անկլիոյ թագաւորին և իր կղզեցիներուն արիւթեան հռչակն իմանալուն : — Եւ ո՞վ էր հինգերորդը — հարցուց նա :

— Հինգերորդն էր Թըրնհէմ Կալին սեպուհը :

— Բուն սաքսօն մը , Հէնթիստի հոգին վկայ — գոչեց Սէտրիկ : — Հապա վեցերորդը — շարունակեց նա շտապաւ — Ինչ է վեցերորդին անունը :

— Վեցերորդը — ըսաւ ուխտաւորը պահ մը կայ առնէն և տեւ , որպէս թէ անունը յիշելու կ'ջանար — նորատի ասպետ մ'էր , որ աւելի քիչ համբաւ և ստորին աստիճան մ'առնէր , և այն պատուաւոր գնդին յարած էր ոչ այնչափ աջակից գտնուելու՝ որչափ անոր թիւը լեցնելու համար . իր անունը միտքէս ելեր է :

— Պարոն ուխտաւոր — ըսաւ Պրայն քամահական ձայնով մը — այնչափ բաներ յիշելէն ետև՝ վերջնոյն անունը կամովին կը մոռնաս և քու նպատակիդ չես կրնար հասնիլ : Ես ինքնին պիտ

տի ըսեմ այն ասպետին անուան՝ որուն նիղակին առջև՝ բաղըն ու իմ երթվարիս յանցանքն անկմանս պատճառ եղան, այն ասպետան էր Իվանօէ, և այն վեց անձերուն մէջ՝ թէև նորաստի, իրմէ աւելի նշանաւոր մարտիկ մը չկար: Սակայն այս ևս կը փութամ ըսելու, որ եթէ այն ասպետը հիմակ Անկլիա դատուէր և այս շաբթուան լինելէք նիղակամարտին մէջ ինձի հետ՝ սյոսպէս սպառազէն չափուիլ և Յ. քիտի մենամարտը կրկնել կամ մենար՝ զինուոյ առաւելութիւնն անոր կ'ընծայէի և հետը նորէն ՚ի վէզ կ'ելնէի:

— Եթէ ոստիպ քուիլ լինէր — պատասխանեց ուխտաւորը — իսկոյն կ'ընդունէր այդ մենամարտը (challenge): Սակայն քանի որ ներկայ չէ նա, մի վրդովեք քու պարծուկ խօսքերովդ այս տան անդորրութիւնն՝ այն մենամարտին ելքին վրայ, քանի որ զիտես թէ չկրնար տեղի ունենալ: Եթէ երբէք Իվանօէ Պաղեստինէն գառնայ, կ'ապահովեմ որ քեզի հետ չափուելու չպիտի վարանի:

— Աղոր ապահովութիւն — պատասխանեց տաճարական ասպետը — ասրա ինչ գրաւ կ'դնես այս բանիս համար:

— Սա մատնքը — ըսաւ ուխտաւորը, և իր ծոյէն փողովի փոքրիկ տուփ մը հանեց, խաչակնքեց — որ կարմելեան լեռնէն բերուած ճշմարտին խաչի մաս մը կ'սրբութեամբ կէ:

Ժողովոյի վանահայրն ևս խաչ հանեց և հայր մեր մ'ըսաւ, որուն ամենքը միացան, ՚ի բաց առեալ հրէայն, մահմետականներն և տաճարականը, որ առանց գտակն հանելու կամ ակնարկեալ մատուցին սրբութեան ակնածելու, վզէն ոսկի շղթայ մը հանեց և սեղանին վրայ նետելով ըսաւ. — Թող Էյմէր վանահայրն իմ և այս անանուն թափառականին գրաւն առնու պահէ, իբր ՚ի հաստատութիւն որ երբ Իվանօէ ասպետը չորս ծովերը պատու Բրիտանիոյ կղզին ոտք կոխէ, Պրայն տը Պուա-կիլպէրի մենամարտը պիտի ընդունի, և եթէ զայն մերժէ՝ բոլոր Եւրոպայի տաճարականներու դարսպատին մէջ իբր վատ պիտի հռչակեմ զանի:

— Այդ բանն ընելու պէտք չպիտի լինի — ըսաւ Բովէնա՝ իր լուծութիւնը՝ զոր ցայն վայր պահեր էր՝ խզելով: — Եթէ այս սրահին մէջ տարակայ Իվանօէն պաշտպանող ձայն մը չկայ,

իմն հարկաւ պիտի լուռի: Ահա առատեմ որ նա պատրաստ պիտի գտնուի ամէն պատուաւոր մենամարտի արիաբար պատասխանել: Եթէ իմ տկար երաշխաւորութիւնս սոյն բարեպաշտ ուխտաւորին անդին գրաւին արժէքը կարող է աւելցնել, անունս և պատիւս գրաւ կ'դնեմ՝ ստոյգ լինելով որ Իվանօէ այս գոռոզ ասպետին հետ պիտի մենամարտի:

Աերևէր թէ նոյն պահուն իրարու ներհակ զգացումներ Սէտրիկի սիրտը պաշարած լինելով չէր կրնար խօսիլ սոյն վեճաբանութեան ժամանակ: Գոհունակ հպարտութեան, քինու և շքիթութեան նշաններն իր լայն և կայտառ ճակատին վրայ իրարու կ'աջորդէին, ցորենի արտի վրայ անցնող ամպերու ստուերի նման, մինչդեռ իր սպասաւորները, որոց վրայ վեցերորդ ասպետին անունը գրեթէ գիւթական ներդրութիւն մ'ունէր, իրենց տիրոջ կ'նայէին ակնապիշ: Սակայն երբ օրիորդ Բովէնան խօսեցաւ, անոր ձայնին հնչիւնը կարծես թէ Սէտրիկի թմրութիւնը փարատեց:

— Օրիորդ — ըսաւ Սէտրիկ — այդ խօսքը քեզի չվայլեր: Եթէ ուրիշ գրաւ մը պէտք լինէր, ես ինքս որ իրաւի նախատեսած եմ, Իվանօէին համար իմ պատիւս գրաւի կ'դնէի: Բայց մարտին գրաւը կատարեալ է, նոյն իսկ նորմանեան ասպետութեան այլանդակ կանոններու համեմատ: Միթէ ըսածս ճիշտ չէ, հայր Էյմէր:

— Ճիշտ է — պատասխան տուաւ վանահայրը: — Եւ ես այս օրհնեալ մատուցն ու ճոխ շղթան մեր վանքին զանձատան մէջ սպահովապէս պիտի պահեմ, մինչև որ մենամարտութեան արդիւնքը տեսնուի:

Այսպէս խօսելով վանահայրը կրկին ու կրկին խաչ հանեց և շատ մը ծունր դնելէն և աղօթք ընելէն ետև՝ մատուցն իրեն սպասաւորող եղբայր Ամփրոսիոսի տուաւ, մինչդեռ նուազ յարգանք, թէև նոյն ժամի սրտի զոհունակութեամբ ոսկի շղթան առաւ և իր թևին ներքև գտնուած կաշիպատ փոքրիկ դրօշանին մէջ գրաւ: — Արդ, արդոյ Սէտրիկ — ըսաւ նա — քանի որ անկանջներս զանդակի պէս կ'խօսին ձեր ընտիր դիմիին շնորհիւր, ներքեք մեզ օրիորդ Բովէնայի կենդանութեան բաժակ մ'աւ պարսկել, և ասպ հրաման տուէք մեզ հանդստանալու երթալ:

— Գրօնհոլմի խնայք վկայ — ըստ սաքսօնը — քու համբալիդ մեծ պատիւ մը չես բերեր, պատուարժան վանահայր: Զուարթ եկեղեցականին մ'անուան ունիս, և կ'ըսեն թէ ժամկոչը զալէն առաջ բաժակը ձեռքէ չես թողուր. ասոր համար՝ թէ և ծեր եմ, կ'վախնայի որ քեզի հետ գլուխ չալիտի ելնեմ: Բայց, իբրաւի, տասն երկու տարու սաքսօն պատանեակ մ'իմ ժամանակս այդչափ շուտով զինի բաժակը մէկդի չէր թողուր:

Սակայն վանահայրն իր ընտրած ժուժկալութեան դրութեան հետեւելու պատճառներ ունէր: Ոչ միայն ՚ի պաշտօնէ հաշտութար էր, այլ ՚ի փորձ կ'ատէր ամէն տեսակ կռիւներ և վէճեր: Եւ այս ընթացքը չէ թէ անձնասիրութենէ կամ մարդասիրութենէ կ'ըսեն, այլ այս պարագայիս մէջ սաքսօնին խրոխտ բընութիւնը կ'ձանչէր և կ'վախնար որ իր ընկերին աննկուն և անձընկերութեան մէջ փոթորիկ մը չհանէ: Ուստի մեղմօրէն հասկցուց որ անհնար է որ և է օտար բնակչի մը՝ յանդուզն ու պնդազլուխ սաքսօններու հետ մըրյիլ այս մասին. նոյնպէս կամացուկ մ'իւր նուիրական պաշտօնին վրայ քանի մը խօսք մըմըռաց, և խօսքն աւարտեց ներում խնդրելով որ հանդստանալու երթան:

Հետեւապէս վերջին բաժակը լցին, և հիւրերը տանտիրոջ և օրիորդ Բովէնախին յարգական խոնարհութիւն մ'ընելէն ետեւ՝ զաւաթները պարպեցին, յետոյ իրարու խառնուեցան, մինչդեռ տան մեծերն իրենց սպասաւորներու հետ այլ և այլ դռներէ դուրս կ'ելնէին:

— Անհատ շուն — ըստ տաճարականը հրէայ Իսահակին, այն միջոցին որ ամբողջին հետ իր քովէն կ'անցնէր — արդեօք դո՞ւ ալ գուպարը տեսնելու պիտի երթաս:

— Այդ միտքն ունիմ — պատասխան տուաւ Իսահակ խոնարհութեամբ ծուրով — եթէ ձեր արժանապատիւ քաջութեան անհաճոյ չթուիր:

— Այո՛ — ըստ ասպետը — որպէս զի մեր ազնուականներուն արիւնը քամես վաշխառութեամբ, և կիներն ու սրտանիները խաբես քու զոհարներով և խաղալիկներով: Գրաւ կ'զնեմ որ սա պարկիդ մէջ անբաւ ոսկի կայ:

— Ո՛չ ոսկի, ոչ դահեկան և ոչ իսկ թանկ մ'ունիմ. Աբրահամու Աստուածն օգնէ ինձ — ըստ հրէայն ձեռները պրկելով: Սոյն հանդիսին պիտի երթամ որ իմ ազդակից եղբայրներէս նըպաստ խնդրեմ որպէս զի հրէից Գանձապալին իմ վրայ գրած հարկը վճարեմ. Յակոր նահապետ պահպանէ զիս. ազքատ թշուառ մ'եմ, նոյն իսկ հազած վերարկուս Թատկաստրի Ռուբէնինն է:

Տաճարականն այս պատասխանին վրայ քթին տակէն խնդաց. — Նշովից արմատը, նայէ ինչ չարասիրտ ստախօս մ'է — ըստ տաճարականն և յառաջ անցաւ, որպէս թէ հրէին հետ խօսքն երկարելու կ'անդունէր, և ներկայ գանուղներուն անձանօթ լեզուով մը սարակինայիլ դերիներուն բան մ'ըսաւ: Հէք խորայէլային մարտիկ կրօնաւորին յանդիմանական ձայնէն այնքան շուարեր էր որ տաճարականը սրահին միւս ծայրը հասնելէն ետեւ միայն՝ սիրտ ըրաւ այն իր նուաստ դիրքը թողլով՝ զըլուխը վերցնելու՝ որ տեսնէ թէ դուրս ելնելու ժամանակը հասաւ թէ ոչ: Երբ վերջապէս չորս դին նայելու ելաւ, այնպէս ապշած էր որ կարծես թէ իր առջևը կայծակ մ'իջեր էր և անոր որոտալիւր ձայնը դեռ իր ականջին մէջ կ'հնչէր:

Տաճարականն ու վանահայրն անմիջապէս իրենց ննջարանը մտան անտեսին և մատուակին առաջնորդութեամբ, ամէն մէկն երկու ջահակիր և երկու սպասաւոր առեր էր իր հետը, որոնք զինի և ուտելիք կ'տանէին, մինչդեռ ստորնագոյն ծառաներ անոնց հետեւորդներուն և միւս հիւրերուն պառկելու համար յատուկ յատուկ տեղեր կ'ցուցնէին:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Իր շնորհը գտնելու, իմ սիրտս կ'տամ.
Եթէ ընդունի, լաւ, թէ ոչ, մնաս բարև,
Եւ, իմ սիրոյս համար, ինդրեմ ինձ մի վնասեր:

ՎԵՆԵՏԿԻ ՎԱՃԱՌԱՎԱՆԸ

Երբ ուխտաւորն՝ որուն առջևէն ջահակիր մը կ'երթար, այս ընդարձակ և անկանոն տան պատ ՚ի պատ սենեակներէն կ'անցնէր, ետէն եկող մատուակն անոր ականջին փսփսայ որ՝ եթէ հաճի իր խոցը զալ և բաժակ մը մեղրմսկելի ըմպել, շատ մը սպասաւորներ կան որ անձկանօք պիտի լսեն Երուսաղէմէն բերած լուրերը, մանաւանդ Իվանօէ ասպետին վերաբերեալ զրոյցները: Նոյն պահուն Վամպա վրայ հասաւ և նոյն խնչիւրը կրկնեց, յայտնելով որ կէս դիշերէն ետքը բաժակ մը մեղրմսկելի աւելի մեծ արժէք ունի քան կրակաթաղէն առաջ: Այսպիսի ծանր պատգամի մէջ բերած առածին դէմ առարկել աւելորդ սեպելով ուխտաւորը շնորհակալ եղաւ անոնց մարդավարութեան, բայց սա կէտը հասկցուց որ իր կրօնական ուխտին հետ պարտաւորութիւն մ'առած է իր վրայ, այսինքն, տիրոջ որահին մէջ արդիւեայ բաներուն վրայ բնաւ չլսուիլ խոհանոցը: — Ահաւասիկ ուխտ մը — ըսաւ Վամպա մատուակին. — որ ըսպասաւորի մը բնաւ չյարմարիր:

Մատուակը դժկամակելով ուտեց վեր վերցուց: — Ես այս ուխտաւորին լաւ սենեակ մը տալու միտք ունէի — ըսաւ. — բայց քանի որ պող կ'վարուի քրիստոնէից հետ, ես ալ զանի Իսահակ հրէին կից սենեակը պիտի դնեմ: Ինվճլա — յարեց նա ջահակիր ծառային դառնալով — սա ուխտաւորը հարաւային խղիկը ասար: Գիշեր բարի քեզ, արդոյ ուխտաւոր, քիչ մարդավարութեան թեթեւ շնորհակալութիւն կ'վայլէ:

— Քեզ լոյս բարի, և տիրամայրը քեզ օրհնէ — ըսաւ ուխտաւորը հանգարտ և իր առաջնորդին հետևելով:

Այն ինչ նեղ նախասենեակ մը մտան որ շատ դռներ ունէր

և երկաթէ կանթեղով մը լուսաւորած էր, Բովէնաի սպասուհիներէն մին իրենց առջև ելաւ, որ իշխանական ձայնով մ'ըսաւ թէ իր տիրուհին ուխտաւորին հետ խօսիլ կ'ուզէ. ուստի Էնվճլաին ձեռքէն ջահն առաւ, ապապրեց անոր որ վերադարձին սպասէ և ուխտաւորին նշան ըրաւ որ ետէն երթայ:

Կ'երևի թէ ուխտաւորը յարմար չգտնեց այս հրակէրը մերժելու, ինչպէս որ մատուակինը մերժեց էր, վասն զի թէև կերպերէն կ'իմացուէր որ զարմանք կ'զգայ, անխօս և անմուռնչ սպասուհիին հետևեցաւ:

Նորբաղաւթէ մ'անցնելով՝ եօթ աստիճանով սանդղէ մը վեր ելան, որոց իւրաքանչիւրը հասաւ կաղնի դերանէ շինուած էր, և օրիորդ Բովէնաի սենեակը հասաւ, որուն շքեղութիւնը կ'համապատասխանէր սանտիրոջ անոր ցոյց տուած յարգանաց: Պատերն ոսկեթել մետաքսէ վարադոյրներով ծածկուած էին և դարուս տարած ամէն արհեստը թափեր էին որպէս զի զոյնզոյն որսորդութեան և բազէի տեսարաններ ներկայեին: Մահիճը նոյն ճոխութեամբ զարդարուն՝ և ծիրանի վարադոյրներով շքապատուած էր. աթուղներն ալ դունաւոր կերպասով ծածկուած էին, և անոնց մին որ միւսներէն աւելի բարձր էր՝ վարի կողմը դըրուած ճարտարութեամբ քանդակուած փղոսկրէ աթուղակ մ'ունէր:

Չորս հասարակութեւ աշտանակներ՝ մեծ մոմերով սենեակը կը լուսաւորէին: Սակայն պէտք չէ որ մեր արդի դեղանի կիները սաքսօն իշխանուհոյ մը շքեղութեան նախանձին: Սենեակին պատերն այնպէս թերակատար և ծերայալի էին որ պերճ սրահակները հովէն կ'շարժէին, թէև տեսակ մը հովանեակ (screen) դրեր էին հովէն պահպանելու համար. ջահերուն բոցն օդին մէջ ասդին անդին կ'տատանէր հրամանատարի մը դրոշակին պէս: Շքեղութիւնը կ'տիրէր նոյն սենեակին մէջ, վայելչութեան հասնելու փորձեր կ'տեսնուէին, սակայն դիւրատարութիւն դրեթէ չկար, և որովհետև այս բանս չէին դիտեր, անոր կարօտութիւնը չէին զգար:

Օրիորդ Բովէնան մեր արդէն յիշած զահին վրայ նստեր էր. իր չորս դին երեք նաժիշաներ աւեր մաղերը կ'սանտրէին անկողին մտնելէն առաջ, և կարծես թէ ամենուն ականածութիւնը դրաւելու բնածին ձիքք մ'ունէր: Ուխտաւորն այս ականածական

յարդանքը մատոյց անոր խորին ծնրագրութիւն մ'ընելով:

— Ոտք ելի՛ր, ուխտաւոր — ըստ անոր շնորհալի կերպով մը — բացակայից պաշտպանն իրաւունք ունի սիրով ընդունուելու այն ամէն անձերէն որ ճշմարտութիւնը կ'սիրեն և արեւութիւնը կ'սպասուեն — : Այն ատեն իր նաժիշտներուն ըստ . — Գայե.ք, դու միայն կեցի՛ր, Էլժիթա, այս սրբակրօն ուխտաւորին հետ քիչ մը պիտի խօսիմ:

Սպասուհիները սենեկէն դուրս չելնելով՝ հեռաւոր անկիւն մը քաշուեցան և պատին կից բազմոցի մը վրայ նստան՝ իբր քաջ զինուորացիներ, թէև այն հեռաւորութենէ իրենց փափսուքը չէր կրնար վրդովել տան տիրուհոյն խօսակցութիւնը:

— Ուխտաւոր — ըստ Բօվէնա՝ պահ մը լուռ կենալէն ետև, վառն զի կ'սորհէր թէ ինչ կերպով խօսքն ուղղէ օտարակաշին — այս իրիւնն դու անուն մը յիշեցիր, այսինքն — յարեց անա ճիգ մ'ընելով — Իվանօէի անունն՝ որուն հնչիւնն ազդակցութեան և բնութեան շնորհիւր պարտ էր աւելի շարժէր մեր սիրտերը, սակայն՝ ճակատագիրն այնքան անիրաւ է որ այն սըրսիրտուն մէջ էս միայն կ'իշխեմ հարցնելու քեզ թէ ո՞ր և ինչ աստիճանի մէջ թողէր այն ակնարկած անձը: Իմացանք որ իր առողջութիւնը կազդուրելու համար Պաղեստին մնալու ստիպուած լինելով՝ անկլիակաւ բանակին մեկնելէն ետև՝ զազղկացի զօրաց երեսէն հալածանք կրեր է, որոց, ինչպէս որ յայտնի է, տաճարականները յարած են:

— Շատ բան չգիտեմ Իվանօէ ասպետին վրայ — սրտասխանեց ուխտաւորը՝ այլայլած ձայնով մը: — Վիպիպէի լու ևս ճանչել զանի, քանի որ դու, օրիորդ, անոր վեճակին մեծ հոգ կ'տանիս: Արժեմ թէ իր թշնամիներուն ճանկէն հեռացաւ և Պաղեստինէն Անկլիա դառնալու կ'սպասորաստուէր, և դու, տիրուհիս, պէտք է որ իզնէ քաջ գիտնաս թէ ինչ երջանկութիւն կ'սպասէ իրեն:

Օրիորդ Բօվէնա խորին հառաչեց, և յատկապէս հարցոյ թէ անդեօք Իվանօէ ասպետն երբ պիտի դառնայ իր հայրենի երկիրն և թէ ճամբան վտանգի կրնայ հանդիպիլ: Առաջին կէտին նկատմամբ՝ ուխտաւորն իր տղիտութիւնը յայտնեց, երկրորդ հարցման վրայ՝ ըստ թէ Ալեքսանդրի և Ճէնովայի ճամբով

նախհովի կրնայ Գրանաս և անկից Անկլիա անցնիլ: — Իվանօէ — ըստ նա — այնքան հմուտ է Գրանասի լեզուին և բարուց որ սոյն ճամբորդութեանը մէջ փորձանքի մը հանդիպելու վախ չը կրնար ունենալ:

— Երանի թէ — ըստ օրիորդ Բօվէնա — անվտանգ իր բընիկ երկիրը հասնէր, և կարող լինէր մտաւալու նիգակամարտին մէջ սրայքարիլ, քանի որ տեղոյս բոլոր ասպետներն իրենց արեւութիւնը պիտի ցոյց տան այն տեղ: Եթէ Գօնիկս պըրկի Աթէլսթէյը մըրցանակը տանի, թերևս Անկլիա հասնելուն Իվանօէ տխուր լուրեր պիտի լսէ: Օտարական, վերջին անգամ զանի տեսնելուդ ինչպէս դատար: Միթէ հիւանդութիւնն անոր ոյժն ու վայելչութիւնը սաստիկ խանդարել էր թէ ոչ:

— Աւելի թուխ և նիհար երես մ'առեր էր — ըստ ուխտաւորը — քան թէ երբ Առիւծասիրտ Բիչաբտին հետ Վիպրոս կըրդդէն դարձաւ, և կարծես թէ ճակտին վրայ անձկութիւն մը կը տիրէր, բայց էս անոր մօտ չգայի, որովհետև հետը յարաբերութիւն չունիմ:

— Վիպիսնամ որ իր բնիկ երկրին մէջ — ըստ Բօվէնա — այնչափ սիովանք չպիտի գտնէ իր արտմութեան մնայլը փարատելու: Շնորհակալ եմ, բարեսիրտ ուխտաւոր, որ իմ մանկութեան ընկերին վրայ այդ տեղեկութիւնները հաղորդեցիր ինձ: Աղջիկներ — յարեց նա — մօտեցէք և երեկոյեան բաժակը մատուցէք այս սուրբ մարդուն, որուն թոյլ պիտի տամ որ երթայ հանդիսա ընէ:

Սպասուհի մ'արծաթէ բաժակ մը ներկայեց որ ընտիր համեմուտ ըմպելի մը կ'սարունակէր: Բօվէնա նոյն բաժակը միայն շըթերուն դարուց և սպր ուխտաւորին տուին զայն, և այս ալ թեթև խոնարհութիւն մ'ընելէն ետև՝ քանի մը կաթիլ ըմպեց:

— Ընդունէ այս ողորմութիւնը, բարեկամ — յարեց Բօվէնա ոսկի մ'ընծայելով — իբր վարձ քու տաժանելի աշխատութեան, և Սուրբ վայրեր այցի գնալուդ համար:

Ուխտաւորը նորէն թեթև մը ծռելով ընդունեց այն սարդկէն և սենեկէն դուրս ելաւ Էլժիթայի ետևէն երթալով:

Նախասենեկին մէջ Խնիօլտ սպասաւորը դտաւ: որ նորատի աղջկան ձեռքէն ջահն առնէն ետև՝ շտապաւ քան մարդափա

իութեամբ շէնքին մէկ հեռաւոր և զազրալի կողմը տարաւ ձղեց զանի, ուր շատ մը փոքրիկ խուցեր կամ խղիկներ կային, որոնք ստորին ծառաներուն և միջին կարգի հիւրերու համար ննջարաններ էին :

— Այս խուցերէն որուն մէջ կ'սպառկի հրէայն — հարցոց ուխտաւորը :

— Այն անհաւատ շունը — պատասխանեց Էնվօլա — քու սըրբութեանդ կից խցին մէջ կ'ստակի : Յանուն Ս. Տոնստանի, ինչպէս պիտի քերթենք և սրբենք այն խուցն որպէն զի քրիստոնէի մը յարմար լինի :

— Հապա խոզարած Կիւրթն ո՞ր կ'սպառկի — ըսաւ օտարականը :

— Կիւրթ — պատասխան տուաւ ստրուկը — աջ կողմի խուցը կ'քնանայ, ինչպէս որ հրէայն ձախ կողմը կ'գտնուի. դու պիտի զատես թլփատեալ մարդը իր ցեղին ատելութեան առարկայ եղող անձէն : Եթէ Օսվալտի հրաւերն ընդունէիր աւելի սրտաւոր սենեակ մը պիտի ննջէիր :

— Այսպէս աղէկ է — ըսաւ ուխտաւորը — հրէի մ'ընկերութիւնը կաղնի փայտէ միջնորմի մը մէջէն չկրնար տարափոխիկ լինիլ :

Այս ըսելով իրեն յատկացած խուցը մտաւ, և սնրասաւորին ձեռքէն ջահն առնելով՝ անոր շնորհակալ եղաւ և դիշեր բարձի ըսաւ. իր խցին դուռը գոցելով՝ փայտէ աշտանակի մը վրայ դրաւ ջահը և իր ննջարանին բոլորտեքը դիտեց, որուն կահոյքը շատ պարզ էր : Մինակ փայտէ կոշտ անձրոտակէ, և աւելի զըժուծ յարդարի անկողնէ մը կ'բաղկանար, որուն վրայ քանի մը ոշխարի օգիկներ նետեր էին վերմակի տեղ :

Ուխտաւորը՝ ջահը մարտէն ետե՛ հագուած այն կարծր մահճին վրայ ընկաւ և քնացաւ, կամ՝ լաւ ևս այնպէս սպառկած մընաց մինչև որ արևուն առաջին նշոյլներն վանդակաւոր պղտիկ պատուհանէ մը ներս մտան, պատուհան մ'որմէ այս կազիր խուցն օդ ու լոյս կ'թափանցէին : Այն ատեն ուխտաւորն ոտք ելաւ, իր առաւօտեան աղօթքն ըսաւ, վրան դուխը շտկեց և դուրս ելնելով՝ Իսահակին խղիկը մտաւ գունակը կրցած ինչ չափ մեղմիկ վերցնելով :

Հրէայն՝ ուխտաւորին խշտեկին նման խշտեկի մը վրայ պառկեր էր և վրդովեալ քուն մը կ'քաշէր : Առջի իրկուն հանած զղեսանին իր չորս դին սպտեր էր այնպէս որ քնանալու ատենը չառնուն չտանին : Իր ճակատին վրայ հողեվարքի նման շփոթ մը կ'տեսնուէր : Իր ձեռներն ու թևերը ջլածիկ կ'շարժէին՝ որպէս թէ ճիւլաղի մը դէմ կ'մարտէր :

Երբայցի լեղուաւ շատ մը բացաղանջութիւններ ընելէն զատ՝ հետևեալ խօսքերը անկլօ-նօրման լեղուաւ բացորոշ արտասանեց. « Ի սէր Աստուծոյն Աբրահամ — ինչպէ՛ հէք ձերունի մարդ մը. աղքատ եմ, ստակ մը չունիմ, եթէ երբէք երկաթովդ իմ անդամներս ջախջախես, դարձեալ չսիտի կարենամ քեզ զո՛հ ընել :

Ուխտաւորը հրէին երազը մինչև վերջը մտիկ ընել չուզեց, իր դաւաղանով անոր դպար : Այս դպումն կ'միանար անշուշտ իր երազին անհոնի մէկ առարկային հետ, վասն զի ձերունին ընդոստ կանդ առաւ, իր սպիտակ մազերը գրեթէ դլին մըստ անկողեցան և իր հարուստին մէկ մատովը ինքզինքը շուտ մը ծածկելով, մինչև գեռ բաղէի մը պնդութեամբ միւս մասերը բռներ կեցեր էր, ուխտաւորին վրայ իր սև ու սուր աչերը սևերեց որ վայրագ զարմացում և ջլուա երկչոտութիւն կ'յայտնէին :

— Իսահակ, իզնէ մի՛ վախնար — ըսաւ ուխտաւորը — ես իբր բարեկամ քու քովդ կ'գամ :

— Թո՛ղ Իսրայէլի Աստուածը վարձատրէ քեզ — զոչեց հրէայն շունչ առնելով — երազ մը կ'տեսնէի. բայց զովեալ լինի հայր Աբրահամ, մինակ երազ մ'էր :

Յետոյ՝ պահ մը խորհելով՝ իր սովորական ձայնովը յարեց :

— Բայց այսպէս առտու կանուխ ի՞նչ ունիս ըսելու խեղճ հրէի մը :

— Սա կուղեմ՝ յայտնել — ըսաւ ուխտաւորը — որ եթէ այս ատենն անմիջապէս չելնես և ձամբող չչարունակես, շատ հաւանական է որ մեծ փորձանքի մը հանդիպիս :

— Սո՛ւրբ Աստուած — ըսաւ հրէայն — ինձի սէս հէք մարդու մը փնտս հասցնելով ինչ օղուտ կրնայ ծագիլ :

— Գու իզնէ աւելի լաւ կրնաս դուշակիլ թշնամիներուդ խորհուրդը — ըսաւ ուխտաւորը, բայց հաւաստի եղիր սա սրբազայնի վրայ որ երբ երեկ իրկուն տաճարականը սրահէն անցաւ իր մահճատական սպասաւորներուն արայերէն քանի մը խօսք

բառ , սպասարեց որ ուղևորութիւնդ լրտեսեն այս առաւ , այս
տունէն բաւական հեռու տեղ մը քեզ ձերբակալ ընեն , և
Ֆիլիպ տը Մալվուաղէնի կամ Քէժինալտ Գրօն-տը-Պէօի զըզ-
եակը տանին քեզ :

Կարելի չէ բացատրել թէ ի՞նչ անհնարին սարսափ պաշա-
րեց հրէայն երբ այս լուրն առաւ . կարծես թէ լիովին ուժա-
թափ մնաց . ձեռներն երկու կողմէն կախեց , զլուխը կուրծքին
վրայ ընկաւ , ծունկերը գայթեցան , իր մարմնոյն մէն մի ջիզն
ոլոր ոլոր դարձաւ և ուխտաւորին ոտքն ընկաւ . չէ թէ մարդու
մը պէս որ կամովին կ'ծուր , ծունր կ'զնէ կամ գոթ շարժելու
մտօք երկիր կ'սրահնէ , այլ այնպիսի մէկու մը պէս որ անտեսա-
նելի զօրութենէ մղելու՝ զետին կ'տապալի անկար և անդիմադիր :

—Սուրբն Աստուած Աբրահամու— գոչեց նա իր խորշամած
և գոց ձեռները վեր վերցնելով՝ առանց իր ալէզարդ զլուխը
դէտնէն բաւնալու . —ձ սուրբ Մովսէս , ձ օրհնեալ Ահարոն ,
երազս անհիմն չէր , և անուրջ մ'ընդունայն չարշարեր մեղ =
Արդէն կ'զգամ որ անոնց սուրն իմ նետարդս կ'պատուեն , կզգամ
որ մարմինս տան ջանքի կ'մատնեն ինչպէս որ Հուարայի մարդոց
և Ամինոնի որդոց վրայ սղոյններ և կացիններ կանցնէին :

—Ոտք ելիւ , Իսահակ և ինձ միտ դիր— ըսաւ ուխտաւորը ,
որ արհամարհանօք խառնարդահատութեամբ մը կ'զիտէր հրէին
այս ծայրայեղ տաղանալը : —Ահուգողք իրաւացի է , քանի որ
իշխաններ և ազնուականներ միշտ կ'չարշարեն հայրենակիցներդ
անոնց ինչքն ու գոյքը կողոպտելու համար : Բայց ողբալու ա-
տենն չէ , ոտք ելիր ըսի , և պիտի ցոյց տամ քեզ խոյս տալու
միջոց մը : Իսկայն ելիր դնա այս տունէն՝ մինչդեռ ամէն ան-
ցիք առջև գիշերուան խնջոյքէն ետքը կ'հանդիպէին : Ես քեզ ան-
տառին ծածուկ ուղիններէն պիտի առաջնորդեմ , պահողդին
չափ դիտեմ անոնք , և մինչև որ նիղակախաղ հանդիպին դացող
ազատանիի մը տարհալով պահպանութեան չյանձնեմ՝ քեզ՝ քո-
վէդ չարիտի հեռանամ . գու այնուհետև սրտապանիդ բարեսի-
րութիւնը շահելու հնարը կ'դանես :»

Քանի որ Իսահակ կ'լսէր այս ազատամի միջոցը՝ սկսաւ քիչ
քիչ դէտնէն վեր ելնել մինչև որ ծունկի վրայ եկաւ . յետոյ
իր երկար ալէխառն մազերն ու մծրուն ետին ձգեց և ուխտաւո-
րին երեսը նայեցաւ իր սուր սև աչերով՝ որոց ակնարկը թէ

յոյս և թէ երկիրը կը յայտնէր և լիովին կասկածէ գերծ չէր :
Սակայն երբ ուխտաւորին վերջին խօսքը լսեց , կարծես թէ իր
նախորդ սարսափն աւելի ուժղին սիրտը գրաւեց և երեսն ի վայր
զեաին ընկնելով՝ սրտաց :

—Ինչպէս ես կրնամ ուրիշ մը բարեսիրութիւնը շահիլ , ա-
ւա՛ղ , ինչպէս , միակ միջոց մը կայ քրիստոնէի մը սիրտը վաս-
տրկելու , և ողորմելի հրէայ մ'ինչպէս կարող պիտի լինի այս
միջոցը գտնել , քանի որ հարստահարութիւններն զինքը Ղա-
ղարու չքաւորութեան գուռը հասուցած են : Յետոյ որպէս թէ
կասկածը միւս բոլոր զգացումներուն տիրած լինէր , հրէայն յան-
կարծ դոչեց : —Ի սէր Աստուծոյ , պատանի , զիս մի՛ մատներ .
յանուն Արարչին՝ որ մեզ ստեղծեց , թէ հրէայն , թէ հեթա-
նոսը , թէ իսրայելացին և թէ իսմայելացին , մի՛ մատներ զիս :
Ես մուրացիկ քրիստոնէի մը սիրտը շահելու միջոցը չունիմ ,
եթէ այս միջոցը քէնէ մ'անգամ լինի :» Այս խօսքերն ըսելով՝
հրէայն ոտք ելաւ և աղերսալի նայուածքով մ'ուխտաւորին վե-
րարկուն բռնեց : Աւխտաւորն անոր ձեռքէն հեռացաւ , որպէս
թէ տարափոխիկ ազատ մ'ունէր անոր շօշափումը :

—Եթէ ազգիդ բոլոր զանձերովն անգամ բեռնաւորուած լի-
նէիր— ըսաւ ուխտաւորը —եւ ինչ օգուտ պիտի ունենամ քեզ
մնասելովս : Այս հաղուստովս ինքզինքս աղքատութեան ուխտած
եմ , և զայն ուրիշ քանի հետ չպիտի փոխեմ այլ միայն ձեռ-
մը և վերտ զրահի մը հետ : Սակայն մի՛ կարծեր բնաւ որ քո
ընկերութենէդ կ'ախորժիմ կամ քեզնէ շահ մը կ'սպասեմ . եթէ
կ'ուզես այս տեղ կեցիր : Սարսօն Սէտրիկը թերևս քեզ պաշա-
պանէ :

—Ախտ'ս— ըսաւ հրէայն— չարիտի հանդուրժէ որ իր հետե-
ւորդներուն միանամ , թէ սաքսօն և թէ նօրման՝ ամօթ պիտի
սեպեն խեղճ իսրայելացին ուղեկից առնլու , և սակայն ինչ-
պէս կարելի է ինձ Մալվուաղէնի և Գրօն-տը-Պէօի հողե-
րէն անցնիլ . . . Գաջ պատանի , քեզի հետ ճամբայ պիտի ել-
նեմ : Շուտ ընենք , զօտեպինդ պատրաստուինք և խոյս տանք :
Ահա դատազանդ , ինչո՞ւ համար կը դանդաղիս :

—Ձեմ դանդաղիր— պատասխան տուաւ ուխտաւորը իր բն-
կերին հետ արտորալով . —բայց պէտք է փոխելու միջոցը մը
տածել , ետեւս եկուր :

Ուխտաւորն առաջ անցաւ և մծաակայ խղիկը դնաց, ուր խազարած Աիւրթ կ'հանդէտ, ինչպէս որ ընթերցողը գիտէ :— Ելի՛ր, Աիւրթ— ըսաւ ուխտաւորը — շուտ ոտք ելի՛ր : Գաղանի դուռը բաց, և թող տուր որ հրէայն և ես գուրսելնեք :

Աիւրթ որուն պաշտօնն թէև այժմ շատ անարդ կերևի մեզ, Սաքսօնեան Անկլիոյ մէջ այնչափ կարեորութիւն կ'ընծայէր իրեն որչափ որ նոյնն ունէր Եւմէ Իթակէի մէջ, Աիւրթ կըսեմ, ուխտաւորին գործածած ընտանեկան և մեծասաստ լեզուն շատ ծանր գտաւ : — Ի՞նչ, միթէ հրէայն Ռօթրվուտէն պիտի մեկնի— ըսաւ նա արմկին վրայ յենլով, և առանց խշտիկը թողլու՝ անոր երեսն գոռոզաբար նայելով — և որ մեծն է՝ ուխտաւորին հետ պիտի ուղեկցի՛ . . . :

— Այսպիսի բան մը չէի կրնար երազել անգամ— ըսաւ Աամպա որ նոյն պահուն սենեակը մտաւ — ինչպէս որ կարելի չէ երեւակայել որ հրէայն կտոր մը խողի սպուխտ գողնայ տանի :

— Սակայն— ըսաւ Աիւրթ իրեն բարձի տեղ ծառայող կռձղին վրայ ընկնելով — երկուքնիդ ալ պարտաւոր էք սպասել որ մեծ դուռը բացուի :

— Սակայն— ըսաւ ուխտաւորը՝ հրամայական ձայնով մը — յուսամ որ այս շնորհը չախտի մերժես ինձ :

Այս ըսելով դանդաղ խողարանին խշտեկին վրայ ծռեցաւ և սաքսօն լեզով քանի մը ըսաւ փսփսաց անոր ականջին : Աիւրթ իբր ելեկտրական զօրութենէ մը շարժեալ՝ ոտք ելաւ : Այն ատեն ուխտաւորը՝ մտար բերնին վրայ դնելով՝ որպէս թէ զոյշ լինիլ կը պատուիրէր անոր, յարեց. — Աիւրթ, աչքդ բաց, դու սովորաբար խոհեմ ես : Քեզ կըսեմ որ գաղանի դուռը բանաս, վերջէն գործն աւելի աղէկ պիտի հասկնաս :

Աիւրթ եռանդալին փութաց ուխտաւորին կամքը կատարելու՝ մինչդեռ հրէայն և Աամպա՝ խողարածին յանկարծաս հոգիփութեան վրայ զարմացած՝ անոնց կ'հետեւէին :

— Զորի՛ս, ջորի՛ս ո՛ւր է— ըսաւ հրէայն, երբ դռնէն դուրս գտաւ ինքզինքը :

— Բերէք սա մարդուն ջորին— ըսաւ ուխտաւորը — եւ ինձ մտիկ ըրէ, ուրիշ ջորի մ'ես բեր ինձ որպէս զի անոր ընկերանամ և այս սահմաններէն զինքը հեռու տանիմ : Մէտրիկի մարդոց տալով նոյն ջորին ես կ'զարձեմ սպահովապէս, իսկ

դու— յարեց նա, ու խօսքը Աիւրթին ականջին փսփսալով աւարտեց :

— Ամենայն սիրով— ըսաւ Աիւրթ — ամենայն սիրով, խնդիրդ իսկոյն պիտի կատարեմ :» Եւ անմիջապէս դնաց ուխտաւորին հրամանն ՚ի գործ դնելու :

— Ար փափաքէի զիտնալ— ըսաւ Աամպա երբ իր ընկերը կռնակը գարձուց — թէ ձեզի պէս ուխտաւորներ ինչ կ'սովորին Ս. Երուսաղէմի մէջ :

— Մեր մաղթանքն ընել, միմն'ս դու — պատասխանեց ուխտաւորը— մեր մեղաց թողութիւն խնդրել, և ծումս պահուածեամբ, հսկումներով և երկայն ալօթքներով զօրանալ :

— Այդ բաներէն աւելի ազդու բաներ կ'սովորիք— պատասխանեց միմնսը. — վասն զի՛ ինչպէս կարելի է որ աղօթքն ու պաշաւը կարենան յորդորել Աիւրթը մարդավար լինելու, կամ ծոմ ու հսկումը՝ ձեզի ջորի մը տալու զինքը մղեն : Եթէ այդպէս լինէր, ստոյգ եմ որ նոյն մարդավարական պատասխանը պիտի ստանայիր անոր սիրական սև խողէն քու աղօթից և հսկումներու շնորհիւ :

— Աորի՛ր— ըսաւ ուխտաւորը — դու սաքսօն միմնս մ'ես :

— Իրաւունք ունիս— պատասխանեց միմնսը — եթէ նորման ծնած լինէի ինչպէս որ դու ես կարծեմ, ես իրաւունք պիտի ունենայի և իմաստունի կարգը անցնէի :

Նոյն պահուն Աիւրթ փոսին միւս կողմն երեցաւ ջորիներով : Ճամբորդներն երկու տախտակէ լայն շարժուն կամրջէ մ'անցան. այս կամուրջը ծածուկ դրան հետ հաղորդակցութիւն ունէր և փոքրիկ դռնակ մը կար արտաքին պատնէշին վրայ, որմէ անտաւը կ'մտնուէր : Այն ինչ ջորիներուն մօտեցան որ հրէայն դողդոջուն ձեռօք վերարկուին տակէն կապոյտ կտաւէ ծրար մը հանեց և թամբին ետեւը տեղաւորեց, իր խօսքին նայելով նոյն ծրարը «փոխորդ լաթերն, մինակ փոխնորդ լաթերը» կ'պարտնակէր : Այն ատեն իր տարիքէն չսպասուած շտապով և արագութեամբ ջորին հեծնելով՝ իր վերարկուին ծալքերն այնպէս որ դրաւ որ գաւակին վրայի ծրարը բոլորովին ծածկեց :

Ուխտաւորն աւելի ծանր կերպով հեծաւ իր ջորին և մեկնելու ատեն Աիւրթին երկնցուց ձեռքն զոր յետին ականածութեամբ պաղաւ նա : Խողարանն ուղևորներուն ետևէն կ'նայէր մինչև որ

անտառին խորերն աներեւոյթ եղան, երբ Աամսային ճոյնէն խորին մասածութենէն սթափեցաւ :

— Գիւտն արդեօք, իմ բարեմիտ բարեկամս Ալուրթ — ըստ անոնոր, — որ այս ամառուան օրս սովորականէն տեւիլ քաղաքավար և բարեպաշտ կ'երևիս : Ափսոսաբէի բոկոտն ուխտաւոր մը կամ սեւադէմ վանահայր մը լինել այդ անսովոր եռանդէդ և մարդավարութենէդ օդուտ քաղելու համար : Իբրև լուի համբոյր մը քաղելով դո՛՛հ չարխի լինելի :

— Այս անգամ խելացի խօսք մ'ըսիր, Աամսայ — սրատասխանեց Ալուրթ — թէ և լուի արտաքին երևոյթի վրայ կ'զատես, և ամենէն խնամուռն ասկէ աւելի չկրնար ընել : Բայց երամակին վրայ հսկելու ատենն եկաւ :

Այս ըսելով՝ դէպ'ի սուռն դարձաւ, միմտին ուղեկցութեամբը :

Նոյն սրահուն ուղեորները՝ մանաւանդ հրէին զգացած սաստիկ երկիւղէն զրդեալ՝ իրենց ճամբան արագօրէն կ'շարունակէին, վասն զի այն հասակի տէր մարդիկ ուր ուրեմն բուռն շարժումներ կ'սիրեն : Ուխտաւորն՝ որ կարծես թէ անսառնի ամեն ծակ ու ծուկը զիտէր, արտուղի ճամբաներէ քալելով աւջեւն կ'երթար, որով հրէին կապկածները նորէն զրդուեցան, այնպէս որ կ'երևա՝ կայէր թէ սիտի մասնուի և թշնամիներուն ծուղակը սիտի ընկնի :

Արդարեւ՝ իր կասկածները ներելի էին. վասն զի՝ ի բացաւեալ թերես թևաւոր ձուկերը, երկրի, ծովու և օդին մէջ չկարցեղ մ'որ նոյն ժամանակի հրէից պէս անդուլ, բնդհանուր և անհաշտ հալածանաց ենթակայ լինի : Ամենաթեթև և անհիմն բարուր մը, զուր և անտեղի ամբաստանութիւն մը բուական էին իրենց անձն ու զոյքը ժողովրդեան կատաղութեան մասնելու, վասն զի՝ Նօրման, Մաքսոն, Գանեցի և Բրիտոն՝ թէ և իրարու ներհակ ցեղեր էին, կարծես թէ այս ժողովրդեան ամեն չարիք հասցնելու կ'մրցէին, և կրօնական սրբա կ'սեպէին զայն ատելու, անդոսնելու, կողոպտելու և հալածելու : Նօրմանեան թագաւորները և անկախ ազնուականներն՝ որ ամէն բունական գործերու մէջ՝ անոնց օրինակին կ'հետեւին՝ այս բարեպաշտ ժողովրդեան դէմ աւելի կ'անոնաւոր և շահագէտ հալածանք մը կը շարունակէին : Ճօհն թագաւորին համար կ'պատմեն, և այս սրատմութիւնը շատերը զիտեն, թէ իր արքայական մէկ զղեկին մէջ հարուստ հրէայ մը բանտարկելով՝ ամէն օր անոր բերնէն

ակուայ մը հանել կ'տայ եղեր, այնպէս որ՝ երբ խեղճ խաբայելացիին ակուաները կ'խտովին աւեր դարձան՝ յանձն առաւ մեծկակ գումար մը վճարելու, և այս գումարը կորդելու համար բռնաւորը չարչարեր էր զանի : Երկրին մէջ գտնուած սրատաստ դրամը սոյն հալածական ժողովրդեան ձեռքն էր. և աղանուականներն՝ իրենց վիհաստին օրինակին հետեւելու չէին վարաներ՝ ամէն տեսակ հարստահարութեամբ և նոյն իսկ մարմնական ամանք զայն շորթելու համար : Սակայն շահամոլութեան աղղած կրաւորական արիւթիւնն կ'յորդորէր հրեաներն ամէն վերահաս չարեաց տուելու, Անկլիոյ նման բնապէս հարուստ երկրի մը մէջ իրենց ըրած անբաւ վաստակին սիրոյն համար : Ամէն տեսակ վհատական գործերու, նոյն իսկ մեր արդէն յիշած յատուկ տրոյց հակառակ՝ որ հրէից վրայ կ'ծանրանային՝ իբր հրէական հարկ, միեակ զանոնք կեղեքելու և կողոպտելու համար հաստատուած էր, դարձեալ հրէաները կը շանային, ահագին գումարներ կ'զիղէին, որ փոխանակալիքներու միջոցաւ ձեռքէ ձեռք կ'անցնէին — զիստ մ'որուն համար կ'ըսուի թէ վաճառականութիւնն անոնց սարտաւոր է, և այս միջոցակարող կ'լինէին իրենց զոյքը քաղքէ քաղք փոխադրել, այնպէս որ եթէ այս երկրին մէջ հարստահարութեամբ նեղուէին, ուրիշի մը մէջ իրենց ինչքն ապահով դառնին :

Այսպէս հրէից ժլատութիւնն ու յամառութիւնը կերպով մը իրենց տիրապետներուն կրօնամոլութեան և բռնակալութեան ներհակ գալով՝ իրենց կրած անդուլ հալածանաց համամատ կ'աւելնային. իսկ առուտուրի մէջ սովորաբար իրենց հաւաքած հարստութիւնն որչափ որ ստէպ վտանգ կ'սպառնար, ատեն ատեն ալ իրենց աղղեցութիւնը տարածելու կ'օգնէր և տեսակ մը սրաշտարմութիւն կ'ապահովէր : Ահա այս վիճակին մէջ կ'ապրէին հրէաներն, և իրենց բնաւորութիւնն՝ միշտ բռնաբարեալ՝ արթուն, կասկածոտ և վեհերոտ էր, նոյնպէս կամակոր, անբարեսէր և սարսուռից վտանգներէ խոյս տալու յաջողակ :

Երբ ուղեորներն շատ մը խոտորնակ շախղներէ շոյտ ընդ փոյթ անցան, ուխտաւորը բերանը բացաւ և ըսաւ :

— Այս քոյքայուն կաղնին Գրօն — ար — Պէօի հողերուն սահմանը կ'յայտնէ. արդէն Մարվուաղէնի կալուածներէն շատոնց հեռացած ենք : Այսուհետեւ անոնց հետադառնութենէ վախճալու բան մը չունիս :

—Երանի թէ անոնց կառքերուն անխնեքը խորտակին— ըսաւ հրէան — Փարաւոնի հրոսակներուն պէս, որ ծանր ծանր յառաջ քալեն: Բայց մի թողուր զիս, բարեսիրտ ուխտաւոր: Միտքդ բեր անգամ մ'այն վէս և վայրագ տաճարականն ու իր սարակինացի դերիներն, որ չեն յարգեր ոչ երկիր, ոչ սուն, ոչ աւատական հող:

—Մեր ուղեկցութիւնն այս անգամ կ'վերջանայ— ըսաւ ուխտաւորը — և պէտք է որ բաժնուինք. վասն զի իմ և քու կարգի մարդերու չվայլեր ասկէ աւելի ուղեկից գտնուիլ: Ասկէ զատ ինչ օգնութիւն կրնաս ստատել ինձի պէս խաղաղասէր ուխտաւորէ մը՝ երկու սարաւաղէն հեթանոսներու դէմ:

—Ո՛ր քաջ պատանի— ըսաւ հրէայն — զու կարող ես պաշտպանել զիս, և զիտեմ որ կամք ունիս: Թէև աղքատ եմ, քեզ պիտի վարձատրեմ, չէ թէ դրամով, վասն զի դրամ չունիմ, վկայ է հայր Աբրահամ, այլ . . . :

—Դրամ և վարձք քեզնէ չեմ ինդրեր— ընդմիջեց ուխտաւորն — ինչպէս որ արդէն ըսի: Քեզ առաջնորդել կարող եմ, թերևս ՚ի հարկին պաշտպանեմ նաև քեզ, վասն զի հրէայ մը սարակինացիի մը դէմ պաշտպանելը քրիստոնէի մ'անվայել դործ չեմ համարիր: Աստի, հրէայ, կ'փափաքիմ քեզ ասպահով պաշտպաններու ձեռք յանձնել: Այս միջոցիս Շէֆֆիլա քաղաքէն հեռու չենք, և այն տեղ կարող ես ազգակիցներ և անոնց մօտ ապուհն մը գտնել:

—Յակոբայ օրհնութիւնը քու վրայ իջնէ, քաջդ պատանի . . . — ըսաւ հրէայն: Շէֆֆիլաի մէջ իրօք Չարեթ ազգականիս հետ կրնամ բնակիլ, և իմ ուղեւորութիւնս անվտանգ շարունակելու հնար մը գտնել:

—Հաս լու— պատասխանեց ուխտաւորը — ուրեմն Շէֆֆիլատէն կ'բաժնուինք և եթէ կէս ժամ ևս առաջ քշենք նոյն քաղաքին առջևը կ'հասնինք:

Այս կէս ժամն երկու ուղեւորները լուռ ու մունջ անցուցին, կարելի է որ մէկ կողմէն ուխտաւորը կ'անդուներ հրէին խօսք ուղղելու, եթէ անհրաժեշտ հարկ չլինէր, միւս կողմէն հրէայն չէր իշխեր խօսակցութեան յորդորել անձ մ'որուն ուղեւորութիւնը Ս. Գերեզման ՚ի սրբութեան դրոշմ կ'ընծայէր անոր բնաւորութեան: Աւերջապէս բլրակի մը գաղաթը կանկ առին և

ուխտաւորը՝ Շէֆֆիլա քաղաքը ցոյց տալով՝ որ իրենց ոտքին ներքև կ'տարածուէր, սա խօսքերը կրկնեց. — ուրեմն այս տեղ իրարմէ բաժնուինք պիտի:

—Բայց խեղճ հրէի մը շնորհակալութիւնը չ'ընդունած կուզես մեկնիլ— ըսաւ Նասահի. — վասն զի չեմ համարձակիր առաջարկել քեզ որ Չարեթ ազգականիս տունը դաս, կարելի է առած ծանրութիւնդ վարձատրելու. միջոց մը տայ ինձ:

—Արդէն ըսի քեզ— պատասխանեց ուխտաւորը — որ վարձ չեմ ուզեր քեզնէ: Սակայն եթէ քու պարտապաններու երկայն ցանկին մէջ, հաճիս իմ սիրոյս համար՝ ճանկիդ ներքև զըտնուող քանի մը դժբաղդ քրիստոնեաներ բանաէ և շղթայէ ազատ սրահել, այս առտու քեզ ըրած ծառայութեանս փոխարէնը լիովին ստացած պիտի լինիմ:

—Արցի՛ր, կեցի՛ր— ըսաւ հրէայն՝ ուխտաւորին վերարկուն բռնելով — այդ ըսածէդ եւել բան մը կուզեմ ընել, քեզի համար ընել: Աստուած դիտէ որ հրէայն աղքատ է, այո՛, Բասահի իր ազգակիցներուն մէջ մութացիան մ'է: Բայց ներէ ինձ եթէ դուշակեմ քեզ թէ այս պահուս ամենէն աւելի ինչ բանի կարօտ ես:

—Եթէ ճիշտ դուշակես— ըսաւ ուխտաւորը — դարձեալ այնպիսի բան մ'է իմ խնդրածս որ չպիտի կարենաս ինձ տալ, եթէ ըսածիդ պէս որչափ աղքատ՝ նոյնչափ հարուստ լինէիր:

—Ըսածի՛ս պէս մի— ձայնեց հրէայն: —Ո՛հ, հաւատախօսքիս, բուն ճշմարտութիւն մ'է ըսածս. կողոպտեալ, պարտքի տակ ճնշուած, թշուառ մարդ մ'եմ ես: Ոխտրեմ մարդիկ իմ ձեռքէս առին խլեցին իմ ստակս, նաւերս և բոլոր գոյքս: Սակայն կրնամ ըսել թէ ինչ բանի պէտք ունիս դու, և թերևս նոյնը ճարեմ: Այժմ՝ քու միակ փափաքդ է երիվար մ'ուզրահ մ'ունենալ:

Ուխտաւորը գող մ'զղայց և յանկարծ հրէին դառնալով բնաւարտորնօք. — Ո՛ր սատանան թերազրեց քեզ այդ դուշակութիւնը:

—Ի՞նչ փոյթ է— ըսաւ հրէայն ժպտելով — բտական է որ ճշմարտ լինի, և ինչպէս որ փափաքդ դուշակեցի, կարող եմ նաև զայն լնուլ:

—Բայց նկատէ անգամ մ'իմ կարգս, իմ հաղուստս, իմ

ուխտա— ըստ ուխտաւորը :

—Ես քրիստոնէաները քաջ կ'ճանչեմ— պատասխանեց Տրբէայն . —ձեզնէ ամենէն մեծն ու ազատանին ստեպ գաւազանն 'ի ձեռին սնապաշտական սպաշխարհանք կրելու կելնէ և բոկտան մեռելներու դերեզմանը այցի կ'երթայ :

—Մի՛ հայհոյեր, հրէ'այ— ըստ ուխտաւորը վէսօրէն :

—հերէ ինձ— ըստ հրէայն —անդղշութեամբ խօսեցայ : Յակայն երեկ իրկուն և այս առտու բերնէդ քանի մը խօսքեր ելան՝ որ կայծքարէն ցայտող նշոյլներու պէս՝ ներքին մատողը մասնեցին . և ուխտաւորի այս հաղուստիդ ներքև աստեալի մը ոսկի շղթան և մարակները պահուած են : Երբ այս առտու իմ անկողնիս վրայ ծռեցար՝ անոնք աչքիս զարկին :

Ուխտաւորն իր ժպիտը չկրցաւ բռնել : —Իսահակ, — ըսաւ նա —եթէ հանդերձդ նոյնպիսի հետազնին աչք մը քննէր, արդեօր ինչ բաներ պիտի գտներ :

—Մի խօսիր այդ կիտին վրայ— ըսաւ հրէայն դոյնը նետելով ասպ իր կաղամարն ու թուղթ հանեց շտապաւ, իրր թէ խօսակցութեան վերջ տալ կ'ուզէր, և սկսաւ դրել թուղթը իր ցեղապետին ուղղեալ, առանց ջորիէն վար լիջնելու : Երբ դիրն աւարտեց, տոմսակն որ երբայրէն էր, ուխտաւորին տուաւ ըսելով . —Լիսիսդրի քաղքին մէջ ամէն մարդ կ'ճանչէ Լուսգարտացի Արև կաղ ձէյրամ հրէայն, այս տոմսակն անոր տուր, վեց հատ Միլանի դրահ ունի ծախու . ամենէն դեղը թաղակիր գլխի մ'անգամ կ'վայելէ . տասը հատ ընտիր նժոյգ, որոց ամենէն վտար իր անթուխ համար պատերազմող թաղաւորի արժանի է : Ասոնցմէ ընտրածդ քեզ պիտի տայ՝ նոյնպէս դուրարին համար ինչ որ պէտք ունիս . երբ գուպարը վերջանայ՝ առջի վիճակին մէջ զանոնք տիրոջը կը դարձնես եթէ ծախու առնելու համար պէտք եղած դումարը չուսնես :

—Բայց, Իսահակ— ըսաւ ուխտաւորը ժպտելով —միթէ չը դիտե՞ս որ այս տեսակ խաղերու մէջ յաղթահարեալ աստեալն զէնքն ու երիւարը յաղթողին կ'արուին իրր մրցանակ : Աարեւի է որ ես յաղթուիմ, և հետեւապէս կորուսեմ ինչ որ չեմ կրնար ոչ վճարել և ոչ տեղը լեցնել :

Հրէայն այս երթողութեան վրայ փոքր ինչ շուարեցաւ, բայց արիւթեամբ զնուելով՝ շուտ մը պատասխանեց . —Հայր Աբրա-

համու օրհնէնքը քու վրայ պիտի լինի, քու նիզակից Մովսէսի դասաւանդան պէս զորաւոր պիտի լինի :

Այս ըսելով՝ իր ջորիին գլուխը դարձուց որ ճամբայ ելնէ, երբ ուխտաւորը՝ ըստ կարգի՝ անոր վերարկուն բռնեց և ըսաւ . — Սակայն՝ Իսահակ, դու չես դիտեր թէ որչափ մեծ է վտանգը : Չատ կարելի է որ երիւարն սպաննուի և դրահը խանգարի, վասն զի միտքս դրեր եմ չկնայել ոչ ձի և ոչ մարդ . ասկէ վատ քու ցեղակիցներդ ընդ ունայն ոչ ինչ չեն տար մարդու . պէտք է որ փոխարէն մը տրուի իմ կողմէս :

Հրէայն ոլորեցաւ իր քուռակին վրայ, փորի ցուէ բռնուած մարդու մը պէս, սակայն իր լաւագոյն զգացումները զսպեցին իրեն յատուկ ժառութիւնն, ուստի ըսաւ . փոյթս չէ, փոյթս չէ, թող որ երթամ : Եթէ ինձ միտս մը պատահի, գու չպիտի տուժես . եթէ բան մը վճարել հարկ լինի Արևկառ ձէյրամ՝ կրնայ ներել քեզ իր Իսահակ աղբակնին սիրոյն համար : Մնաս բարև . բայց սա խօսքս մտիկ ըրէ, քաջ պատանի, — դոչեց նա ետ դառնալով . —մի՛ խիղիւսէր չափէն աւելի այն խառնաղանձ կուսին մէջ . այս յորդորս ոչ երիւարին և ոչ զրահին համար կ'տամ, այլ պարզապէս քու կեանքիդ և մարմնոյդ համար :

—Չնորհակալ եմ շատ— ըսաւ ուխտաւորը նորէն ժպտելով —քու մարդասիրական զգացումդ չպիտի մոռնամ, և եթէ՛ փոխարէնը չհատուցանեմ՝ ըսել է թէ բազմ չէ յաջողեր ինձ :

Այնուհետև իրարմէ հեռացան և սարբեր ճամբով Շէֆիլդ քաղաքը մտան :

ԳՆՈՒՍ Է .

Հարբ անհամար սպայից՝ հետևորդ սպետաց՝
 Գերձ ՚ի զէն՝ ժիր ՚ի զարգ՝ դային հուպ ընդ յառաջ՝
 Մին սնդէր սաղաւարտ , մի ուրիշ տեղ ամէր ,
 Երբորդ մի փողփողուն վահան մի ճօխ վարէր ,
 Ոսնոնն անձանձիր զարներ դափը երիվար ,
 Ծամեր տանձ ոսկեղէն՝ և վընջէլով փրփրար՝
 Նժոյզներու հեծած՝ զինադործ և դարփին
 Նարտոցներ ՚ի ձեռին՝ մուրճեր կախ ՚ի կողին՝
 Թայլ զեզարդից դամեր՝ ասպարի փոկ տային :
 Գեղացիք փողոցներ բռներ էին դունդ դունդ
 Ծաղրածուներ դային բիրերով սիրա ՚ի Թուրք :

ԳԱՆՄՈՒՆ ԵՒ ԱՐԿԻՏ

Մնկլեական աղցին վիճակն այն ժամանակը բաւական թշուառ էր : Բիչարտ թաղաւորը տարակայ և Աւստրիոյ նենդաւոր և անդու զութ դքսին իշխանութեան ներքև գերի կ'մնար . նոյն իսկ իր դերութեան վայրն անցայտ էր , և իր հպատակներէն շատերն որ նոյն պահուն՝ ամէն տեսակ բռնութեանց ենթակայ էին , վեր ՚ի վերայ զիսէին իրենց վեհապետին ճակատագիրը :

Ճօհն իշխանը՝ Առիւծասիրտ Բիչարտի անհաշտ թշնամի՝ Փրանսայի թագաւորին հետ միացած՝ իր բոլոր ազդեցութիւնը կը դործածէր Աւստրիոյ դքսին վրայ՝ որպէս զի իր եղբորը զերութիւնը երկարէ , թէև ասորմէ շատ բարիք տեսեր էր : Նոյնպէս իր կուսակցութիւնը զօրացնելու կ'աշխատէր տէրութեան մէջ՝ որպէս զի՝ եթէ թագաւորը մեռնի՝ ինքը ամուսն ելնէ՝ դահաժառանգ իշխանին տեղ՝ որ էր Բլանդաժմէն Թէօֆֆրէյի որդի՝ Բրիտանիոյ դուքս Արթիւրն՝ Բիչարտի կրտսեր եղբայրն , այլ ճօհնէն մեծը : Կնչդէս որ յայտնի է՝ վերջէն այս յատիշատութիւնը ՚ի կատար հանեց : Արթիւր , շուայս և նենդաժէտ բնաւորութեամբը ճօհն զիւրաւ շահեցաւ ոչ միայն այն անձերն որ իրենց մեղապարտ դաւերուն համար Բիչարտի բարկութենէ վախնալու իրաւունք ունէին՝ այլ նաև այն «անօրէն քաջիւրուն» դասն՝ որ խաչակրութենէ դարձեր էին և Արևելքի մտլութեանց մէջ շողուելով՝ իրենց կալուածքը սպառեր , բնաւորութիւնը կարծրացեր էր և քաղաքային խռովութիւններու մէջ ճարակ դանելու կ'յուսային :

Հասարակաց թշուառութեան և երկարատևութեան այս որոմներուն հարկ է յաւելուլ նաև այն անհամար վտարակներն՝ որ աւա-

տական իշխաններու բռնութենէ և անաւարային օրինաց խառութենէ յուսահատութեան մէջ ընկնելով՝ զատ զատ դունդեր կազմեր՝ դաշնակցեր և անաւաներ ու դաշտեր դրաւելով՝ զիմացրաւ կ'կենային երկրին օրինաց և արդարութեան ատեններու դէմ : Նոյն իսկ ազնուականներն՝ իրենց զղեակներուն մէջ ամրացած՝ իբր ինքնազուխ մանր իշխաններ՝ կ'ախրէին իրենց հողերուն վրայ՝ և ուրիշ խռովներու զուխը կ'անցնէին , որ միւս վտարանդի վտարակներուն չափ անօրէն էին և բռնաւոր : Այս զօրքերը պահելու , նոյնպէս՝ ամբարտաւանութենէ յառաջ եկած շուայլութեան և ճօխութեան ծախսերն հողալու համար՝ ազնուականները ծանր վաշտալու առիթ մը չսպասահէր :

Իրաց այս դժբաղդ վիճակէն՝ Մնկլիոյ ժողովաւորը ծանր հարկերու տակ կ'ընկճէր , ներկային մէջ սասախի կ'տաւապէր , և ապագային մէջ աւելի սոսկալի տաւապանք կրելու կ'երկնջէր : Այս թշուառութեանց չափը լցաւ՝ տարափոխիկ ախտ մ'ևս վրայ գալով՝ որ շատ վտանգաւոր էր և երկրին չորս զին կ'ճարակէր անհնարին կոտորած ընելով ստորին կարգի մարդոց մէջ , որ անշահ սնունդ և աղտողի բնակարաններ ունէին , թէև ասոնց բաղդն աւելի նախանձելի էր ապրողներուն՝ քանի որ կ'աղատէին այն չարքներէն զոր ապագան կ'սպառնար :

Սակայն այս դառնագառն աղէտից մէջ՝ աղքատ և հարուստ , ուսմիկ ու անուական մեծ հետաքրքրութեամբ կ'վառէին նիզակախաղ գուսարի մ'առթիւ որ այն դարուն ամենէն երևելի տեսարանն էր , ճիշտ այն հետաքրքրութեանման որով կ'վառի Մատրիտի սովալուսի քաղաքայինն՝ որ՝ թէև թանկ մը չունի իր ընտանեաց ուտելիքն հոյալու՝ բայց ցուլամարտին կ'վաղէ : Ո՛չ պարտաւորութիւն , և ոչ ծերութիւն արդէլք չեն լինիր Սպանիացոց այս տեսակ տեսարաններ յաճախելու :

Կնչդէս որ այն ժամանակը կըսէին՝ Զինուոց հանդէսն Էշպի քաղաքը՝ Ախիսդրի նահանգին մէջ տեղի պիտի ունենար , վասն զի ամենէն հուշակաւոր ախոյաններն՝ նոյն իսկ ճօհն թագաւորին ներկայութեան ասպարէլ պիտի իջնէին , և ինքն անձամբ այս հանդէսը պատուելու փափաքեր էր : Ուստի այս դուպարն առ հասար-

ընակ ամենուն ուշադրութիւնը դրաւ եր , և ամեն դասու մարդ-
կան անհամար բաղմունքուն մ'որոշեալ առաւ մրցարանին տեղը
եկեր հասեր էին :

Այս տեսարանս վկային երևոյթ մ'ունէր : Եշտի քաղքէն մըն
մը հեռի անտառ մը կար՝ որուն եզրը կ'տարածուէր լայնացիւր և
գալարապէղ մարդապետին մը . սոյն մարդին մէկ կողմէն կ'ստուէր
պուրակը , միւս կողմէն առանձին կաղնիներ՝ որոց մէկ քանին յաղթ
էին և ստուար : Գետինն՝ որ կարծես թէ զնական մարդից համար
յատկապէս յարգարուէր էր՝ ամէն կողմէն զառ ՚ի թափ կ'սահէր
կիջնէր մինչև հարթ վայր մ'ուր հաստատուն պատնէշներու մի-
ջոցաւ ցանկ շրջապատեր էին , և որ քառորդ մըննի չափ երկար
և շուրջ կէս մըն լայն էր : Մրցարանին հարաւային և հիւսիսա-
յին կողմերը՝ մարտիկներու մուտ տալու համար վայրէ գունդ
կային՝ ուսկից երկու ձիւորներ կարող էին քովէ քով անցնիլ : Եւ-
րաքանչիւր դրան մտ երկու սուրահանդակ կեցեր էին , վեց փո-
ղարներու և նոյնչափ քարոզներու հետ , նոյնպէս դուռ մը զնա-
կիր պահապաններ՝ որպէս զի կարգ կանոն պահէն և այս զնա-
րական գուպարին մասնակից գանուելու համար ներկայացող սա-
տեսներու հանդամանքը ստուգեն :

Հարաւային դունէն անդին՝ հողին բնական բարձրութեամբ յո-
բնուած հողաբլի մը վրայ՝ հինգ փառաւոր վրաններ կ'տեսնուէին
կարմիր ու սև դրոշակներով զարդարուած՝ որ հինգ մնամարտիկ
ասպետներու ընտրած գոյներն էին : Վրաններուն բարեքն էին նոյ-
նադոյն : Մէն մի վրանի առջև կախեր էին մարտիկ ասպետին վա-
հանը՝ որուն մտ կեցեր էր զնական յայտնուակ կերպով ծպտեալ՝
այս է իբր վայրենի կամ շահասպետ , կամ իբր ուրիշ մտածին էակ
մը՝ ինչպէս որ վերջապէս իր տիրոջ ճաշակը և գուպարին ժամա-
նակ խաղալիք զերը կ'պահանջէր :

Անդրոնին տաղաւարը՝ իբր պատույ վայր՝ յատկացած էր Պրայն
տը Պուա Միլայերի՝ որուն համբաւն՝ ամէն ասպետական խաղերու
մէջ՝ նոյնպէս սոյն գուպարին մասնակցող ձիւորներու հետ ունե-
ցած յարաբերութիւնը՝ այնպէս բերեր էին որ հետամուտներու
դնդին մէջ եռանդալին ընդունուէր էր և մինչև անդամ իրենց պետն
ու առաջնորդը հուշակեր էին զանի , թէև տակաւին նոր տեսնուէր
էին անոր հետ :

Իր տաղաւարին մէկ կողմը կանդներ էին Բեմիսարտ Գրոնի . տը-

Պէօի և Ֆիլիպ տը Մարլուակէնի վեանը , և միւս կողմը՝ Հիւկ Եջ
Արէնդմէնիլ՝ դրայի՝ աղնիւ պարոնի մը , որուն նախահայրն՝ Վիլ-
յեմ յաղթողին և իր որդւոյն Վիլյեմ Բեֆրսի օրովը արքունի
մատակարար էր . իսկ Ռալֆ տը Վայրըն՝ որ Ս. Երուսաղէմի կար-
դին ասպետ մ'էր , և Եշտի-տը-լա Չուշի մտ՝ Հիւկեր կոչուած
տեղը քանի մը հին կալուածներ ունէր , հինգերորդ վրանին բնիկն
էր : Մրցարանին մուտքը՝ վեց կանգուն լայն անցք մը թեթև զառ ՚ի
թափով մը դէպ ՚ի հողաբլուրը կ'տանէր՝ որուն վրայ վրաններ կանդ-
ներ էին : Այս անցքն երկու կողմէն ամուր պատնէշներ ունէր ,
նոյնպէս և վրաններուն առջևի դաշտավայրը , և այս ամէնը վե-
նակիրներ կ'պահպանէին :

Մրցարանին հիւսիսային կողմի դուռն ալ նոյն մուտքն ունէր՝
երեսուն սոր լայն , որուն ծայրը ընդարձակ միջոց մը կար ցանկա-
պատ՝ այն ասպետներուն համար որ ախոյաններու դէմ ՚ի պաշ-
քար եկնելու տրամադիր էին , նոյն ցանկապատէն հեռու վրաններ
կային՝ որոց մէջ ամէն տեսակ պաշար և ուտեստ դրեր էին , նոյն-
պէս զնազորման , պաշտօնատարներ և ուրիշ շատ մը սպասա-
ւորներ , որպէս զի ՚ի հարկին պատրաստ գանուին պէտք եղածը
հոգալու :

Մրցարանին արտաքին կողմն առ ժամանակեայ սրտաշղամներ կա-
յին , օթոյններով և դորդերով ծածկուած՝ և հանդիսատես կա-
նանց և աղնուականներու համար բարձրով դարդարեր էին :
Այս սրտաշղամներու և մրցարանին միջևը տեղ մը պահուած էր
զեզայի զնազորականներու և ստորին կարգէն աւելի բարձր անձե-
րու . այս միջավայրը թատրի մը ստորավայրին (pit) կ'անանէր :
Խառն ՚ի խոռոն խոռոանը՝ յատկապէս պատրաստուած դարբուտ
բլրակներու վրայ կ'դադարէր և՛ այս բնական բարձրութենէ՛ կարող
էր սրտաշղամներուն վրայ տիրել և մրցարանին տեսքը վայելիլ ա-
նարդել : Այս կայաններու շատութիւնը բաւական չսեպելով՝ հա-
րիւրաւոր հանդիսատեսներ մարդապետինը շրջապատող ծառերուն
վրայ ելեր դադարեր էին , և նոյն իսկ շինական մտտաւոր եկեղե-
ցոյ մը զանդակատունը խոններ էին :

Այս ընդհանուր կարգադրութիւններէն ետև՝ կ'մնայ մեզ յի-
շատակել մրցարանին արևելեան կողմը , և նոյն իսկ կեդրոնատեղին
կանդնած սրտաշղամն , որ՝ հետևապէս՝ ձիւղ այն վայրին դիմացը
կ'ընկնէր՝ ուր մարտիկներն իրարու պիտի զարնուէին : Այս սրտաշ-

դամը միւսներէն աւելի բարձր էր, աւելի շքեղ և զարդարուն և տեսակ մը դահ ունէր անպատշաճով՝ որուն վրայ արքունի զինադրոշմներ կ'փայլէին: Զինակիրներ, սպաներ, թիկնապահ զինուորներ հաղուած շքուած այն պատշգամին բոլորը շարուեր էին, որ ճօհն իշխանին և հետևորդներուն սահմանուած էր: Մրցարանին արևմտեան կողմը՝ սոյն պատշգամին դիմացն նոյն բարձրութեամբ ուրիշ պատշգամ մը կ'տեսնուէր որ աւելի պճնադարգ էր քան ճօհն իշխանինը: Ամենազեղանի պատանիներու և օրկորդներու խումբ մը՝ որ կանաչ ու վարդագոյն քնածին զլետտով զարդարուեր էին՝ համազոյն աթու մը կ'բոլորէին: Գրօշներու և նարօտներու մէջ՝ որոյ վրայ նշմարելի էին վերաւոր սիրտեր, հըրատապ սիրտեր, արինալի սիրտեր, ազեղներ և կապարճներ, մէկ խօսքով՝ կուսիտոնի յաղթանակին նուիրուած ամեն գուհիները շանակները, շողողուն արձանադիր մը կ'տեսնուէր՝ որմէ հանդիսականները կ'հասկնային թէ այն պատուոյ դահը Գեղեցկութեան և Գեղեցկութեան յատկացած է:

Սակայն զոր տիկինը պիտի ներկայէր Գեղեցկութեան թագուհին այս սրբադայիս մէջ՝ ոչ ոք կարող էր գուշակել:

Նոյն միջոցին ամէն գասէ գունդ գունդ հանդիսականներ յառաջ կ'անցնէին որ իրենց յատուկ կայանները նստին, թէև որոշ անդերու համար կռիւր պահաս չէր: Քանի մը պահասան զինուորներ առանց դժուարութեան շատ մը վէճեր դադարեցուցին, և իրենց տաղարներու կոթերն, և թուրերու դաստակներն իբր հզօր փառտեր՝ դորձ տեսան ըմբոսաններն զգաստութեան բերելու համար: Գարձեալ բարձրագոյն և հակառակ դասի մարդկան վէճերու ալ վերջ տրուեցաւ. սուրհանդակներու՝ կամ Վիլչեմ տը Վիլիլ և Ստեֆըն տը Մարվիվալ՝ հանդիսին վերակացուներու ձեռօք, որ ոտքէն ցլուլս զինեալ՝ վեր վար մրցարանին ամէն կողմերը կ'վազէին որպէս զն հանդիսականները կարգի բերեն:

Տակաւ առ տակաւ քաղաքային հաղուստով եկող որեաքն ու ասպետները պատշգամները լցան՝ որոյ պերճագոյն վերաբերուները կանանց զուարթալին և չքնաղ զգեստներու հետ հակապատկեր մը կ'ընծայէին: Այս կիներն որ մարդկան գասէն աւելի շատուր էին՝ վազեր եկեր էին որպէս զն վայելն այնպիսի տեսարան մ'որ թերևս իրենց ախորժելի շերեէր խիստ վասնդաւոր և արիւնհասեղ կնիւնուէր:

Քիչ ատենէն շինականներ և երեւելի անձեր, նոյնպէս այնպիսի նուաղ ազնուական մարդիկ որ համեստութենէ, աղքատութենէ, կամ անհիմն տիտղոսներ ունենալով՝ չէին կրնար աւելի բարձր տեղ նստիլ, եկան ու մրցարանին միջալայրը բռնեցին: Մանաւանդ այս վերջիններու մէջ նախագաստութեան վէճերը շատցան:

— Անհաստ շուն — ըսաւ ձերունի մ'որուն մնալած պարեգօտէն իր աղքատութիւնը կ'յայտնուէր, իսկ իր սուրը, գաշոյն և ոսկի շղթան կ'ցոյցնէին որ ազնուականի տեղ կ'ուզէր անցնիլ — գայլի կուրիւն, Բնչպէս կ'յանդոյնիս քրիստոնեայ մը, ինձի պէս Մօնտիտէի արեւակից նօրման ազնուական մը հրել:

Ծերունին այս բիրտ կշտամբանքը կ'ուղղէր մեզի ծանօթ Խասահին, որ պերճօրէն, մանաւանդ շքեղօրէն հաղեր էր նարօտազարդ և մուշտակապատ թիկնոց մը, և պատշգամին վրայ տեղ բանալու կ'ջանար իր Ռեպեկա գեղանի աղջկան, որ էշպի եկեր էր հայրը դանելու, և այն միջոցին անոր թեկն յենած՝ կ'ստկար ժողովրդեան բարկութենէն՝ որուն պատճառ աուեր էր իր հօրը յանդգնութիւնը: Սակայն Խասահ որ ինչպէս ուրիշ առթիւ տեսանք, երկշտ կ'երեւէր, քաջ կ'զգար որ նոյն պահուն վախնալու բան մը չունէր: Ծշատ և չարատէր ազնուականներ չէին կրնար այն բազմամբօխ վայրերն՝ ուր իրենց աստիճանակից անձեր կային, զինքը թշամանել: Այս տեսակ գումարումներու ատեն՝ հրէաներն ընդհանուր օրինաց պաշտպանութեան ներքեւ էին, և եթէ այս երաշխաւորութիւնն ալ բաւական չլինէր, շատ անգամ այնպէս կ'ստատահէր որ նոյն հանդէսներուն մէջ քանի մը սպարճներ կ'զսնուէին որ՝ անձնական շահու համար՝ պատրաստ էին անոնց պաշտպան կանգնելու: Այս պարագայիս մէջ Խասահ սովորականէն աւելի վատահ էր, վասն զի քաջ գլտէր որ ճօհն իշխանն նոյն միջոցին Եօրքի հրէաներէն ահաղին փոխառութիւն մ'ընելու կ'բանակցէր՝ քանի մը գոհարներ և կալուածներ առանդ տալով: Այս փոխառութեան մէջ Խասահ մեծ մաս մ'ունէր, և քաջ գլտէր նաև որ իշխանն այս գործողութիւնն ի կատար հանելու կ'փախաբէր և՛ իր ներկայ դժուարին վիճակին մէջ՝ արբայական պաշտպանութեան պիտի արժանանար:

Այս նկատումներով սիրտ տուած՝ հրէայն իր նպատակին դիմեց, և առանց նօրման քրիստոնէին նախկիքը, աստիճանն ու կրօնը յարգելու՝ հրեց անդին անցաւ: Սակայն ձերունիին տրտուածները հանդիսակցանաց զայրոյթը գրգռեցին: Ասոնցմէ մին՝ կորովի և յաղթ շինական մը,

որ Վերսոնի կանաչ չուխայէ հաղուստ հաղեր, դօտիէն տասնօրէն
 նետ անցուցեր, արծաթեայ գրող մ'ու կամար մ'ունէր, և վեց
 ոտք լայն աղեղ մ'ի ձեռին, յանկարծ գլուխը դարձուց, և մինչդեռ
 իր գէմքն՝ որ կաղնի զոյն առեր էր անդադար բաց օղին մնալուն՝ աւե-
 լի ևս կ'մկանար բարկութենէն՝ հրէին ասպարեց յիշելու թէ թշուառ
 մարդիկներու արիւնը ծծելով՝ դիզած հարստութիւնները զինքը սարդի
 պէս ուռեր են, այլ սարդն որչափ իր սորին մէջ նստի անտես կ'մնայ,
 բայց երբ լոյսին երևի կ'ճզմուի: Այս սպառնալիքը՝ հաստատ ձայնով
 և խոժոռ դէմքով արտասանեց ծերունին և հրէին սիրտը թունտ հա-
 նելով յետս ընկրկեց, և անտարակոյս այս վտանգաւոր դրացիէն պիտի
 հեռանար՝ եթէ ճօհն իշխանն յանկարծ երևելով՝ ամենուն աչքն իր
 վրայ չհրաւիրէր. այս իշխանն նոյն պահուն հանդիսարանը կ'մտնէր,
 և իր ետևէն կ'երթային բազմաթիւ զուարթերես հետևորդներ, որոց-
 մէ ոմանք աշխարհական, ոմանք կրօնական էին, և իրենց ուղեկից-
 ներու պէս զղեստով թեթև և կերպարանօք խնդաղին էին: Արօնա-
 կաններու մէջ ժօրվօլ վանահայրն ևս կ'դանուէր այնպէս պերճօրէն
 հաղուած շքուած՝ որով հաղիւ թէ եկեղեցւոյ բարձր պաշտօնեայ մը
 կ'համարձակի երևիլ: Մուշտակն ու ոսկին չէր խնայած իր հանդեր-
 ձին համար: և իր կօշիկներուն ծայրերն՝ ժամանակին ծաղրելի նորա-
 ձեւութիւնը չափազանցելով՝ այնքան վեր դարձեր էին որ զանոնք չէ-
 թէ պարզապէս իր ծնկերուն՝ այլ իր դօտիին կապելու ստիպուեր էր և
 այսպէս իր ոտներն ասպատանէն անցնելու կ'արդիւլէին: Մակայն այս
 բանս արիասիրտ վանահօր համար թեթև անպատեհութիւն մ'էր, ու-
 ղովհետև՝ կարելի է կ'հրճուէր որ՝ տկար ձիւորներու գործածած
 սոյն նեցուկները զանց ընելով՝ պիտի կարենար իր ձիավարժութիւնն
 ցոյց տալ այնչափ հանդիսականներու, մանաւանդ իրական սեռին առ-
 ջև: Ճօհն իշխանին միւս ուղեկիցներն էին՝ իր վարձկան զօրաց զլիսա-
 ւոր զօրապետները, քանի մ'ասպատակ պարոններ, վառչուէր պալա-
 տականներ և շատ մը Տաճարի և Ս. Յովհաննէսի ասպետներ:

Այտք է յիշելատաննօր որ այս երկու ուխտերուն ասպետները Քի-
 շարտ թաղաւորին հակախիբ էին, վասն զի՝ Պալէստինի մէջ Առիւ-
 ծասիրտ Քիշարտի և Գրանասյի Ֆիլիսթ թաղաւորին ունեցած երկարա-
 տև կռիւններուն ատենն՝ այս վերջնոյն կողմը բունէր էին: Ամենուն
 յայտնի էր թէ այս երկուստեան վտանգաւոր Քիշարտի կրկնակի
 յաղթութիւններն ասպարդիւն մնացեր էին, թէ Եբուսաղէմը պաշա-
 րելու համար ըրած ասպետական քաջութիւններն 'ի գերեւ ելեր և թէ

իբ շահած բոլոր փառքն ուրիշ արդիւնք մը չէր ունեցեր այլ միայն
 առլթան Սալատիին հետ տարտամ զինադուլէ՛րնել: Բնչ քաղաքա-
 կանութեամբ որ սուրբ Տեղեաց մէջ իրենց եղբայրները վարուեր էին՝
 նոյն քաղաքականութեամբ Անկլիոյ և Նորմանտիոյ Տաճարական և
 Հիւրասէր* ասպետները ճօհն իշխանին կողմն անցեր էին, և բնաւ չէին
 փախաքեր որ Քիշարտ Անկլիա դառնայ, կամ անոր օրինաւոր ժառանգն
 Արթիւր գահն ելնէ: Իսկ ստոր հակառակ՝ ճօհն իշխանը կ'ատէր և
 կ'անդունէր Անկլիոյ սակաւթիւ նշանաւոր սաքսօն ընտանիքներն, և
 առիթ մը չէր մոռնար զանոնք վերաւորելու և թխամանելու, քաջ
 զխանալով որ իր անձն ու սրահանջութենն անհաճոյ էին անոնց, ինչ-
 պէս նաև անկլիացի ժողովրդեան մեծագոյն մասին՝ որ կը վախնար թէ
 իր իրաւանց և ազատութեան փաստ մը չպատահի ճօհնի պէս վառ-
 շուէր և բռնասէր իշխանի մը կողմէն:

Իսկ ճօհն իշխանն՝ որ ծիրանի և ոսկեթել զգեստներ հագած՝ իր
 ձեռքը բաղէ մը բունէր, զլուխն անդամանդէ շրջանակով զարդարուն
 ճոխ մուշտակ զգակ մը զրեր էր, որմէ իր գանդուր դիսակն առատօ-
 րէն թափելով՝ ուսերուն վրայ կ'ծածանէր, ճարտուկ հրալիր երիվար
 մը կ'աշտանակէր, իր զուարթերես խորին զլուխն անցած՝ հանդիսա-
 րանը մտաւ ճակրելով. բարձրաձայն կ'ծիծաղէր իր հետևորդներուն
 հետ, և թաղաւորական յանդուլութեամբ կ'քննէր այն գեղանի կիներն
 որ բարձր պատշգամներու վրայ կ'փայլէին:

Անոնք որ ճօհն իշխանին կերպարանին վրայ շուայտ ժպրհութեան
 հետ վէս անտարբերութիւն մը կ'նշմարէին ուրիշներու զգացու մներու
 գէմ, չէին կարող սակայն ուրանալ որ անկեղծ գէմքի յատուկ վայելչու-
 թիւն մ'ունէր, գէմք մը զոր բնութիւնը լաւ կերտեր և արհեստան մար-
 դավարութեան ամէն ձևերու յարմարեր էր, բայց դարձեալ այնպիսի
 անկեղծութիւն և բարեկրօնութիւն մ'ունէր որ հոգւոյ շարժումները
 թաղուն պահելու իրր թէ չէր խոնարհէր: Այս տեսակ երևոյթ մը
 ստէպ արիական անկեղծութիւն մը կ'համարուի, թէև իրօք սակշուտ
 բնաւորութեան մը անհոյութենէ, իր ծննդեան, հարստութեան,
 կամ որ և է պատահական առաւելութեան մը դերադանդութիւնն զգա-
 ցող սրտէ մը կ'ծաղի, որոնք ամենեւին յարաբերութիւն մը չունին անձ-
 նական արժանիքի հետ: Իսկ անոնք որ խորունկ չէին մտածեր, և մն-
 ծաղոյն մասն էին՝ իրր հարիւրին իննսուն ինն, եռանդաղին կ'գովէին

* Այս անուամբ կը յիշուէին քանի մը զինուորական՝ նա մանաւանդ կրօնական
 միաբանութիւններ միջին դարու մէջ:

Ճօհն իշխանին ճոխ հուշան (այս է մուշտակէ վզի վարչամակը) մեծապէս
գին աքիսննիով սպասած պէրձ վերարկուն, սեկեայ կոշիկներն և ոսկի
մտրակները, նոյնպէս այն շնորհալի ձևերն որով կ'վարէր իր նոյնը :

Մինչդեռ ճօհն իշխանը մրցարանին բոլորը կ'ձախտէր՝ իր ուշա-
գրուածինը դարձուց այն շիթութեան որուն առիթ տուեր էր Իսա-
հակին բարձր տեղ մը դրաւելու փառասէր փափաքն և տակալին չէր
դադարեր : Իշխանն իր սրատես աչքով իսկոյն հրէայն ճանչեց, սակայն
Սիօնի գեղանի օրիորդին տեսին աւելի մեծ և ակործելի տալաւորու-
թիւն մ'ըբաւ իր վրայ, երբ նա՝ աղմկէն ահ ու գողի ելած՝ իր ալեոր
հօրը թեկն փարեր էր :

Արդարև՝ Ռեպեկայի գեղութիւնը կարելի էր բազմապէս Անկլիոյ
ամենէն գեղաշուք կիներու հետ, եթէ ճօհն իշխանին պէս խորապնդին
գիտակ մը լինէր անդամ դատողը : Ռեպեկայի մարմնոյն ձևը գողարիկ
համեմատութիւն մ'ունէր, և՛ իր աղղին սովորութեան համաձայն՝ հա-
զամ արևելեան հաղուստն իրեն շատ կ'վայլէր : Իր գեղին մետաքսէ
սպարօշը քաջ կ'յարմարէր իր թխաղոյն կերպարանին հետ : Իր աչե-
րուն փայլն, իր կամարած և շքեղ ունքն, իր աղւոր արծուի քիթն, իր
մարդարտի պէս սպիտակ ակրաններն, և իր սև սուստ սուստ մտղերն,
որ գանգրած և ոլորած՝ ազնուատիպ վզին և կուրծքին վրայ գեղածուփ
կ'ծկային, իր հազած պարսիկ նուրբ մետաքսէ սպարեգօսն՝ որ
բնական գոյնազոյն ծաղիկներով ծիրանի երեսի վրայ բանուած՝ իր
կուրծքն ու վիզը բայ կ'թողուր, ահա այս ամէն գեղն ու շնորհն այն-
պիսի վայելչութիւն մը կ'ապրին Ռեպեկային որով իր բոլորը կեցող ա-
մէն գեղեցիկ օրիորդները կ'գերազանցէր :

Իբրև է որ վզէն մինչև մէջքը գոցող չփակին (vest) մարդարտա-
զարդ ոսկի ճարմանդներէն երեք հատը վերէն չէր կ'առնած՝ օղը տար
լինելուն, որով մեր ակնարկած տեսիլն աւելի հրապուրելի կ'առնար :
Մի և նոյն սրտաճառաւ իր ակնակալու մանեակն անդին օղերուն հետ
աւելի աչքի կ'զարնէր : Անդամանդեայ ճարմանդով մ'ապարօշին
կցած ջայլեամի փետուր մը նոր փայլ մը կ'յաւելուր գեղանի հրէայ օ-
րիորդին, որ իրմէ վեր նստող հարաւր կանանց կողմէն ծաղր ու ծանակ
կ'լինէր թէև, բայց նոյն իսկ ասոնք որ քամահէլ կ'կեղծէին իր վրայ
զաղանի կ'նախանձէին :

— Աբրահամու ճաղատ գլխին վրայ կ'երդնում — ըսաւ ճօհն իշ-
խանն — որ սա վարի հրէայ օրիորդը գեղեցկութեան այն կատարուն
նկարը պէտք է լինի, որուն գեղն ու շնորհն ամենէն խնամուրն լու-

գաւորին խելքը թուցուցին : Ինչ է քու կարծիքդ, Եյմէր վանահայր :
Վկայ այն խնատուն թագաւորին տաճարը՝ զոր մեր խնաստանադոյն Ռի-
չարտ եղբայրը շիրքաւ աղատել, այս պիտի լինի անշուշտ Երգ երգո-
ցին նշանածը :

— Սաարոնի վնդն ու հովտի շուշնը . . . — պատասխանեց վա-
նահայրը ռնդային ձայնով մը — բայց թող ձեր Վսեմութիւնը նկատե-
անդամ մ'որ այն օրիորդը հրէուհի մ'է :

— Այո — յարեց ճօհն իշխանն՝ առանց անոր ըսածին միտ գնելու
— այո, նոյն ինքն անօրէնութեան Մամնն, մարկերու (գրամ) մարքի-
զը, զահեկաններու սրբոնն է, որ տեղ մը գանելու համար անարժաթ
շուներու հետ կ'ողորի, որ մաշած զլեասներ ունին, և ոչ իսկ թանկ
մը : Ս. Մարկոս վկայ, իմ սեղանաւոր իշխանս իր սիրուն հրէայ կնկան
հետ պէտք է որ պատշգամին վրայ աթու մ'ունենայ : — Ով է այս
հրէուհին, Իսահակ — հարցուց ճօհն իշխանը — կի՞նդ է թէ աղ-
ջիկդ այս արևելեան հարկն զոր թեկիդ տակ սեղմեր ես իբր ստակի
մատուկ մը :

— Իմ Ռեպեկա աղջիկս է, տէր իմ — սրտասխան տուաւ Իսա-
հակ խորին բարև մը տալով, առանց իշխանին ողջունէն երկիւղ յայտ-
նելու, թէև անոր ողջոյնը հեղհալի էր և միանգամայն մարդավարա-
կան :

— Գու ամենէն խելացի մարդն ես — ըսաւ ճօհն իշխանը քահ-
քահ մը ձգելով, որուն ձայնակից եղան և իր հետեւորդներն երեսպաշ-
տութեամբ : — Բայց թէ աղջիկդ և թէ կինդ լինի այս հրէուհին,
պէտք է իր գեղեցկութեան և քու արժանեաց համեմատ գանի պա-
տուել : Ով նստեր է վերը — յարեց իշխանն աչքը գէտ ՚ի սրտաշամը
վերցնելով : — Ի՛հ, սաքսօն գեղջուկներ են որ երկար բարակ լա-
րուեր նստեր են : Գուրս ելիք : Թող քիչ մը նեղ նստին և տեղ բանան
իմ վաշխառուներու իշխանիս և իր սիրուն աղջկան . այս գեղջուկնե-
րուն պիտի զգայնեմ որ պէտք է ժողովանոցին մէջ բազմին այն անձե-
րուն հետ որ իրօք ժողովանոցին տէրն են :

Սակայն պատշգամին վրայ գտնուող անձերն՝ որոց ուղղեց ճօհն իշ-
խանն իր նախատալի և կոպիտ խօսքերը, սաքսօն Սէտրիկի ընտանի-
քը, նոյնպէս իր դաշնակից և աղպական Գօնիկապրիկի Աթէլուգէյնի
գերբաստանն էին : Այս անձն՝ Անկլիոյ վերջին թագաւորներէն սե-
րելուն մեծ յարգ ունէր հիւսիսայնակ ժողովրդեան մէջ, բայց նա ար-
քունի հին արեան հետ ժառանգեր էր նաև անոնց թերութիւնները :

Վայելուչ կերպարան , ուժեղ և կորովի մարմին , ծաղիկ հասակ մ'ու-
նէր Աթէլըգէյն , սակայն դժադուրութիւնն անկենդան , աչերն անլոյս և
յօնքը թանձր , շարժումները յոյլ և դանդաղ էին , և այնքան ուշ բան
մը կ'որոշէր որ իր նախահարց մէկուն մակդիրը տունն անոր և սովոր
էին Գանդարկոսան Աթէլըգէյն կոչել զանի : Իր բարեկամներն՝ որ
շատ էին և Սէտրիկին պէս սերտ կապուեր էին իրեն , կ'սիրէին թէ
անոր այս հեղզ բնաւորութիւնն անարկութեան նշան չէ , այլ պարզա-
պէս տատամուրթեան . ոմանք կ'ըսէին թէ գինեմոլութեան ժառանգա-
կան ակսն իր միտքը խանդարէր է , թէ և արդէն շատ փայլուն չէր , և
թէ իր հլու քաջութիւնն ու անուշ բարեսիրութիւնն ուրիշ բան չէին
այլ միայն բնաւորութեան մը գիրան որ թերևս գովեստի արժանի լի-
նէր , սակայն անոր ամէն մեծարելի մասունքը ցնդեր դայեր էին երկա-
րատե կոշտ ցոփութեան մը պատճառաւ :

Ահա այս մեր նկարագրած անձին էր որ Ճօհն իշխանն իր մեծա-
թատ հրամանը տուաւ որպէս զի Խասհակին և Ռեդեկախն տեղ բա-
նայ : Աթէլըգէյն՝ ժամանակին սովորոյթն ու պաշարումները խիստ նա-
խատական ընող այս հրամանին վրայ ապուշկրթած՝ չուղեց հնազան-
դիւ , սակայն դիմադրելու մասին անստոյգ մնալով՝ մի միայն Ճօհն իշ-
խանին հրամանին առջև անկենդան մարմին մ'երեցաւ : և աւանց շար-
ժելու կամ հնազանդութեան թեթև նշան մը ցոյց տալու՝ իր գորշա-
չերը լայն լայն բացաւ և իշխանին նայեցաւ այնպիսի ապուշկերպով մը
որ շատ ծիծաղելի էր : Բայց անհամբերն Ճօհն տարբեր կերպով մեկ-
նեց այս նայուածն :

— Այս տարածն խողարածը — վրայ բերաւ նա — կամ քուն է ,
կամ խօսքիս անմտադիր . Պրէսի , նիդակովդ մշտէ անոր — յարեց նա իր
մօտ գտնուող ասպետի մ'որ Ազատ ընկերներ ըտուած գնդին հրամա-
նատարն էր , այսինքն և ոչ աղցի մը պատկանող վարձկաններ՝ որ առ
ժամանակեայ կերպով իրենց վարձ տուող իշխանին կ'ծառայէին : Ճօհն
իշխանին հետևորդներուն մէջ անդամ արտունջ մ'եւաւ , բայց Պրէսի ,
որ իր պաշտօնին բերմունքէն ամէն խղճի խայթէ ազատ էր , իր երկայն
նիդակը՝ մրցարանը պատշգամէն զատող միջոցին վրայէն՝ երկնցոյց և
իշխանին հրամանը պիտի կատարէր՝ դանդաղ Աթէլըգէյն ուշաբրելով
զէնքէն իր անձն պահպանելէն առաջ՝ եթէ Սէտրիկ որ իր թոյլ ըն-
կերին հակառակ՝ թեթևաշարժ էր , կայծակի պէս իր կարճ թուրը
չհանէր պատենէն և մէկ հարուածով Պրէսիի նիդակը կտորելով բու-
նէն չզատէր :

Ճօհն իշխանին արեւնն երեսին զարկաւ . սոսկալի լուսանք մ'արձա-
կեց և նոյնչափ բուռն սպառնալիք մ'ևս պիտի արտասանէր՝ երբ իր
միտքը փոխեց՝ մասամբ մ'իր սպայից յորդորանօքն , որոնք անոր չորս
դին առին և աղաչեցին որ համբերէ , մասամբ մը ժողովրդեան ընդ-
հանուր աղաղակէն , որ Սէտրիկի արիական ընթացքին ծախկ'զարնէր :
Իշխանն իր աչերը դարձուց զայրազին , որպէս թէ աւելի ասպհով և
գիւրին որս մը կ'փնտուէր և պատահմամբ արդէն տեսած աղեղնաւորն
աչքին զարնելով՝ որ շարունակ կ'ծախհարէր՝ իշխանին իր վրայ սեւ-
րած մթին ակնարկին անուշազիր , անոր հարցոյց թէ ի՞նչ պատճա-
ռաւ այնքան աղմուկ կ'հանէ :

— Ես միշտ կեցցէ կ'սրտամ — ըսաւ գեղացի զօրականն — երբ ա-
րիապէս տրուած հարուած մը կ'տեսնեմ :

— Իրնա կ'ըսես — պատասխան տուաւ իշխանն : — Ուրեմն դու ևս
քաջ նշան առնող պիտի լինիս կարծեմ :

— Անտառի որսորդի մը դրած նշանը կրնամ զարնել . բաւական է
որ լաւ հեռաւորութիւն մ'ունենայ — ըսաւ զօրականը :

— Նոյն իսկ Վադ-Թիրէլի նշանը հարիւր կանգուն հեռուէն
կրնամ զարնել — ըսաւ ձայն մ'ամբոխին մէջէն : Սակայն ոչ ոք կարող
եղաւ հասկնալ թէ նուկից ելաւ այն ձայնը :

Իր ազդական Վիլյէմ Բրֆլախ (աշխատ) մահուան եղած այս ակն-
արկութիւնը սաստիկ զրդուեց և շփոթեց Ճօհն իշխանը : Սակայն սա
գոհունակութիւնը միայն ունեցաւ որ իր պահապան զինուորներուն
հրամայեց այն պարձենկոտ աղեղնաւորն աչքէ չհեռայնել , և գեղա-
ցի զօրականը ցցոց :

— Ս . կրիէլ վկայ — յարեց իշխանը — սա մարդուն ճարտիկու-
թիւնը պիտի փորձեմ , քանի որ այնքան շուտով ուրիշներուն գործոց
վրայ կարծիք կ'յայտնէ :

— Այդ փորձը յօժարակամ պիտի ընդունիմ — ըսաւ գեղացի զին-
ւորն իր վարմունքին վրայ տեսնուած հանդարտութեամբը :

— Իսկ դուք , Պ . սարսօններ , ոտք ելիք — ըսաւ վէս իշխանը —
վասն զի , թող վկայ լինի երկնից լոյսը , հրէան ձեր մէջ տեղ մը պիտի
ունենայ , այս է իմ կամքս :

— Աչերբէք , շնորհ ըրէ , Վսեմափայլ իշխան , ոչ . մնը անարժան
ենք հողատէրներու հետ խառնուիլ — ըսաւ հրէան , որ թէ և փառա-
սիրութենէ շարժեալ բարձր տեղ մը բունելու ելեր և Վօնախախէի
յեղին հէք և աղբատ ժառանգներու հետ կուտեր էր , սակայն բնա-

չէր փափաքեր մինչև հարուստ սարսօններու պատշգամս արշաւել և բազմիլ :

— Ոտք ելիր, թերահաւատ շուն, երբ քեզ կ'հրամայեմ — ըստ ճօհն իշխանը — թէ ոչ այդ սև մորթիք քերծել տալով՝ չորցնել և նժոյղիս թամբ մը շինել պիտի տամ :

Այս բուն հրամանին վրայ՝ հրէայն՝ պատշգամին սանող նեղ և բարձր սանդղին աստիճաններէն սկսաւ ելնել :

— Նայինք հիմակ ո՞վ պիտի յանդգնի հրէին դիմադրել — ըստ իշխանն իր աչքը Սէտրիկին վրայ անկելով, որուն զիբբը կ'ցոյցնէր թէ միտք ունի հրէայն զլուխն 'ի վայր դետին զլորել :

Այս դժբաղդու թեան առջն առաւ Աամսյա միմոն՝ որ իր տիրոջ և Իսահակին մէջ նետուելով իշխանին սպառնալիքին պատասխան տալով գոչեց .

— Իբաւ որ ես պիտի դիմադրեմ — և հրէին մօրուքին երկնցոյ խողի ապուխտի կտոր մը, զոր թիկնոցին տակէն հանեց, վասն զի վախնալով որ հանդէսը կ'երկարի և իր ստամոքսին տարածէն աւելի ծով պահելու կ'ստիպուի՝ այն ապուխտն առեր պահեր էր անշուշտ : Հրէայն դիտելով որ իր ամենէն գարշած բանը քթին կ'ստիճեն, մինչդեռ նոյն պահուն միմոնը վայտէ թուրն իր զլխին վերևը կ'տատանէր, ետ ետ քաշուելով սահեցաւ և սանդղէն վար զլորեցաւ . այս ալ աղոր կատակ մ'էր հանդիսատեսներուն համար որ ահազին քրքիջ մ'արձակեցին, որոց սրտազին միացան նաև ճօհն իշխանն ու իր հետևորդները :

— Մրցանակն ինձի տուր նայիմ, բարեկամ իշխան — ըստ Աամսյա — ես իմ հակառակորդիս օրինաւոր կերպով յաղթեցի սրով և վահանով — յարեց նա մէկ ձեռքով վայտէ սուրն ու միւս ձեռքով խողի ապուխտը շարժելով :

— Գու ուր ես, ի՞նչ կ'ընես, արիասիրտ ախոյեան — հարցուց ճօհն իշխանը ծիծաղելով անդու :

— Ժառանգական իրաւունքով խենդ մ'եմ — պատասխանեց միմոնը : — Էս Աամսյան եմ, Աիթլէսի որդին, որ Աէտրապրէնի որդին, որ Էլտրամէնի (գատաւոր) որդին էր :

— Թող անդ բանան հրէին ստորին շրջանակին առջևի կողմն — ըստ ճօհն իշխանն՝ որ թերևս գոհ էր այս առթիւ իր առաջին դիտաւորութենէն ետ կենալ — վասն զի ասպետական օրինաց ներհակ է յաղթեալները յաղթողներու հետ բազմել տալ :

— Նենդոտ վաշխառուն խենդի մը մօտ դնելն աւելի վատ բան է — պատասխանեց միմոնը — մանաւանդ հրէայ մը խողի ապուխտին հետ :

— Շնորհակալ եմ, լաւ տղայ — գոչեց ճօհն իշխանն — աչքս մտար : Նայինք, Իսահակ, ափ մ'ոսկի տուր ինձ :

Որովհետև հրէայն այս խնդրոյն վրայ ասղած կ'մնար, թէ և չէր կրնար մերժել, և հաւանիլ այլ չուղելով իր մէջքէն կախուած մուշտակէ պարկին մէջ կ'խառնէր ձեռքովն և թերևս կ'հաշուէր թէ արդեօք ո՞րչափ ոսկի կրնայ սղմիլ ափի մը մէջ՝ իշխանն իր նժոյղին վզին վրայ ծռեցաւ և Իսահակին վարանման վերջ տուաւ նոյն խակ պարկը բռնելով, և անոր սարունակած քանի մ'ոսկին Աամսյան նետեց . յետոյ մրցարանին մէջ իր ճամբան շարունակեց, և հրէայն իր չորս կողմը գտնուող անձերուն ծաղր ու ծանակ թողլով, մինչդեռ ինքը ծափ ու դովիստ կ'ընդունէր որպէս թէ խիստ ընտիր և պատուաւոր դործ մը կատարեց :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

Ընդ այս կող ախոյեան՝ վեսօրէն դիմադրաւ Փոշ կը հնչէ ուժգին՝ տայ ոստիս պատասխան, Գաշան գոչմամբ՝ երկին 'ի գանգիւն կը թնդան, Պատրաստ կան էրենց աեզք՝ պահանակներ լջած վար, Կամ շէշտ 'ի սաղաւարտ՝ կամ յենած 'ի կատար Պատնէշէն կ'անհետին՝ սբարշաւ կ'արշաւեն Մտրակեն էրենց ձիան՝ ասպալէզ հատանեն :
ՊԱՆԱՄՕՆ և ԱՐԿԻՏ

ճօհն իշխանն իր հեծելոց մէջ տեղը յանկարծ կ'անկ առաւ և Ժօր-ժօի վանահօր ձայն տալով՝ յայտնեց թէ նոյն օրուան նշանաւոր դործը հողացուր էր :

— Ս. Տիրամայր — ըստ նա — մոռցանք, պատուարժան վանահայր, Սիրոյ և Գեղու թեան վեհապետուհին անուանելու, որ իր սոյիտակ ձեռք յաղթութեան պատիր պիտի բաշխէ : Այս մասին նոխապաշարում չունիմ, և իմ ձայնս յօժարամիտ սխտի տամ սևակն Ռեպէկային :

— Սուրբ Աոյս — պատասխանեց վանահայրն ու աչերը ստիկարով վեր առաւ — հրէուհի մը . տարակոյս չկայ որ հանդիտարանէս յարկոծելով դուրս կ'վաճառեն մեզ, և տակաւին բաւական ծեր չեմ նահաւ :
12

տակ լինելու : Ասկէ զատ՝ իմ պաշտպան սուրբիս վրայ կ'երգնում որ
հրէայ օրիորդը սիրանու շ սաքսօն Բովէնայէն շատ վար է գեղեցկու-
թեան կողմէն :

— Սաքսօն կամ հրէայ , շուն կամ խող , լինչփոյթ է — պատաս-
խանեց իշխանը : — Գու Ռեպեկան անուանէ , կ'ըսեմ , դո՞նէ սա
սաքսօն գեղջուկները ղայրացնելու համար :

Իշխանին հետևորդներուն մէջ դժգոհութեան շշուռչ մ'եղաւ :

— Տէր իմ , այդ ըսածդ կատակի սահմանէն անդին կ'անցնի — ըս-
տաւ Պրէսի — և ոչ ասպետ մ'իր նիզակն 'ի պայքար կ'պատրաստէ ե-
թէ այսպիսի նախատինք մ'ընդունի :

— Անպէտ նախատինք մ'է այս — ըսաւ ճօհն իշխանին ամենէն
ծեր հետևորդներէն մին Աօլամար Գիցբու և եթէ Ձեր վեներմութիւնն
այս փորձն ընէ , ձեր խորհուրդները վեր 'ի վայր կ'տասպալին :

— Պարոն — ըսաւ ճօհն յանկարծ իր նծոյցը կեցնելով — ես քեզ
իմ ծառայութեանս առի մի միայն իբր սպասաւոր և չէ թէ իբր խոր-
հրդական :

— Ձեր վեներմութեան բռնած ճամբուն մէջ ձեզ հետևողներն — ըս-
տաւ Աօլամար մեղմ ձայնով — խորհրդականի իրաւունք կ'ստանան .
վասն զի ձեր շահն ու ասպարհութիւնն որչափ որ իրապէս այս
խնդրոյն մէջն են , նոյնչափ են և իրենցը :

Այս յանդիմանութեան ըսուած կերպէն ճօհն իշխանը հաւանե-
լու ստիպուեցաւ : — Իմ միտքս կատակ ընել էր — ըսաւ նա — և ա-
մէնքնիդ ալ ի՞ժի պէս վրաս կ'յարձակիր : Այլ որ կ'ուզէք անուանեցէք
հանդիսին թագուհի , առ ու կրողին , և գոհ եղէք :

— Ա՛չ , ոչ — ըսաւ Պրէսի — մինչև որ յաղթողը յայտնուի , հարկ
է թագուհւոյն գահը թափուր ձգել , թող ինքն իրեն ընտրէ արժանա-
ւոր գահակալուհին : Այս բանս իր յաղթանակին նոր շնորհ մը պիտի
յաւելու , և մեր գեղանի կիներն ասով մեր արխարատ ասպետներուն
սիրոյ յարդը պիտի իմանան , քանի որ այսպիսի պատուոյ մը պիտի զա-
նոնք բարձրացնեն :

— Եթէ Պրայն տը Պուա-Վիլլայէր մրցանակը տանի — ըսաւ վա-
նահայրն — իմ վարդաբանս գրաւ կ'գնեմ որ ես պիտի անուանեմ սիրոյ
և գեղեցկութեան թագուհին :

— Պուա-Վիլլայէր — պատասխանեց Պրէսի — լաւ նիզակ մ'է .
քայց , պատուարժան վանահայր , այս մրցարանին մէջ կան այնպիսի
մարդիկներ որ անոր հետ չափուելու չպիտի վարանին :

— Լուութիւն , պարոններ — ըսաւ Աօլամար — և թող իշխանն
իր գահն ելնէ նստի : Ասպետները նոյնպէս հանդիսականներն անհամ-
բեր են : Ժամերը կ'անցնին և հարկ է որ գուպարն սկսի :

Թէև ճօհն իշխանը տակաւին թագաւոր չէր , սակայն արդէն
Աօլամարն իբր մտերիմ պաշտօնեայ մը զինքը կ'նեղէր . վասն զի երբ
իր վեհապետին կ'ծառայէ իր գիտցածը կ'ուզէ ընել : Սակայն իշխանը
գիմարելու անդամ փորձ չփորձեց , թէև չնչին բաներու մէջ 'ի բնէ
կամակոր էր . ուստի իր գահը նստաւ , որ սպաներով շրջապատեալ
էր , և նշան ըրաւ հերոսներուն որ նիզակխաղ գուպարին օրէնքը
հռչակեն , որոց բովանդակութիւնն է այս :

Ա. Հինգ հանդիսագիր ախոյեաններ պարտաւոր էին 'ի վէգ դալա-
մէն նորեկ մենամարտի հետ :

Բ. Ամէն նորեկ մենամարտ՝ եթէ կամէր՝ կարող էր ախոյեաններէն
մին հակառակորդ ընտրել , անոր վահանին դպելով : Եթէ իր նիզակին
ճարմանդովը դպէր՝ գուպարն՝ ինչպէս որ այն ատեն կ'ըսէին՝ անգլաս
զէնքով կ'կատարուէր , այսինքն այնպիսի տէգեր կ'գործածէին որոց
ծայրը կ'ըր ու տափակ փայտ մը ժխուած էր , և վստահ չէր ծագեր՝
քայց միայն եթէ երիվարներն և ձիաւորներն ուժգին բաղխէին իրա-
րու : Սակայն եթէ վահանը նիզակին ծայրով դպէին՝ այն ատեն կ'իմա-
ցուէր որ գուպարը սասաիկ պիտի մղեն , այսինքն ասպետները սայրա-
սուր զէնքով պիտի մաքաւին իբր ճակատամարտի մէջ :

Գ. Երբ ներկայ ախոյեաններն իրենց ուխտը կատարէին հինգ նիզակ
խորասակելով՝ իշխանը պատրաստ էր առաջին օրուան նիզակխաղին
յաղթողը հռչակել , որ իբր մրցանակ՝ ամենընտիր և անմահ պատե-
քաղմի ձի մը պիտի ստանար . և այս վարձքէն զատ՝ նոյն օրն աղբ ըրին
որ յաղթողը սիրոյ և գեղեցկութեան թագուհին պիտի անուանէ և ա-
նաւոր ձեռքէն պիտի ընդունի հետևեալ օրն իր մրցանակը :

Դ. Ազգարարութիւն ըրին նաև որ երկրորդ օրն ընդհանուր գուպար
մը պիտի լինի , որուն կ'ընային մասնակցիլ փառք ստանալու փափաքող
ամեն ներկայ ասպետներն , որոնք երկու հաւասար դուռը բաժնուելով
կարող էին արխարար գուպարիլ , մինչև որ իշխանը մարտին վերջ տալու
համար նշան ընէ : Այն ատեն սիրոյ և գեղեցկութեան ընտրեալ թա-
գուհին՝ դավնիի ձեռով շինուած բարակ ոսկի պսակ մը պիտի դնէր այն
ասպետին գլուխն՝ որ երկրորդ օրն՝ ըստ վիսայութեան իշխանին՝ ամենէն
շատ երևելի հանդիսացած պիտի լինէր : Նոյն երկրորդ օրը վերջ պի-
տի տրուէր ասպետական խաղերուն , իսկ երրորդ օրը՝ նետաձգու-

Թեան, ցլամարտութեան և ժողովրդեան զբօսանաց համար ուրիշ խաղեր պիտի սկսէին : Ահա այս կերպով կ'ընար ճօճն իշխանը ժողովրդասիրութիւնը հաստատել, թէ և նոյնը ստէպ կ'ընէր ժողովրդեան յարգելի սովորութեանց և նախապաշարմանց դէմ անխորհուրդ և քմածին բռնութեան դործ մը դործելով :

Նոյն պահուն հանդիսարանը շքեղաւոր տեսարան մը կ'ընծայէր : Անկէից հիւսիսային և հարաւային երկիրներուն ամենէն ազնիւ, մեծ, ճոխ, գեղանի բնիկներ զառ ՚ի թափ պատշգամներու մէջ խոնր էին, և բարձրագիւր հանդիսատեսներու այլազան զյեսաններն շէն և պերճ կերպարան մը կ'առնուր այն տեսարանը, մինչդեռ ներքին և ստոր շրջակայքը զուարթուն Անկիլիոյ ունեւոր ստանիկներ և շինականներ բունը նստեր էին և իրենց պարզ զարդերով տեսակ մը մութ ծող կամ շրջանակ կ'յօրինէին աստիճանը, փայփուն հանդերձներու բոլորալիքն և անոնց շքեղութիւնն աւելի ևս երեւան կ'հանկէին :

Հերոսներն իրենց աղլարարութիւնը լմնցուցին սա սովորական ազգազին արձակելով . Աստուծոյ լեռն, աստուծոյ լեռն, աստուծոյ լեռն : Եւ խորոյն ոսկի և արծաթ դրամներ տեղացին անոց վրայ պատշգամներէն, վասն զի սրտաւոր ինդիր մ'էր ասպետութեան մէջ առատաձեռն լինել այն անձերու նկատմամբ, զոր նոյն դարն իր փառաւոր աստեղագլխներ ու պատմարանները կ'նկատէր : Հանդիսականներուն վե հանձնութիւնն այս սովորական խօսքերով հուշակուցաւ . Սէր աստուծոյ, մահ արեւելեաններու, պարտեզներու արեւելեաններու :

Այս աղաղակներուն ՚ի պատասխան ստորնադոյն հանդիսատեսները բրբուն (acclamation) մ'արձակեցին, և շատ մը փողաւներ իրենց մարտիկ նուագարանները հնչեցուցին : Երբ այս դուռ զոռ մը դադրեցաւ, սրտաւորները թափօրով դուրս ելան մրցարանէն առօք փառօք և անդ մնացին միայն մարաջախաններն որ՝ յոսից ցլուխ զինեալ ձիերու վրայ անշարժ արձանի պէս կանգնեցին զիմացէ զիմաց մրցարանին երկու ծայրը : Նոյն միջոցին մրցարանին հիւսիսային կողմը թէ և ընդարձակ անհամար ասպետներ եկան լցան, որոնք ախոյեաններու դէմ մաքառելու կ'փափաքէին : Պատշգամներէն զիստողներուն համար սոյն վայրձ ալեծուփ փետուրներու ծով մը կ'երեւէր, շոգըղուն սաղաւարաններու և երկայն գեղարդներու հետ խառն, որոց ծայրը թիզի շափ լայն դրօշներ կ'տեսնուէին, որ քառիէն յօդս ծածանելով՝ մշտաշարժ դարդմանակներուն հետ կ'տատանէին և նոյն տեսարանին նոր կենդանութիւն մը կ'առային :

Աերջասպետ փակարանները (barrier) բացին, և վիճակաւ ընտրեալ հինգ ասպետներ ծանրաքայլ ստարթեղ մտան : Մենամարտներն մին ընդ առաջ կ'քալէր և միւսները զոյգ զոյգ անոր կ'հետեւէին : Ամէնքն ալ շքեղօրէն զինուեր էին, և իմաստօծ հեղինակս (Աւարտ ին ձեռագրին մէջ) մանր կ'նկարագրէ անոնց նշանաբանը, գոյներն և երկվարներուն նկարակերտ ասպաղէնը : Սակայն աւելորդ է այս մասին երկայնապատում լինելը : Թամանակակից քերթողէ մ'որ շատ քիչ բան գրած է, մինակ սա քանի մը սողերը պիտի յիշենք .

Փոշի կէն արդ սցն ասպետներ,

Իրենց շաւ արերն կէն ժաճաղուեր .

Յուսանք որ որբերու, եւս կէն իրենց սրտեր :

Իրենց վահանները կորան զգեակներու պատերաւ վրայ . իրենց զգեակներն իսկ խոտերու կոյտ և փոշելի փլատակներ են միայն : Այն վայրերն ուր երբեմն կ'ընակէին՝ այլ ևս չեն ձանձիւր զանոնք, մանաւանդ՝ քանի՛ քանի զարմեր՝ իրենցմէ ետքը՝ հասան, անյուշ ընկան ձիւտ այն տեղերն ուր իբր աւատական իշխան և սէր կ'իշխէին անպատկառ : Աւրեմն՝ ինչօրու ունի յիշատակել անոնց անունները կամ մարտական աստիճանի վաղամեռիկ նշանակները :

Սակայն նոյն պահուն զկասկածելով անգամ որ իրենց անուններն ու արարքը մոռացման պիտի մատնուին, մենամարտները մրցարանին մէջ յառաջ անցան, իրենց ամհի նմոյցները զսպելով, ծանր ծանր քայլելու կ'ստիպէին, և միանգամայն ձախը կ'առնուին որպէս զի ձիաւորներուն վայելչութիւնն ու յաջողակութիւնը յայտնեն : Այն միջոցին որ ձիաւորները մրցարանը մտան՝ ախոյեաններու վրանին եսեւէն՝ ուր նուագածուները պահուեր էին, խուժային և վայրագ երած շտտութեան մը ձայնը լսելի եղաւ : Այս երած շտտութիւնն արեւելեան ծաղում մ'ուներ՝ սուրբ Երկրէն եկած լինելով . իսկ ծնծղաներու և բոժոժներու խառն շուինչը կարծես թէ յառաջընթաց ստղետներուն զարուսան ու միանգամայն կորուսար կ'ընտրհարէին : Մինչդեռ անհամար հանդիսականներ հինգ ասպետներու վրայ սկիսալիշ կ'նայէին, ասոնք հասան մինչև այն հողարուրն ուր ախոյեաններուն տաղաւարները կանդներ էին . յետոյ իրարմէ զատուելով՝ ամեն մէկն իր նիզակին կոթոնի իրեն հակառակորդ ընտրած ախոյեանին վահանին զարկաւ : Առ հասարակ ստորին, նոյնպէս շատ մը վերին կարգի հանդիսականներ, մինչև անգամ կանաչք փոքր ինչ գծկամակեցան, կ'ըսեն, որ մենամարտներն անփաստ գէնքով մրցելու միտք ունէին . վասն զի նոյն տեսակ անձինք՝ որ

այսօր իսկ եռանդաղին կ'ծափահարեն արինահսեղ եղերներն, այն առեանն ալ որչափ աւելի ախոյեանները վտանդի ենթարկէին նոյնչափ հաճոյք կ'ըզային :

Մենամարտներն այսպէս իրենց անվնաս խորհուրդը յայտնելէն ետև՝ նորէն մրցարանին մէկ ծայրը քաշուեցան և նոյն գծի վրայ կարգաւ կեցան, մինչդեռ ախոյեաններն իրենց յատուկ վրանէն ելնելով՝ ձի հեծան և Պրայն տը Պուա-Վիլլէրի անոնց գլուխն անցնելով՝ հողաբլրէն վար իջան, և մէն մին իրեն վահանին զարնող հակառակորդին ճակատեցաւ :

Սրինդներու և փողերու ձայնին՝ սրարշաւ յարձակեցան իրարու դէմ, և ախոյեաններն այնքան արիութիւն կամ յաջող բաղդ ունեցան որ Պուա-Վիլլէրի, Մալլուաղէնի և Ֆրօն-տը-Պէօի զիմակալները տապաւտ գիտինն ընկան : Արանմէզնիլի զիմակալը՝ փոխանակ իր նիզակին ծայրը թշնամոյն սաղաւարտին կամ ասպարին ուղղելու, այնքան հեռացուց նշանէն որ իր հակառակորդին մարմնոյն վրայ եկաւ խորտակեցաւ, սլարաղայ մ'որ ձիէն վար ընկնելէն աւելի անչորհ կը սեպուէր. վասն զի անկումը զիպուածով կրնար պատահիլ, մինչդեռ միւսը՝ զէնք ու ձի վարելու անվարժութեան նշան էր. հինդերորդ մենամարտը միայն կարող եղաւ իր գնդին պատիւը պահել և Ս. Յովհաննէսի ասպետին հետ մրցելով՝ երկուքին նիզակն ալ բեկաւ առանց մին միւսին վրայ առաւելութիւն մը ստանալու :

Բազմութեան ազդակները, նոյնպէս հերոսներուն բրիւնն և փողերուն զուգումը յաղթողներուն յաղթանակն ու պարտեալներուն պարտութիւնն իմացուցին :

Առաջիններն իրենց տաղաւարները կ'մննէին, և միւսներն որչափ որ կարող եղան ուրք ելնելով՝ մրցարանէն հեռացան ամթահար ունկուն, որպէս զի յաղթողներուն հետ իրենց զինուոց և ձիերուն փոխարէնը հատուցանելու համար բանակցին, քանի որ՝ նիզակախաղի օրինաց համեմատ՝ անոնք յաղթողներուն պիտի արուէին : Հինգերորդ մենամարտը միայն բաւական ժամանակ մրցարանին մէջ կեցաւ որպէս զի հանդիսականներուն ծափահարութիւններն ընդունի, որոց ձայնին քաշուեցաւ գնաց, և սոյսպէս իր ընկերներուն պարտութեան զայրոյթն աւելի զրգուեց անշուշտ :

Երկրորդ և երրորդ անգամ ևս ասպետներու խմբեր ասպարեղ իջան, և թէպէտ ուր ուրեմն յաջող վերջապէս յաղթանակն ախոյեաններուն մնաց, որոց և ոչ մէկն իր թամբին վրայ չընկաւ կամ նպատա-

կէն չվրիպեցաւ, ձախորդութիւն մը զոր ամէն մէկ հանդիսումին հակառակորդ կողմի քանի մ'ասպետներ կրեցին. ուստի այս անընդհատ յաջողութենէ կարծես թէ զիմակալներն իրենց արիութիւնը կորուսին : Միայն երեք ասպետներ չորրորդ մրցման ատեն ելեան եկան, որոնք Պուա-Վիլլէրի և Ֆրօն-տը-Պէօի վահաններուն չղպելով՝ բաւական սեպեցին մինակ միւս երեք ախոյեաններն 'ի մարտ հրաւիրել, վասն զի միւսներուն չափ զօրութեան և քաջութեան նշաններ չէին յայտնած :

Այս խոհական ընտրութիւնը բաղդին անխիւր չղարձուց. սխոյեանները միշտ յաղթական կ'հանդիսանային. իրենց զիմակալներէն մին վար տապալ ընկաւ, իսկ միւս երկուքը չկրցան հարուած տալ, այսինքն իրենց հակառակորդներուն սաղաւարտին կամ վահանին հասնուն և ուժղին ձեռքով մը զարնելու վրիպեցան, նիզակն 'ի պատրաստի այնպէս որ նիզակը կտորի կամ հակառակորդը վար թաւալի :

Այս չորրորդ մրցումէն ետքն՝ երկարատե հանդիստ մը տեղի ունեցաւ, և հասանական չէր երևեր որ կոխը շարունակելու համար ուրիշ ախոյեաններ մրցարանը դան ներկայանան : Հանդիսականներն սկսան արանջալ, վասն զի յաղթական մենամարտներուն մէջ Մալլուաղէն և Ֆրօն-տը-Պէօ իրենց բունութեամբը ժողովրդեան ատելի եղեր էին, և միւսները՝ Արանմէզնիլէն զատ՝ յարգ չունէին իբր օտարականներ :

Բայց ոչ ոք այս ընդհանուր դժգոհութեան աւելի սրտաղին մասնակից կ'երևէր որչափ սաքսօն Սէտրիկն՝ որ նօրման ախոյեաններու տաւրած ամէն մէկ յաղթանակին մէջ Անկլիոյ պատուոյն հարուած մը կը տեսնէր. դժբաղդաբար՝ ասպետական մարդերուն անվարժ մնացեր էր իր դասախարակութեամբը, թէ և իր սաքսօնեան նախնաց զէնքովը շատ պարագաներու մէջ քաջարի և անվեհեր զինուոր մ'երևցեր էր. Սէտրիկ անձկանօք նայեցաւ Աթէլտէյնի՝ որ այն դարու կրթութեանց հմուտ էր, որպէս թէ յորդորէ՝ զանի անձնական ճիգ մ'ընել և տաճարականին և անոր ընկերներուն ստացած յաղթութիւնը կորզել : Բայց՝ թէ և սրտով կորովի և մարմնով հուժկու՝ Աթէլտէյն՝ շատ ծանրաշարժ էր և անփառասէր, և հետևապէս Սէտրիկի ակնկալած կուլին մասնակից գանուելու արամաղիք չէր երևեր :

— Բաղըն Անկլիոյ դէմէ, տէր իմ — ըսաւ Սէտրիկ յատուկ զխումամբ — միթէ նիզակ խաղալու փափաք մը չունիս :

— Աաղը պիտի կուռիմ — պատասխան տուաւ Աթէլտէյն խառնուորդին (meleé) մէջ — այսօր զինուելու հարկ չկայ :

Այս խօսքերուն մէջ Սէտրիկ երկու անախորժ բան զտաւ. նօրման

Բնէ՛ բառը լսեց (ընդհանուր պայքար բացատրելու մտք) և միանգամայն իր հայրենի երկրին անտարբերութիւն մը . բայց ինչ օղոտ՝ խօսողն Աթէլատէյն էր, և զանի այնքան կ'յարդէր, որ չհամարձակեցաւ անոր ներքին պատճառը կամ տկարութիւնը քննելու : Կա մանաւանդ՝ դիտողութիւն մ'ընելու ժամանակ չունեցաւ, վասն զի Աամուս մէջ մտաւ և զիտեց թէ՛ լաւագոյն է, թէ՛ և աւելի դիւրին, հարիւր մարդու մէջ ամենալաւ մարդ մը լինիլ քան թէ երկու մարդու մէջ :

Աթէլատէյն այս դիտողութիւնն իբր արժանի դովեստ մ'ընդունեց, իսկ Սէտրիկ՝ որ միմտովն միտքն աւելի քաջ կ'ըմբռնէր՝ դաժան և սպառնալից ակնարկ մը շեշտեց անոր, և Աամուս բողբոսոր գտնուեցաւ որ նոյն ժամանակն ու սեղն արդեւք եղան՝ իր սիրով ցասման աւելի զգալի նշաններն ընդունելու, իր պաշտօնին և ծառայութեան չնայելով :

Դիզակախաղին դադարը դեռ ևս կ'շարունակուէր, միայն ատեն ատեն պատգամաւորներուն ձայները լսելի կ'լինէին . «Մէր առ կանայս, կոտորեցէք ձեր նիզակները : Քաջ ասպետներ երեւեցէք, զեղեցիկ աչքեր ձեր շահատակութիւնները կ'նկատեն :»

Յաղթական ասպետներուն երաժշտութիւնը մերթ ընդ մերթ որոտալով կ'աւեակէին յաղթութիւն և մենամարտ, մինչդեռ դեղջուկները կ'ցաւէին որ նոյն հանդիսաւոր օրն անգործութեամբ կ'անցնէր . իսկ ձեր ասպետներ և ազնուականներ կ'ողբային փոփսայով պատերազմական ոգոյն անկումն . իրենց երիտասարդութեան յաղթանակները կ'յիշէին և կ'խոստովանէին որ հայրենիքը չունէր այլ ևս այն հրաշագեղ կիներն որ 'ի հնումն փոյեաններու եռանդն ու խանդը կ'զրոյնէին : Ըօհն իշխանն սկսաւ իր հետեորդներուն խօսիլ ինչոյքի պատրաստութեան և միջանակը Պրայն տը Պուա-Վիլլէրի նուիրելու մասին, որ լոկ աէգով մը երկու հակառակորդ ասպետներ տապալել և երբորդ մը հաւածական վաներ էր :

Աերջասէս սարակինոսեան երաժշտութիւնն այն ինչ երկայն և որոտընդոտս գոչմամբ կ'աւարակէր և միջարանին խորին լուծիւնը սահայ խանդարեւ էր, և ահա հիւսիսային կողմէն մենաւոր փողի ձայն մ'ելաւ որ մենամարտութեան շունչ կ'բուրէր : Ամենուն աչերն իսկոյն դարձան փողարին աւետող ակոյեանին կողմն, և հաղիւ թէ վախարանը բացուեցաւ որ սիգապանձ ընդ առաջ միջարանը ձեմեց նա :

Որչափ որ հնարին է դատել սպառազէն մարդ մը, նորեկ ասպետը հաղի թէ միջին հասակէ բարձր էր, և նիհար քան կորովի կերեւէր : Իր սրողմատիկ զէնն ու զարդն ոսկեգրուագ էր, և իր ասպարին նշանարանն էր արմատախիղ կաղնի մը սպանիական desdichado բառով՝ որ կ'նշանակէ Ժառանգաւորի : Փառաւոր սն ձի մը հեծեր էր, և մրցարանէն անցնելու ատեն՝ իշխանն ու տիկինները բարեւեց շնորհալի՝ իր նիզակը խոնարհելով : Այսպիսի ճարտարութեամբ կ'վարէր իր երիվարն և ձեւրուն մէջ այնպիսի անոտիական շնորհ կերեւէր՝ որ ամէն հանդիսականաց համարումն իսկոյն զրաւեց, և այս զգացումը յայտնելու համար քանի մը դիւղացիներ զոչեցին . — Ռալֆ տը Ալիքսի վահանին զարկ, հիւրասէրին վահանին զարկ, իր ձիուն վրայ ամենէն անկայունը նա է, անոր հետ միայն կարող պիտի լինիս դիւրաւ զլուխ ելնել :

Նորեկ ակոյեանն՝ այս բարեսէր ցոյցերուն մէջ՝ յառաջ անցաւ մրցարանէն անցնելով, զառ 'ի թափ շախիղը բունեց որ հողարուրը կ'տանէր, և երբ վեր ելաւ՝ շիտակ կեդրոնական տաղաւարին կողմը դիմեց՝ 'ի զարմացումն բոլոր հանդիսականաց, և նիզակին սուր ծայրովը Պրայն տը Պուա-Վիլլէրի ասպարին զարկաւ և զայն հնչեցուց : Այս յանդգնութեան վրայ ամէնքը հիացան մնացին, մանաւանդ ահարկու ասպետն՝ որ այսպէս մահազոյժ դուպարի մը հրաւէր կ'ընդունէր, թէ և այսպիսի անակնկալ մենամարտի մը չսպասելով՝ անհոգս կանդներ էր տաղաւարին դուռը :

— Ե՛զրայր, միթէ այսօր խոստովանանք եղար — ըսաւ տաճարականն — և պատարագի դայլը այս առտու, քանի որ այսպէս կեանքդ վտանգի մէջ նեւեղու կ'յանդդնիս :

— Ե՛ս աւելի պատրաստ եմ մահուան քան թէ դու — պատասխան տուաւ Ժառանգաղուրի ասպետը . վասն զի օտարականը նիզակախաղի սոււմարին մէջ այս անունը դրել տուաւ :

— Ուրեմն դնա տեղդ բունէ մրցարանին մէջ — ըսաւ Պուա-Վիլլէր — և վերջին անգամ արեւը նայէ, վասն զի այս գիշեր արքայութեան մէջ պիտի ննջիս :

— Շնորհակալ եմ քաղաքավարութեանդ — պատասխանեց Ժառանգաղուրի ասպետն — և խօսքու կատարելու համար, կ'յորդորեմ՝ քեզ անխոջ ձի և նոր նիզակ մ'առնուլ, վասն զի, սխառոյս վրայ կ'ըսեմ, որ երկու քէն ալ պէտք պիտի ունենաս :

Այսպէս վտահալութեամբ խօսելէն ետեւ՝ իր ելած զառ 'ի վայրէն ձին վար իջեցուց ետ ետ քշելով դէպ 'ի մրցարանը՝ մինչև որ հիւսիս

ասկողմը հասաւ և այն տեղն անշարժ սպասեց իր հակառակորդ մենա-
մարտին : Չիալարժութեան այս նոր փորձը բոլոր բազմութեան ծա-
փահարութիւնը պրոպագանդայի :

Թէև Պրայն տը Պուա-Վիլյայէր՝ իր հակառակորդին տուած խոր-
հրդէն զայրացեր էր՝ ղայն չանդունեց , վասն զի իր պատիւը մեծապէս
կ'վանդէր եթէ իր ժպիրհ հակամարտին վրայ յաղթանակը տանելու
համար ամէն միջոց 'ի դործ չգնէր : Ուստի իր երիվարը փոխեց և ու-
րիշ մ'առաւ աւելի փորձ , աւոյզ , աշխոյժ և ուժեղ . կարծր փայտէ
նոր նիզակ մ'ընտրեց՝ վախճալով որ նախորդ կուխներուն մէջ իր ունե-
ցածը մնաստ : Եւ չի՛նի : Վերջապէս՝ վահանն ալ մէկիկ դրաւ և ձիա-
պաններուն ձեռքէն ուրիշ մ'ընդունեց : Առաջին վահանը միայն ձիա-
ւորին ընդհանուր նշանաբանը կ'կրէր , այսինքն նոյն ձիուն վրայ երկու
ասպետ հեծեալ կ'նեղակէր , նշանակ մ'որ տաճարականաց նախնի խո-
նարհութիւնն ու ազգատու թիւնը կ'յայտնէր՝ մինչդեռ այնուհետև սոյն
հանդամանքը թողելով ամբարտաւանութեան և հարստութեան ետևէ
ընկեր՝ և ասով իրենց տխրան կործանումը պատրաստեր էին : Պուա-
Վիլյայէրի նոր վահանը յոլաթեւ ազուաւ մը կ'նեղակէր , որ իր ճանկին
մէջ դանկ մը բռնեց էր և սա նշանաբանն ունէր : Զբոյժ կայ ահաւա՛ն :

Երբ երկու մենամարտիկ մրցարանին ծայրը դէմ՝ առ դէմ կանգ ա-
ռին՝ հանդիսականաց ուշադրութիւնը յետին աստիճան սաստիկացաւ :
Շատերը կ'երեւակայէին թէ այս դուստրը աղէտաբեր պիտի լինի ժա-
ռանդագուրկ ասպետին , թէ և իր արիւթիւնն ու մարդավարութիւնն
ամենուն սիրան ու միտքը պրաւեր էին :

Հագիւ թէ փողարները նշան տուին որ ախոյեանները փայլակի շու-
տութեամբ իրենց տեղէն աներն ոյթ եղան և մրցարանին կեդրոնն իրա-
րու բաղխեցան՝ ինչպէս կ'բաղխին երկու շանթեր : Նիզակները մինչև
դատակը կտոր կտոր եղան , և վայրկեան մ'այնպէս երնցաւ որ երկու
ձիաւորները գետին տապալած են , վասն զի երկու երիվարները բուն
ընդհարումէն ծուր կրկնելու ստիպուեր էին : Սակայն ձիաւորներուն
ճարպիկութենէն երկու երիվարները սանձին և մտրակին զօրութեամբը
կանդոնեցան , և ախոյեանները պահ մ'իրարու երես նայեէն ետև՝ այն-
պիտի աչքերով որ կարծես թէ իրենց պահանջներու (visor) վանդա-
կին մէջէն կրակ ու բոց կ'արձակէին՝ կիսաշրջան մ'ըրին և իւրաքան-
չիւրը մրցարանին մէկ ծայրը քաշուեցաւ և սպասաւորներէն նոր նի-
զակ ընդունեց : Հանդիսականաց արձակած ահաղին մէկ աղաղակէն ,
ունսոցներու և թաշկինակներու ծածանումէն և հանրական կայթիւնէն

յայտնի կ'երեւէր թէ որչափ մտադիր են այս գուպարին , որ նոյն օ-
րուան հանդիսին ամենէն հաւասար և ընտիր կերպով կատարուած մէկ
կուխն էր . բայց այն ինչ երկու ասպետներն իրենց կայանը հասան կե-
ցան , որ ծափահարութեան գոչիւնը դադարեցաւ և խորին լուսթիւն
մը տիրեց , այնպէս որ կարծես թէ բազմութիւնը շունչ առնելու անգամ
կ'վանդար : Քանի մը վայրկեան հանդիստ առին , որպէս զի մարտիկ-
ներն և ձիերը քիչ մը շունչ առնուն . յետոյ ճօճն իշխանն՝ իր գաւա-
զանով նշան բրաւ փողարներուն որ յարձակումը հնչեն : Երկրորդ ան-
գամ սրացան ախոյեաններն և նոյն արաղութեամբ , նոյն արիւթեամբ ,
նոյն ուժգնութեամբ մրցարանին կեդրոնը հանդիպեցան , բայց մի և
նոյն բաղդը չո նեցան :

Այս երկրորդ գուպարին ատեն՝ տաճարականն իր ոտիսին ասպարին
կեդրոնը նշան առաւ և այնքան ճիշտ և ուժգին զարկաւ որ իր նիզակը
հատ ու կտոր թռաւ և ծառանդագուրկ ասպետն իր թամբին վրայ ե-
րերաց : Միւս կողմէն այս ոտիսը կուխն սկիզբէն իր նիզակը Պուա-
Վիլյայէրի վահանին ուղղեց էր , բայց ընդհարման միջոցին իսկ իր նշա-
նը փոխելով նիզակը սաղաւարտին դարձուցեր էր , և թէև աւելի
դժուարին էր անոր նշան առնելու , բայց երբ դպէր՝ բաղխումն անդի-
մադրելի կը դառնար : Եւ իրաւի քաջապէս և լաւ զարկաւ նորման ա-
խոյեանին պահանջին , որուն վանդակին մէջ իր նիզակին ծայրը կուտան
դտաւ : Սակայն դարձեալ՝ այս վտանգալի պահուն՝ տաճարականն իր
մեծ համբար պահեց , և եթէ իր թամբին փոկերը չքակուէին , երի-
վարէն թերևս վար չէր ընկներ : Այս իրաւ է որ թամբ , ձի և ձիա-
ւոր թաւալլորը գետինն ընկան փոշի լի ամպ մը հանելով :

Տաճարականն ակնթարթի մէջ վար ընկած ձիէն և ասպատաններէն
աղատեցաւ , և հանդիսականաց կողմէն իր անկման վրայ լսած ցնծու-
թեան աղաղակներէն խեղայնոր դարձած՝ թուրը քաշեց և իր յաղթողն
'ի մենամարտ կոչելով՝ ղայն օգին մէջ շողացուց : Ժառանգագուրկ աս-
պետն իր նժոյգէն վարցատիկեց և ինքն ևս սուրը քաշեց : Սակայն մար-
տին մարաջախտներն իրենց ձիովն անոնց մէջ տեղն ընկան և յայտնեցին
թէ՛ այս պարագայիս մէջ՝ նիզակախաղ գուպարին կանոնները չեն նե-
րեր այնպիսի մենամարտ մը :

— Յուսամ որ նորէն պիտի տեսնուինք — ըսաւ տաճարականն՝ իր ո-
տիսին զայրալիւր ակնարկ մը նետելով — և այնպիսի վայր մ'ուր մարդ
չպիտի գտնուի մեզ իրարմէ բաժնելու համար :

— Եթէ նորէն իրարու չհանդիպինք — ըսաւ ծառանդագուրկ աս-

պիտը — յանցանքն իմն չպիտի լինի : Հետի կամ ձիով, նիզակով, տապարով, կամ սրով միշտ կազմ ու պատրաստ պիտի գտնես զիս քեզի գէմ :

Այս երկու անոյեաններն աւելի ծանր խօսքեր իրարու պիտի ուղղէին, եթէ մարջախաները խաչաձև դնելով իրենց նիզակներն անոնց մէջ, զատուելու շտիպէին : Թառանգազուրկ ասպետն իր նախորդ տեղը դարձաւ, և Պուա — Կիլպէրն ալ իր վրանն, ուր բոլոր օրը յուսահատութեան ճղնածամի մէջ անցուց :

Յաղթուն՝ առանց իր ձիէն վար իջնելու՝ բաժակ մը գինի խնդրեց, և երեսին պահակը (beaver) բանելով՝ յայտնեց թէ այն բաժակը կը խմէ . և ի կենդանութիւն ճշմարիտ անկիական սիրտերու և ՚ի կործանումն օտար բռնակալաց : Այն ատեն հրամայեց որ փող հնչեն՝ այստե՛ս յ'աններ ՚ի մեհաւարտ կոչելու, և ասպարեց քարոզին երթալ անոնց իմաց տալու որ ընտրութիւն չպիտի ընէ, այլ կ'փախաքի անոնց դէմ պայքարել ինչ կարգով որ կ'հաճին :

Հսկայաձև Ֆրօն — տը — Պէօ՝ սեւթոյր դէն ու զարդ հագած՝ ամենէն առաջ ասպարէզ իջաւ : Սպիտակ վահանին վրայու լի մը սև դուխը կ'տեսնուէր, որ կիտովին խանդարեր էր բազմաթիւ կոխներու մէջ և սա ամբարտաւան շանբանը կ'կրէր . cave, adsum. ս.ե.ս, աստեմ : Թառանգազուրկ ասպետն այս նոր հակառակորդին վրայ՝ թէև թեթեւ՝ այլ կատարեալ յաղթութիւն մը տարաւ : Երկու ասպետներն ալ իրենց նիզակները կոտրեցին . բայց այս կուտին մէջ Ֆրօն — տը — Պէօ ասպետան մը կորուսելուն՝ իր ընկերներուն պէս յաղթեալ հուշակուեցաւ :

Թառանգազուրկ ասպետը Կրէնմէզնիլի հետ ունեցած չորրորդ դուպարին մէջ այնչափ մարդավարութիւն ցցուց որչափ որ արիւթիւն և ճարտարութիւն յայտնեց էր մինչ ցայն կէտ : Կրէնմէզնիլի ձին՝ որ նորահաս էր և աշխոյժ, իր ետևի ոտից վրայ կանկ առաւ ճախրելով, այնպէս որ ձիաւորին նշանը վրիպեց . իսկ օտարականն այս պատահարէն օգտիւ չուզելով՝ նիզակը վերուց և՛ առանց դպելու՝ ոտիսին քովէն անցնելով՝ անոր ձիուն կէս շրջան մ'ընել տուաւ, նորէն գնաց մրցարանին մէջ իր առջի տեղը կեցաւ, և իր ոտիսին քարոզ մը դրկեց՝ երկրորդ անգամ պայքարն սկսելու համար : Սակայն այս հրաւերը Կրէնմէզնիլ ընթացեց՝ ինքզինքը յաղթեալ համարելով իր հակառակորդին թէ մարդավարութենէն և թէ հնարապիտութենէն :

Ռալֆ տը Ալիքօն եկաւ և օտարականին տարած յաղթութիւններուն ցանկն աւարտեց, վասն զի այնպէս ուժգին տապաստ գետինն ըն-

կաւ որ քթէն բերնէն արիւն ժայթքեց և զինքը մարած իր վրանը տարին :

Բիւրա որ հանդիսականներ ծափահարութեամբ հուշակեցին իշխանին և մարաջախաներուն որոշումն՝ որով նոյն օրուան մրցանակը Թառանգազուրկ ասպետին կ'ընծայէին :

Գ Լ Ո Ի Ն Ք

... Մէջ տեղն էր ՚ի տես
Մի տիկին գիմօք քան զայլս վեհագոյն,
Հասակաւ, գեղով անոնց էր շշտոյն :

Իսկ շնորհօք քան պարն էր նա զեր ՚ի վեր,
Գեր ՚ի վեր և զարդ ունէր քան շատեր .
Կարմրեանդ պսակ բոլոր ՚ի ճակատ,
Պարզ էր այլ շքեղ, ճ.խ, թէև անգարդ .
Ողջախոհ ծառի մի ոտս ՚ի ձեռին,
Ունէր նա բարձր՝ նշան հրամանին :
ԵԱՂԻԿՆ ԵՒ ՏԵՐԵԻ

Ամենէն սուշ՝ Ալիյէմ տը Ալիվիլ և Ստեֆան տը Մարտիվալ՝ մարտին մարաջախաները՝ յաղթողին մատուցին իրենց շնորհակալութիւններն և նոյնպէս աղաչեցին որ իր սաղտարտոր հանն կամ դէթ՝ պահակը վար առնու՝ օրուան հանդիսին մրցանակն ստանալու համար ձօհն իշխանին ներկայանալէն առաջ : Թառանգազուրկ ասպետն անոնց խնդիրը մերժեց՝ ստպիտական մարդավարութեամբ, յայտնելով թէ չէ կարող նոյն պահուն երեսը բանալ մրցարանը մանելու ատեն քարոզին ըսած պատճառներուն համար : Մարաջախաներն այս սլատասխանէն շատ գոհ եղան, վասն զի այն ատեններն՝ ասպետները սովոր էին ստէպ քնածին ուխտեր ընել, և այս ուխտերուն մէջ ամենէն սովորական էր այն՝ որով կ'պարտաւորէին քիչ մ'ատենուան համար, կամ մինչև մասնաւոր արկածի մը պատահումը՝ ծայտեալ մնալ : Հետեալէս մարաջախաները չպիտեցին Թառանգազուրկ ասպետին պաշտօնին իմասնալու, այլ ձօհն իշխանին յայտնելով թէ յաղթող ասպետն անմասնօրէն կ'ուզէ, հրաման խնդրեցին որ զանի նորին շնորհափայլութեան առջևը բերեն, որպէս զի արիւթեան մրցանակն ընտրուի :

Սակայն օտարականին այս խորհրդաւոր ընթացքէն չօհն իշխանին հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ, և արդէն գուպարին ելից վրայ դժողոհ քանի որ իր պաշտպանած անոյեանները հետոյհետէ յաղթուեր էին, մարաշխաններն ն պատասխան տուաւ գոռողաբար .

— Մեր սուրբ Աուսին լո սափայլ պտակին վրայ կերդնում, որ այս ասպետն ինչպէս քաղաքավարութենէն, նոյնպէս իր երկիրներէն զուրկ մնացած պիտի լինի, քանի որ մեր առջեւ երեկ կ'ուզէ առանց երեսը քանալու : Միթէ կրննք գուշակել, դուք աւագործեարս — յարեց նա իր մարդոց դառնալով — թէ ով է այս արի ասպետն որ այսպէս վե սօրէն կ'վարուի :

— Չեմ կարող գուշակել — պատասխանեց սը Պրէսի, և բնաւ չէի երեւակայեր որ Մեծն Բրիտանիա պատող չորս ծովերուն մէջ գտնուի փխոյեան մ'որ մէկ օրուան մէջ չորս մեծամարտիկ հետոյհետէ յաղթա հարէ : Հաւատս վկայ, երբէք չպիտի մոռնամ թէ ինչ զօրութեամբ Ալիքօնը գետին զարկաւ : Ողորմի շիւրասէր ասպետը պարսապիկէն սրացող քարի մը պէս թամբին վրայէն վար ընկաւ :

— Շատ մի պարծիր — ըսաւ Ս. Յովհաննու կարգի ասպետ մ'որ ներկայ էր — ձեր տաճարական ասպետն այնոյն փորձանքին հանդիպեցաւ : Ես՝ ձեր անյողգողը նկզակը՝ Պուա-Սիլպէրն այ տեսայ որ երեք անգամ ինքն իր վրայ շրջան մ'ըրաւ, և մէն մի շրջանին գետնէն լի ափ աւաղ կ'առնուր :

Պրէսի՝ տաճարականաց կողմը յարած լինելուն՝ պիտի պատասխանէր, բայց չօհն իշխանը մէջ մտաւ և ըսաւ .

— Լուսթիւն, ասպետներ, ինչ պարապ վէճ է ձերը :

— Յաղթողը՝ Ձեր վեմութեան հրամանին դեռ կ'սպասէ — վրայ բերաւ Ալիվիլ :

— Մեր հրամանն այս է — պատասխանեց չօհն — որ սպասէ մինչև որ իմանան թէ արդեօք չկայ մարդ մ'որ անոր անունն և վիճակը գուշակէ : Եթէ մինչև երեկոյ անգամ սպասէ՝ դարձեալ մեռլու վախ չունի իր կրած տաճանիկի աշխատութենէ ետքը :

— Ձեր շնորհափայլութիւնն — ըսաւ Աօլտմար Ֆիցուրս — յաղթողին պարտ ու պատշաճ պատիւը տուած չլինիր՝ եթէ զանի սպասելու պարտաւորէ մինչև որ յայտնենք ձեզ ինչ որ իրօք չլիտենք : Սակայն ուրիշ բան մը չեմ կրնար գուշակել եթէ ոչ ըսել որ Ռիչարտ թագաւորին հետ Պաղեստին գացող նիզակներէն մին պիտի լինի նա, որոնք այժմ սուրբ Երկրէն հայրենիք վերադարձած են :

— Կարելի է որ Սէլզարրի կոմսն է — ըսաւ Պրէսի — գրեթէ նոյն հասակն ունի :

— Աւելի հաւանական է որ Ալիքնուտի ասպետ՝ Թոմաս Միլդօն լինի — ըսաւ Ֆիցուրս . Սէլզարրին աւելի խոշոր է : Ամբոխին մէջէն փսփսոք մ'ելաւ նոյն պահուն, սակայն ով հանեց այն շուկն ոչ ոք իմացաւ : — Թեբուս — կ'ըսէր այն ձայնը — թագաւորն է, թեբուս նոյն ինքն Առիւծասիրտ Ռիչարտն է :

— Աստուած մի արասցէ — ըսաւ չօհն իշխանը՝ նոյն պահուն աւկամայ մեռելի գոյն առնլով և իրր փայլակնահար գողողողլով — Աօլտմար, Պրէսի, արիասիրտ ասպետներս, յիշեցէք ձեր խոստումն և զիս մի թողուք :

— Ատանդ մի չկայ — ըսաւ Աօլտմար — միթէ շուտ մը մոռցար քու հօրդ որդւոյն հսկայակազմ մարմինն, և կրնաս երեւակայել որ այն մարմինը կարելի լինի ամբողջել յաղթական ասպետին սպառազինութեան մէջ, Ալիվիլ և Մարտիվալ՝ ձեր իշխանին մեծ ծառայութիւն մը բրած կ'լինիք եթէ յաղթողն անոր գահին առջև բերէք որպէս զի վախճան տրուի այնպիսի վիճակի մ'որ իր արիւնն այտերէն վանեց : Աւելի մօտէն դիտէ սա ասպետը — շարունակեց նա — Առեմութիւնդ պիտի տեսնէ որ Ռիչարտ թագաւորին հասակին հասնելու համար պէտք էր որ դեռ երեք բթամատ բարձր լինէր և վեց բթամատ լայնութիւն ունենային իր ուսերը : Նոյն իսկ հեծած ձին չպիտի կարենար Ռիչարտ թագաւորին յաղթ մարմնոյն բեռը մէկ ձիարշախի ասեն անգամ կրել :

Երբ այսպէս կ'իսուէր՝ մարաշխանները Ժառանգազուրկ ասպետը բերեր էին այն փայտեայ աստիճաններուն մօտ, որ մրցարանէն դէպ 'ի չօհն իշխանին գահն ելնելու սանդուղը կ'յօրինէին : Չօհն իշխանը դեռ ևս վրդոված կ'երեւէր որ մի գուցէ իր եղբայրը՝ զօր թնամաններէր՝ թէև շատ երախտիք ունէր անոր, իր բնիկ երկիրը հասած լինի, ուստի իր երկիւղը չկրցաւ փարատել Ֆիցուրսի տուած մեկնութիւններէն . և մինչդեռ կարճ և շփոթ կերպով յաղթող ասպետը կը գովէր և իբր մրցանակ պատերազմի երկվարն անոր ընծայել կ'հրամայէր, կ'գողար նաև առ ահի որ իր առջև տեսած զրահափակ ասպետին գոց պահանակէն պատասխան մը չէինէ և նոյն պատասխանին մէջ Առիւծասիրտ Ռիչարտի ահուելի և հնչական ձայնը չլսէ :

Սակայն Ժառանգազուրկ ասպետն իշխանին շնորհաւորութեան և ոչ իսկ բառ մ'ըսաւ 'ի պատասխան, այլ ակնածական խորին բարե մը տալով շնորհակալ եղաւ :

Երկու ձիապաններ՝ որ պերճօրէն հագուեր էին, նժոյզն առին և փրցարանը տարին: Դոյն իսկ կենդանին այնպիսի մարտիկ ասպաղէն մ'ունէր, որ հազիւ դիտակներու աչքին ասինս ելիւթարին արժէքը կ'աւելցնէր: Ասպետը թամբին գնդին վրայ դնելով իր ձիուքը՝ նժոյզը հեծաւ առանց ասպատանը դորձածելու, և իր գեպարդը յօդս տատանելով՝ մրցարանին մէջ երկու անդամ պայտ ըրաւ՝ քաջափարձ ակոյեանի մը ճարպիկութեամբ իր ձիուն ընտիր ձիւքն երևան հանելով: Այս դորձողութեան մէջ թերևս սնապարծութիւն երևէր՝ եթէ յաղթողը յարմար չգտաւ բոլոր հանդիսականաց առջև՝ ընդունած իշխանական պարզէն՝ որով վարձատրուելու պատիւ ունեցեր էր. ցոյց տալու, և այսպէս ամենուն կողմէն խնդութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ:

Դոյն միջոցին Ժօրվօի անհանգարտ վանհայրն իշխանին ականջին փսփոսաց և յայտնեց թէ՛ յաղթողին կ'վայրէր՝ արիւթեան դործն աւարտելէն ետև՝ իր ընտիր դատողութեան մէկ շշման ալ ցոյց տալ՝ պատշտամենբուն մէջ փայլող գեղանի կանանց մէջէն՝ բնորոշով տիկին մ'որ գեղութեան և սիրոյ թաղոն հիկն գահը բազմի և հետևեալ օրը գուպարին մրցանակը շնորհէ: Հետևապէս իշխանն իր գաղափարով նշան մ'ըրաւ, երբ ասպետը մրցարանին մէջ իր ելկրորդ շրջանը կ'ընէր: Ասպետն իսկոյն իշխանին գահուն կողմը դարձաւ, իր նիզակին ծայրը գեանէն մինչև մէկ ոտք բարձր բռնեց և անշարժ մնաց, որուէս թէ իշխանին հրամանին կ'սպասէր. իսկ ամէն մարդ հիացաւ թէ ինչ ճարպիկութեամբ իր ամեն ձիոյն թափն ու զայրոյթը սանձեց իսկոյն՝ և արձանի պէս կայնեցոյց:

— Ժառանգազուրկ ասպետ — ըսաւ չօհն իշխանը — քանի որ այս անունով կ'կոչուիս, այժմ քու մէկ սրարքդ և միանդամայն արտօնութիւնդ է տիկին մը սահմանի՝ իբր գեղեցիկութեան և սիրոյ թաղոն հի որպէս զի վաղու ան հանդիսին նախագահէ: Եթէ իբր օտարական մը մեր երկրին մէջ՝ քու ընտրութիւնդ ըլնու: համար ուրիշին օգնութեան կ'կարօտիս, այսչափ միայն կ'բռնէք որ Ալիսիա՝ մեր Աօլտմար արիասիրտ ասպետին գուսարն՝ ՚ի վաղուց անտի մեր արքունիքն՝ իբր լաշիւ և գեղանի՝ ծանօթ է ամենուն: Բայց դարձեալ դու աղաատես այս պատիր հանած անձիւք շնորհել, որով վաղուան թաղոն հոյն ընտրութիւնն ՚ի պաշտօնէ որոշուած պիտի լինի: Առստի նիգալիք վերցնուր:

Ասպետը հնարանուեցաւ, և չօհն իշխանն անոր նիզակին սայրը գրաւ կանաչ թաւ շէ պտակ մ'որուն բոլորովքն ուկի շրջանակ մը կար, և վերին ծայրը զարդարուած էր երկաթէ սլաքներով խառն ոստերով:

ինչպէս են դքսային պսակի մը վրայ մարդարիտներն ու ելակի տերևները:

Չօհն իշխանը Աօլտմարի դստեր մասին այս թելադրութիւնն ընելու քանի մը պատճառներ ունէր, որոց իւրաքանչիւրը տարօրինակ ուղուց մ'արդիւնքն և անհոգութեան, անձնադաստանութեան, ստորին նենգութեան խառն ծնունդն էր: Իր բոլորը կեցող որեւոյն մտքէն լը ջանար փարատելու հրէսց Ահպեկայի մասին ըրած անվայել և անընդունելի կատակը, նոյնպէս կ'փափաքէր Ալիսիայի հօր Աօլտմարի սիրտը շահել, որմէ կ'պատկատէր, և նոյն օրն անոր դժոգհոութեան սպառնալիքներ ատեր էր: Ասկից զատ՝ այն օրիորդին աչքը մանկէլու տեսչ մը տննէր, վասն զի Չօհն իշխանն՝ որչափ որ իր զբօսանաց մէջ վարար նոյնչափ անօրէն էր իր փառասիրութեան մէջ. բայց՝ այս պատճառներէն զատ՝ Ժառանգազուրկ ասպետին դէմ Աօլտմար տը Գիցուրսին պէս հօր թշնամի մը գրդուելու միտք ունէր. քանի որ անոր դէմարդէն անդուսպ հակակրտութիւն մ'զգար, և կ'յուսար որ Աօլտմար իր աղջկան եղած անխրատութեան չսխախտելէ եթէ երբէք յաղթողն ուրիշ տիկին մ'ընտրէ իբր թաղոնհի, և այս ալ շատ հաւանական էր:

Եւ իրօք այսպէս եղաւ: Ասան զի Ժառանգազուրկ ասպետն իշխանին կից պատշտամուն քովէն անցաւ, ուր Ալիսիա օրիորդն՝ իր յաղթական գեղեցիկութեան փայլով նստեր էր, և մրցարանին մէջ ծանր ծանր քայլելով՝ մինչդեռ առաջարկօրէն կ'շարժէր անոր բոլորովքը, կարծես թէ քննելու արածութիւնն ՚ի դորձ կ'ընէր և կ'դիտէր փայլիւնն շրջապատը զարդարող չքնաղ կիները:

Հետաքրքրաշարժ բան մ'էր տեսնել թէ ինչնազեր կ'ընէին նորաստի կիներն այս քննութեան ժամանակ. ոմանք կ'կարմրէին, ոմանք հպարտութեան և արժանապատուութեան հովեր կ'առնուին, այլք շիտակ էրեհաց առջևը կ'նայէին և իբր թէ անցած դարձածին անտեղեակ էին, մէկ քանին շուարելով ետ ետ կ'քաշուէին, որ թերևս կեղծիք էր, ու մանք ամէն ձիւ կ'թափէին որ չժայտին, մինչդեռ երկու երեք կիներ ալ սկսան քահ քահ ծիծաղիլ. կային նաև այնպիսիներ որ քողը վար առնելով իրենց գեղեցիկ երեսը ծածկեցին, բայց ինչպէս որ Ապարտրէ ձեռադիրը կ'ըսէ, ասոնք այն կարդի կիներն էին որ արդէն իրենց գեղեցիկութեամբ տաս տարի իշխուէն ետև՝ թերևս նոյն օրուան սնտոի փառքէն իրենց բաժինը ստացած էին և չէին կամեր հետամուտ կանգնիլ որպէս զի ժամանակին չքնաղազեր կանանց յաջողութեան բաղդը բաց թողուն:

Վերջապէս յաղթող ախոյեանը կանկ առաւ օրիորդ Բովէնայի նստած պատշգամբին ներքև և հանդիսականաց հետաքրքրութիւնը յետին ծայր գրգռեց : Պէտք է խոստովանիլ որ եթէ Ժառանգազուրկ ասպետն իր ստացած յաջողութեամբն ամենուն համակրութիւնը գրաւեց, դարձեալ մրցարանին այն կողմն ուսից կ'անցնէր իր նախամեծարութեան արժանի էր : Սաքսոն Սէտրիկն՝ տաճարականին պարտութեան, նա մանաւանդ իր երկու չարակամ՝ գրայի՝ Վարիտ աղէնի և Ֆրօն-տը-Պէօի պատահած փորձանքին վրայ ուրախութեամբ յափշտակուած՝ արդէն պատշգամբէն դուրս մարմինը ծռելով՝ յաղթողին արշախն կ'հետեւէր՝ ոչ միայն իր աչքովն՝ այլ բոլոր սրտով և հողովը : Նոյնպէս օրիորդ Բովէնան մեծ ուշադրութեամբ դիտեր էր նոյն օրուան անցքերը, թէև առանց իր սրտային հոգն երևան հանելու : Մինչև անդամ անշարժ Սթէլտէյն իր դանդաղութիւնը թոթուելու նշաններ ցոյց տուեր էր, վասն զի բաժակ մը համեմատ զինի խնդրելով ժառանգազուրկ ասպետին կենաց խնց զայն :

Սաքսոն Սէտրիկին պատշգամբին ներքև դանուող ուրիշ ակումբ մը դրեթէ նոյն մտադրութեամբ դիտեր էր պայքարին ելքը :

— Հայր Աբրահամ — ըստ Իսահակ՝ երբ տաճարականն ու Ժառանգազուրկ ասպետն առաջին արշախն ըրին — ինչպէս վնասէն կ'արշախէ այս բարբարիկ նժոյգն . ահ, ինչ ընտիր է այս երիվարն որ Պէրպէրիստանի խորեքէն եկած է, ասպետը բնաւ հող չտանիր, որպէս թէ վայրի իշու մը մտրուկն է, հապա սա աղիւ սպառազէնն (armour) որ այնքան ոսկի կտրեց Յովսէփ Բարէյրա, Միլանի զինադործին, առանց հաշուելու հարիւրին եթմուսն տոկոսն, այս սպառազէնն ալ աչքին չերեկիր՝ որպէս թէ ճամբուն վրայ դառած է :

— Հայր իմ — ըստ Ռեպելիա — եթէ ասպետն իր անձն ու անդամները վտանգի մէջ կ'զնէ՝ այսպիսի ահուկի զուգար մ'ընելով միթէ կարելի է որ իր նժոյգն ու սպառազէնը խնայէ :

— Աղջիկ — վրայ բերաւ Իսահակ քիչ մը սրտմտած — դու ըսածդ չգիտես . իր վիզն ու անդամներն իրն են, բայց նժոյգը, զէնն ու զարդը . . . Յակոբ նահապետինն են . ինչ պիտի ըսէի : Սակայն խիստ արի պատանի մ'է . նայէ անդամ մը, Ռեպելիա, նայէ, նորէն փղշտացիին հետ ՚ի վէճ պիտի դայ : Աղօթէ, աղջիկս, աղօթէ քաջ պատանիին յաջողութեան համար, նոյնպէս սրբնթաց ձիուն և պերճ սպառազէնին համար : Աստուած իմ՝ նախահարց — դոչեց նա վերստին — յաղթական ելաւ ասպետն, անթլփատ փղշտացին անոր նիզակին տակ ընկաւ .

ինչպէս որ Պազանու թագաւոր՝ Օկ, և Ամնացուց թագաւոր՝ Սիհոն՝ մեր հարց սրին ներքև ընկան : Տարախոյս չկայ որ անոնց ոսկին, արծաթն և մարտիկ ձիանն և սրնձէ ու պողովաւէ զէնն ու զարդն իբր իր կապուտն ու կողպուտը պիտի առնու գրաւէ :

Արժանի հրէայն մի և նոյն անհանգ ստութեան նշանը կ'ցոյցնէր ամէն անգամուն որ ասպետը մրցում մը կ'սկսէր, և հազիւ կ'մոռնար ասպետին ամէն մէկ նոր յաղթանակէն ստացած ձիուն և զինուց արժէքը շուտ մը հաշուել : Հետևապէս Ժառանգազուրկ ասպետին յաջողութեան համար ու խտ կ'ընէին անոնք որ նստեր էին մրցարանին այն մասին մէջ ուսից նոյն պահուն յաղթողը կ'անցնէր :

Երկմտութիւն համարէ կամ վարանման ուրիշ պատճառ մը յաղթող ասպետը մէկ վայրկեանէն աւելի անշարժ մնաց, մինչդեռ հանդիսականները լուռ ու մունջ անոր շարժումներուն ակնապիշ կ'նայէին . յետոյ փոքր առ փոքր և շտրհալի կերպով՝ իր նիզակին ծայրը վար իջեցնելով՝ անոր վրայի պակլը Բովէնային ոտից առջև դրաւ . իսկոյն շեփորները հնչեցին՝ մինչդեռ քարոզներն օրիորդ Բովէնան միւս օրուան համար գեղութեան և սիրոյ թաղուհի հրատարակեցին, սղառնալով պարտ ու պատշաճ արտաքին տնօրինել անոր իշխանութեան անաստողներուն դէմ : Այն ատեն՝ ԱՌԱՏԱԶԵՌՆՈՒԹԻՒՆՆ աղաղակն արձակեցին, և այս կոչման վրայ՝ Սէտրիկ իր անեղը խնդութեան մէջ առատասրտութեամբ պատասխանեց, և Աթէլտէյն ալ թէև սուքի ծանր կերպով մեծ պարզ և մը շտրհեց :

Նօրմանեան դասու օրիորդներու մէջ տրտունջ մը լսուեցաւ նոյն պահուն, վասն զի սովորած չէին տեսնել որ սաքսոն օրիորդ մը նախադաս սեպուրի, ինչպէս որ նօրման իշխաններուն համար ալ նոր բան մ'էր իրենց հաստատած ասպետական խաղերու մէջ պարտութիւն կրելը : Սակայն այս դժգոհութեան ձայները խղզուեցան ժողովրդային սա աղաղակներով . « Աեցցէ օրիորդ Բովէնա, սիրոյ և գեղութեան բարեսիրտ և օրինաւոր թաղուհին : » Իսկ անոնք որ ստորին դասերը կը գտնուէին՝ այս աղաղակներուն պատասխան տուին . « Աեցցէ սաքսոն իշխանուհին, կեցցէ ընդ երկար անմահ Ալֆրէտի սերունդը : »

Սակայն՝ որչափ որ այս ձայները ճօհն իշխանին և հետևորդներուն անախորժ կերեւէին, դարձեալ հարկ տեսաւ յաղթողին ընտրութիւնը հաստատել և հետևապէս իր ձին բերել տալով՝ դահէն վար իջաւ և սպանիական երիվարը հեծնելով՝ իր սպասաւորներուն հետ՝ մրցարանը մտաւ : Ճօհն իշխանն՝ Ալիսիա օրիորդին պատշգամբին տակը պահ մը

կանկ առաւ, անոր իր յարդանքը մատոյց և իր քովը գտնուողներուն ըսաւ. — Աստուած վկայ, սրարմներ, որչափ որ յաղթող ասպետը յայտնեց որ մենամարտութեան մէջ հաստատկնդ մարմին և ջիւեր ունի, իր ընտրութեամբն ալ հասկցուց որ սրատես աչէր չունի:»

Ահա այս սրարդայիս ինչպէս նաև իր բոլոր կենաց մէջ՝ ճօհն իշխանին դժբաղլութիւնն էր լիովին ճանչել այն անձերն որոց հետ հաշտ լինիլ կ'իփախաքէր: Աօլամար Ֆիլյուրս դժկամակութիւն զգաց քան թէ ակորժ երբ տեսաւ որ ճօհն իշխանն ամենուն առջև բացարձակ յայտնեց թէ իր աղջիկն արհամարհուեր էր:

— Ըստ իս չկայ — ըսաւ նա — ասպետական իրաւունք մ'որ այնչափ անդին և անդրժելի լինի որչափ այն որով ասպետ մ'ազատ է ըստ հաճոյս իր սիրոյ թաղուհին ընտրելու. իմ աղջիկս մէկէ պատիւ չսպասեր, և իր բնաւորութեան և կարգին վայել յարդն ոչ ոք կ'ըլլանայ իրեն:

Ճօհն իշխանը պատասխան չտուաւ, բայց իր ձին մարակելով՝ իբր թէ իր սրաննդութեան հով տալ կ'ուզէր, կենդանին առաջ քշեց դէպ ՚ի Յովէնայի պատշաճամն՝ որուն տրուած սրակը տակաւին ոտիցն առջև կ'կենհար:

— Գեղանի տիկին — ըսաւ նա — քու վեհապետութեանդ նշանը զլուխդ դիր, նշան մ'որուն համար ես ինքս՝ Անժուի ճօհն՝ իմ անաստ շնորհատրութիւնս կ'ընծայեմ քեզ. իսկ եթէ այսօր հաճիս ինամակալելու և բարեկամներուդ հետ մեր ինչոյքը պատուել Էշայի զղիկին մէջ՝ պիտի լաւ ևս ձանչենք այն վեհապետութիւնն որուն պիտի նոտիբնք վաղը մեր ծառայութիւնը:

Բովէնայ յուս կեցաւ, և Սէարիկ իր բնիկ սարսօն լեզուաւ անոր կողմէն պատասխան տուաւ:

— Օրիորդ Բովէնան — ըսաւ նա — ձեր մարդավարութեան պատասխաններու և ձեր ինչոյքին ատեն իրեն սրատաճ դերը խաղալու համար ձեր լեզուն չլիտէ: Ես ինքս և Քօնիկիսպրոկի պայազատ Աթէլստէյն մի միայն մեր նախահաջոյ լեզուն կ'իփախը, անոնց սովորութեանց միայն կ'հետևինք: Հետևապէս շնորհակալութեամբ կ'մերժենք Ձեր վսեմութեան սիրալիկ հրաւերը: Սակայն օրիորդ Բովէնան վաղն իր վրայ պիտի սուտու այն պատուաւ որ սրաշտօնն որուն կոչուած է յաղթող ասպետին ընտրութեամբ և ժողովրդեան ձայնակցութեամբ:

Այս ըսելով՝ Սէարիկ սրտին առաւ և Բովէնայի զլխին վրայ դրաւ, ցոյց տալու համար որ անոր տրուած առժամանակեայ իշխանութիւնը կ'ընդունի:

— Ինչ կ'ըսէ — հարցուց ճօհն իշխանը սարսօն լեզուն չհասկընալ կեղծելով, թէ և շատ քաջ կ'իփախէ:

Այն ատեն Սէարիկի սրատասխանին խնաստը Ֆրանսեւէն լեզուաւ անոր բացատրեցին:

— Հատ լաւ — բացաւ նա — վաղն անձամբ պիտի առաջնորդենք այս լուսկայ թաղուհին իր սրատոյ գահը: Գոնէ դու — յարեց իշխանը յաղթական ասպետին գառնալով, որ սրատոյ ամեն մօտ կ'ըսան էր — դոնէ դու պիտի հաճիս մեր ինչոյքին ներկայ գտնուելու:

Ասպետն՝ առաջին անգամ բերանը բանալով՝ ըսաւ ծանր ու կցկատը ձայնով մը թէ շատ յոգնած է և թէ պէտք ունի վաղուան դո պարին սրատրաստուելու:

— Հատ լաւ — վրայ բերաւ իշխանը գոռոզարար — թէ և այսպիսի մերժումներու սովոր չենք, պիտի ջանանք մեր ճաշն ըստ կարի մարտել, թէ և չք պատուեր մեզ, ոչ դու՝ զինուց մէջ յաջողայոյնն, և ոչ քու ընտրած գեղեցկութեան թաղուհին:

Այսպէս խօսելով՝ իր շողջողուն հետև որդներուն հետ մրցարանէն ելնելուն կ'սրատրաստուէր, և այս նպատակաւ երկվարին զլուխը դարձուց, որով բոլոր հանդիսականներն խնայան որ հանդիսին վեջջաբուեր է և սկսան ցրուիլ:

Սակայն ճօհն իշխանն՝ անարդեալ հպարտութեան յատուկ քննառու ողով մ'որ աւելի ևս կ'զրկուէր իր ստորին խելքին զխտակցութեամբն, այն ինչերեք քայլ առեր էր՝ ետ դարձաւ, վայրագ ոխակալութեան ակնարկ մը նետեց նոյն առաւօտ իրեն անհաճոյ երկցող գեղացի զինուորին վրայ և իր թիկնապահ զօրակաճաց պէտք եղած հրամանը տուաւ:

— Եթէ ձեր զլուխը կ'սիրէք — ըսաւ նա — մի թողուք որ սանցյամբ խոյս տայ:

Գի զայցին՝ իշխանին զայրալիկ ակնարկն՝ առաջին անգամ անսուով անվեհերութեամբ ընդունեց, և ժողովով մ'ըսաւ.

— Ինչու միտք չունիմ Էշայի հետ անապու վաղուանէ առաջ. կ'վափաքիմ տեսնել թէ Սղաֆֆրբաի և Լխտէսղրի աղիղնաւորներն ինչպէս կ'բաշեն իրենց աղեղը. Գլուխտի և Չէրնուտի անասուններն անշուշտ քաջավարժ նետաձիգներ պիտի ունենան:

— Իսկ ես — ըսաւ ճօհն իշխանն իր սպասաւորներուն՝ առանց ուղղակի պատասխան տալու — ես ալ կ'ուզեմ տեսնել թէ ինչպէս նետ կը նետէ սա մարդն, և վնայ իրեն եթէ իր լրբութիւնը ճարպիկութեամբը չծածկէ:

— Ժամէ — ըսաւ տը Պրէսի — այս զեղջուկներուն ժպրհուրթիւնը պատժել նշանաւոր կերպով մը :

Աօլտմար Ֆիցուրս՝ մտածելով թերևս որ իր վեհասպետը ժողովողեան սիրար շահելու ճամբէն շատ հեռու կ'դանուի, իր ուսերը թոթուեց և լուռ թիւն պահեց : Իսկ ճօհն իշխանը մրցարանէն դուրս ելաւ և բոլոր բաղմութիւնն ամէն կողմէն ցրուելու սկսաւ :

Հանդիսականներն՝ իրենց եկած զանազան թաղերուն ուղղութեամբ՝ այլ և այլ ճամբայ բռնեցին, տարբեր տարբեր խումբեր կազմելով, և դաշտին վրայ տարածուեցան : Ամբոխին մեծ մասը դէպ ՚ի Էշպի քաղաքը քաշուեցաւ, ուր բաղմութիւն նշանաւոր մարդիկ գղեկին մէջ իջեւաններ էին, և ոմանք ալ քաղքին մէջ բնակարան գտեր էին : Այս կարգին մէջ շատ մ'ասպետներ կային որ արդէն գուպարին ներկայ գտնուեր, կամ հետեւեալ օրը մասնակից լինելու տրամադիր էին, և մինչդեռ ծանրաքայլ կ'յառաջանային՝ օրուան դէպքերուն վրայ խօսելով՝ խուժանը բարձր աղաղակներով զանոնք կ'բարեւէր : Նոյն կայթիւնները կ'լսուէին ճօհն իշխանին համար, թէ և այս ընդունելութիւնն իր և ուղեկիցներուն շքեղ զէն ու զարդին սրբոտաւոր էր քան թէ իր ժողովրդասէր բնաւորութեան :

Սակայն աւելի անկեղծ և հանրական, նոյնպէս արժանաւոր բքիւն մը փրթաւ յաղթողին համար, որ՝ ժողովրդեան աչքէն հեռանալու մտադիր՝ մրցարանին ծայրը կեցած տաղաւարը հրաւիրուելով մարդասպարութեամբ՝ ներս մտաւ : Այն ինչ վրանը մտաւ Ժառանգազուրկ ասպետը՝ շատ մարդիկ որ զանի ՚ի մօտուստ տեսնելու և ճանչելու հետաքրքրութեամբ այն կողմերը կ'դեղերէին՝ նոյնպէս ցիր ու ցան եղան :

Մի և նոյն տեղը գումարուած և նոյն դէպքերով յուզուած այն բաղմութիւն ամբոխին աղմուկն ու շփոթը դադարեցան այժմ, ու այլ և այլ ճամբայ բռնող զատ զատ խումբերու հեռաւոր բզրումն ևս քիչ ասեմէն մարեցաւ և խորին լուռութիւն մը տիրեց : Արիշշուի կ'էր լսուէր քայց միայն սպասաւորներու ձայներն որ պատշգամներուն բարձրն ու ծածկոյնները կ'հանէին որպէս զի նոյն զիշերը զանոնք ասպհով տեղ մը գնեն, և հանդիսականաց ձգած մնացորդ զինին և ուտելիքն իրարու ձեռքէ կ'սփռուէին :

Մրցարանին սահմանէն անդին շատ մը դարբնոցներ կանդնեցին, և այս դարբնոցները վերջնալուսին սկսան փալփլիլ և զինադորձներու աշխատութիւնը յայտնել, աշխատութիւն մ'որ բոլոր զիշեր պիտի շարունակուէր որպէս զի միւս օրը զործածելի զէնքերը նորոգեն և շտկեն :

Պահակներու մեծկակ գունդ մ'երկու ժամ անդամ մը փոխուելով՝ կրկէսին բոլորախիբը կեցեր զիշ'ըը պահպանութիւն կ'ընէր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ծ

Տխուր, շարագոյժ ազուաւի նման՝
Որ դողոր կտցով կռչէ խօթին մահ,
Եւ մութ գիշերուան խոր լուռութեան մէջ
Ժանտախտ կը թափէ իր սև թուերէն,
Նոյնպէս վշտահար վազէ Բարբաբայն
Աս սոյն քրիստոնեայս ծանր անէծքով :
ՄԱԼԻԱԻ ՀՐԷԱՅՆ

Այն ինչ Ժառանգազուրկ ասպետն իր տաղաւարը հասաւ որ շատ մը ձիապան ու սպասաւոր խօկոյն եկան անոր զէն ու զարդը հանելու, նոր լաթեր տալու և յորդորեցին որ բաղնիք մտնէ : Այս պարագային մէջ հետաքրքրութիւնը թերևս նոր գրդիւ մը կ'տար իրենց եռանդին, վասն զի ամէնքը կ'փափաքէին իմանալ թէ ով էր այն ասպետն որ այնչափ դարնիներ վաստիկ էր, թէ և նոյն իսկ ճօհն իշխանին հրամաննին հակառակ՝ մերժեր էր իր երեսը բանալու կամ անունը տալու : Բայց ասպետը սպասաւորներուն պաշտօնասէր հետաքրքրութիւնը դո՛հ չըրաւ, վասն զի անոնց աջակցութիւնը մերժեց, և միայն իր յատուկ ձիապանը կամ շինական մը կոչեց որ խեղկատակ երես մ'ունէր, թաղեայ մութ վերարկուի մը մէջ փաթթուեր, գլուխն ու դէմքը կիսովին ծածկեր էր սև մուշտակէ խոյրով մը, և կարծես թէ իր գլխաւորին պէս անյայտ մնալ կ'ուզէր : Երբ միւս սպանները վրանէն դուրս ելան՝ այս ծառան իր սիրով զէնքին ծանր մասերը հանեց, անոր առջև կերակուր և զինի դրաւ, քանի որ շատ պէտք ունէր նոյն օրուան յոգնութեանէն ետքը :

Ժառանգազուրկ ասպետը դեռ նոր աւարտեր էր իր պարզ ճաշն որ իր ծառան եկաւ յայտնեց, թէ հինգ հոգի՝ որոյ իւրաքանչիւրը բարբարիկ երկվար մ'ունէր, իրեն խօսելու կ'փափաքէին : Ժառանգազուրկ ասպետն իր զէնքը հաներ, և իր դատու մարդկան յատուկ սովորական պարեգօտ մը դրեր էր որ կնդուղ մ'ունենալուն՝ իր դէմքը դոց կ'պահէր՝ երբոր կամէր՝ ճիշտ տաղաւարտին պահանակին պէս ամրապիտոյ քայց նոյն պահուն վերջնալոյսին հետ մութը կոխելուն՝ ծպտեալ երե-

իլ աւելորդ կերակէր, եթէ արդէն ծանօթ չլինէր իր դէմքը զինքը տեսնել փախաբողներուն :

Աստի ժառանգազուրկ ասպետն իր վրանէն դուրս ելաւ անվեհեր և հանդիսադիր նկուն ասպետներուն ձիապանները ճանչեց իրենց կարմիր ու սև աճնաղպետակն : Ամէն մէկն իր տիրոջ երկիւղը սանձէն բռներ կ'սպասէր և անոր վրայ գրուած էր այն սպառազէնն որով դուրս պարին ասեն նկուն ասպետը մենամարտեր էր նոյն օրը :

— Ասպետական օրինաց համեմատ — ըսաւ անոնց զլուխը կեցողն — ես Պօսովին Յլէյ, Պրայն ար Պուա-Վիլլէր ասպետին ձիապանը, կ'ընծայեմ քեզ, առ այժմ ժառանգազուրկ ասպետ անուանելով քեզ, այն ձին ու սպառազէնը զոր յիշեալ Պրայն ար Պուա-Վիլլէր գործածեց այսօրուան գուտարին մէջ, ձեր աղնուութեան ընտրութեան թողլով զանոնք ընդունելու կամ փրկանք մ'որոշելու, ըստ հաճոյս : վասն զի այս է զինուց օրէնքը :

Միւս ձիապաններն այ գրեթէ մի և նոյն ոճով խօսեցան և ժառանգազուրկ ասպետին վճռոյն սպասեցին :

— Պարոններ, ձեր չորսին և ձեր պատուա որ և արխարիտ տեարց համար — պատասխանեց ասպետը՝ վերջին խօսողներուն դառնալով — մի և նոյն պատասխանն ունիմ : Իմ յարգանդս մնատեք այն աղնու ասպետներուն, և իմ կողմէս ըսք որ անվայել բան մ'ըրած պիտի լինիմ զրկելով զանոնք այնպիսի երկվարներէ և սպառազէններէ որ իրենց պէս քաջներուն քան զամէն աւելի կ'վայելն : Բարեբաղդ կ'լինէի եթէ այս չափով պատգամա որո թիւն աւարտէի, բայց՝ ինչպէս որ անուսնէս յայանի է, իրօք ժառանգազուրկ լինելովս, ձեր տեարց շնորհապարտ պիտի դանտիմ, եթէ շնորհ ընեն ինքնին այս ձիերուն և զինուց փոխարէն գումար մը սահմանելու, վասն զի այս իմ կրած սղառազէնս իսկ չեմ կարող ըսել թէ իմն է :

— Մեզնէ ամէն մէկը — պատասխանեց Բէժինալտ Ֆրօն-տը-Պէօի ձիապանը — սղառածն ունի հարիւր ոսկի զին տալ այս երկվարներու և զինուց համար :

— Այդ բաւական է — ըսաւ ժառանգազուրկ ասպետն : — Իմ պիտոյքս կ'տախկնն զիս այդ գումարին կէսն ընդունելու, իսկ մնացածին կէսը ձեր մէջ, և միւս կէսն ալ քարոզներու, հրեշտակներու, նուազածուներու և սպասաւորներու տուէք :

Ձիապանները՝ զլխանոց 'ի ձեռին և յարգալի բարեկեցի տալով իրենց սրտադին երախտադիտութիւնը յայանեցին անոր մարգավարութեան և առատաձեռնութեան համար՝ որուն օրինակը ստեպ չէին տեսներ, զէ թ այսպէս ընդարձակ կերպով : Յետոյ ժառանգազուրկ ասպետն իր խօսքը Պօսովինի ուղղեց, որ Պրայն ար Պուա-Վիլլէրէ ձիապանն էր, և անոր ըսաւ .

— Իսկ քու տիրոջը կողմէ ոչ զէն և ոչ փրկանք պիտի ընդունիմ : Ասէ անոր որ մեր կուլը դեռ վերջացած չէ, ոչ, չէ վերջացած, ճիշդ որ սրով և փրկանքով, հետի և ձիով իրարու հետ չմաքաւինք : Նոյն ինքը հրաւէր կարգաց ինձ այս մահազոյժ մենամարտին, և ոչնչ հրաւէրը չափի մուշամ : Սակայն թող հաւաստի լինի նա, որ զինքը չեմ կրնար նկատել այն ընկերներէն մէկուն պէս՝ որոց հետ մարգավար կերպով վարուիլ կ'ախորժիմ, այլ կ'նկատեմ զանի իբր այնպիսի մարդ մը որուն հետ մահու չափ մենամարտիլ կ'ուզեմ :

— Իմ տէրս — ըսաւ Պօսովին — զիտէ հատուցանել արհամարհանք ընդ արհամարհութեան, հարուած ընդ հարուածի և մարգավարութիւն ընդ մարգավարութեան : Քանի որ չես հաճիր ընդունիլ իր կողմէն միւս զինակիցներուն զինուց վրայ դրած փրկանքիդ մէկ բաժինը, սրարտ կ'համարիմ իր զէնքն ու երկվարն այս անդ ձղել, ստոյգ լինելով որ ոչ մին պիտի կրէ և ոչ միւսը պիտի հեծնէ :

— Աս կ'իսոսիս, քաջ ձիապան — ըսաւ ժառանգազուրկ ասպետն — այն, լաւ և համարձակ խօսեցար, ինչպէս որ վայել է քեզ խօսիլ տարակց տիրոջը կողմէ : Սակայն մի թողուր այս անդ երկվարն ու զէնքը, քու պիրոջ դարձուր : Իսկ եթէ կ'արհամարհէ զանոնք ընդունելու՝ դու պահէ և գործածէ, բարեկամ : Արջափ որ իմ տոսցուածս են, քեզի կ'տամ յօժարակամ :

Պօսովին խորին բարե մը տուաւ և իր ընկերներուն հետ ձղեց զնաց : Իսկ ժառանգազուրկ ասպետն իր տողաւարը մտաւ :

— Մինչև այս ժամս, Վիւրթ — ըսաւ նա սպասաւորին — անկիլական ասպետութեան համբաւն անարատ պահեցի :

— Իսկ ես — ըսաւ Վիւրթ — թէ և սաքսօն խողպան մը, նօրեան ձիապանի մը դերս լաւ խողացի :

— Այո — պատասխան տուաւ ժառանգազուրկ ասպետը — բայց չափազանց կ'տաղնապէի որ զեղջուկ կերպարանէդ չմատնուիմ :

— Անհ — ըսաւ Վիւրթ — այդ մասին անհող էի : Մինակ կ'վարս նայի որ իմ վամպս, միտն ընկերս իս չձանչէ, որուն խաբեբայ կամ

բնսօք լինելը դեռ ևս չհասկցայ : Սակայն իմ ծիծաղոյ դժուարաւ կը բռնէի երբ իմ ձեր վարպետս իմ քովէս կ'անցնէր, կարծելով թէ Աիւրթ իր խոզերը կ'արածէ միշտ Ռօթբլուտի թփերուն և ճահճիճնի բու մէջ : Եթէ յայտնուիմ . . . :

— Բաւական է — ըսաւ Ժառանգազուրկ ասպետը — դու իմ խոստումն չես մոռցած անշուշտ :

— Ա՛չ, այդ չեմ մոռցած — ըսաւ Աիւրթ — երբէք բարեկամութեան դէմ չպիտի գործեմ կաշիս պահպանելու համար : Բաւական հաստ է մորթիս և կրնայ իմ երամակիս որ և է խոզին չափ դանակի ե խարազանի սողկալ :

— Ապահով եղիր, Աիւրթ — ըսաւ ասպետն — որ իմ սիրոյս համար կրած վտանգիդ փոխարէնը պիտի հատուցանեմ : Առ այժմ, կ'աղաչեմ քեզ ընդունիլ սա տաս ոսկին :

— Հիմակ հարուստ եմ — ըսաւ Աիւրթ ստակը զրպանը դնելով — և երբէք խողպան կամ սորու կ'մ'ինձի չափ հարուստ եղած չէ :

— Սա ոսկիի պարկն է՞ չափ սար — յարեց ասպետն — և զնա Խսահակը դափր, և ինձ ասպառիկ տուած ձիուն և զինուց զինը թող այդ դումարէն վար դնէ :

— Ա՛չ, Ս. Տընսդան վկայ — վրայ բերաւ Աիւրթ — այդպիսի բան մը չեմ կրնար ընել :

— Խնչ կ'ըսես, անողամ — պատասխան տուաւ ասպետը — միթէ իմ հրամանիս կ'անաստեօս :

— Ձեմ անաստեր, եթէ հրամաններդ արդար, օրինաւոր և քրիստոնէավայել են — պատասխանեց Աիւրթ — բայց այդ հրամանդ անիրաւ է : Անիրաւ՝ որովհետեւ ներել հրէի մ'որ ըստ հաճոյս այս գումարէն ուղած ստակը վար դնէ, տէրս խարել է, ասորինաւոր է, որովհետեւ խենդի գործ է. քրիստոնէավայել չէ, որովհետեւ հաւատացեալ մը կողոպտել և անհաւատ մը հարստացնել է :

— Գոնէ զինքը դո՛հ ընելու ջանն, կամակոր ծառայ — յարեց Ժառանգազուրկ ասպետը :

— Շատ լաւ — ըսաւ Աիւրթ՝ պարկը վերարկուին տակ դնելով և վրանէն դուրս ելնելով — և հանդիստ չափի լինիմ — մրմուսց նա — եթէ պահանջումին կիսովը զինքը դո՛հ չընեմ :

Այս ընելով՝ մննեցաւ Աիւրթ, և Ժառանգազուրկ ասպետը տապալակ լին մտմտութի մէջ թողուց. և իրօք զանազան պատճառներով տաժանելի և մթին էին իր մտմտութի և դեռ ներելի չէ մեզ սոյն պատճառներն ընթերցողին հաղորդել :

Հարկ է արդ տեսարանը փոխել և Էշպի գիւղն անցնիլ, կամ լաւ ևս անոր շրջակայքը գտնուող և հարուստ խորայէլացիի մը պաականող գիւղատուն մը, ուր Խսահակ, իր գուստըն և մարդիկն օթեաներ էին յայտնի է ամենուն՝ որ հրէայք որչափ որ իրենց կրօնակիցներու համար հիւրասէր և ողորմասէր էին, նոյնչափ հետա և ժլատ ժողովուրդ մը կ'սեպուէին երբ հարկ լինէր նոյն վեհանձնական հիւրասիրութիւնն իրենց հէթանուս կոչած ժողովրդեան տարածել, թէ և ասոնք ալ իրենց ընթացքով անարժան էին այն հիւրասիրութեան :

Թէ և փոքր՝ բայց արևելեան ճաշակով զարդարուած սենեկի մը մէջ նստեր էր Ռեպելիա պճնազարդ բարձերու կոյտի մը վրայ, որոնք սենեկին բոլորածե սատրին (platform) վրայ շարուած՝ սպանիական քաղմոցներու պէս՝ աթոռի և աթոռակի տեղ կ'ծառայէին : Ռեպելիա իր հօրը շարժումները կ'դիտէր մտատանջ և որդիական սիրով, մինչդեռ ծերունին՝ վշտաբեկ դէմքով և անկանոն քայլով սենեկին մէջ կ'պտըտէր՝ մերթ ձեռներն իրարու կցելով՝ մերթ աչերը ձեղունին սևեռելով. այնպէս որ կարծես թէ մտային մեծ յուզմունքի մէջ կ'ծփար :

— Ո՞ Յակուբ — գոչեց նա — ո՞ դուք, մեր ժողովրդեան տասներկու սուրբ հարք, այս ինչ կորստաբեր պատահար մ'է ինձի պէս մարդու մը համար, որ Մովսիսի օրինաց ամէն պատուիրանքը պահեցի : Յիսուն ոսկի մէկէն կորուցի իզմէ, և ո՞վ, բռնաւորի մը մազիլը :

— Բայց, հայր իմ — ըսաւ Ռեպելիա — ինձ այնպէս երեցաւ որ նոյն ոսկին ճօհն իշխանին կամովին տուիր :

— Կամովին. Եղիպտոսի կեղը գլխին իջնէ — գոչեց Խսահակ : — Կամովին տուի կ'ըսես : Այո, այնչափ կամովին որչափ որ Աիծնի մէջ ասպրանքս ծովը նետեցի՝ նաւը թեթեւելու համար, մինչդեռ ալէկոծ ջրերու վրայ կ'տատանէր, այո, այնչափ կամովին որչափ որ իմ աղւոր մետաքաներովս զայրազին կոհակները ծածկեցի, անոնց աղի փրփուրը զմուռսով և հալուէով օծեցի, անոնց քարանձաւներն ոսկիով և արծաթով ճոխացուցի : Եւ միթէ անպատում թշուառութեան ժամ մը չէր այն, թէ և ես իմ ձեռքս ըրի այն զոհը :

— Բայց երկին կ'պահանջէր այն զոհը մեր կեանքն ազատելու համար — պատասխանեց Ռեպելիա — և մեր հարց Աստուածն այնուհետեւ քու ինչքդ և վաստակդ օրհնեց :

— Իրաւ է — պատասխանեց Խսահակ — բայց եթէ բռնաւորն այսօրուան պէս զանոնք գրաւէ, և ժպտելու ստիպէ զիս, մինչդեռ ինչքս կ'կողոպտէ . . . : Ո՞ աղջիկս, որչափ որ անժառանգ և թափառական

ժողովուրդ մ'ենք, մեզի հասած չարեաց ամենէն յուրն սա է որ երբ մեզ կ'նախատեն և կ'կողոպտեն՝ բոլոր աշխարհ մեր չորս դէն կ'ծիծաղի, և մենք ստիպուած ենք այս անարդանաց ոխը թաղուն պահել և երկչոտութեամբ ժպտիլ, մինչդեռ հարկ էր որ արխայէս վրէժ լուծէինք:

— Կի մտածեր այդ խնդրոյն վրայ, հայր իմ — ըսաւ Ռեպելիա — մենք ալ մեր առաւելութիւններն ունինք: Թէև այս հեթանոսներն անդուժ են և հարստահարիչ, դարձեալ կերպով մը կախում ունին Սիօնի այն աստանդական զաւակներէն զորս կ'ատեն և կ'հարածեն: Եթէ մեր հարստութեամբ անոնց աջակից չգտնուինք, ոչ պատեւազմի համար բանակ կրնան կազմել և ոչ խաղաղութեան ատեն յաղթութիւններ պատրաստել: Եւ մեր փոխ տուած դումարը կ'զառնայ նորէն մեր արկն տտաւարանալով: Մենք կ'նմանինք այն խոտին որ որջափ ոտնակոխ լինի նոյնչափ կ'ծաղկի: Այսօրուան հանդէսն անգամ տեղի չպիտի ունենար եթէ անարդեալ հրէայն՝ անոր ծախսը հողալով չհաւանէր:

— Աղջիկս — ըսաւ Իսահակ — այդ խօսքովդ արտմութեանս ուրիշ մէկ թելը զարկիր: Այն աղւոր երիւարն և հարուստ զէնն ու զարդը՝ զոր Արիւար ճէյրամի հետ ըրած դործէս վաստիւր էի, այժմ մահահատու կորուստ մ'է ինձի համար, այն, կորուստ մ'որ մէկ շարութեան շահս կ'ջնջէ, այն, երկու շարթու մէջ եղած միջոցը. սակայն յուսամ որ ակնկալութեանս հակառակ վերջ մը պիտի առնու դործը, վասն զի այն պատանին ուղիղ և արխայիւր է:

— Արդարև — վրայ բերաւ Ռեպելիա — այն օտարական ասպետին քեզի ըրած ծառայութեան փոխարէն մը տալուդ համար պէտք չէ որ տրտնջաս:

— Այդպէս կ'յուսամ, աղջիկս — ըսաւ Ռեպելիա — բայց կ'յուսամ նաև որ Սիօն պիտի վերաշինեն. որչափ որ իմ յատուկ աչքովս կը յուսամ տեսնել նոր տաճարին պատկերն ու պարխայները, նոյնչափ կը յուսամ տեսնել քրիստոնեայ մը, թող ամենէն լաւն իսկ լինի, որ հրէի մը պարտքը վճարէ, միայն թէ դատաստանի և բանտապահին ահը զինքը չստիպէ:

Այս լսելով Իսահակ իր պտոյտը շարունակեց սենեկին մէջ, և Ռեպելիա՝ զիտելով որ հայրը սփոփելու համար ըրած փորձերը՝ նոր նոր գանգաւաններու զրդիւ տուին, խոհեմութիւն դատեց իր անարդիւն ճիւղը թողուլ. և իրօք խոհական ընթացք մ'էր այս, և նոյնին հետեւելու կ'որդորէնք անոնք որ իբր միթարար կ'կանգնին այսպիսի պարագաներու մէջ:

Արդէն մուտք կոխեր էր՝ երբ հրէայ սպասաւոր մը սենեակը մտաւ և սեղանին վրայ երկու արծաթէ կանթեղ դրաւ հոտաւէտ իր զով լի. իսկ ուրիշ մ'ալ արծաթէ դրուապեալ փոքրիկ երեսոսէ սեղան մը ներկայացուց խիստ ընտիր զինով և դողալիկ կերակուրներով, վասն զի հրէաներն իրենց տան մէջ չուայօրէն կ'ապրէին: Նոյն պահուն սպասաւորն իմաց տուաւ Իսահակին թէ նազովըցի մը (այսպէս կ'կոչէին քրիստոնեաներն իրենց խօսակցութեան մէջ) կ'փափաքէր հետը խօսիլ: Առտարով ապրող մարդը պէտք է որ ամէն գործ ունեցող անձի հետ տեսութիւն ընելու պատրաստ դնուի: Իսահակ՝ առանց ճաշակելու՝ սեղանին վրայ դրաւ այն ինչ շրթերուն տարած յոյն զինիի բաժակն, իր աղջկան ըսելով:

— Ռեպելիա, երեսդ ծածկէ: — Եւ անպարտիկ ծառային որ օտարականը ներս հրամցնեն:

Այն ինչ Ռեպելիա արծաթաթէլը բեհեզէ շարդոյր մ'որ երեսը ծածկեց՝ շարդոյր մ'որ մինչև ոտքը կ'իջնէր, և ահա դուռը բացուելով Արիւթ ներս մտաւ, իր նօրման վերարկուին լայն ծալքերուն մէջ փաթկուած: Ասկածի լի քան դրաւիչ երևոյթ մ'ունէր, նա մանաւանդ՝ փոխանակ իր զխաբին հանելու, զայն իր կոշտ և արեակէղ ճակտին վրայ աւելի ևս իջեցուց:

— Միթէ դու Եօրքի Իսահակն ես — հարցուց անոր Արիւթ օտարուն լեզուով:

— Այո, ես եմ — պատասխանեց Իսահակ այն լեզուով. (վասն զի իր առուտուրին բերմամբն Անկլիոյ մէջ խօսուած բարբառներուն հմուտ էր): — Իսկ դու ո՞րն ես:

— Իմ ո՞ր լինիլս քեզի փոյթ չէ — պատասխանեց Արիւթ:

— Ի՞նչպէս փոյթս չէ, քանի որ իմ անունս փոյթ է — պատասխանեց Իսահակ — վասն զի առանց քու անունդ ճանչելու, ի՞նչպէս կարող պիտի լինիմ քեզի հետ գործ ընելու:

— Այդ շատ դիւրին է — պատասխանեց Արիւթ — վասն զի ես քեզի ստակ ունիմ տալու, պէտք է զիսնամ միայն թէ դու ես ճշմարիտ առնելիքի տէրը. մինչդեռ դու՝ ընդունող լինելով, կարծեմ հող չէ քեզի զիսնալ թէ նոյն ստակն որու ձեռքը կ'տրուի քեզ:

— Հօ — ըսաւ հրէայն — ուրեմն ստակ տալու եկեր ես: Հայր Աբրահամ, այդ ինդիրը կ'փոխէ մեր փոխադարձ յարաբերութիւնը. բայց որո՞ւ կողմէ ստակ կ'բերես ինձ:

— Ժառանգաղուրկ ասպետին կողմէն — ըսաւ Արիւթ — այսօրուան

դու պարին մէջ յաղթողը : - Բու յանձնարարութեանդ վրայ՝ Լիւսեպրի
Նիրկադ Զէյրամի տուած սպառազինութեան գինն է այս : Երիվարն
արդէն ախտոն է . հիմակ կ'ուզեմ իմանալ թէ ի՞նչ պիտի վճարեմ սպա-
ռազէնքին համար :

— Ես արդէն ըսի որ բարի երիտասարդ մ'է նա — դոչեց Իսահակ
ինդազին աշխոյժով մը : — Բաժակ մը գինի չես մերժեր կարծեմ —
յարեց հրէայն՝ Վիւրթին մեծարելով կենացը մէջ երբէք չխմած ընտիր
գինի մը — և ի՞նչ քի է բերած ստակդ — հարցոյց Իսահակ :

— Սուրբ Այոյս — կոչեց Վիւրթ՝ բաժակը սեղանին վրայ դնելով —
այս անհաւատ շուներն ի՞նչ ընտիր նեկտար կ'իմեն , մինչդեռ մենք
քրիստոնէայքս խողերուն կերած տղմուտ և թանձր խառնուրդին պէս
զարեջուր կ'անկենք : Որչափ ստակ բերի հետս — յարեց սաքսոն խող-
արածն՝ այս դժպէսի կշտամբանքն ընելէն ետև — փոքրիկ գումար մ'է
միայն , թերհաշիւ ստակ մը : Յուսամ , Իսահակ , որ խիղճ ունիս ,
թէ և հրէի խիղճ մ'է :

— Լաւ , բայց քու տէրդ — ըսաւ Իսահակ — ընտիր ձիեր և զէն-
քեր շահեցաւ իր աջ ձեռքին և նիղակին ուժովը . բայց բարի պատանի
մ'է նա : Ես պատրաստ եմ այն աւարը ստակիս տեղ աւանուլ և աւելոր-
դը վճարել :

— Իմ տէրս արդէն զանոնք ծախեց — ըսաւ Վիւրթ :

— Ա՛հ , շատ գէշ ըրաւ — ըսաւ հրէայն — իրաւ որ խենդի գործ
մ'ըրեր է : Չկայ այս սեղ քրիստոնէայ մ'որ այնչափ ձի և զէն ու
զարդ գնելու կարող լինի , և ոչ հրէայ մ'որ իմ տալիք գումարիս կի-
սոյն չափ տալու հաճի . բայց դու սա պարկին մէջ հարիւր ոսկի պիտի
ունենաս անշուշտ — ըսաւ Իսահակ Վիւրթին վերաբերելի տակը նայե-
լով — պարկդ ծանր կ'երևի ինձ :

— Անոր մէջ նետակաշներու համար կատարներ ունիմ — ըսաւ խ-
կոյն Վիւրթ :

— Լաւ ուրեմն — վրայ բերաւ Իսահակ որ կ'հնար և կ'վարանէր
թէ արդեօք իր սովորական շահասիրութեան թէ ոչ այս պարագայիս մէջ
վեհանձն երևելու նոր փափաքին հետևի — ուստի եթէ ընտիր երի-
վարին և զէն ու զարդին համար ութսուն ոսկի ուզեմ , որով հազիւ
թէ դահեկան մը կ'վատակիմ , արդեօք այս գումարը վճարելու չափ
դրամ ունիս :

— Հաղիւ թէ — ըսաւ Վիւրթ , թէ և հրէին պահանջած գումարն
իր ակնկալածէն աւելի չափաւոր էր — և եթէ խնդրածդ վճարեմ՝

սիրոջս թանկ մը չպիտի մնայ : Սակայն եթէ այս է վերջին խօսքդ ,
պէտք է որ դո՛հ լինիմ :

— Բաժակդ նորէն լեցուր — ըսաւ հրէայն : — Ա՛հ , ութսուն ոսկի
չատ քիչ է : Ստակիս շահը վրայ պիտի տամ , և ասկէ զատ իմ աղւոր
երիվարս ալ այսօրուան դու պարին մէջ շատ փաստած պիտի լինի : Եւ
ինչ դժուրակ և վտանգաւոր մըրում մ'էր այն : Ախոյեան և ասպետ՝
Պաղանու վայրի ցլերու պէս իրարու վրայ կ'յարձակէին : Անտարակոյս
ձին շատ նեղութիւն քաշած է :

— Իսկ ես կ'սնդեմ թէ ձիդ — սրտասխանեց Վիւրթ — կայտառ
ու անփաստ է , և այս բանս կրնաս ստուգել ախտոն երթալով այս միջո-
ցիս . և վերջապէս կարծեմ թէ եօթսուն ոսկի բաւական է զէն ու
զարդին համար , ինչպէս օր քրիստոնէի մը խօսքն աւելի կ'արժէ քան
թէ հրէի մը : Եթէ եօթսուն ոսկին չընդունիս , պարկը պիտի առ-
նում տանիմ սիրոջս : — Եւ այս ըսելով պարկը շարժեց և ոսկիները
հնչեցուց :

— Ոչ , ոչ — ըսաւ Իսահակ — վար դիր քանքարներն ու սիկդերն ,
ու թսուն ոսկին համրէ , և պիտի տեսնես որ առատաձեռնութեամբ
պիտի վարուիմ հետդ :

Ի վերջէ Վիւրթ հաւանեցաւ , և ութսուն ոսկին սեղանին վրայ
համրելէն ետև՝ հրէայն ձիուն և զէնքին համար սնդորրադիր մը
տուաւ անոր : Հրէին ձեռքն ուրախութենէն կ'դողար՝ եօթսուն կտոր
ոսկին ամփոփելու ատենը : Միւս տաս կտոր ոսկին աւելի շատ մտածե-
լով համրեց և ամէն անդամուն որ սեղանին վրայէն ոսկի մ'առնելով
բաակը կ'նետէր՝ բան մը կ'ըսէր : Այնպէս կ'երևէր որ իր աղահա-
թիւնը լաւագոյն զգացումներու դէմ կ'մաքաւէր , և ոսկի ոսկիի վրայ
գրոյանը կ'նետէր , մինչդեռ իր վեհանձնութիւնը կ'յորդօրէր զինքը
դնէ մաս մը հանել իր բարերարին , կամ ընծայ մը տալ անոր գործա-
կալին : Իր բոլոր ճառը գրեթէ սա իմաստն ունէր :

— Եօթսունմէկ , եօթսուներկու . . . : Գու տէրդ բարի պատանի
մ'է . . . եօթսուներեք . . . ընտիր պատանի մը . . . եօթսունչորս .
. . . : Այս ոսկիին բոլորակը մաշեր է . . . եօթսունհինգ . . . այս
ալ չափէն աւելի թեթեւ կ'երևի ինձ . . . ութսունվեց . . . եթէ
տէրդ ստակի պէտք ունենայ , թող Եօրքի Իսահակին դիմէ . . . եօթ-
սունեօթն . . . այսինքն օրինաւոր աւանդ մը տալով :

Նոյն պահուն բաւական ատեն կանկ առաւ , և Վիւրթ քաջայոյս էր
որ մնացած երեք ոսկին իրենց ընկերներուն քովը չպիտի երթան :

բայց հրէայն նորէն սկսաւ համրել . — Աւթսունութ . . . դու լաւ
աղայ մ'ես . . . ութսունինն . . . և դու վարձքի արժանի ես :

Այս տեղ հրէայն նորէն կանկ առաւ , և վերջին ոսկին դիտեց՝ ան-
տաբարոյս զայն Աիւրթին տալու մտօք : Իր մատին վրայ կըռեց զայն և
սեղանին վրայ ձգելով զայն հնչեցուց : Եթէ ոսկին անխորժ ձայն մը
հանէր , կամ եթէ մազի չափ թեթեւ կըռէր , վեհանաճառութիւնը յաղ-
թանակը պիտի տանէր . բայց Աիւրթի սև բազդէն՝ ձայնը լեցուն և
յտասկ էր , ոսկին փայլուն ու նոր կոխուած և սուրբական չափէն ցո-
րեն մ'աւելի ծանր : Իսահակ սիրտ չկրցաւ ընել անկից զատուելու ,
այլ զայն ևս քստկին մէջ նետեց՝ իբր ակամայ՝ ըսելով . — Աւթսուն ,
հաշիւը ճիշտ է , և յուսամ որ անբոք քեզ լաւ մը պիտի վարձատրէ :
Իրաւի — յարեց նա , անկու շտաջօք պարկին նայելով — այս պարկին
մէջ դեռ ստակ ունիս :

Աիւրթ երեսը ծածկեց , և այս ալ իր ծիծաղելու կերպն էր , և յե-
տոյ պատասխան տուաւ .

— Այս պարկին մէջ այնչափ ուշադրութեամբ համրած դու մարդ
չափ զրեթէ ստակ կայ : — Աւերջն անդորրադիրը ծալլեց և գլխարկին
մէջ գնելով՝ յարեց . — Քու արևուդ սիրոյն , հրէայ , նայէ որ այս
թուղթն ըստ կանոնի դուռած լինի : — Կոյն միջոցին ինքն իր ձեռ-
քը բաժակը դինի լեցուց երրորդ անգամ , և խմելէն ետև՝ առանց խօսք
ըսելու՝ սենեկէն դուրս ելաւ :

— Ռեպեկա — ըսաւ հրէայն — այս փանայեղացին այս անգամ դիս
խաբեց . սակայն իր գլխաւորը բարի պատանի մ'է , և իրաւի , շատ
ուրախ եմ որ իր ձիուն արագութեամբ և նիղակին ուժովն արժաթ և
ոսկի շահեցաւ , նիղակ մ'որ՝ Գողթաթին նիղակին պէս՝ աստայնակի
կիողին հետ կրնար բաղդատուիլ :

Այն ինչ հրէայն Ռեպեկային պատասխանն ընդունելու համար
գլուխը դարձուց՝ որ դիտեց թէ Աիւրթին հետ խօսակցելու ատեն՝ իր
գուստըր սենեկէն դուրս ելեր էր անտես :

Կոյն սքահուն՝ Աիւրթ սանդղէն վար իջեր և մութ նախասենեակը ,
կամ ներքնադառիթը հասնելով՝ շփոթեր ու դուռը չէր կարող գտնել ,
երբ սպիտակ կերպարան մ'որ ձեռքը բռնած արժաթ կանթեղին լու-
սէն լուսաւորուած էր , նշան ըրաւ անոր որ քովի սենեակը մտնէ : Աիւրթ
այս հրաւէրն ընդունելու նախ դժկամակութիւն ցցուց : Թէև երկրային
վտանգներու գէմ ասիուն և դիմադրաւ էր վարադի մը պէս , սակայն
ստքսոննան ընաւորութեան յատուկ սարսափ կ'ըզար շահապետներու ,

անտառային դեբրու , փերիներու և այն ամէն անապաշտութեանց հա-
մար զոր իր նախնիքն Ալմանեայի անապատներէն բերեր էին : Սակայն
մտածեց որ տակաւին հրէի մը տունը կ'գտնուի , այնպիսի մարդու մը
որուն ցեղը՝ բաց ՚ի այն յուսի յատկութիւններէն որով ռամիկը զանի
կամրաստանէր , կ'կարծուէր նաև որ քաղցեց էին և կապալկաներ
(ծածկապէտ) : Աւստի պահ մը կանկ առնէն ետև՝ ուրուականին կող-
մը պատասխանեց , ցոյց տուած սենեակը մտաւ , և ինդպիսի զարման-
քով դիտեց որ զինքը կաշոճիւղազր գեղանի հրէուհին էր , զոր նիղակ
կախաղ հանդիսին մէջ տեսեր և քիչ մ'առաջալ իր հօրը սենեակը կը
գտնուէր :

Ռեպեկա հարցուց թէ ինչ վերջ ունեցաւ իր հօրը հետ ունեցած
գործն , և Աիւրթ մանր և ճշտիւ պատմեց :

— Հայրս քեզի՝ հետ կատակ ընելուդեց , բարեմիտ մարդ — ըսաւ
Ռեպեկա — քո տիրոջ տասնապատիկ աւելի երախտադէտ է քան
թէ այն զինուց և երկվարին զինն : Ինչ դու մար վճարեցիր այս պա-
հուս իմ հօրս :

— Աւթսուն ոսկի — պատասխանեց Աիւրթ՝ այս հարցման վրայ
զարմանալով :

— Այս քսակին մէջ — ըսաւ Ռեպեկա — հարիւր հատ պիտի
գտնես : Տիրոջ դարձուր անոր տուածն ու մնացածը քեզի համար պա-
հէ : Ըստ ըրէ , դնա , շորհակալ լինելու համար ժամանակ մ'անցներ ,
և այս բազմամարդ քաղքէն անցնելու ատենդ զյոյշ եղիր , վասն զի
կարելի է թէ բեռդ և թէ կեանքդ ՚ի կորուստ մատնես : Ռուբէն —
յարեց նա ձեռները գարնելով — այս օտարականին լուսաւորէ , և մի
մտնար դրան պարզունակն ու ձողը քաշելու :

Ռուբէն՝ որ արտնագէմ և սեւամօրուս իրայեղացի մ'էր , ջահ մ'
ձեռին Ռեպեկայի հրամանը կատարելու փութաց , տան արտաքին դու-
ռը բացաւ , և Աիւրթը քարայտակ գալթէ մ'անցնելէն ետև՝ դուսա-
կէ մը դուրս հանեց և ապա այնպիսի պարզունակով և շղթաներով դո-
ցեց որ բանտի մը յարմար էին :

— Սուրբ Տընսղան վկայ — զօչեց Աիւրթ մութ գալթին մէջ գայ
թելով — ասի հրէուհի մը չէ , այլ երկնային հընչակ մը : Իմ նորա-
տի քաջ վարպետէս տաս ոսկի և Սիօնի այս մարգարտէն քսան տիկ կը
շահիմ : Ինչ երջանիկ օր , եթէ այսպիսի բաղդի մ'ես վիճակին ,
Աիւրթ , կրնաս ստրկութեանդ փրկանքը ձարել , և քու դասիդ մէջ ան-
զատագիր արարած մը դառնալ : Եւ այն ատեն իմ խոզապանի շեփար

ու գաւազանս մէկդի պիտի նետեմ և ազատ մարդու վահանն և սոսք առնլով ցմահ տիրոջս պիտի հետեիմ առանց իմ դէմքս ու անունս պահելու :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա

- Ա. Վարդ — Տէր իմ, կեցիք, և ինչ որ ունիս մեղի տուր : ապա լի է ոչ քեզ պիտի նստեցնենք և կողոպտենք :
- Բ. Սէր — Տէր իմ, մեր բանը բուսաւ . ահա ասոնք են սոյն անդամներն որ ահ ու գող կ'ազդեն բոլոր ուղեւորներուն :
- Վ. — Բարեկամներս, —
- Ե. Վարդ — Կ'սխալիս, տէր իմ, ձեր թշնամիներն ենք :
- Բ. Վարդ — Լռութիւն, նայինք ինչ պիտի ըսէ :
- Գ. Վարդ — Այո՛, մօրուքս վիպց, մտիկ ընենք պիտի, վասն զի ազնիւ մարդ մ'է :

ՎԵՐՈՒՆՆԵՒ ԵՐԿՈՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ

Կիւրթի զիշերային արկածները տակաւին վերջ շառեր էին . ինքնին այսպէս լինիլը հասկցաւ, երբ՝ Եշտի զիւղին ծայրը գտնուած քանի մը հեռաւոր տուներ անցնելէն ետե՛ւ՝ ինքզինքը մութ շաւղի մը մէջ գտաւ, որ ընկաւրի և մուրաի ծուկերով ծածկուած երկու բլրակներու մէջէն կ'անցնէր, մինչդեռ մենական պղտկ կաղնի մը դէս ու դէն իր ոտները ճանրուն վրայ կ'ստարածէր : Ասկից զատ՝ նիզակախաղ հանդիսին զմնազան բաներ տանող կառայ անիւներէն նոյն գոլիք տեղ տեղ փոսեր, խանդարեր և մութ էր, վասն զի բլուրներն ու մացառները լուսնին նշոյնները կ'խափանէին :

Գիշերային խրախճանքի հեռաւոր ձայներ կ'լսուէին զիւղէն, որոց ուր ուրեմն կ'միանային բարձր ծիծաղներ, երբեմն սուր աղաղակներ և երամշտութեան խառն ՚ի խուռն եղանակներ նոյն աղմուկները կ'ընդհատէին : Բոլոր այս աղմուկն՝ որ մարտիկ իշխաններով և իրենց վաստակէր հետևորդներով լի քաղքի մը շփոթալի վիճակը կ'այայտնէր, Կիւրթին քիչ մը մտատանջութիւն պատճառեց :

— Հրէայ կիսն իրաւունք ունէր — ըսաւ ինքնովին : — Երկին և Ս՝ Տընադան վկայ, կ'փափաքէի որ այս գանձովս ուղևորութեանս ծայրը հասած լինէի : Այս տեղ այնքան բազմաթիւ են, չեմբսեր թափառական զողեր, այլ թափառական ասպետներ, թափառական սեպուհներ, թափառական երգիկներ, թափառական ձեռնածուներ և թափառական միմաններ, որ մարդ մը վտանգի կրնայ հանդիպիլ եթէ իր զբոյանին մէջ մարկ մ'անդամ ունենայ, թող ոսկե լիւր պարկով խեղճ խողպան մը :

Քեր էր թէ այս դժոխային մացառներու ստուերէն հեռացած լինէի : Երպէս զի իմ վրաս չյարձակած՝ տեսնէի Ս. Նիկողոսի դպիրները :

Հետևադէս Կիւրթ արտորաց որ բաց դաշտին հասնի, ուր կ'յանդէր իր բունած շաւիղը, բայց իր փափաքը չլրացաւ կատարել դժբաղդօրէն : Այն միջոցին իսկ որ ճամբուն միւս ծայրը կ'հասնէր և այն կողմը ծառերն աւելի խիտ էին, չորս հոգի իր վրայ ընկան, ինչպէս որ արդէն գուշակեր էր, երկերկու հոգի շաւղին մէն մի կողմէն, և այնպէս շուտով բունեցին զինքն որ գիմադրութիւնն՝ եթէ կարելի իսկ լինէր, ապաժամ էր :

— Աւանդը յանձնէ մեզ — ըսաւ մէկը — մենք հասարակապետութեան աղատարարն ըն ենք, որ ամէն մարդու բեռը կ'թեթեմէ :

— Գուք իմն դիւրաւ չպիտի թեթեմէք — մրմնջեց Կիւրթ, որուն խրոխտ համարձակութիւնը հեշտիւ չէր ընկճեր նոյն իսկ յանկարծական բռնութեան ներքեւ — եթէ զայն սահպանելու համար քանի մը հարուած տալու կարողութիւն ունենայի :

— Հիմակ պիտի տեսնենք — ըսաւ աւազակն : Եւ իր ընկերներուն դառնալով՝ յարեց . — Սա թշուտականն առէք տարէք : Կ'նայիմ որ կ'փափաքի գլուխն ու քսակը կարել տալ և այսպէս երկու երակ միանգամայն բանալ :

Այս հրամանին վրայ՝ Կիւրթը քաշքշելով առին, և ճանրուն ձախ կողմի բլրին վրայ ուժովին հրելով տարին անսառակ մ'որ նոյն ճանքան դաշտէն կ'զատէր : Կիւրթ ստիպուեցաւ այս գողերուն հետևել մինչև անտառակին խորերը, յանկարծ կանկ առին անկանոն և անթաքացալար մը, ուր հետևապէս լուսնին ճառագայթներն անարգել կ'իջնէին՝ թփերէ և տերևներէ ազատ : Այն տեղ եկան զինքը յափշտակող մարդոց ուրիշ երկու հոգի ևս միացան, որ՝ ըստ երևոյթին՝ նոյն խմբէն էին : Կարճ սրեր կախեր էին քոյնտի, լախտեր ունէին ՚ի ձեռին, և այն աստե՛ն միայն Կիւրթ գիտեց որ այն վեց հոգին պահանջներ ունէին, որով իրենց արհեստը կ'մասնէին, եթէ արդէն իրենց ընթացքն այս մասին կասկած մը ձգած լինէր :

— Ռ'ըչպի ստակ ունիս, զեղջուկ — ըսաւ գողերէն մին :

— Երսուն ոսկի որ իմայրանքս է — պատասխանեց Կիւրթ խոժոռ դէմքով մը :

— Սուտ է, սուտ է — զոչեցին աւազակները : — Սարսն մ'երսուն ոսկի ունենայ և զեղէն ծով դառնայ : Անշուշտ ստութիւն մ'է զոր միմակ իր քոյն ունեցածովը կրնայ փոխարինել :

— Իմ ազատութիւնս գնելու համար հաւաքեցի այս գումարը —
քոչեց Ախրթ :

— Դու աւանակ մ'ես — պատասխանեց զողերէն մին : Եթէ երեք
թակոյղի դարձուր խմէիր՝ քու զլխա ուրիշ չտի աղատ կ'գառնայիր, և
բաւելի աղատ եթէ քեզի տէս սուքսն մ'է նա :

— Տխուր ճշմարտութիւն մ'է — պատասխանեց Ախրթ — բայց
եթէ կարելի է այն երսուն ոսկիով իմ ազատութիւնս ձեզնէ գնել
ձեռնեքս քակիցէք, և պատրաստ եմ զանոնք ձեզի համբերու :

— Ահեղք — ըսաւ անոնցմէ մէկն որ կարծես թէ միաներէն աւելի
իշխանութիւն մ'ունէր : — Այդ կրած սրարկզ ըսածէդ աւելի ստակ
կ'պարունակէ :

— Իմ բարի տիրոջս ատկետինն է — պատասխանեց Ախրթ — և
անտարակոյս անոր խօսքն անգամ չսլիտի ընէի, եթէ իմ ունեցածովս
միայն գոհ լինէիք :

— Դու պարկեշտ մարդ մ'ես — վրայ բերաւ աւազակն — այդ մա-
սին պատասխանատու կ'մնամ, և թէ և Ս. Նիկողոսի պաշտօնարկու
դողերն ենք, դարձեալ այն երսուն ոսկին մեր աչքէն կ'հաննեք թէ որ
մեզի հետ անկեղծօրէն վարուիս : Բայց առ այժմ սա ունեցած աւանդդ
մեզի յանձնէ :

Այս ըսելով Ախրթին ծոյն հանեց կաշիէ մեծ պարկն որուն մէջ
կ'գտնուէր Աեպեկայի տուած քսակը, նոյնպէս իր տիրոջ ստակները :
Թետոյ իր հարց ու փորձը շարունակեց :

— Ավ է քու տէրդ :

— Ժառանգազուրկ ասպետն — ըսաւ Ախրթ :

— Այն որ այսօրուան գուպարին մէջ իր լաւ նիզակովը մըցանակը
բարաւ — հարցուց աւազակն : — Ի՞նչ է իր և ընտանեաց անունը :

— Իր կամքն այն է — պատասխանեց Ախրթ — որ այս բաները
զաղանի մնան, և աներկբայ եղիք որ իննէ բան մը չսլիտի կարենաք իս-
մանալ :

— Իսկ դու ըսէ նայիմ ի՞նչ է ընտանեացդ անունը :

— Այդ ըսելովս — վրայ բերաւ Ախրթ — իմ տիրոջս անունը
յայտնած կ'լինիմ :

— Աներես սպասաւոր մ'ես դու — ըսաւ աւազակը — բայց այդ
ինգիրը ետքի ձեռնիք : Քու տէրդ ի՞նչպէս ձեռք ձեռեց այդ ոսկին : Թի-
թէ իր ժառանգութեան մասն է, կամ ի՞նչ միջոցաւ անոր տէրն եղաւ :

— Իր ընտիր նիզակովը — պատասխանեց Ախրթ : — Այս պարկը

չորս աղւոր ձիերու և չորս աղւոր սպառազէնքի զինը կ'պարունակէ :

— Արչափ է գումարը — հարցուց աւազակը :

— Երկու հարիւր ոսկի :

— Մինակ երկու հարիւր ոսկի — ըսաւ աւազակը : — Քու տէրդ
յաղթեալներուն հետ վեհանաձորէն վարուեցաւ և շատ չափաւոր
փրկանք մը պահանջեց : Ասէ մեզի թէ ո՞վ վճարեց այս ոսկին :

Ախրթ հնազանդեցաւ :

— Տաճարական Պրայն տը Պուա-Ախրթի ձին և սպառազինու-
թիւնն ի՞նչ արժեց . . . : Անայիս որ չես կրնար զիս խաբել :

— Իմ տէրս — վրայ բերաւ Ախրթ — տաճարականն ոչ ինչ չուզեր
աւնուլ, եթէ ոչ անոր կեանքը : Ձեռն կրնար փոխադարձ վեհանաձոր-
թիւնցոյց տալ քանի որ մինչև վերջին շունչ մննամարտելու որոշած են :

— Իրան — պատասխանեց զորն, և կանկ մ'առաւ այս խօսքն ար-
տասանելէն ետեւ : — Իսկ հիմակ Էշափ ի՞նչ բան ունէիր քեզի յանձ-
նուած այդ աւանդով :

— Էշափ դայի — պատասխանեց Ախրթ — որպէս զի Եօրքի Իտա-
հակ հրէին վճարեմ գուպարին համար տիրոջս փոխ տուած սպառազի-
նութիւնը :

— Հապա Իսահակին որչափ վճարեցիր : Պարկին ծանրութեան նա-
յելով ինձ կ'երևի որ երկու հարիւր ոսկի պիտի գտնուի անոր մէջ :

— Իսահակին ութսուն ոսկի տուի — պատասխանեց Ախրթ — և
անոնց տեղը լեցնելու համար ինձ հարիւր հատ հատոյց :

— Ի՞նչպէս, ի՞նչ ըսիր — զոչեցին բոլոր աւազակները միաձայն :

— Ի՞նչպէս կ'համարձակիս մեր քթէն բռնել այսպիսի սուտ զրոյցներ
ընելով :

— Այս ըսածս պիտան ճշմարիտ է որքան ճշմարիտ որ լուսին կայ
երկիւնքը — վրայ բերաւ Ախրթ : — Ճիշտ այն գումարը պիտի գտնէք
կաշեայ պարկին մէջ եղած քսակին մէջ և ոսկիէն զատ դրուած :

— Քաջ լիշէ, մարդ — ըսաւ հրամանատարն — որ խրայէ լացիի մը
վրայ կ'իստիս, և արդէն զիտներ որ խրայէ լացին ոսկին ես տալու
արամագիր է, եթէ անապատի աւազն ուխտաւորին իր վրայ թափած
բաժակ մը ջուրն ետ դարձնէ :

— Այնչափ անգութ է հրէայ մը — ըսաւ ուրիշ աւազակ մը — որ-
չափ թելակալ մ'որ առնելիքը ձեռք չէ ձգած :

— Սակայն իմ ըսածս ճշմարիտ է — յարեց Ախրթ :

— Եւստ լայս բերէք — ըսաւ հրամանատարն : — Այն ըսած քսակ

կը քննել կ'ուզեմ, և եթէ ճիշտ իրողութիւնը կ'պատմէ, հրէին առատաձեռնութիւնն այնքան հրաշալի պիտի թուի որչափ այն առուն որ իր հարց ծարաւն անցուց անապատին մէջ:

Իսկոյն լոյս բերին և աւաղակն սկսաւ քսակը քննել: Միւսներն աւոր բոլորակներն առին, և նոյն խակ այն երկու գողերն որ Յիւրթը բռնեք էին՝ անոր օձիքը թողուցին և իրենց վիզն երկնցուցին այս խուզարկութեան արդիւնքը դիտելու համար: Այլ ըթ այս անհոգութենէ օղուաքաղելով՝ բոլոր ուժն ու արագաշարժութիւնը գործածեց, և սաստիկ ինքզինքը թօթուելով՝ կրնար խոյս տալ եթէ աչքն առնոր իր սիրոջն ստակը թողլու: Սակայն իր միտքն ուրիշէր: Աւաղակին մէկուն լախտը ձեռքէն խլեց, անոնց հրամանատարն անով գետին տապալեց, մինչդեռ այս յարձակումն չէր սպասեր նա, և յաջողեցաւ գրեթէ իր պարկն ու դանձն ետ առնուլ:

Սակայն գողերն ալ արագաշարժութեան կողմէ իրմէ վար չէին մնար և վերստին ձեռք ձգեցին թէ պարկն և թէ հաւատարիմ՝ Այլ ըթը:

— Այլ ըթատ — ըսաւ հրամանատարը վեր ելնելով — զլուխ ճեղքեցիր, և եթէ մեր դասու ուրիշ մարդկան հանդիպէիր՝ քու յանդգնութիւնդ քեզի սուղի պիտի նստէր. . . : Բայց պահէ մը պիտի վճռուի բաղդդ: Նախ սիրոջդ վրայ խօսիւք, վասն զի՝ ասպետութեան կարգին համեմատ՝ ասպետին գործն առաջ և ապա ձխասանինը կ'տեսնուի: Աստի առ այժմ՝ հանդարտ կեցիր, վասն զի թէ որ երկրորդ անգամ մ'ես շարժիս, այն ատեն մինչև կենացդ վերջը հանդարտ նստելու կերպով ձեռ պիտի ուտես: Ընկերներ — ըսաւ միւս աւաղակներուն — այս քսակին վրայ երբայական տառեր բանուած են, և այս թշուառականին խօսքին հաւատ կ'ընծայեմ: Իր աէրը, թափառական ասպետ, առանց տուրք վճարելու կրնայ մեր մէջէն անցնիլ: Մեզի շատ կ'նմանի, հետևապէս անոր վրայ հարկ մը չենք կարող գնել, վասն զի շուներն իրար պէտք չէ ջարդեն, քանի որ պայլերն ու աղուէններն առատ են:

— Մեզի նման է — պատասխանեց խմբէն մէկը — կ'փափաքէի գիտնալ թէ ի՞նչ կ'խմանաս այդ խօսքով:

— Յիմար ես — վրայ բերաւ հրամանատարը — միթէ նա ևս մեզի պէս աղքատ և ժառանգազուրկ չէ. միթէ մեզի պէս իր հացը սրին ծայրովը չ'չափիր. միթէ Ֆրօն-տը-Պէն և Մալլուաղէնը չ'յաղթաւ հարեց, ինչպէս մենք ևս զանոնք յաղթահարել կ'ուզենք. միթէ Պրայնտը Պուա Աիլպէրի անհաշտ թշնամին չէ, որոյմէ վախնալու տեղ ու-

նինք: Եւ եթէ այս ըսածներս ստոյգ չ'լինէին իսկ, միթէ անհաւատ հրէայէ մ'աւելի անխիղճ պիտի երևինք:

— Անշուշտ ոչ, ամօթալի բան մը կ'լինէր — մրմնջեց միւս ընկերն — և սակայն երբ քաջասիրտ ծեր Աանտլինի խմբին մէջ կ'ձառայէի, այս տեսակ խղճի խայթեր չ'ունէինք, և հաւատարեմ որ այս լիբբ գեղջուկն այ անմեաս պիտի ճամբէր:

— Ոչ, եթէ դու չ'եսն անոր մասնելու կարող լինիս — պատասխանեց հրամանատարն: — Ինձ նայէ, գեղջուկ — յարեց նա Այլ ըթին գառնալով — լախտ գործածել դիտես, դու որ այնքան շուտով կը շարժես:

— Ա'երեի ինձ — պատասխանեց Այլ ըթ — որ դու այդ խնդիրը լուծելու աւելի ձեռնհաս ես:

— Հաւատս վրայ, ծանրիկի հարուած մը տուիր ինձ — վրայ բերաւ խմբայետը: — Սա թշուառականին այ հատ մը տուր, և այն ատեն անմեաս պիտի արձակեմ՝ քեզ. բայց եթէ յաղթուիս, իրաւ որ, քանի որ անվհեր կրող մ'ես, այն ատեն ես պիտի պարտաւորիմ փրկանքդ վճարելու: Առ նայիմ լախտդ, Միլը (աղօրեսպան) — յարեց նա — և զլուխդ պահպանէ. իսկ դուք ձգեցէք այդ մարդն, և փայտ մը տուէք անոր ձեռքը, բաւական լոյս կայ և կ'ընանք հանդիսատես լինիլ:

Երկու ախոյեանները լախտերով զլինուած՝ բացավայրին կեդրոնը յառաջ եկան որպէս զի լուսնային մեծամարտին: Նոյն պահուն գողերը սկսան ծիծաղել և իրենց ընկերին պոռային: — Միլը, զլուխդ պահպանէ: — Միլըն ևս միւս կողմէն, լախտը մէջ տեղէն բռնած և իր գլխին վերևը դարձնելով ըստ գաղղիացոյ աշբէակ ընելով՝ պարծենալու թեամբ գոչեց. — Մտ եկուր նայիմ, գեղջուկ, եթէ սիրտ ունիս, աղօրեսպանի մը բռան ծանրութիւնը հիմակ պիտի զգաս:

— Եթէ դու աղօրեսպան մ'ես — պատասխանեց Այլ ըթ՝ անվրդով՝ մի և նոյն արագութեամբ իր վերովը զլինի վրայ շրջաշրջով — դու կրկնակի գող մ'ես, իսկ ես իբր սրտոտ քեզ 'ի պոչքար կ'հրախեմ:

Այս ըսելով՝ երկու ախոյեաններն իրարու վրայ քայեցին, և քանի մը վայրկեան հաւասար դժ, քաջութիւն և ճարպիկութիւնցոյց տալին, անհնարին արագութեամբ հարուած տալով առնուով, մինչդեռ փոքր ինչ հեռու գնալու անձ մ'անոնց զինուոց շուտաչինը լսելով՝ պիտի կարծէր թէ մէն մի կողմէ վեցական հողի կ'պատերազմին: Այս պայքարէն նուազ ծանր և վտանգաւոր պայքարներ դիւցաղական երգերով

նկարագրում են, սակայն Ախրթի և Միլրի գուպարը չպիտի երգուի առ ՚ի չոյց վիտաանի մ'որ այս պատահական մարտն ՚ի հանդէս հանէ: Սակայն որչափ որ լախտամարտի օջը հիմակ անցած է, ինչ որ հարկ է արձակ պատմելու պիտի ջանանք:

Երկար ատեն աննկուն կրուեցան մինչև որ Միլը այն ուժովն զիմաք դրուծենէ և իր ընկերներուն ծիծաղէն տաստիկ բարկացաւ, վասն զի, ինչպէս որ կ'սպասահի ասանկ պարագայի մէջ, անոր բարկութեան վրայ կ'ինուային: Սակայն մտքի այս վիճակը լախտամարտի արդիւ խաղին յարմար չէր, քանի որ սովորական դաւաղանի խաղի մէջ անգամ մեծ սառնութիւն պէտք է. ասոր վրայ Ախրթ' որ թէև ցասկոտ, հանգարտ և հաստուն բնաւորութիւն մ'ունէր՝ մեծ օգուտ քաղց և իր վարպետութիւնը գործածեց:

Միլը կատաղօրէն յառաջ կ'անցնէր, իր լախտին երկու ծայրովը հետզհետէ հարուածելով, և կ'շնար աւելի ևս մօտենալ, մինչդեռ Ախրթ ինքզինքը կ'պաշտպանէր և իր վիրդն երեք ոտք հեռու կը բռնէր և մեծ շուտութեամբ իր գէնքը շարժելով գլուխն ու մարմինը կ'պահպանէր: Այս պահպանողական դիրքը պահեց, իր աչքովն, ոտնով և ձեռնով չափը նշանակելով մինչև այն ատեն որ իր հակառակորդը շուարած տեսնելով իր ձախ ձեռնով լախտն անոր երեսին տուաւ: Եւ որովհետև աղօրեսանը զիմահարելու փորձ փորձեց, Ախրթ իր աջ ձեռնը մինչև ձախը սահեցոյց և իր թշնամոյն գլխին ձախ գին զարկաւ կողմնակի: Աղօրեսանն ընկնելով դետինը չափեց:

— Շատ լաւ զարկաւ, գեղացի զինուորականի դորձ — գոչեցին աւագակներն: — Սղոր խաղ մ'է այս, և կեցցէ՛ հին Անկիտա: Սաքսոնն իր քսակն և կեանքն աղատեց, աղօրեսանն իր մարդը դտաւ:

— Հիմակ կրնաս մեկնիլ, բարեկամ — ըսաւ աւագակատեր ընդհանուրին ձայնին իբր թարգման՝ Ախրթին դառնալով — և իմ ընկերներէս ետևո՛ հօգի պիտի տամ որ քեզ ա զիդ ձամբան ցոյց տան և մինչև տիրոջ տաղաւարը տանին և պահպանեն զիշերային դատարկաշրջիկներէ, որ թերեւ մեղնէ նուազ զթատեր են, վասն զի այսպիսի գիշեր մը շատեր դարմանակ կ'սպասեն: Սակայն խոհեմութիւն կ'պահանջեմ քեզնէ — յարեց նա խտիւ — յիշէ՛ որ առունդ տալու մերժեցիք ինձ, գու ալ մերժնը մի հարցներ, և մի փորձեր իմանալու թէ ով և ինչ ենք, վասն զի եթէ այդպիսի փորձ մը փորձես, այն ատեն գլխիդ աւելի մեծ ձիւն կ'բերես:

Ախրթ Հնորհակալ եղաւ աւագակատերն մարդակարութենէն և խօսք տուաւ անոր յանձնարարութիւնը չմոռնալ: Երկու վտարակ իրենց լախտն առնելով Ախրթին ըսին որ իրենց հետեւի, և անտառին ու սնոր կից փլած հողերու մէջէն անցնող ծածուկ շաւիղ մը բռնելով յառաջ անցան: Սոյն անտառակին ծայրն երկու մարդեր իր աւաջնորդներուն հետ խօսեցան, և փոխալով պատասխան մ'ընդունելէ՛ս ետև, անտառը քաշուեցան և անարդել թողուցին որ անցնին երթան: Այս պարագայէն Ախրթ դատեց որ վտարակները շատուր էին և թէ իրենց ծամագրութեան տեղը բոլորակի պահակներ ունէին ՚ի զուշութիւն:

Թաւուտ դաշտը հասնելով՝ ուր Ախրթ չպիտի կարենար դիւրաւ իր ձամբան դտնել, աւագակները շիտակ բլրակի մը զագաթը տարին դանի, ուսկից կարող եղաւ լուսնային տեսնել իր առջևը պարզուած մրցաբանին պատնէշները, երկուստէք կանդուն և փաշիւուն տաղաւարներն, և հովածուի դրոշակներն որ բոնուր վիզերը արէին, նոյնպէս կ'լսէր պահակներուն մրմնջած երգն: Գրով իրենց տաղաւարէ մասերը կ'անցնէին:

Գողերը նոյն վայրը կանկ առին:

— Աւելի առաջ չենք կրնար ինկերակցիլ քեզ — ըսին անոր — մեղի համար վտանդ կայ: Մի մոռնար ընդունած աղագարութիւնդ, դաղսնի պահէ այս գիշեր քեզի պատահած արկածն, և այն ատեն գոհ պիտի լինիս: Բայց եթէ մեր խորհուրդներն անդոմնես, Առնտոնի աշտարակը չէ կարող քեզ պահպանել մեր վրէժխնդրութենէն:

— Գիշեր բարի ձեզ, բարեւէր ընկերներ — ըսաւ Ախրթ: — Չեր պատուէրները պիտի յիշեմ, և յուսամ որ չէք վիրաւորուիր եթէ ձեզի համար աւելի ապահով և պարկեշտ պաշտօն մաղթեմ:

Այս ըսելով՝ իրարմէ բաժնուեցան. աւագակներն իրենց եկած կողմը գարկին, և Ախրթ իր տիրոջը վրանը դիմեց, և անոր պատմեց նոյն փիշերուան բոլոր արկածներն՝ ընդունած հրամանին հակառակ:

Ժառանգազգրի ասպետը յետին ծայր դարմացաւ, ոչ միայն Ռեպեկայի վեհանախութեան վրայ, որմէ օգուտ քաղելու մերժեց, այլև աւագակներուն վրայ, որոց պաշտօնին այն վեհանախութիւնը բոլորովին անյարմար կ'դտնէր: Սակայն սոյն տարօրէն արկածից վրայ բրած խորհրդածութիւններն ընդմիջեց քիչ մը հանդիսա առնելու յուսով, վասն զի անհրաժեշտ պէտք ունէր միւս օրուան դուպարին համար կայտաւ երելի և անփոխ:

Հետևապէս ասպետը վրանին տակը գտնուած ձիս անկողնի մը վրայ երկնցաւ, մինչդեռ հաւատարիմ Ախրթ իր զօրեղ սնորհները վրանին

պարզի տեղ ծառայող արջի մորթի մը վրայ տարածեց, և դրան երկայն-
քը պատկեցաւ որպէս զի եթէ մարդ մը ներս մտնէ՝ իսկոյն արթննայ ։

Գ Լ Ո Ւ Ն Ժ Բ

Քարոզներ կը գողնին, վեր վար չեն արշաւեր,
Քրոջ փողեր կ'օրոտան, բարձրը ձայնն որինգներ,
Քըզայ բան բռնու, այլ այս կոյս և այն կոյս,
Քառ տէգեր կ'ծռին կազմ, տրտմորէն և անյայ,
Մարտի սուր շնչակի թափ կ'անցնի 'ի կշտեն-
Մեզ կ'երևին մարդիկ՝ որ մրցին, ձի վարեն-
Մեզ գեղարգներ փշրին կուռ ասպարներու դեմ,
Մեզ մարտիկ կ'զգայ տէգն որ խոց բանայ անդէն,
Քսան ոտնի չափ բարձր կ'ոստոտան փքիններ,
Մուտերներ գուրս կ'ելնեն, շողողուն, անսուեր-
Մազաւարտներն անգամ կը արորին, կը բեկին
Քէկ արեան վտակներ ժանտ 'ի տես գուրս հասին,
20ՅԸԲ

Յըշալոյսն երևան ելաւ անմուայլ ու փայլիլուն, ու գեռ ևս արեւը
հօրիզոն չհասած՝ ամենէն ծոյլ և ամենէն ժիր հանդիսատեսները
դաշտն երեցան՝ դէպ 'ի մրցարան քալելով՝ իբր ընդհանուր կեդրոնն,
որպէս զի յարմար վայր մը դտնեն, և ակնկալեալ խաղերուն շարունակ
կութիւնը տեսնեն ։

Մյուսհետև պարէտներն ու իրենց սպասաւորները քարոզներուն
հետ եկան որ կուռելու տրամադիր գտնուող ասպետներուն անուններն
ընդունին և իմանան թէ իւրաքանչիւրն որ կողմը պիտի բռնէ ։ Այս
զգուշութիւնը կարևոր էր, որպէս զի իրարու դեմ ելնող մարտիկներու
մէջ հաւասարութիւնն ասպահովեն ։

Սովորական կանոնին համեմատ՝ ժառանգազուրկ ասպետը պարտա-
ւոր էր պարագլուխ կանգնիլ մէկ կողմէն, մինչդեռ Պրայն տը Պուա-
Պիլպէր, որ առաջին օրուան մէջ նախորդ ասպետէն ետև ամենէն քաջը
կ'նկատուէր, միւս գնդին պետ անուանեցաւ ։ Բնապէս՝ անոնք որ Պուա-
Պիլպէրին աջակից գտնուէր էին, անոր կողմը յարեցան, Ռաֆ տը
Վերոնէն գատ՝ որ իր անկման պատճառաւ անկարող էր իսկոյն իր զէն
ու զարդը հագնիլ ։ Սակայն երկու կողման պարսպ տեղերը լնլու հա-
մար անուանի և տոհմիկ հետամուտներ չէին պակսեր ։

Եւ արքարե՛ ծրլափ օր հանրական գուպարն՝ օրուն մէջ բոլոր աս-
պետները խմբովին կ'մաքառէին, ակելի վտանգաւոր էր քան մինա-
մարտութիւնները, սակայն ժամանակին ասպետներու կողմէ ակելի
յարգ ունէր և յաճախորդ ։ Շատ ասպետներ՝ որ իրենց արիութեան
վրայ բաւական վատահ չէին անուանի հակառակորդ մ'ի մեծամարտ
կոչելու առանձին, տրամադիր կ'երևէին սակայն ընդհանուր մարտին
մէջ իրենց յոժը ցոյց տալու, այն յուսով որ իրենց հաւասար արիու-
թեամբ ոտններ կ'գտնեն ։ Նոյն պարագային մէջ արդէն յիսուանի չափ
ասպետներ իրենց անունը գրել տուէր և փափաք յայտներ էին մէն մի
կողմէ ոգորելու, երբ պարէտները (հանդիսադիր) ծանուցին որ ակելի
մարդ չպիտի ընդունին, և ասով շատերը՝ որ շատ ուշ հասնելով իրենց
անունը գրել տալու ժամանակ չէին գտեր, սաստիկ ցաւեցան ։

Շուրջ ժամը տասնին՝ ասպետներ, հեծելակիներ և հետեակ մար-
դիկ բոլոր դաշտը ոգներ էին և դէպ 'ի մրցարան կ'փութային . պահ
մ'ետքը՝ փողերուն որոտալիք ձայնը ճօհն իշխանին և հետեորդներ-
քուն դալուստն ակետեց, որոց հետ բազմաթիւ ձիաւորներ կային, օ-
մանք գուպարին մասնակցելու դիտմամբ, այլք պարզ հանդիսատես լի-
նելու ։

Նոյն պահուն իսկ սաքսոն Սէտրիկն՝ օրիորդ Բովէնափ հետ հա-
սաւ, թէ և իրեն ուղեկից չէր Սթէլտէյն ։ Այս սաքսոն իշխանն իբր
բարձր ու կարողի մարմնը սպառազիններ էր որպէս զի մարտիկներուն
կարգն անցնի, և 'ի մեծ դարմայումն Սէտրիկի, տաճարական ասպե-
տին կողմն ընտրել էր ։ Արդարև՝ Սէտրիկ խստիւ յանդիմաններ էր իբր
բարեկամն այն դժպէսի ընտրութիւնն ընելուն, բայց նա ընդունել էր
այն տեսակ պատասխան մը զոր սովորաբար կ'տան անոնք օր այնքան
յամառեալ կ'երևին իրենց ընտրած ճանքան հետեւելու օրչափ անկա-
րող բանաւոր պատճառ մը տալու ։

Սթէլտէյն՝ Պրայն տը Պուա-Պիլպէրի կողմն անցնելուն եթէ օչ
միակ՝ լաւազոյն պատճառն իրեն համար պահեց խոհեմաբար ։ Թէ և իբր
եռանդոտ բնաւորութեամբն օրիորդ Բովէնափ աչքը մտնելու օր և է
միջոց գործածելու անկարող էր, սակայն դարձեալ անօր գեղ ու հոր-
հին անզգայ չէր բնաւ, և անոր հետ միութիւնը Սէտրիկին և ուրիշ
բարեկամներու հաւանութեամբ արդէն լիովին որոշուած բան մը կ'հա-
մարէր ։ Ուստի Գոնինկսպրիկ գոռօց այլանհոգ իշխանն իր դժգոհա-
թիւնը հազիւ զսպեց երբ տեսաւ որ նախորդ օրուան յաղթողն օրիորդ
Բովէնան ընտրեց, որպէս զի իր ստացած յատուկ արտօնութեամբը զա-

նի այն պատոյն հասցնէ : Աթէլտէյն՝ անոր այս նախապատուութիւնը պատժելու համար , քանի որ իր իրաւանց ներհակ կ'սեպէր , իր ոյժին վրայ վտահ , մինչդեռ իր շողքբարձներն ալ զինուոյ մէջ ունեցած ճարտիկութիւնը կ'գովէին , որոշեր էր ոչ միայն ժառանգազուրկ ասպետն իր հզօր աջակցութենէ զրկել , այլ եթէ առիթը պատահէր , իր ասպարին ծանրութիւնն իսկ անոր դրացնել :

Ճօհն իշխանին կողմնակից՝ և անոր թելադրութեան հնազանդելու տբամագիր տապետներ և տը Պրէսի՝ հանդիսադիր ախոյեաններուն կողմն անցեր էին : Միւս կողմէն ուրիշ շատ մ'ասպետներ , բնիկ և օտարական՝ նոյն ախոյեաններու ներհակ կողմն անցան յօժարակամ , քանի որ անոնց գիմադրելու պատրաստուող խումբը ժառանգազուրկ ասպետին պէս նշանաւոր ախոյեանի մը հրամանատարութեան ներքե սլախի գտնուէր :

Երբ Ճօհն իշխանը դիտեց որ նոյն օրուան սահմանեալ թաղուհին գրուպարին վայրը հասեր էր՝ մարդավար կերպարան մ'առաւ՝ որուն կը վայլէր յոյժ երբ այս կերպարանն առնուլ համէր , և յառաջ անցազանի գիմադրելու , գգակը հանեց և ձիէն վար իջնելով օրիորդ Բօմէնի օղնեց երկվարէն վար իջնելու , նոյն պահուն իր բոլոր հեռեկորդները գլուխնին բային , և ամենէն երեւելիներէն մին վար իջաւ որպէս զի իշխանին նժոյզը բռնէ :

— Ահա այսպէս — բաւ Ճօհն իշխանը — մեր անսուտ հաւատարմութեան օրինակը կ'ընծայենք դեղեցկութեան և սիրոյ թաղուհւոյն՝ անձամբ այսօր բաղմի իր գահն առաջնորդելով զինքը : Տիկիններ — բաւ նա — եթէ բաւ կարգի դուք ևս փախաք ունիք տոյսիսի յարգանք պատուիլ՝ ձեր թաղուհւոյն հրամանները կատարեցէք :

Այս բնեթմ իշխանը հանդիսապէս Բովէնան առաւ և սրատոյ դահր տարաւ նստեցուց , որ իրենին գիմացն էր , մինչդեռ ամենէն դեղանի և անուսնի տիկիներն անոր չորս գին կ'իտնէին որպէս զի իրենց ժամանակաւոր թաղուհւոյն մօտադոյն նստարանները բռնեն :

Այն ինչ Բովէնա նստաւ որ՝ ամբոխին աղաղակէն կ'իտովին խափանուած երաժշտութեան օրտորնդոստ ձայները լսելի եղան և անոր դահակալութիւնն ողջունեցին : Նոյն միջոցին արևը կ'ընկրեկէր շքեղօրէն երկաքանչիւր կողման ասպետներու յղկուն գիմաց վրայ , որ մրցաբանին երկու ներհակ ծայրերը բռնէր էին խմբովին և խորհուրդ կ'ընէին թէ արգեօք ճակատ կազմելու և դուք մղելու լաւագոյն միջոցն րին էր :

Այն ատեն հերոսները լուծիւն պահանջեցին՝ որպէս զի նիզակախաղի կանոնները հրատարակուին : Այս կանոններն այն մտօք շինուէր էին որ կուռին վտանգները մեղմին , զգուշութիւն մ'որ այնքան կարեւոր էր որչափ որ գուպարը հատու սրբելու և սրածայր տէգբելու պիտի մղէին :

Էետեապէս ախոյեաններուն հրաման եղաւ սուր չվարսել , այլ միայն սայրով զարնել : Ազգ բրին որ ասպետ մը կարող է՝ բաւ հաճոյս՝ լախտ կամ տապար դործածել , բայց դաշոյնին կիրառութիւնն արդիւլեալ էր : Ձիէն ընկնող մարտիկ մը կարող էր հետի շարունակել վէզն իրեն վիճակակից հակառակորդին հետ , սակայն ձիավար մարտիկներ հրաման չունէին անոր վրայ յարձակիլ : Եթէ ասպետ մը կարենար մինչև մրցարանին ծայրը քշել իր ոտին՝ այնպէս որ իր անձն կամ դէնքը սպաննէ զին դպին , նոյն ստիւր պարտաւօր էր իր սպարտութիւնը խոտտովանիլ և իր սարքն և երկվարը յաղթողին ստացուածքը կ'դառնային : Այս կերպով յաղթահար ասպետ մ'իրաւունք չունէր վերստին մանակից լինիլ կուռին : Եթէ տապալ մարտիկ մ'անզօր գտնուէր ոտքի վրայ ելնել , իր ախոյեանը կամ պայիկը կրնար մրցարան մտնել և իր տէրն ամբոխէն դուրս հանել , բայց այս պարագայիս մէջ՝ ասպետը յաղթեալ կ'հրատարակուէր և իր զէնն ու ձին կ'գրաւէին : Երբ Ճօհն իշխանն իր դաւազանը մրցարանին մէջ՝ նետէր՝ գուպարն իսկոյն պիտի դադրէր , և այս ևս ուրիշ զգուշութիւն մ'էր՝ որ սովորաբար 'ի դործ կ'ըրուէր՝ այնպիսի մահաբեր կուռի մ'երկարատեութենէն յառաջ դալիք անօգուտ արեւնահեղութեան վերջ տալու համար : Այն ասպետն որ նիզակախաղի կանոնաց հակառակ վարուէր , կամ որ և է կերպով ասպետութեան սրատոյ կանոնները զանց ընէր՝ իր զէնքը մերկանալու կ'դատապարտուէր , և վահանը վեր 'ի վայր շրջեալ՝ սպաննէ շին ձողեւուն վրայ դրուելով՝ ժողովրդեան առակ նշաւակի կ'լինէր՝ իր հակասպետային վարմունքին 'ի պատիժ : Այս զգուշակ կանոնները յայտնէին ետե՛ հերոսները ամէն ասպետի յորդոր կարգացին իր պարտքն անթերի կատարելու , և դեղեցկութեան ու սիրոյ թաղուհւոյն հորհրէն արժանի լինելու :

Այս յայտարարութիւնն աւարտելով՝ հերոսներն իրենց յատուկ կայանը դարձան : Ատպետներն՝ մրցարանին երկու ծայրէն՝ թափօրով ներս մտան , իրարու գէմ ճակատ առ ճակատ երկու երկու կարգ շարուեցան , մէն մի գնդին հրամանատարն՝ առաջին կարգին կեցրանը կենալով , և այս վայրն այն ատեն միայն եկաւ բռնեց երբ իր կողմին ամէն

մէջ մտադրին իրեն յատուկ տեղն ուշադրութեամբ կեցուց և ամէն բան կատարագործեց ։

Ըջեղու միանգամայն ահուելի տեսարան մ'էք տեսնել այն բազմաթիւ արիասիրտ ախոյեաններն՝ որ քաջապէս աշտանակեալ և պերճութեն զինեալ այնպիսի ահարկու գուպարի մը կազմ ու պատրաստ կերակրէին ։ և երկաթէ արձանի պէս իրենց ամհի երկվարներու վրայ նստած՝ պատերազմի նշանին կ'սպասէին իրենց վեհ նժոյգներու չափ եռանդագին, որոնք վրնջելով և հողին վրայ դափը զարնելով իրենց անհամբերութիւնը կ'յայտնէին ։

Մինչ ցայն կէտ՝ ասպետներն իրենց նիզակները շիտակ բռներ էին, որոց փայլուն ծայրերն արեօն կ'շողային, և այն գրօշներն որով զարդարուեք էին իրենց սաղաւարտներու դարգմանակներու վրայ կը ծփային ։ Այսպէս կանդօն կ'մնային, մինչդեռ պարէտները հետազնին աչք կ'քննէին ախոյեաններու կարգերն, որպէս զի իւրաքանչիւրն որոշեալ թիւէն աւելի կամ պակաս մարտիկ չունենայ ։ Երբ հաշիւը ճիշտ գտան, պարէտները մրցարանէն դուրս ելան և Ախլէմ աջ Ախլէլ՝ օրօտընդատ մ'արօսասանեց պատերազմի յայտարար սախազը ։ Թոյլ տուէք որ երթան ։

Այս խօսքին փողերը կ'զոռան, իսկոյն մարտիկներու նիզակները կը խննարհին 'ի կայս, մտրակներն երկվարներու կողը կ'մղեն, և մէն մի գնդէն յառաջապահ կարգն իրարու դէմ կ'խիզախեն ձիարձակ, և մրցաբանին կեղծոնք կ'հասնին կ'բախին այնպէս որ զինուց շկահիւնը մղոն մէջ հեռուէն լսելի կ'լինի ։ Իսկ իւրաքանչիւր կողման երկրորդ կարգն աւելի յամբարայլ առաջ կ'անցնի, յաղթեալներուն նեցուկ և յաղթողներուն յաջողութեան աւարտ տալու համար ։

Այս գօտարին արդիւնքն իսկոյն երևան յելաւ, վասն զի այնչափ ձիերու գափքէն յառաջ եկած փոշին օդը մթագնեց, և քիչ մ'առեւ անցաւ մինչև որ մտայոյց հանդիսականները կուռին ելքն իմացան ։ Երբ մտար անտանելի եղաւ, մէն մի կողման մարտիկներու կէսը վաք ընկեք էին, ամանք՝ իրենց ճարտար հակառակորդին նիզակէն, այք՝ իրենց թշնամիին գերազանց ծանրութենէն և զօրութենէն, որով մարդու ձի գետին տապալեք էին ։ այք՝ դիւթաւալ գլորեք էր նորէն չլեւրակնաբնելա կերպով, այն արդէն յսան ելեր՝ իր բաղդին վիճակորդ ոտսխին հետ դէմ առ դէմ կ'ողորէր ։ Իսկ երկու կողմէն շատեր՝ որ ծանր վէրք առած լինելով՝ կուռելու անզօր էին, իրենց արիւնք կը սրբէին վզակապով և այն խառնուրդէն հեռանալու կ'ջանային ։ Է-

Փեալ ասպետներն՝ որոց գրեթէ ամէն նիզակներն ահեղ գոռէն խորտակեր էին՝ այժմ իրենց սրերով 'ի մօտուստ կ'մաքառէին՝ իրենց մարտական աղաղակն արձակելով, և այնպիսի ուժգին հարուածներ իրարու կ'իջեցնէին որպէս թէ պատիւ ու կեանք նոյն մարտին ելքէն կախուժ ունենային ։

Նոյն պահուն աղմուկն ու շփոթը սաստկացաւ մէն մի կողմէն երկրորդ կարգին մարտիկներուն յառաջ խաղալովն, որոնք՝ իբր պահեստի դունդ՝ իրենց զինակցաց զօրաւ իզն եկան ։ Պրայն տը Պուսա-Յիլպէրի կուսակիցները կ'դոչէին ։

— Հա՛, Պօսեան, Պօսեան * Տաճարէն, Տաճարէն համար ։

Հակառակ կուսակցութիւնն՝ 'ի պատասխան այն աղաղակին՝ դոչեց ։

— Ժառանգազու՛րի, Ժառանգազու՛րի — և այս զգուշութեան ձայնն իրենց սլարազ լսին պահանջին վրայ եղած նշանագրէն առեր էին ։

Այսպէս ախոյեանները ծայրայեղ կատողութեամբ և այլալակ յաջողութեամբ իրարու դէմ խոյանալով՝ կարծես թէ մարտին կշիռք մրցարանին՝ մերթ հարաւային՝ մերթ հիւսիսային կողմը կ'հակէր, այս կամ այն կողման զինուց յաջողութեան համեմատ, նոյն միջոցին՝ հարուածներուն կոփիւնն և մարտիկներուն դրնչիւնը՝ փողերուն ահեղագոյ շխնչին միանալով՝ ձիերուն ոտքն անոք ու թաւալգոր ընկնող ախոյեաններուն կոծն ու ողբը կ'ստանային ։ Այժմ մարտիկներու շքեղ զարդն ու սարքն՝ արիւնով և փոշիով աղտոտած՝ սրին և տապալին մէն մի հարուածէն հատ ու կտոր կ'թռէին ։ Սաղաւարտներէն խզուած զուարթ ցցուքը՝ ձեան հիւսի պէս կ'տատանէին հովաշարք ։ Զխուս ըսական սպասուց ամէն գերն ու շորհն անհետ եղեր էին, և նոյն միջոցին աչքի զարկած զէնն ու զարդը մի միայն սարսափ կ'պարզահատութիւն կ'ներշնչէր ։

Սակայն դարձեալ սովորութեան ոյժն այնքան մեծ է՝ որ ոչ միայն գոհհիլ հանդիսատեսներ, որ բնապէս արիւնալի տեսարաններէ կը հրապուրուին, այլև պատշգամները խոնող աղնուատոճմ կ'լիներ, վշտալի ոգւով հանդիսամեծ եղան, իրաւ, այս գուպարին, սակայն այն ահուելի տեսարանէն իրենց աչքը մեկուսի դարձնելու չէին փափաքեր ։ Արդարև՝ աստ անդ՝ գեղանի այտմը թերևս կ'գունատէր, կամ տկար ճիլ մը կ'լսուէր, երբ սիրահար մը, եղբայր մը, կամ ամուսին

* Յաճարակոնաց գրօշակին անունը Պօսեան էր, որ կէս սե կէս սպիտակ գուն ունէր, յայտնելու համար, կ'ըսեն, թէ արդար և միամիտ էին քրիստոնէից, այլ սե և սոսկալի անհաւատից հետ ։

մը նժոյգէն տապաստ վար ընկնէր . բայց առ հասարակ՝ մրցարանին բոլորը նստող կանայք մարտիկներուն քաջալեր կ'կարգային՝ ոչ միայն ծափ զարնելով և իրենց քօղերն ու թաշկինակներն օրօրելով , այլև պոռալով իսկ . « Գաջ նիղակ , ընտիր սուր . » ամէն անդամուն որ զարկ մը կամ հարու մ'ը դիտէին :

Եթէ գեղանի սեռն՝ այս արիւնարբու խաղին այսչափ հոգ կ'տանէր՝ դիւրին է երևակայել թէ մարդիկ ի՞նչ կ'զգային : Բարձրաձայն կայ- թիւններով իրենց համակրութիւնը կ'յայտնէին ամեն անդամ որ բազմ գին անիւր դառնար , մինչդեռ ամենուն աչքը մրցարանին վրայ այնպէս ակնապիշ սեւեռած էր , որ կարծես թէ նոյն իսկ հանդիսականները կ'առնուէին կ'տային ակոյրեաններուն հետզհետէ բաշխած հարուած- ներն : Ապա՝ ամէն դադարի միջոցին՝ հերոսները կ'զոյգէին . « Պատե- ռազմեցէք , արիասիրտ ասպետներ . մարդ կ'մեռնի բայց փառքը կ'մնայ կենդանի . միշտ պատերազմեցէք . մահը լաւազոյն է քան պարսու- թիւնը . կուռեցէք միշտ , վասն զի գեղանի աչքը ձեր գործերը կը նկատեն : »

Պատերազմին փոփոխ ընթացքին ատեն՝ ամէն մարդ երկու գնդին պարագլուխները նշմարելու կ'ջանար , թէ և ասոնք մարտին ամենէն տաքցած ժամանակը ձայնով և օրինակով իրենց ընկերակիցները կը խրախուսէին : Երկու ջնին ևս արիութեան նախձիրները յոյց տուին , բայց ոչ Պուա-Վիլպէր , ոչ Թառանգազուրկ ասպետը թշնամի բանա- կի՞ն մէջ իրենց հետ զուգակշիռ չափուելու ակոյրեաններ չգտան . փո- խադարձ ատելութեամբ վառ՝ քանի քանի անգամ փորձ ըրին դէմ առ գէմ՝ մնասկի կուռելու , քաջ զիտնալով որ միտն կամ միտին անկումը մարտին բաղբը պիտի որոշէր : Սակայն գրոհն ու բոհն այնքան մեծ էր՝ որ մարտին սկիզբն՝ երկուստեք իրարու հանդիպելու համար եղած փորձներն ասարդիւն ելան , և ստէպ իրենց եռանդուն կուռակիցներուն ձեռքը բռնունուեցան , վասն զի ամէն մէկը՝ հակառակ կողմին պարս- գլխին հետ չափուելով՝ կ'իփափաքէր անուն վտասկիլ :

Բայց երբ մարտի դաշտն սխառ նօսրիլ , և երկուստեք շատ մը մար- տիկներ նկուն մնալով՝ մրցարանին ծայրը քռուեցան , կամ կոխը շա- բուռակելու անկարող գտնուեցան , Տաճարականն ու Թառանգազուրկ ասպետը հոսկ ուրեմն դէմ առ դէմ եկան , այնպիսի կատաղութեամբ մ'որ անհաշտ ատելութիւն և փառաց հետամուտութիւն մը կրեան ներ- շնչել : Այնքան մեծ էր ամէն վէկուն հարելու և ընդհարելու ճար- տարութիւնն որ հանդիսականներն ինքնայորդոր միաբայն աղաղակ մը արձակեցին իրենց զուարճութեան և հիացման 'ի նշան :

Բայց նոյն պահուն՝ Թառանգազուրկ ասպետին կողմը կ'տկարանար : վասն զի Քրօն-տը-Պէօի հսկայական բազուկն մէկ կողմէն՝ և Ա- թէլատէյնի վիթխարի ոյժը միւս կողմէն՝ կ'տապալէին , ցիր ուցան կը վանէին իրենց հարուածին հանդիպող դիմակալներն : Այս երկու հօր մարտիկներն՝ իրենց անմիջական ոստիներէն ազատելէն ետև՝ կ'ե- ռեի թէ նոյն միջոցին իսկ մի և նոյն խորհուրդն ունեցան , այսինքն վերջնական ծառայութիւն մ'ընել իրենց կուռակցութեան Տաճա- րականին թեկն տալով որ իր ոստին դէմ պատերազմի : Ուստի նոյն պահուն իսկ՝ իւրաքանչիւրն իր երիվարը դարձնելով՝ « սօրմանը » մէկ կողմէն Թառանգազուրկ ասպետին դէմ քշեց , և Սաքսօնը միւս կող- մէն : Անհար պիտի լինէր բոլորովին որ Թառանգազուրկ ասպետն այսպիսի անհաւասար և յանկարծական յարձակման մը դիմահարելու զօրէր՝ եթէ հանդիսականները՝ միաբերան աղաղակ մ'արձակելով՝ ա- նոր ձայն չտային , վասն զի համակիր էին քնապէս մեծ վտանգի մը ենթակայ գտնուող մենամարտիկ ասպետին :

— Զգոյշ կեցիւր , զգոյշ կեցիւր , ասպետդ Թառանգազուրկ — գոչե- ցին այնպէս հանրական ձայնով մ'որ ասպետն իսկոյն դիտեց առջևի վտանգն . և Տաճարականին երեսին շիտակ ահարկու հարուած մը տալով՝ իսկոյն նժոյգն ետ քշեց , և այս շարժումով Աթէլատէյնի և Քրօն-տը-Պէօի նիղակէն խոյս տուա : Հետևապէս այս ձիաւորներն՝ իրենց նպատակը վրիպելով՝ ներհակ կողմէ սրացան յարձակման կի- տին և Տաճարականին մէջ տեղն՝ իրենց երիվարները գրեթէ իրարու դէմ գալով՝ անոնց ընթացքը սանձելէն առաջ : Սակայն հուսկ ուրեմն՝ երիվարները զսպելով և բոլորակի շրջջեցելով՝ երեք հակառակորդ աս- պետները միակամ ջան 'ի գործ դրին Թառանգազուրկ ասպետը գետին տապալելու մտօք :

Ոչինչ էր կարող ազատել զանի բայց եթէ առջի օր վաստրկած ազ- նիւ նժոյգին նշանաւոր ոյժն ու թեթեաշարժութիւնը :

Այս առաւելութիւնն այնքան կարևոր էր իրեն , որչափ որ Պուա- Վիլպէրի ձին վիրաւոր , և Քրօն-տը-Պէօի ու Աթէլատէյնի երի- վարները միանգամայն յողնած էին իրենց հսկայաձև տէրերուն ծան- բութենէն , որոնք կատարելապէս սպառազինեալ էին , և իրենց ար- դէն բրած ջանքէն : Թառանգազուրկ ասպետն՝ իր հիմնակի ձիավար- ժութեամբն , և իր աշտանակած սպառուական նժոյգին ժրութեամբը կարող եղաւ՝ քանի մը վայրկենի չափ՝ իր ոստիները սրին ծայրէն յայս- կոյս չմօտեցընել . յուրթև բաղէի պէս սլարչաւ՝ կ'դառնար հոլովակի .

ըստ կարի իր թշնամիներն իրմէ հեռու և զատ կ'պահէր, և մերթ միոյն, մերթ միւսին վրայ կ'սրանար, և իր սրովն ահարկու հարուածներ կ'իջեցնէր, և չէր սպասեր որ իրեն դէմ նշան առնուած հարուածներն ընդունի:

Եւ մրցարանը կ'իջնուար իր ճարպիկութեան համար տրուած ծափարուածութիւններով, սակայն ակն յայտնի էր որ 'ի վերջէ պիտի ընկճէր, և ճօհն իշխանին բոլորը կեցող աւագանին միաբան կ'աղերսէին զինքն որ գաւազանը մրցարանը նետէ և չթողու որ այնպիսի արխասիրտ ասպետ մը եռապատիկ զօրութենէ պարտուի:

— Ո՛չ, այդպիսի բան մը չեմ'ընէր ես, Երկնից լոյսը վկայ — սպաստանեց ճօհն իշխանն — այս պատանեկիկն՝ որ իր անունը կ'պահէ և մեր հիւրընկալութիւնը կ'մերժէ, արդէն մրցանակ մը չահեցաւ, և հիմակ կրնայ թողուլ որ ըստ կարգի ուրիշներն ալ շահին: — Այսպէս խօսելու ատեն՝ անակնունելի դիպուած մը մարտին կերպարանը փոխեց:

Թառանգազուրկ ասպետին զնդին մէջ սեւազէն ախոյեան մը կար, յաղթանդամ սեւաթոյր երիվար մը հեծած, որ՝ ըստ երեւոյթին՝ ձիավարժին պէս հուժկու էր և զօրեղ: Այս ասպետն՝ որ իր վահանին վրայ նշան մը չունէր բնաւին, մինչ ցայն կէտ անտարբեր աչօք դիտեր էր մարտը, և կերպ մ'անհոգութեամբ իր վրայ յարձակող մարտիկները վաններ էր, առանց կռուէն օդուտ քաղելու և ինքն ալ ուրիշի վրայ յարձակելու նշան մը ցոյց տալու: Մէկ խօսքով, ինքն աւելի հանդիսատեսի մը դերը խաղացեր էր քան թէ մրցող ախոյեանի, և այս պատճառաւ՝ հանդիսականներն անոր ՍԵ ԴԱՐՄԱՐԿԱՊՐՈՒՄ մակդիրը տուեր էին:

Յանկարծ այն ասպետը՝ կարծես թէ իր անհոգութիւնը թոթուեց՝ երբ իր կռուակցութեան պարազուին այնպէս նեղն ընկած տեսաւ. վասն զի իր երիվարն՝ որ լիովին անվատակ էր, մտրակեց, կայծակի պէս անոր օգնութեան հասաւ, և փողի պէս ձայն մը հանելով պոռաց.

— Թառանգազուրկ, ազատում:

Եւ արդարեւ ժամ էր օգնութեան, վասն զի մինչդեռ Թառանգազուրկ ասպետն 'ի մօտուտ Տաճարականը կ'նեղէր՝ Ֆրօն-տը-Պէօ անոր մօտեր էր սուրը բարձր բռնած, բայց տակաւին հարուածը չիջած՝ ՍԵ ձիաւորն գլխին տուաւ այնպիսի ուժգին հարուած մ'որ յղկուն սաղաւարտէն սահելով՝ այն ինչ մեղմեալ՝ երիվարին գլխակրին վրայ իջաւ, և Ֆրօն-տը-Պէօ իր ձիուն հետ թաւալըզըր գետին

ընկաւ, թէ ձի և թէ ձիաւոր զարկին բռնութենէն միապէս անզգայ դարձած: Յետոյ՝ ՍԵ ԴԱՐՄԱՐԿԱՊՐՈՒՄ իր ձին Գօնինկսպըրկի Աթէլստէյնի վրայ դարձուց, և իր սուրը Ֆրօն-տը-Պէօի հետ ունեցած կռուին մէջ կոտորած լինելուն՝ հսկայաձև Սաքսօնին ձեռքէն տապալը խլեց, և, այս զէնքին դորձածութեան ընտել մարդու մը պէս, այնպիսի ուժգին հարուած մ'իջեցուց որ Աթէլստէյն ևս չնչասպառ գետին ընկաւ: Այս կրկնակի շահատակութիւնն կատարելէն ետեւ՝ որ այնուսալի լինելուն աւելի ևս ծափահարութեան արժանի դատուեցաւ, ՍԵ ասպետը նորէն իր բնածին անհոգութիւնն առաւ և մրցարանին հիւսիսային ծայրը դարձաւ հանդարտիկ՝ թողլով որ իր հրամանատարն ըստ հաճոյս պայքարի Պուա-Վիլպէրի հետ: Այս պայքարն առաջուան պէս դժուարին չէր: Տաճարականին երիվարը շատ արիւն կորուսեր էր, և Թառանգազուրկ ասպետին բախումէն տապալ ընկաւ: Պրայն տը Պուա-Վիլպէր կրկէսին մէջ թաւալըզըր եկաւ, ոտներն ասպատաններու մէջ խառնուելով՝ ուսկից չէր կարող քաշել հանել: Իր ոտին երիվարէն վար ցատկեց և իր ահարկու սուրը Տաճարականին գլխին վերեւը շողացնելով՝ անոր կ'հրամայէր որ անձնատուր լինի, երբ ճօհն իշխանը՝ Տաճարականին վտանգաւոր վիճակին աւելի կարեկիր գտնուելով քան թէ յառաջագոյն անոր ոտխին, որպէս զի ինքզինքը յաղթեալ խոստովանելու սմթէն ազատէ, իր գաւազանը մրցարանը նետեց և գուպարին այսպէս վերջ տուաւ:

Իրաւ է որ նոյն միջոցին մարդիկ ասպետներուն բեկորները միայն կը տեսնուէին մրցարանին մէջ. վասն զի բաց 'ի մէկ քանի ասպետներէ որ տակաւին կ'զեզերէին անդ, մեծ մասը՝ լռին հաւանութեամբ, մարտէն քաշուեր էին, թողլով որ պարագլուխներն անոր վերջին վիճիւր տան:

Չիսպաններն՝ որ գուպարին ատեն՝ իրենց գլխաւորներուն հետեւելու վտանգ և դժուարութիւն տեսեր էին, նոյն պահուն մրցարանը մտան խմբովին որպէս զի վերաւորները խնամեն, որոնք հոգատար զգուշութեամբ մօտաւոր վրանները, կամ զիւրը կանխաւ պատրաստուած վայրերը փոխադրուեցան:

Այսպէս վերջացաւ Էշպի-տը-լա Զուշ ըսուած երեւելի զինամարտը, գուպար մ'որ այն դարուն մէջ ամենէն աւելի արիական մարտերու տեսարան եղաւ. վասն զի՝ որչափ որ մինակ չորս ասպետ սպանան, որոց մին իր սպառազինութեան ծանրութենէն խղճուեր էր, դարձեալ երսունէն աւելի կարեվէր վերաւորեցան, և այս վերջիններ-

րէն չորս կամ հինգ հոգի կարող չեղան լիովին կազդուրիլ: Արիշ շատերցմահ հաշմտ մնացին, իսկ անոնք որ բարեբաղդ պրծան՝ գուպարին նշաններն իրենց հետ գերեզման տարին: Ահա այս պատճառաւ հին տարեգիրներն այս դուպարը նշալի աղոր և զուարթուն գուպարը կ'անուանեն:

Արդ՝ ճօհն իշխանին պարտ լինելով երեւելի հանդիսացող ասպետն անուանել, որոշեց որ նոյն օրուան մրցանակը պէտք է շնորհել այն ասպետին զոր ժողովրդեան ձայնը Սև Գառաբկապորտ կոչեց: Սակայն ճօհն իշխանին տուած վճռոյն հակառակ՝ անոր ըսին թէ յաղթութիւնն արդեամբ նոյն ինք ծառանգազուրկ ասպետը տարած է, որ նոյն օրն՝ իր ձեռօք վեց ոսոխ ընկձեր և ՚ի վերջէ հակառակ կուսակցութեան պարագլուխը ձիէն տապաստ ձգեր էր: Բայց ճօհն իշխանն իր առջի որոշման վրայ պնդեց, սա պատրուակաւ որ ծառանգազուրկ ասպետն ու իր կողմը յաղթանակը չպիտի տանէին եթէ Սև սպառազէնն անոնց օգնութեան չհասնէր. հետեւապէս մրցանակն այս վերջնոյն շնորհելու որոշման մէջ անսասան կ'մնար:

Սակայն՝ ՚ի զարմացումս բոլոր ներկայից՝ այս նախագասեալ ասպետն և ոչ տեղ մը չգտան: Գուպարն աւարտելէն անմիջապէս ետքը մրցարանէն հեռացեր, և քանի մը հանդիսականներ տեսեր էին անոր մեկնիլն անտառին մէկ ցանցառին մէջէն այն յամբ քայլով և դանդաղ կերպով որոց պատճառաւ Սև Գատարկապորտ կոչուեր էր: Շեփորին շոխնն և հերոսներուն աղաղակը զինքն երկու անգամ կոչելէն ետև՝ հարկ եղաւ անոր ընծայելի պատիւը տալու համար ուրիշ ասպետ մը ընտրել: Ճօհն իշխանն այնուհետև պատճառ մը չունէր ծառանգազուրկ ասպետին իրաւունքը մերժելու, և հետեւապէս զանի օրուան գուպարին շահատակն անուանեց:

Պարէտներն երկրորդ անգամ շահատակն առնելով՝ արիւնտա և սահուկ ճամբէ մ'որ զինուց բեկորներով և սպանեալ ու վիրաւոր ձիերով փակուեր էր, անցուցին և ճօհն իշխանին գահին առջևը բերին:

— Ծառանգազուրկ ասպետ — ըսաւ ճօհն իշխանը — քանի որ այդ անուամբ միայն կ'հաւանիս յայտնուիլ մեզ, երկրորդ անգամ կ'ընտրեսնք քեզ այս գուպարին մրցանակն, ու կ'իմացնենք քեզի թէ իրաւունք ունիս սիրոյ և գեղեցկութեան թաղուհւոյն ձեռքէն ընդունիլ պատուոյ պսակը, որուն արժանացար արիութեամբդ: — Ծառանգազուրկ ասպետը մեծարելի և շնորհալի խոնարհութեամբ բարեւեց, բայց պատասխան մը չտուաւ:

Մինչդեռ փողերը կ'որոտային և հերոսները բարձրագոյն կ'պոռային — պատիւ քաջերուն, փառք յաղթողներուն — մինչդեռ կանայք իրենց մետաքսէ թաշկինակներն ու նկարակերտ շարճոյրները կ'տատանէին, և մինչդեռ ամէն դասու հանդիսականներն միաբերան ցնծութեան որոտընդոտ աղաղակներ կ'արձակէին, պարէտները մրցարանէն առաջնորդեցին ծառանգազուրկ ասպետը մինչև պատուոյ գահն ուր կ'բազմէր օրիորդ Բովէնա:

Սոյն գահին յետին աստիճանին վրայ ծուռը դնել տուին յաղթող շահատակին: Արդարև՝ գուպարին վախճանէն վեր՝ ծառանգազուրկ ասպետին բոլոր վարմունքը՝ կարծես թէ ոչ այնչափ իր յատուկ կամքը քան թէ չորս կողմը գտնուողներուն տպաւորութիւնը շարժառիթ ունէր. և ամէն մարդ դիտեց որ երկրորդ անգամ մրցարանէն անցնելուն կ'գայթէր: Բովէնա՝ շնորհալի և արժանի քայլով մ'իր գահէն վար իջնելով՝ ձեռքը բռնած պսակը շահատակին սաղաւարտին վրայ դնելու վրայ էր, երբ պարէտները միաձայն գոչեցին.

— Այդպէս վարուիլ պէտք չէ, հարկ է զուխը բանալ:

Ասպետը քանի մը խօսք արտասանեց որ իր սաղաւարտին խորշին մէջ կորան, բայց կ'երևէր թէ կ'փափաքէր որ սաղաւարտը գլխէն չհաննէ:

Պանոնապահութիւն համարէ կամ հետաքրքրութիւն, պարէտներն անոր դժկամակութեան նշաններն անտես ըրին, և սաղաւարտին ու վզակին կապերը քակելով՝ զուխը բացին: Երբ սաղաւարտը հանեցին, քանահինգ տարեկան երիտասարդի մը բարեձև այլ արևակեզ ղէմքը՝ կարճ և դեղձանիկ առատ մաղերով երևան ելաւ: Իր երեսը մեւելափիպ զեղնութիւն մ'ունէր և քանի մը տեղ արասներ կային:

Այն ինչ Բովէնա տեսաւ երիտասարդին ղէմքն որ ձիկ մը հանեց, բայց իր ընդարոյս զօրութիւնն ամփոփելով՝ ինքզինքը զսպեց որպէս զի իր պաշտօնը կատարէ, մինչդեռ բոլոր մարմինը յանկարծասա այլալայլութենէն կ'դողդողար. ուստի յաղթողին ափնկոր գլխին վրայ դրաւ մարտին յատկացեալ մրցանակն եղող շքեղ պսակն, և պայծառ ու յստակ ձայնով այս խօսքերն արտասանեց.

— Աեստ ասպետ, այս պսակը քեզի կ'նուիրեմ, որ այսօրուան գուպարին մէջ յաղթական կանգնող քաջին վարձատրութիւնն է:

Պահ մը կանկ առաւ և ապա անվրդով յարեց.

— Եւ երբէք դափնեայ պսակ սը չէ բողբոս՝ այս ճակատէն արեւի վեհ ճակատ մը:

Ասպետն իր գլուխը ծռեց և իր արիութիւնը վարձատրող գեղանի բամբուխին ձեռքը համբուրեց . ապա ևս քան զևս կորանալով՝ անոր ոտքն ընկաւ շնչասպառ :

Ընդհանուր սարսափ մը գրաւեց ամէնքը : Սէտրիկ՝ որ իր տարազիր որդւոյն յեղակարծ երևոյթէն ապուշ կրթեր էր , առաջնետուեցաւ որպէս թէ Բովէնաէն զանի բաժնէ : Բայց արդէն պարէտներն այս գործը կատարեր էին , վասն զի Խվանօէի նուազմանն պատճառը գուշակելով՝ շտապեր էին անոր զէն ու զարդը հանել և զիտեր էին որ նիզակի մը սայրն իր գրահէն թափ անցնելէն ետև՝ իր կողը վիրաւորեր էր :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ

«Արիք մօտ , դիւցազունք :» Խօսէր բարձր Ատրիդ ,
«Օն ընդ առաջ եկէք՝ երևելիք գոռհիդ ,
Դուք՝ որ արիական ճարտարութեամբ պանծար
Ձեր ոտիներ ընկճել և ստանալ մեծ հռչակ .
Արիք , արիտուր է կովս , քան եզանց է դին ,
Այնմ որ քան զամեն հեռու արձկէ վրէն :
ԵՂԻԱԿԱՆ

Այն ինչ Խվանօէի անունը հնչեց՝ որ բերնէ բերան թուաւ եռանդազին հետաքրքրութեան մ'ազդած արագութեամբ : Ըստ չանցաւ նոյն անունը մինչև իշխանին շրջանակը հասաւ , անոր ձակալին վրայ մուայլ մ'իջաւ այս լուրն ընդունելուն , բայց իր չորս կողմը նայելով արհամարհանօք :

— Իմ լրտերս — ըսաւ նա — և մանաւանդ դու , պատուարժան վանահայր , ինչ կ'իտրհիք բնածին համակրութեան և հակակրութեան վրայ զօր դիտունները կ'զաւանդին : Այնպէս երեցաւ ինձ որ եղբօրս մտերիմը ներկայ էր՝ երբ այն ինչ կ'կասկածէի իսկ թէ այն զարդն ուսարքը հագնող ասպետն իմ է :

— Պէտք է որ Քրօն-տը-Պէօ պատրաստուի Խվանօէին դարձնելու իր աւատական հօղն — ըսաւ տը Պրէսի , որ գուպարին ժամանակ իր դերն արժանապէս կատարելէն ետև՝ իր վահանն ու սաղաւարտը մէկդի ձգեր և իշխանին հետևորդներուն նորէն միացեր էր :

— Այն — սրտասխանեց Աօլտմար Ֆիցուրս — այս գեղադէմ՝ ասպետը թերևս Բիչարտին իրեն տուած դղեակն ու կալուածը պաշանջէ , թէև Ձեր վետմութիւնը վեհանաճօրէն Քրօն-տը-Պէօին պարգևեց :

— Քրօն-տը-Պէօ — պատասխան տուաւ ճօհն — այնպիսի մարդ մ'է որ Խվանօէի կալուածոց պէս երեք հատ կուլ կ'տայ քան թէ մէկն իսկ ձեռքէ հանէ : Սակայն , պարոններ , ես կարծեմ՝ թէ զիս շրջապատող հաւատարիմ սուլաստորներու հողեր բաշխելու իրաւունքս ոչ ոք կրնայ այս տեղ վէճի տակ ձգել , այն սպասաւորներս որ պատրաստ են երկրիս զինուորական պահպանութիւնն ընել ըստ սովորութեան , այն անձանց սեղ որ օտար աշխարհներ կ'թափառին և երբ կոչուին՝ ոչ հնազանդութիւն և ոչ ծառայութիւն կրնան մատուցանել :

Ունկնդիրներն այս խնդրոյն մէջ այնքան շահ ունէին որ միաբերան յայտնեցին թէ ճօհն իշխանին ստանձնած իրաւունքը բոլորովին անդրժեռի էր : — Ինչ վեհանաճ իշխան , ինչ ազնիւ տէր մ'որ այսպէս իր հաւատարիմ ծառաները վարձատրելու հօղն իր վրայ կ'առնու :

Ահա ասոնք եղան բոլոր հետևորդներուն արտասանած խօսքերը . վասն զի ամէնքնին ալ մի և նոյն տեսակ պարգևներ ստանալու յոյս ունէին ՚ի վնաս Բիչարտի պաշտօնէից և մտերիմներու , եթէ արդէն չէին ստացած :

Եյմէր վանահայրն այս ընդհանուր հաւանութեան ձայնակից եղաւ , սա դիտողութիւնն ընելով միայն որ Սուրբ Երուսաղէմ իրօք օտար աշխարհ մը չէր կրնար սեպուիլ : Այն communis mater , այս է հասարակաց մայր էր ամէն քրիստոնէից : Բայց ինքը չէր կրնար — կըսէր — ըմբռնել թէ ինչպէս Խվանօէ ասպետն իբր խաչակիր կ'սլարծէր , քանի որ ինքը վանահայրը՝ վստահ էր որ Բիչարտի խաչակիր զինուորներն Սակալօնէն անդին անցած չէին , քաղաք մ'ինչպէս ամէն մարդ գիտէր , փղշտացոց ձեռքն էր և չէր կրնար սուրբ քաղաքի արտօնութիւն վայելել :

Աօլտմար՝ որ հետաքրքրութենէ շարժեալ մինչև Խվանօէի ընկած վայրը դացեր էր , նոյն սրահուն դարձաւ և ըսաւ .

— Այն շահատակն՝ ըստ երևոյթին՝ Ձեր վետմութեան անհանգստութիւն չպիտի տայ , և կարծեմ՝ թէ Քրօն-տը-Պէօն ալ պիտի թողու որ վաստակը վայելէ , վասն զի կարեւոր վիրաւորուած է :

— Ինչ որ լինի — ըսաւ ճօհն իշխանն — այսօրուան յաղթողն է , և եթէ տասն անգամ մեր թշնամին կամ մեր եղբօրն անձնուէր բարե-

կամը լինի, և այս թերևս նոյն բանն ըսել է, դարձեալ պէտք է անոր վէճքին դարման տանիլ. մեր յատուկ բժիշկն անոր պէտք եղած խնամքը պիտի տայ:

Այս խօսքերն ըսելու ատեն իշխանին շրթերուն վրայ չարանիշ ժպիտ մը սահեցաւ: Աօլտմար իսկոյն պատասխանեց որ արդէն Իվանոէ մրցարանէն աուեր տարեր են, և իր բարեկամաց պահպանութեան ներքե կ'գտնուի:

— Ես քիչ մը վշտացայ — ըսաւ նա — սիրոյ և գեղեցկութեան թագուհւոյն վիշտը տեսնելով, որ միօրեայ վեհապետութիւնն այն պատահարէն սղոյ օր դարձաւ: Իր սիրահարին վրայ կնկան մ'ըրած ողբէն շուտով շարժող մարդ մը չեմ, բայց այն օրիորդ Բովէնան այնպէս մեծանձնութեամբ զսպեց իր վիշտը՝ զոր միայն կարելի էր նշմարել իր պրկած ձեռքէն և անարատօսը աչքէն, որ կ'ողողողային այն անկենդան մարմնոյն վրայ նայելու ատեն:

— Ով է այն օրիորդ Բովէնան՝ որուն անունը ստէպ լսեցի — հարցուց ճօհն իշխանը:

— Ընդարձակ կարուածոց տէր սաքսօնուհի մը — պատասխանեց Էյմեր վանհայրը — շնորհաց վարդ մ'ու ճօխութեան զոհար մը, բիւրոց մէջ գեղադոյնն, զմուռսի փունջ մ'ու քամիուրի հոտաւետ հիւթը:

— Անոր վիշտը սփոփելու ճար մը կ'գտնենք — ըսաւ ճօհն իշխանն — և զանի նօրման ազնուականի մը հետ կարգելով արիւնը բարելաւել: Արեւի թէ անչափահաս աղջիկ մ'է, և հետեւայէս պարտաւոր է մեր արքայական հրամանին համեմատ ամուսնանալ: Ինչ է կարծիքդ այս մասին, տը Պրէսի, միթէ փափաք ունի՞ս՝ Ալլէյմ'յաղթ թողին սովորութեան համեմատ՝ հողեր և հասոյթներ ստանալ, սաքսօնուհւոյ մը հետ կարգուելով:

— Եթէ հողերն իմ բռնիս գան — պատասխանեց տը Պրէսի — կարելի չէ ինձ չհաւնիլ այն նշանածն, և Ձեր վսեմութեան մեծապէս շնորհապարտ պիտի լինիմ այդ երախտեաց համար որով ձեր ծառային և հպատակին ըրած խոստմունքդ պիտի կատարուին:

— Չպիտի մոռնանք այդ բանն — ըսաւ ճօհն իշխանն և որպէս զի անյայտալ գործն ապահովի, հրաման աուէք մեր սալարին որ իսկոյն պատուէր տայ օրիորդ Բովէնայի և իր ուղեկիցներուն այս երեկոյեան խնջոյքին մեր առջէն երևելու, այսինքն իր խնամակալ կոշտ դեղ ջուկին, և դուսարին մէջսև ասպետին գետին տասպալած սաքսօն կովին հետ: Պիկօդ — յարեց նա սալարին ուղեւոր խօսքը — պէտք է որ այս մեր հրաւերին երկրորդ մասը բաւական մարդավարութեամբ ընես որպէս զի այն գոռոզ սաքսօնները շահուին և հրաւերս չմերժեն, թէև Պէքէդի օսկրներուն վրայ կ'երդնում որ խողերու մարդարիտ նետել է:

Ճօհն իշխանն այսպէս խօսելով՝ մրցարանէն հեռանալու նշան պիտի տար, երբ պղտիկ տոմսակ մը բերին և անոր ձեռքը տուին:

— Որով է այս տոմսակը — հարցուց ճօհն իշխանը թղթաբերին երեսը նայելով:

— Օտար երկրէ կ'գայ, տէր իմ, բայց չգիտեմ որ կողմէն — պատասխանեց սպասաւորը: — Գաղղիացի մը բերաւ այդ թուղթն՝ ըսելով թէ զիշեր ցորեկ ձիավարեր է որպէս զի վայն Ձեր վսեմութեան ձեռքը հասցնէ:

Իշխանն ուշի ուշով զննեց հասցէն, ապա կնիքն, որ զայն պատող մետաքսի լարը սնդեղու կերպով կոխուած էր և երեք շուշանի գրողմ կ'կրէր. վերջը ճօհն տոմսակը բանալով՝ ակներև այլայլութեամբ կարդաց և աւելի մեծ յուզմունք մ'զգաց. տոմսակը սա խօսքը կ'սարունակէր.

«Ձեռքը կեցիք, վառ շէ սարանն շնորհադեբք է:»

Իշխանը մեռելի դոյն առաւ, նախ գետինն նայեցաւ և ապա երկին, իբր մարդ մ'որ մահուան վճիռը կ'իմանայ: Իր առաջին տպաւորութիւնը փարատելով՝ Աօլտմար Ֆիցուրան և տը Պրէսին մէկքի կանչեց և տոմսակը հետզհետէ անոնց ցցուց:

— Այս կնշանակէ — ըսաւ նա զողորջ ձայնով մը — թէ իմեղբայրս Բիշարտ իր ազատութիւնը ձեռք ձգեր է:

— Այդ կրնայ սուտ զրոյց մը կամ սուտ նամակ մը լինիլ — ըսաւ տը Պրէսի:

— Քրանսայի թաղաւորին ինքնազիր նամակն ու կնիքն է — պատասխանեց ճօհն իշխանը:

— Ուրեմն ժամէ արդ — ըսաւ Ֆիցուրս — համախաբել մեր զօրքը կամ ՚ի Եօրք կամ ուրիշ կեդրոնական վայր մը: Եթէ քանի մ'օր ևս

անցնենք, արդարեւ այն ատեն բանը բանէն պիտի անցնի: Չեր վսեմութիւնը պէտք է որ այս Եշտի միմոսական խաղերուն վերջ տայ:

— Գեղացիք և ժողովուրդը դժգոհ պիտի լինին — ըսաւ տը Պրէսի — եթէ այս խաղերուն իրենք ևս մասնակից չլինին:

— Տակաւին օրը տարածամչէ — ըսաւ Աօլտմար — Թող աղեղնաւորները քանի մը նետ նետեն նշանադրին (target) և մրցանակը սահմանուի: Այս կերպով իշխանն իր խոստումը լիովին կատարած պիտի սեպուի այս սաքսոն տորուկներու դասակին առջև:

— Շնորհակալ եմ քեզ, Աօլտմար — ըսաւ իշխանն — ասով կ'իշխեցնես նաև ինձ որ երէկ զիս նախատող զեղջուկին հետ հաշիւ մ'ունիմ կարգադրելու: Ինչպէս որ տրամադրեր էինք, այս զիշեր մեր ինչոյքը պիտի ընենք: Եթէ այս ժամն իմ իշխանութեանս յետին ժամն իսկ լինի, պէտք է զայն նուիրել վրէժինդութեան և զուարճութեան: Թող նոր հողերը վաղուան մնան:

Փողերուն ձայնը նորէն կոչեց այն հանդիսականներն որ դաշտէն հեռանալու սկսեր էին, և քարոզներ իմաց տուին որ կարևոր ստիպողական գործեր ճօհն իշխանը յանկարծ այլուր կ'կոչեն, հետևապէս վաղուան հանդիսին զբօսանքն ընդհատելու կ'պարտաւորի: Այլ սակայն՝ չուզելով որ այնչափ բարեմիտ գեղացիներ մեկնին առանց իրենց արիութեան փորձըցոյց տալու, յօժարովիտ կ'հրամայէ՝ մեկնելէն առ ուսջ՝ վաղուան համար սահմանուած նետաձգութեան խաղերն անմիջապէս սկսիլ: Արիագոյն աղեղնաւորին մրցանակ մը պիտի տրուէր, որ էր արծաթակապ շեփոր մը, պճնաղարդ մետաքսէ կամար մը, և անստառաց պաշտպան՝ Ս. Հիւպէրդի մէկ շքադրամը:

Երբունէն աւելի շինականներ ներկայացան իբր հետամուտ, որոց շատերը Նիտովուտի և Շարնվուտի արքունի անտառներու որսորդականներ և պահստորներ էին: Սակայն՝ երբ աղեղնաւորներն իմացան թէ որոց հետ պիտի պայքարին, քսանէն աւելին կուռէն քաշուեցան, գրեթէ անվերայ պարտութեան մ'անպատուութիւնը կրել չուզելով: Ասան զի այն ժամանակներն ամէն երեւելի նետաձգի համբաւը շատ հեռու տեղեր ծանօթ էր, ինչպէս են այժմ ծանօթ Նիւմարքէդ մարդուած նժոյգի մը յատկութիւնները՝ նոյն ժողովատեղին յաճախող անձերուն:

Հետամուտները թէև նուազեցան, սակայն դարձեալ ութ նետաձիգ կային: Ճօհն իշխանն իր աթոռէն ելաւ այն ընտիր գեղացիներն 'ի մօտուտ քննելու համար, որոց շատերն արքունի նշանաղջեստ հաղեր

էին: Այս քննութեամբ իր հետաքրքրութիւնը գոհ ընելով՝ իր վրէժու առարկան փնտուց, և տեսաւ որ նոյն տեղը կեցեր էր և առջի օրուան հանդարտ կերպարանը կ'պահէր:

— Թշուառական — ըսաւ անոր ճօհն իշխանը — քու լրբեհի շատախօսութենէդ զուշակեցի որ աղեղի ճշմարիտ սիրահար չես, և կը նայիմ որ արիութիւն չունիս վարը կեցող անվահեր աղեղնաւորներու հետ չափուիլ:

— Ասեմափայլատեր — պատասխանեց շինականը — ներուի ինձ քսել որ ձախորդութեան և պարտութեան երկիւղէն զատ պատճառ մը տունիմ պայքարէն ետ կենալու:

— Եւ ի՞նչ կրնայ լինիլ այդ միւս պատճառդ — ըսաւ ճօհն իշխանն, որ իրեն իսկ անմեկնելի գրդիւով մտայոյց հետաքրքրութիւն մը կ'զգար այս մարդուն նկատմամբ:

— Ասան զի — պատասխանեց անտառի որսորդը — չգիտեմ թէ արդեօք այս շինականներն և ես մի և նոյն կէտ նպատակին նշան առնելու սովոր ենք, վասն զի չգիտեմ նաև թէ ինչպէս Չեր վսեմութիւնը պիտի անորժի տեսնել որ երրորդ մրցանակն անխոհեմաբար ձեր տհաճութեան հանդիսող մարդ մը շահի:

Ճօհն իշխանին երեսը կարմրեցաւ սա հարցումն ընելով,

— Ի՞նչ է քու անունդ, գեղացի:

— Լօքսլէյ — պատասխանեց գեղացին:

— Ուրեմն, Լօքսլէյ — ըսաւ ճօհն իշխանը — դու ևս ըստ կարգի նշան պիտի առնուս՝ երբ այս շինականներն իրենց ճարպիկութիւնը յայտնեն: Եթէ մրցանակը տանին, քսան ոսկի աւելի ևս պիտի տամ, բայց եթէ կորուսանես Աինքօլնի կանաչ չուխայէ զգեստդ պիտի հանել տամ և իբրև շողակրատ և լիբը խարբայ մը պիտի վանել տամ քեզ աղեղներու լարերով:

— Բայց եթէ այս պայմանները չընդունիմ և աղեղս չլարեմ

— Հարցոյց որսորդը: — Չեր վսեմութեան իշխանութիւնն՝ որուն այսչափ զօրականներ նեցուկ են, 'ի հարկէ կրնայ զիս դիւրաւ կատարել և գանահար ընել, բայց չէ կարող իմ աղեղս լարելու կամ նետ նետելու զիս բռնապատել:

— Եթէ իմ արդար առաջարկութիւնս մերժես — ըսաւ իշխանը — մրցարանին վերատեսուչն աղեղիդ լարը պիտի կտրէ, աղեղդ և նետերդ պիտի խորտակէ և քեզ մեր առջևէն պիտի վռնտէ իբր թուլասիրտ վատ մը:

— Բայց , մեծի իշխան , օրինաւոր պահանջում մը չէ այդ — ըսաւ որսորդն — և անհամեմատ կռուի մը կ'դնէք Նիւէսդրի և Ստաֆօրսի լաւագոյն աղեղնաւորներու դէմ հանելով զիս , սպառնալով միանդամայն վատահամբաւել եթէ պարտուիմ : Սակայն դարձեալ ձեր կամքը պիտի կատարեմ :

— Զօրականներ , սա մարդուն վրայ հսկեցէք — ըսաւ ճօհն իշխանը — սիրտը դողահար կ'տատամսի , կ'վախնամ որ փորձ չիորձէ խոյս տալու կռուէն : Իսկ դուք , կտրիճներս , անվեհեր և լաւ նշան առէք , երբ մրցանակը շահիք՝ եղծեամ մը և զինի տակաւ մը վարը տաղաւարին ներքև ձեզի համար պիտի պատրաստ լինին :

Նշանագիր մը դրին մրցարանը տանող հարաւային ճամբուն ծայրը : Մարտիկ աղեղնաւորները կարգաւ հարաւակողման դրան առջև կեցան՝ այս կայանին և նշանին մէջ բաւական ձղափայր թողլով : Աղեղնաւորները յառաջագոյն վիճակաւ որոշելով թէ ինչ կարողով պիտի արձակեն՝ յաջորդաբար երեքական նետ նետել պարտաւոր էին : Նետաձգութեան վերատեսչին կողմէ՝ սահմանուած երկրորդական սրայ մը պիտի հսկէր այս խաղերուն վրայ , վասն զի մրցարանին պարէսներն իրենց աստիճանին նուաստութիւն կ'համարէին շինականներու խաղերը կարողաբերու զիջանիլ :

Աղեղնաւորները՝ մի առ մի ընդ առաջ գալով իբր արիասիրտ շինականներ իրենց նետերն արձակեցին : Հետոյ հետ նետուած քսան և չորս սլաքներէն՝ տաս հատը միայն նշանագրին վրայ կեցան , իսկ միւսներն այնքան քովէն անցան , որ նշանին հեռաւորութիւնը նկատելով՝ ընտիր նետաձիգներ համարուեցան : Նշանագրին դպող տաս նետերէն , երկուքն որ ներքին շրջանակին վրայ մտուեցան՝ Հիւպէրդի կողմէն արձակուեր էին , Մալվուարդէնի ծառայող որսորդ մ'էր այն և հետեւապէս յաղթող հռչակուեցաւ :

— Հիմակ , Լօքսլէյ — ըսաւ ճօհն իշխանը յանդուզն շինականին՝ հեղհալի ժպիտով մը — կ'ուզես Հիւպէրդին հետ մրցիլ թէ ոչ կ'ուզես աղեղդ , կամարդ և կասարձիգ վերատեսչին յանձնել :

— Քանի որ ուրիշ ձար չկայ — ըսաւ Լօքսլէյ — չեմ դժկամակիր բաղդս փորձելու , սա պայմանաւ որ երբ ես Հիւպէրդի սա վարի նշանին դէմ ելիւ նետ նետեմ , ինքն ալ պարտաւոր լինի իմ առաջարկելիք նշանիս զարնել :

— Այդ խնդիրդ արդար է — պատասխանեց ճօհն իշխանն — և պիտի կատարուի : Եթէ սա պարծենկոտ մարդուն յաղթես , Հիւպէրդ , շեփորդ արծաթէ տասնոցներով պիտի լեցնեմ :

— Մարդ մը ձեռքէն եկածը միայն կրնայ ընել — պատասխանեց Հիւպէրդ — բայց իմ հաւս Հէստինկսի ճակատամարտին բաւական մեծ կակ աղեղ մը լարեց , և յուսամ որ անոր յիշատակին արատ մը չպիտի բերեմ :

Հետեւապէս առջի նշանակէտը վերցնելով՝ նոյն մեծութեամբ ուրիշ նշանագիր մը դրին : Հիւպէրդ՝ որ նախորդ մրցումին մէջ իբրև յաղթական , իրաւունք ունէր առաջ նետելու , ուշադիր նշան առաւ , աչքով հեռաւորութիւնը չափելով , մինչդեռ իր լայնալիճ աղեղը ձեռքը բռներ էր : Ի վերջէ քայլ մ'առաւ ընդ առաջ , և աղեղն իր ձախ թևին բոլոր երկայնութեամբը վեր վերցնելով՝ մինչև որ կեդրոնն իր երեսին հարթ հաւասար եկաւ , լարն ականջին քաշեց . օգին մէջ սրանալով նետը սուլեց և դնաց սևեռեցաւ նշանագրին ներքին բոլորակին մէջ , բայց չէ թէ լիովին կեդրոնը :

— Հովին բաժինը չհանեցիր , Հիւպէրդ — ըսաւ անոր ոտինն իր աղեղը լարելով — ապա թէ ոչ լաւագոյն նշան մը պիտի առնուէր :

Այս ըսելով և առանց առնելիք նշանին վրայ թեթև անձկութիւն մ'իսկ ցոյց տալու , Լօքսլէյ որոշեալ սեղը դնաց և իր նետը նետեց այնպիսի երևոյթական անհողութեամբ՝ որպէս թէ բնաւ նշանն անդամ չէր դիտած : Նետը լարէն թռելու ատեն՝ գրեթէ դեռ ինք կը խօսէր , և սակայն նետը կիտին հասաւ՝ քան Հիւպէրդի նետն երկու թթամաստ կեդրոնին մօտեանալով :

— Երկնից լոյսը վկայ — դուչեց ճօհն իշխանը Հիւպէրդին — եթէ թողուս որ այս ուրացող անօրէնը քեզ յաղթէ , կախազանի արժանի ես :

Հիւպէրդ ամէն առթի համար մէկ ձև խօսք ունէր :

— Եթէ զիս կախել կ'ուզէք , վտեմափայլ իշխանդ — ըսաւ նա — իշխանութիւն ունիք , մարդ մը ձեռքէն եկածը կրնայ միայն ընել : Սակայն իմ հաւս լայնածիր աղեղ մը լարեց . . . :

— Սատանան տանի հաւդ և բոլոր սերունդդ — ընդմիջեց ճօհն — լարէ և դու , անպիտան մարդ , և քաջապէս լարէ , թէ ոչ պիտի փորձանք պիտի դայ :

Այս յորդորն ընդունելով՝ Հիւպէրդ նորէն տեղն անցաւ , և իր ոտինն տուած խրատէն օգտելով՝ նոյն պահուն երոող թեթև հովին բաժինը հանեց և այնպէս վարպետութեամբ նետեց նետն որ եկաւ ճիշտ նշանագրին կեդրոնը թափանցեց :

— Հիւպէրդ , Հիւպէրդ — աղաղակեց խուժանն , որ աւելի համա-

Իր էր ծանօթ անձի մը քան թէ օտարականին — կեդրոնը դտար Կեդրոնը . կեցցէ Հիւպէրդ :

— Լօքսլէյ , այս հարուածէն չես կարող անցնել — ըսաւ իշխանը նախատական ժպիտով մը :

— Սակայն անոր նետը պիտի ցտեմ — պատասխանեց Լօքսլէյ :

Եւ առաջուանէ աւելի մտադրութեամբ իր սլաքն արձակելով՝ ճիշտ իր ոտիսին սլաքին վրայ իջեցուց և զայն կտոր կտոր ըրաւ : Բուրբուր կեցող ժողովուրդն այս հիանալի ճարտիպութեան վրայ այնքան ապշեցան որ սովորական աղաղակներով իսկ չկրցան իրենց զարմանքը յայտնել : — Այս սատանայ մ'է , ոսկրէ և մտէ մարդ չպիտի լինի — կ'փոխային շինականներն իրարու — վասն զի առաջին անգամ Բրիտանիոյ մէջ աղեղ մը լարուելէն վեր՝ այսպիսի աղեղնաւոր մը տեսնուած չէ :

— Իսկ հիմակ — ըսաւ Լօքսլէյ — հրաման պիտի խնդրեմ Ձեր Ասեմութենէն որ մեր հիւսիսային երկրին ոճով նշան մը պատրաստեմ , և թող որ և է քաջ շինական փորձ փորձէ անոր զարնելու և իր ամենէն աւելի սիրած էակէն ժպիտ մ'իբր վարձ ընդունի :

Այս միջոցին որ մրցարանէն դուրս ելնելու կ'սպարաասուէր ,

— Թող ձեր զօրականներն ինձի հետ դան — ըսաւ նա — եթէ կը հաճիք , պիտի երթամ մօտաւոր ուրիշ փայտ մը կարել :

Ճօհն իշխանը նշմայր մ'ըրաւ որ իր զօրականներէն մէկ քանին անոր ուղեկից լինին որ խոյս չտայ , բայց երբ ամէն կողմէ , « Ամթ է , ամթ է » գոչեցին , իր գիտաւորութիւնը փոխեց :

Լօքսլէյ շուտ մ'ետ դարձաւ՝ վեց ոտք երկայն ուռիի ճիւղ մը բերելով , որ լիովին շիտակ և մարդու բթամատի հաստութեամբ էր : յետոյ սկսաւ զայն քերել պաղ արիւնով , և նոյն միջոցին կ'ըսէր թէ օրսորդի մը՝ արդէն դրուած մեծ վահանի մը վրայ նշան առնուլ առաջարկել մեծ նուաստութիւն կ'համարուէր : — Իմ մասին — կ'ըսէր նա — և հայերնի երկրիս մէջ , մարգիկ նոյնպէս կ'ընան նշան դնել Արթիւր թագաւորին սեղանն՝ որուն բոլորը վաթսուն ասպետ կ'նստէին . եօթ տարեկան տղայ մը կ'ընայ սա վարի վահանն անսայր սլաքով զարնել . բայց — յարեց նա , մրցարանին միւս ծայրն երթալով ծանրաքայլէ ճիւղը շիտակ գետինը մխելով — այն որ հարիւր կանգուն հեռուէն այս ճիւղը կարող է զարնել թագաւորի մը , նոյն իսկ Բիչարա կորովի թագաւորին առջև իսկ՝ աղեղ և կապարձ կրելու արժանի աղեղնաւոր պիտի անուանեմ :

— Իմ հաւս շէստիկիսի ճակատամարտին նետ նետած ունի — ըսաւ Հիւպէրդ — բայց երբէք իր կենաց մէջ այսպիսի նպատակի մը նշան առած չէ , և ես ալ նշան չպիտի առնուի : Եթէ այս շինականը կարող լինի ճեղքել այս դաւաղանը , պիտի տամ անոր այս կամարը , կամ լաւ ևս իր բաձկոնակին մէջ եղած սատանային անձնատուր կ'լինիմ , բայց չէ թէ մարդկային հնարագիտութեան . մարդս ձեռքէն եկածը միայն կ'ընայ ընել , և չեմ ուզեր նետ քաշել երբ ստոյգ եմ որ նպատակիս չպիտի դպիմ : Այս զրեթէ անտեսանելի սպիտակ ոտիկն նշան առնուլ այնքան դժուարին է , որչափ է՝ մեր երէցին զմե լինն սայրին , յարդի մը շղին , կամ արևուն մէկ նշոյլին նշան առնուլ :

— Աստ շուն — ըսաւ Ճօհն իշխանը :

— Քաշէ ուրեմն , Լօքսլէյ . բայց եթէ այս նպատակին զարնես , պիտի ըսեմ որ դուն ես առաջին մարդն որ այսպիսի բան մ'ըրիր : Ինչ և է , չեմ ուզեր որ դու խրոխտաս այդպէս արիւթեանդ վրայ պարծենալով :

— Ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ , ինչպէս կ'ըսէ Հիւպէրդ — պատասխանեց Լօքսլէյ . այս միայն կարող է ընել մարդ մը :

Այս ըսելով նորէն աղեղը լարեց , բայց այս անգամ ուշի ուշով իր գէնքը քննեց , նոր լար մ'առաւ , վասն զի առաջինն երկու վտաւանէն քիչ մը թուլցած լինելով իրեն բաւական կըր չէր երևէր : Յետոյ մտադրութեամբ նշանն առաւ , և բոլոր բազմութիւնն անշշուռ լուծեամբ այս գործողութեան ելից կ'սպասէր : Աղեղնաւորն իր վըրայ ամենուն ունեցած կարծիքն արդարացուց , իր նետը դնաց նշան առած ուռիի ոտը ճեղքեց : Արոտալի կայթիւն մը լսելի եղաւ խկոյն , և նոյն ինք Ճօհն իշխանը՝ Լօքսլէյի ճարտարութեան վրայ զմայլելով՝ մոռցաւ պահ մ'անոր դէմ ունեցած ատելութիւնը :

— Այս քսան արծաթ դրամներն և շեփորը զոր իրաւամբ շահեցար , քուկը են — ըսաւ թագաւորը — նոյն դրամը յիսուն պիտի ընեմ եթէ յանձն առնուս մեր ծառայութեան մտնել և մեր զօրականներու նշանազնետը հանելով մեր քովը մնաս : Ասան զի երբէք զօրեղակոյն ձեռք մ'այդպէս աղեղ չէ լարած , երբէք անվրէպ ակնարկ մ'այդպէս նետ մը չէ ուղղած :

— Ներէ ինձ , ազնիւ իշխան — ըսաւ Լօքսլէյ — բայց ուխտ ըրեր եմ որ , եթէ երբէք զինուոր դրուիմ , ձեր պայազատ եղբօրը , Բիչարա թագաւորին գրուիմ : Այս քսան արծաթ դրամները Հիւպէրդին կ'ըրաշնեմ , որ այսօր այնպէս արիաքար աղեղ լարեց որչափ իբ

Հաւր Հէստինկսի ճակատամարտին մէջ : Եթէ համեստութենէ այն փորձը չմերժէր , ինձի պէս այն փայտը պիտի ճեղքէր :

Հիւպէրդ գլուխն օրեց օտարականին տրիտուրն ընդունելով ակամայ , և Լօքսլէյ ուրիշ դիտողութիւններ չլսելու համար՝ ամբողջին մէջ մտաւ կամացուկ մը և քիչ ատենէն աներեւոյթ եղաւ :

Յաղթող աղեղնաւորը թերևս այնչափ շուտով ճօճն իշխանին ուշադրութենէ դիւրաւ չպիտի խուսէր , եթէ նոյն պահուն իշխանին միտքն աւելի կարևոր և ստիպողական հողերով պաշարուած չլինէր : Իր սենեկապետը կանչեց՝ մրցարանը պարսկերու հրաման տալով , և պատուիրեց անոր որ անմիջապէս ճանբայ ելնէ դէպ ՚ի Էշպի և Իսահակ հրէայն դանէ :

— Ըսէ այն շունին որ արևը մարը մտնելէն առաջ՝ ինձի չորս հարիւր ոսկի դրկէ : Երդէն աւանդը դիտէ , բայց սա մատնին ցոյց տուր անոր իբրև պարմանեալ նշան մը : Գումարին մնացորդն ասկէ վեց օր ետքը պիտի վճարուի Եօրք քաղաքն : Եթէ զանց ընէ այս հրամանս , այն անհաւատին գլուխը պիտի առնում : Նայէ որ այս թլփատեալ դերին ճանբէն չանցնես , որ մեր մէջ իր կողոպտած զարգերը քիչ մ'առաջ կ'պարզէր :

Այս ըսելով՝ իշխանը ձի հեծաւ և Էշպի գարձաւ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ

Երբ հին ասպետներ՝ շքեղ , փառաւոր
Պճնեալ պարզէին հանդէս ահաւոր
Դեցացին խաղուց՝ պերճութիւն անհարթ ,
Բեկաւոր պետեր , տիկնայք երկնազարդ՝
Սրնդաց ձայնին՝ գային ՚ի գումար
Մէջ մի օրահի՛ պերճ , բարձրակամար :

Պ Ա Ր Դ Ը Ն

Ճօճն իշխանն իր մեծ խնջոյքը տուաւ Էշպիի դղեկին մէջ : Այս չէ այն չէնքն՝ որուն փառաւոր աւերակները դեռ ևս ուղեւորին ուշը կը գրաւեն , և որ վերջին ժամանակներն՝ արքունի սենեկապետ՝ լորտ Հէստինկսի ձեռօք կանդնեցաւ , այն անձին՝ որ Գ . Բիչարտի բռնութեան զոհ ընկաւ , և աւելի ծանօթ է նա Շէքսբիբի իբր դիցազնե-

րէն մին , բան թէ իր սրտմտկան համբաւէն : Այն ատեն Էշպիի քաղաքն ու դղեակն Իւլինչըդըրի կոմս՝ տը Գուլնսի Ռօժէրի կալուածքն էր , և այս կոմսը մեր սրտմտկեան ժամանակ՝ Պալէստին կ'գտնուէր : Նոյն պահուն՝ ճօճն իշխանն անոր դղեակն ու կալուածքն ըստ հաճոյս կ'դորձածէր , և իր հիւրասիրութեամբն և պերճութեամբը ժողովրդեան աչքը շլացնելու տրամադիր լինելով՝ հրաման տուեր էր որ մեծ պատրաստութիւններ տեսնեն , որպէս զի խնջոյքն ըստ կարի շքեղ կերպով կատարուի :

Իշխանին տնտեսներն որ՝ այս և ուրիշ սպարազաներու մէջ՝ արքայական իշխանութիւն մը կ'վարէին՝ իրենց վեհապետին սեղանին համար ինչ բան որ յարմար դտան առին ժողովեցին : Շատ մարդիկ հրաւիրուեր էին խնջոյքին , և որովհետև նոյն միջոցին ճօճն իշխանը ժողովրդեան սէրը դբաւելու պէտքը կ'զգար , Սաքսօն և Գանցիի աղնիւ ընտանիքներ , նոյնպէս շրջակայ Նօրման աղնուականներ հրաւիրել տուեր էր : Որչափ որ Անկլօ—Սաքսօն ժողովուրդը սովորական զարազաներու մէջ միայն նախատինք և նուաստութիւն կ'կրէին , սակայն իրենց բազմութեան պատճառաւ ահարկու պիտի դառնային ՚ի հարկէ քաղաքային յուզմանց մէջ որ՝ ըստ երեւոյթին՝ կ'մտնեային , և քաղաքականութեան կարևոր մէկ հարկ մ'էր անոնց սպարազուխներուն համակրութիւնն ասպահովել :

Հետևապէս՝ ճօճն իշխանին դիտաւորութիւնն էր , և այս դիտաւորութիւնը բաւական ատեն պահեց , անտուր հիւրերու հետ այնպիսի մարդավարութեամբ վարուիլ որուն օրինակը սաեպ չէին տեսներ : Թէև ոչ ոք իշխանին չափ անխիղճ կերպով իր յատուկ սովորութիւններն և զղացումներն իր շահերուն չէր զոհեր , սակայն իր կոյր բաղքն այնպէս կ'բերէր որ թեթևամտութիւնն և ստահակութիւնն անդադար երևան գալով իր նախորդ կեղծաւորութեամբ շահածը լիովին կ'ջնջէր :

Իր այս թեթև քնաւորութեան նշանաւոր մէկ օրինակը ցոյց տուաւ , երբ իր հօրն՝ Բ . Հէնրիի կողմէն Երլանտաս գնաց՝ որպէս զի Անկլիոյ թագին այս նոր և կարևոր երկրին բնիկներուն միտքն ու սիրտը շահի : Այս սպարազայիս մէջ՝ իրլանտացի ցեղապետներ իրաք կ'անցնէին որ նորատի իշխանին իրենց հաւատարմութեան և խաղաղութեան նուէրը մատուցանեն , բայց փոխանակ անոնց շնորհաւորութիւնները մարդավարութեամբ ընդունելու , ճօճն իշխանն և իր ժպիրճ սպասաւորները չկոչան համբերել և իրլանտացի ցեղապետներու երկայն մօրուքը քաշեցին . այսպիսի վարմունք մը , ինչպէս որ յուսով էր , սաստիկ

դրդուեց այն նախատեալ աւագանին, և Անկլիոյ փերապետութեան յՆորմանտա՝ արէտաբեր հետեւանքներ ունեցաւ: Պէտք է որ ընթերցողը ճօհն իշխանին այս այլանդակ բնաւորութիւնը չմոռնայ որպէս զի նոյն իրկունը բունելիք ընթացքը լաւ ըմբռնէ:

Հասուն խորհրդածութեամբ ըրած որոշման համեմատ՝ ճօհն իշխանը խիստ քաղաքավար կերպով ընդունեց Սէտրիկն և Աթէլստէյն, և իրցաւ յայտնեց անքէն՝ երբ Սէտրիկ իմացուց թէ օրիորդ Բովէնա՝ իր անհանգստութեան պատճառաւ՝ չկրցաւ Նորին վսեմութեան շնորհալի հրաւերին գալու: Սէտրիկ և Աթէլստէյն հիմարեայ սաքսօնեան հագուստ հագեր էին. հագուստ մ'որ թէև տձև չէր, և հանդիսին առթիւ մեծազին կերպասէ շինուեր էր, սակայն տեսքի և կտրուածի կողմէն այնքան տարբեր էր միւս կոչնականներու զգեստէն որ ճօհն իշխանը՝ Վօլտմարի առջև իսկ չափաւորութեան մեծ օրինակ մ'ընծայած եղաւ իր ծիծաղը բունելուն՝ ի տես այն հագուստին որ նոյն օրուան տարազին (fashion) մօտ ծիծաղելի էր: Սակայն՝ լուրջ դատողութեան առջև՝ այն ժամանակի Սաքսօններու կարճափակ պարեզօսն և երկար վերարկուն աւելի շնորհազարդ և հեշտ էին քան Նորմաններու հանդերձն, որոց դրասն այնքան լայն կրկնոց մ'էր որ սայլօրդի մը բաղէնին կ'նմանէր. իսկ կրկնոցը գարձեալ նեղ վերարկուով մը ծածկուած էր, անձրևէ կամ հովէ չէր կրնար պահպանել կրողն, և միակ նպատակ ունէր, դերձակին հնարաղիտութեամբ անոր վրայ գտնուած մուշտակ, բանուածք և դոհարներ ցոյց տալ: Շարլմանը կայսրն՝ որուն օրովն առաջին անգամ այս հագուստները մուտ առին, կ'երևի թէ քաջ զգաց անոնց անպատեհութիւններն: Աստի կ'ըսէր. «Յանուն Աստուծոյ, ինչ բանի կ'ծառայեն այս կրճատ զգեստներն: Անկողնի մէջ մեզ չեն ծածկեր, ձիուն վրայ մեզ հովէ և անձրևէ չեն պահպաներ, իսկ երբ նատինք՝ մեր սրունքը խոնաւութենէ և ցրտէ չեն պատսպարեր:

Սակայն՝ այս կայսերական քննադատութեան հակառակ՝ կարճ վերարկուները մինչև մեր խօսած ժամանակ յարզ ունէին, մանաւանդ Անժուի տան իշխաններու մէջ: Հետեւապէս ճօհն իշխանին դրանիկներն առ հասարակ նոյն հանդերձը կ'գործածէին, և երկար վերարկուն՝ որ Սաքսօններուն դերազանց հագուստն էր՝ աւելի ևս ծաղր կ'ընէին:

Կոչնականները նստեր էին սեղանի մը բոլորն որ ընտիր կերակուրներու բեռին ներքև կ'ճնշուէր: Հատ մը խոհակերներ՝ որ իշխանին ուղեորութեան ժամանակ՝ անոր կ'հետեւէին, իրենց բոլոր գիտութիւնը

թափեր էին՝ որպէս զի սովորական համադամներուն տեսակը շատցընեն, և յաջողեր էին՝ դրեթէ մեր արդի հմուտ խոհարարներուն պէս, անոնց բնական երևոյթը լիովին կերպարանափոխ ընելու: Առ տնին կերակուրներէ դատ՝ օտար երկիրներէ եկած ուտելիքներ ևս կային, և շատ մ'ընտիր սլակիկնոց, նոյնպէս համեղ ըրկեղներ և բլիթներ՝ որ միտակ աղատանօյն սեղանին վրայ կ'տեսնուէին: Բնիկ և օտար սպառական գինիներ այն շքեղ խնջոյքը կ'սլակէին:

Սակայն՝ թէև հեշտասէր՝ նօրման աւագանին սովորաբար անժուժկալ մարդիկ չէին: Սեղանի համադամները վայելելու ատեն՝ փափուկ բաներ կ'փնտուէին, ըստ կարի զեղխութենէ կ'խորչէին, և սովոր էին նիւուն սաքսօններու զինն մնալութիւնն ու որկրամուտութիւնն անդոսնել, իբրև նոյն ստորին ազգին յատուկ մտրութիւններ: Արդարև ճօհն իշխանն և անոնք որ աչքը մտնել կ'ուզէին թերութիւններն օրինակելով՝ կեր ու խում կ'սիրէին, և արդէն յայտնի է որ այս իշխանին մահաճան պատճառը զեղձի ու նոր դարեջրի անմարտութիւնն եղաւ: Բաց իր վարմունքը հայրենակիցներու մօտ բացառութիւն մ'էր:

Նօրման ասպետներն ու արտասանին նենդամիտ ծանրութեամբ մը զոր միայն մասնաւոր նշաններ ընելով իրարու կ'ընդմիջէին՝ Աթէլստէյնի և Սէտրիկի կոշտ ընթացքը կ'գիտէին խնջոյքի ատեն, որուն բնաւ վարժ չէին: Եւ այսպէս մինչդեռ անոնց կերպերը հեղնութեան նիւթ էին, անկիրթ սաքսօններն ընկերութեան բարեկարգութեան համար հաստատուած շատ մը բուռն կանոններու դէմ վարուեցան արդարաբար՝ Արդ՝ ամենուս յայտնի է թէ մարդ մ'այնքան յանցաւոր իր բարեկրթութեան կամ բարոյական օրինաց դէմ շարժելովն որչափ արտաքին քաղաքավարութեան մասնը մէկ ձևն անգիտելովն՝ Մյսպէս Սէտրիկ՝ որ իր ձեռները լաթով մը կ'սրբէր, փոխանակ օղին մէջ զանոնք տատանելու որ խոնաւութիւնը ցամքի, աւելի ծաղր ու ծանակ եղաւ քան իր ընկերն Աթէլստէյն՝ երբ ինքը միայն կ'լլեց ահապին սլակիկնոց մ'որ օտարտոյի գողորիկ անուշներով շինուած էր և այն ժամանակ karum-pie (պղակունդ) կ'կոչուէր: Բաց երբ աւելի հասուն քննութեամբ տեսան թէ Քօնինիսպրիկի ցեղապետը (կամ Քրէնքլին) ինչպէս որ Նօրմանները կ'անուանէին) բնաւ կ'լլած բանին զաղափարը չուէր, և կարծեր էր թէ սլակունդին մէջիկները լոկ արտասաներ և աղանչներ էին, մինչդեռ իրօք թղկերուկներ և սոխակներ էին, իր աղիտութեան համար ծաղրելի դարձաւ, թէև աւելի իրաւացի կ'լլէր նէր եթէ որկրամուտները համար նշուակ գաւնար:

Արքայադէս երկար հասցիերոյթը լմնցաւ, և մինչդեռ բաժանն անարգել սեղանին բոլորը կ'դառնար, հիւրերը կ'խօսէին նախորդ նիզակախաղին շահատակներուն վրայ, անձանթ աղեղնաւոր յաղթողին վրայ, Սև սասկետին վրայ, որ անշահախնդրութենէ շահած սպառիւն հրաժարեր էր, և արիասիրտ Խլանօտի վրայ, որ այնչափ սուղ զներ էր օրուան մրցանակն: Այս ամէն խօսակցութեան նիւթերուն վրայ ամէն մարդ զինուորական ազատութեամբ իր կարծիքը կ'յայտնէր, և կատակն ու ծիծաղը սրահին ամէն կողմը կ'շրջէին: Ճօհն իշխանին ճակատը միայն ամպոտ էր այս վիճարանութեան ժամանակ, կարծես թէ ծանր հոգ մ'իւր մտքը կ'յուզէր. և երբ դրանիկներն իր ուշը կը դրդուէին՝ այն ատեն միայն իր բոլորովին անցած դարձածին մտադրութիւն կ'ընէր: Այն ժամանակ յանկարծ ոտք կ'եղնէր, իր զուարթութիւնը գրդուելու համար բաժակ մը զինի կ'ըմպէր և անպատեհ կամ օտարոտի հարցում մ'ընելով խօսակցութեան կ'խառնուէր:

— Խմենք այս բաժակն — ըսաւ նա — Ալիֆրիտ Խլանօտի կենաց, մեծ դուպարին շահատակը. վշտանալով որ իր վէճքին պատճառաւ մեզ սեղանակից չգտնուիր: Թող ամէն մարդ իր բաժակը ընու, մանաւանդ Ռօթմիլուտի Սէտրիկն, այն յուսադիր որդւոյն արժանի հայրը:

— Աչ, տէր իմ — պատասխանեց Սէտրիկ ոտք ելնելով և իր անձաշակ բաժակը սեղանին վրայ դնելով — ոչ, չեմ կարող որդի անուանել անհնազանդ որդի մ'որ իմ հրամաններս կ'անարգէ և միանդամայն իր հարց բարոյքն ու սովորոյթը կ'թողու:

— Անհնարին բան է — գոչեց Ճօհն իշխանն զարմանք կեղծելով — որ այնպիսի արի ասպետ մ'անարժան և անաստ որդի մը լինի:

— Եւ սակայն, տէր իմ — պատասխան տուաւ Սէտրիկ — Ալիֆրիտի համար ըսածս ճիշտ է: Իր հօրենական տունը թողուց քու եղբորդ արքունեաց զուարթ ազատանիին միանալու, և այն տեղ ուսաւ այն ձիավարութեան խաղերն որոց դու մեծ արժէք կ'տաս: Իմ փափաքիս և հրամանիս հակառակ ձգեց գնաց, և Ալիֆրէտ թաղաւորին օրովն սցալիսի ընթացք մ'անհնազանդութիւն, և մանաւանդ խտրապատժելի յանցանք կ'համարուէր:

— Ափսս — պատասխանեց Ճօհն իշխանը՝ սուս համակրութեան հառաչով մը — քանի որ որդիդ իմ ասերջանիկ եղբորս մէկ հետևորդն եղաւ, աւելորդ է հարցնել թէ ուր և որմէ՞ ուսաւ որդիական անհնազանդութեան դատը:

Սյակէս կ'խօսէր Ճօհն իշխանը՝ մոռնալով մտադիր, որ Հէնրի Բ.

ին բոլոր զաւակներէն, թէ և ամէնքն անսպարա չէին, ինքն ամենէն աւելի իր հօրն առջև նշանաւոր եղաւ. սպասամբութեան և սպերախտութեան կողմէ:

— Արեւի ինձ — ըսաւ նա պահ մը վարանելէն ետև — որ եղբայրս միտք ունէր Խլանօտի հարուստ վիճակն իր մտերմին ընծայել:

— Իրօք ընծայեց զայն — պատասխան տուաւ Սէտրիկ — և այս ալ մեր գժտութեան մէկ մեծ գրդիւն եղաւ, քանի որ խոնարհեցաւ իբր աւատական ստրուկ իշխան ընդունիլ այն երկիրներն որոց ազատ և օրինաւոր տէրերն էին իր նախնիքը:

— Ուրեմն լիովին հաւանութիւն պիտի տաս, բարի Սէտրիկ — ըսաւ Ճօհն իշխանն — եթէ սոյն երկիրն այնպիսի անձի մը տամ որուն արժանիքը չպիտի նուազի բրիտանական թագէն հող ստանալով: Քէժինալա սը Ֆրօն-տը-Պէօ — յարեց նա դէպ ՚ի պարոնին դառնալով — յուսամ որ Խլանօտի պարոնութիւնը այնպէս լաւ պիտի պահէս, որ Ալիֆրիտ իր հօրը ահաճութիւն չպիտի պատճառէ վերասին նոյն սուտական հողը կոխելով:

— Ս. Անտոնինոս վիկայ — պատասխանեց արեւակէզ ճակտով հսկայն — որ Ձեր վեմութիւնը թող զիս սաքսօնի մը տեղ դնէ, եթէ երբէք այս Սէտրիկը կամ Ալիֆրիտ, կամ Անկլիոյ լաւագոյն արիւնը կրող մարդ մ'եղնէ ձեր շնորհած հողային պարզէն խնէ կորէլ:

— Ով որ քեզ սաքսօն անուանէ, պարոն — պատասխանեց Սէտրիկ՝ զժարելով այս ոճէն որով ստէպ նօրմաններն իրենց սովորական քամահանքը կ'յայտնէին անկլիացոց — այնպիսի մեծ պատիւ մ'ըրած պիտի լինի քեզի որուն անարժան էս:

Ֆրօն-տը-Պէօ պիտի պատասխանէր, բայց Ճօհն իշխանն իր թեթեւամտութեամբն ու ժպրհութեամբն անոր խօսքը կանխեց և ըսաւ.

— Իրանի, լորտեր, աղնիւ Սէտրիկ ճշմարիտը կ'խօսի և իր ցեղը կ'ընայ պարծիլ որ առաջնութիւնն ունի մերկինն վրայ թէ տոհմային երկայնութեան և թէ վերարկուին երկայնութեան կողմէ:

— Արդարև պատերազմի դաշտին մէջ մեր առջևէն կ'երթան, ինչպէս եղծեամենքը կ'վազեն շուներուն առջևէն — ըսաւ Մալլուարէն:

— Եւ իրաւունք ունին մեզնէ առաջ քալելու — ըսաւ Էյոմէր վանահայրը — մի մոռնաք իրենց կերպերուն վայելչութիւնն ու գերազանց անուութիւնը:

— Մանաւանդ իրենց նշանաւոր ժուժկալութիւնն ու չափափրութիւնն — ըսաւ Պրէսի մոռնալով սաքսօն օրիորդի մը հետ նշանուելու խորհուրդը:

— Յիշել պէտք է նաև այն արիւթիւնն և վարմունքն՝ որով երևելի հանդիսացան ՚ի Հետտինկս և այլուր — ըսաւ Պրայն սը Պուա Վիլպէր :

Մինչդեռ պալատականներն ըստ կարգի՝ հանդարտ և ծիծաղկոտ դէմքով՝ իրենց իշխանին օրինակին կ'հետևէին՝ Սէտրիկի դէմ հեզնահան սլաքներ նետելով՝ սաքսոնին երեսը բարկութեամբ կ'բորբոքէր և իր վէս ակնարկը մէկէն մուսին վրայ կ'արձակէր, որպէս թէ այսչափ նախատինք հետզհետէ իր վրայ տեղալուն՝ անկարող էր ամենուն խօսք հասցնել, կամ զայրազինցուի մը նման, որ չորս կողմէն թնամիներէ պաշարեալ՝ չլիտէ թէ զորն ընտրէ իր անմիջական վրէժինդրութեանը նպատակ : Ե վերջէ՝ զայրոյթէն կիսովին խեղդուած ձայնով մը խօսեցաւ, և ճօհն իշխանին դառնալով՝ քանի որ իր կրած նախատանաց առաջին գրգռիչն այն էր,

— Մեր ազգին յիմարութիւններն ու մոլութիւններն որչափ մեծ լինին — ըսաւ նա — դարձեալ սաքսոն մը nideringի* տեղ սլիտի անցնէր, (ամենէն ստորին վատութեան համար զօրաւորագոյն մակդիր մը) եթէ իր յատուկ սրահին մէջ՝ և հիւրընկալութեան բաժակը շրջան ընկելու ժամանակ, ելնէր ինքն անարդէր, կամ հանդուրժէր որ ուրիշներն անարդէն անմեաս կոչնական մը, ինչպէս որ Չեր վետմութիւնն այս իրկուն թոյլ տուաւ որ անարդէն զիս. իսկ Հետտինկսի ճակատամարտին մէջ որչափ ծանր եղան մեր հարց աղէտքը, յիշել պէտք էին դէթ աւտոնք — և նոյն պահուն Գրօն-տը-Պեօին և Տաճարականին դէմքը նայեցաւ) որ՝ քանի մը ժամառաջ, թամբ և երասան կորուսին Սաքսօնի մը նիզակին առջև :

— Հողիս վկայ, ահա դառն հեզնութիւն մը — ըսաւ ճօհն իշխանն : — Ինչպէս կ'զանէք զայն, պարոններ : Մեր սաքսոն հպատակներն օր ըստ օրէ խելք և արիւթիւն կ'ստանան, իրենց միտքը կ'սրի, և այս ազմկալի ժամանակները յանդուզն կերպեր կ'առնուն : Ինչ կըրտէք այս բանին, լորտերս : Երկնից լուսին վրայ կ'երդնում, որ լաւագոյն կ'սեպեմ մեր նաւերը մտնել և իսկոյն՝ Նօրմանտիա դառնալ :

— Սաքսոններէն վախնալով — ըսաւ Պրէսի խնդալով : — Մեզի համար ուրիշ զէնք պէտք չեն այլ որսորդութեան աէգերն այս վարազները տազնապելու :

* Սաքսոններու մէջ այս նախատական մակդիրէն աւելի վատահամբաւիչ բան մը չկար : Կոյն իսկ յաղթողն Աելլէմ, որ անոնց ատելի էր, իր դրօշակին տակ շատ մը անկօս — սաքսոն զինուորներ գողլէց՝ սղառնալով nidering անուամբ առանարկել անոնք որ տուն կ'մնան :

— Կատակներու վերջ տուէք, ազնիւ ասպետներ — ըսաւ Աօլտմար՝ — Եւ լաւ կ'լինէր — յարեց նա իշխանին դառնալով — որ Չեր վետմութիւնը հաւաստէր արժանի Սէտրիկին որ ոչ ոք միտք ունէր նախատել զինքը կատակներով, որ հարկաւ օտարականի մ'ականջին ծանր կը հնչեն :

— Նախատել — սրտասխանեց ճօհն իշխանն՝ իր մարդավարական կերպերն առնելով — յուսամ որ ոչ ոք կրնայ մտածել որ իմ միտքս, կամ ուրիշ թոյլ տալ էր իմ առջև մէկը նախատել : Սհա ես ինքս Սէտրիկի կենաց խմբու համար բաժակս կ'ընում, քանի որ իր որդւոյն համար խմելու կ'մերժէ :

Բաժակները լցան սեղանին վրայ պալատականաց սուտ ու պատիր ծափահարութեամբ, բայց Սաքսոնին վրայ փափաքելի տպաւորութիւնը չկրցան ընել : Սաքսոնը բնապէս սուր իմացողութիւն չունէր, բայց անոնք որ կարծէին թէ այս շողմարար ցոյցերը կարող են ջնջել կրած նախորդ նախատինքին զղացումը՝ թեթեւ կարծիք մ'ունէին անոր մտաց վրայ : Սակայն Սէտրիկ լուռ կեցաւ, երբ Քօնինկսպրիկ Մթէլտէյնի կենդանութեան համար ճօհն իշխանի կողմէ նորէն բաժակ մ'առաջարկուեցաւ :

Ասպետն իշխանին այս առաջարկութեան անտարբեր չմնաց և անոր պատասխանեց իր մեծ դաւաժը պարպելով :

— Արդ՝ տեարք իմ — ըսաւ ճօհն իշխանն, որ սկսեր էր տաքնալ խմած զինիէն — մեր սաքսոն հիւրերուն իբրտուկը ճանչեւէն ետեւ՝ կը մնայ մեզ աղաչել որ փոխադարձ մարդավարութիւն յայտնեն մեզ : Արժանի ցեղապետ — յարեց նա՝ Սէտրիկի դառնալով — կարելի է արդեօք խնդրել որ Նօրմանի անուն մը յիշեցնես մեզ որ ձեր բերանն ըստ կարի նուազ աղտոդէ, և զինիի բաժակով մը անոր ձգած դառնութիւնը սրբել դիւրին լինի :

Աօլտմար Ֆիցուրս ոտք ելաւ՝ մինչդեռ ճօհն իշխանը կ'խօսէր, և Սաքսոնին աթոռին ետևէն սահելով՝ անոր ականջին փափսաց որ այս առիթը ձեռքէ հհանէ և երկու ցեղերու մէջ տիրած դժտութեան վերջ տայ ճօհն իշխանին անունը տալով : Սաքսոնն այս քաղաքական թելադրութեան չանսաց, այլ ոտք ելնելով և բաժակը մինչև բերանը ընելով՝ ճօհն իշխանին սա խօսքերն ուղղեց :

— Չեր վետմութիւնը կ'սրահանջէ որ այս խնջոյքին յիշուելու արժանի Նօրմանի մ'անունը տամ : Թերեւս դժուարին դորձ մ'է այս, վտանգէ խնդրելէ գերիէն որ իր տիրոջ գովեստներն երդէ, պահանջելէ յաղ-

Թահարէն՝ որ տակաւին իր պարտութեան բոլոր աղէտքը կ'ընէ՝ յաղթողին դովեսաններն երգել, սակայն դարձեալ նօրման մը պիտի ա- նուանեմ, զինուց և աստիճանի մէջ առաջինն, իր տօհմին մէջ լաւ- գոյն և աղնուաղոյն մարդն։ Եւ այն շրթերն որ պիտի մերժեն անոր բարի համբաւին վկայելու, սուտ և անպատիւ շրթեր պիտի անուանեմ և իմ խօսքս կենացս չտի պիտի պաշտպանեմ։ Աւտի այս բաժակը կը սլարպեմ ՚ի կենդանութիւն Առիւծասիրտ Քիչարտի։

Ճօհն իշխանն՝ որ կ'յուսար սաքսօնին ճառին վերջն իր անունը ընել, սարսուռ մ'զգաց երբ իր անարդիալ եղբօրն անունը յանակնկալս յիշուեցաւ։ Մեքենասպէս բաժակը շրթերուն տարաւ, ապա խոկոյն վար դրաւ՝ որպէս զի այս անցուսալի առաջարկութեան մասին կոչնականներու բռնելէք ընթացքը գիտէ, և իրօք շատեր այս առաջարկութեան թէ հաւանելն և թէ գիմադրելը միօրինակ վտանգաւոր սեպեցին։ Սակայն ոմանք, հին և փորձառու պալատականներ, գրեթէ Ճօհն իշխանին օ- ըրինակին հետեւեցան՝ նախ բաժակն իրենց բերնին մօտեցնելով և ապա սեղանին վրայ դնելով։ Նային նաև այնպիսիներ՝ որ աւելի վեհանձն զգացումէ շարժեալ զոչեցին. — Ընդ երկար կեցցէ Քիչարտ թաղա-ւորն, և երանի թէ շուտով մեզի վերադառնայ։ Իսկ մէկ քանի հիւ-րեր ալ, որոց մէջ Քրօն-տը-Պէօ և Տաճարականը կ'դանուէին՝ տխուր արհամարհանօք իրենց առջևը դրին բաժակները։ Բայց ոչ ոք կըցաւ բացէ ՚ի բաց մերժել իշխող թաղաւորին կենդանութեան համար ա-ռաջարկեալ բաժակը։

Մէտրիկ մէկ վայրկեանի չափ իր յաղթութիւնը վայելելէն ետև՝ իր ընկերին ըսաւ. «Ելիք, աղնիւ Աթէլտէյն, այս տեղ բաւական ատեն մնացինք, վասն զի Ճօհն իշխանին մարդասէր հիւրընկալու-թեան ճաշակն առինք։ Անոնք որ մեր սաքսօնեան կոշտ սովորութիւն-ներն աւելի լաւ իմանալ կ'փափաքին, պէտք է որ դան մեր հարց տու-նը փնտռեն մեզ, վասն զի բաւական արքունի խնջոյքներ, բաւական նօրմանեան մարդավարութիւն տեսանք։

Այս ըսելով ոտք ելաւ Մէտրիկ և խնջոյքին սրահը թողուց Աթէլտ-տէյնի և ուրիշ բազմաթիւ հիւրերու ընկերակցութեամբ, որ սաքսօն ցեղէն լինելով՝ Ճօհն իշխանին և պալատականներուն երգիծական խօսքերէն ինքզինքին անարդեալ կ'սեպէին։

— Ս, Թումասի ոսկերաց վրայ կ'երբնում — ըսաւ Ճօհն իշխանն՝ այն փիջոցին որ անոնք կ'ընալուէին — այս նօրման գեղջուկներն այսօ-րուան բոլոր առաւելութիւնները վայելեցին և յաղթական կ'դառնան։

— Conclamatum est, poculatum est — ըսաւ Եյմէր վանա-հայրը — խմեցինք և պոռացինք, ժամէ զինիի ամանները մէկդի թո-ղուլ։

— Այս դիշեր կրօնաւորը գեղանի մեղաւոր մը խոտովանել տալ կ'ուզէ, և ահա այս պատճառաւ մեկնելու կ'շտապի — ըսաւ տը Պրէ-սի։

— Ն'սխալիս, ասպետ — պատասխանեց վանականը — բայց պէտք է որ քանի մը մղոն ճամբայ քալեմ այս իրկուն դէպ ՚ի բնակարանս։

— Մեզնէ կ'բաժնուին — ըսաւ Ճօհն իշխանը կամացուկ մը Վօլտ-մարին — իրենց երկիրը դէպքերուն գուշակն է, և այս վատասիրտ վանահայրն ամենէն առաջ զիս կ'թողու։

— Մի վախնար, տէր իմ — ըսաւ Վօլտմար — այնպիսի պատ-ճառներ պիտի պարզեմ անոր առջև որ պիտի ստիպուի մեզի միանալու երբ Եօրք քաղաքը գումարուինք։ Մեծաւոր — ըսաւ վանականին — քեզ առանձին խօսիլ կ'ուզեմ ձիգ հեծնելէն առաջ։

Միւս կոչնականները շուտ մը ցրուեցան, և միակ Ճօհն իշխանին և հետեւորդներուն յարող մարդիկ մնացին։

— Ահա այս է քու խորհրդիդ արդիւնքն — ըսաւ Ճօհն իշխանը՝ զայրալիք ակնարկ մ'ուղղելով Վօլտմարին — արբշիւ աքսօն գեղ-ջուկ մը զիս կ'նախատէ սեղանիս վրայ, և իմեղբօրս անուան իսկ իմ սուտ բարեկամներս զիս երեսի վրայ կ'թողուն որպէս թէ բորոտ եմ։

— Համբերէ, անէր իմ — պատասխանեց խորհրդականը — կարող եմ ամբաստանութիւնդ քեզ դարձնել և քու դժպէտի թեթեամտու-թիւնդ պարտաւել որ իմ խորհուրդս ՚ի դերև հանեց և քու լաւագոյն դատողութիւնդ վրեպեցուց։ Բայց իբար մեղադրելու ատեն չէ. Պրէ-սի և ես պիտի երթանք իսկոյն այն անհաստատ վատերը գտնելու և պիտի համոզենք որ չեն կարող այսուհետև ետ քաշուիլ քանի որ այն-քան յառաջացած են։

— Անօգուտ բան է — ըսաւ Ճօհն իշխանը սենեկին մէջ քայլամո-ղոր պտրտելով և այնպիսի յուզմամբ խօսելով՝ որուն խմած զինին ան-մասն չէր — անօգուտ բան է. պատին վրայ գիրը տեսան, առիւծին թաթն աւաղին վրայ տեսան, լսեցին անոր շառաչիւնն որ անտառը կը քղրդէր, ոչ ինչ չէ կարող անոնց արիւթիւնը գրգռել։

— Երանի թէ — ըսաւ Վօլտմար Պրէսիին — որ իր արիւթիւնը նախ ինքը գրգռէր։ Իր եղբօրն անունն իսկ իրեն սարսուռ կ'ազդէ։ Իշխանի մը խորհրդականները դժբաղդ են, երբ թէ ՚ի բարին և թէ ՚ի չար հաստատամտութենէ և յարատևութենէ զուրկ է նա։ 21

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե

Եւ սակայն — Հա՛, Հա՛, Հա՛ — նա կ'մտածէ
 Թէ եմ իր կամաց դործին և սպասաւոր:
 Լա՛ւ, թող սյդպէս լինի. շիտթուութեան այս լաւդէն,
 Որ իբ դաւերուն և վատ բռնութեան է արդիւնք,
 Բարձրագոյն վիճակի ես հասնելու տի ճգնիմ,
 Եւ ո՛վ ըսէ պիտի որ անիբաւ եմ:

ԳՄԱԳԻ, Ուրբեք-Թե-ն Կ:

Երբէք մամուկ մ'այնքան աշխատ չէ եղած իր պատառուն ոտայնի
 թեւերը հիւսելու, որչափ աշխատ եղաւ Աօլտմար Գիլյուր՝ ճօհն իշ-
 խանին դաղտնի կուսակցութեանցիւր ուցան անդամները միարանելու և
 'ի մի վայր դուճարելու: Քիչեր համակրութենէ շարժեալ յարած էին
 անոր, և ոչ ոք անձնական ակնածութենէ: Հետևապէս հարկ եղաւ որ
 Աօլտմար անոնց աչաց առջև շահու նոր նոր յոյսեր տայ և իրենց արդէն
 վայելած օգուտները յիշեցնէ: Նորատի և վայրենաստի ազնուականին՝
 ապագային մէջ, անպատիժ սղատութեան և անսանձ շուայտութեան
 յոյս տուաւ, փառասիրին՝ իշխանութեան, ընչասիրին՝ անչափ հա-
 ռտութեան և լայնածաւալ հողերու տիրապետութեան: Աւարձկաննե-
 բու պարագլուխներ սակի պարդեններ ընդունեցան, որ իրենց համար ա-
 մենէն համոզակեր փաստն էր, և առանց որոյ միւս միջոցներն ապար-
 դիւն պիտի մնային: Այն ժիր դործակատարին կողմէն խոստումներն
 աւելի աւատ տրուեցան քան թէ դրամ, և մէկ խօսքով ոչ ինչ զանց
 չըրաւ երկմիտն ամբապնդելու կամ վճատ մարդը քաջալերելու: Բի-
 չարտ թաղաւորին վերադարձն իբր անհաւանական դէպք մը ներկա-
 յացուց. սակայն երբ կասկածելի ակնարկներէ և անորոշ պատասխան-
 ներէ պիտեց որ այս երկիւղն իր դատադիրներուն միտքն ևս քան զևս
 կ'յուզէ, բայց 'ի բաց խօսեցաւ թաղաւորին վերադարձին վրայ՝ իբրև
 իրական դէպք մը, և յայնանց թէ այս բանս իրենց քաղաքական հա-
 շիւնները չէր կրնար խանդարել:

— Եթէ Բիչարտ թաղաւորը վերադառնայ — ըսաւ Աօլտմար — իր
 մուրացիկ և չքաւոր խաչակիրները հարտապնելու համար է, 'ի մնաս
 անոնց որ իր ետևէն չգացին Սուրբ Երկիրը: Ա՛վերադառնայ նա՛ ահ-
 ուելի դատաստան մ'ընելու այն անձերու մասին, որ՝ իբ բացակայու-

թեան ժամանակ՝ երկրին օրինաց կամ թաղին արտօնութեանց դէմանս
 իրաւութիւն կամ բռնաբարութիւն մ'ըրած են: Ա՛վերադառնայ նա՛
 Տաճարական և Հիւրասէր ասպետներէ վրէժ լուծելու՝ Սուրբ Երկրի
 պատերազմներուն ժամանակ՝ Ֆրանսայի Գիլիպ թաղաւորին կողմն անց-
 նեցնուն համար: Աւերջապէս, կ'վերադառնայ նա՛ իր եղբոր՝ Ճօհն
 իշխանին կուսակից եղողն՝ իբրև ասպետամբ՝ պատմելու համար: Միթէ
 անոր զօրութենէ կ'երկնջիք — շարունակեց Ճօհն իշխանին հնարա-
 դէտ մտերիմը: — Քաջ գիտենք որ ուժեղ և արիասիրտ ասպետ մ'է,
 բայց Արթուր թաղաւորին օրերը չենք սպրիւր, երբ ակոյեան մը բա-
 նակի մը դիմադրաւ կ'կենար: Եթէ իբօք Բիչարտ վերադառնայ, ան-
 տարակոյս միայնակ, առանց հետևորդի և բարեկամի կ'դառնայ: Իբ
 քաջարի բանակին ոսկորները Պալէստինի աւազները սպիտակ դործե-
 ցին. իր կողմնակիցներէն փոքրիկ մաս մ'որ տառապալկն ընկան հայ-
 րենի հողն, այն Աիլֆրիտ Իվանօէին պէս, աղքատ և վշտաբեկ մար-
 դիկ են: Եւ ինչպէս մէջ կ'ընէք Բիչարտի ծննդեան իրաւունքը —
 յարեց նա՛ այս մասին առարկողներուն կասկածները ջրելու համար:

— Միթէ Բիչարտի անդրանկութեան իրաւունքը, Նօրմանտիայի
 դուքս, Յաղթողին առջիննի որդի, Ռօսելբիլին իրաւունքէն աւելի
 հաստատուն է: Եւ սակայն Աշխէան Աիլյէմ և Հէնրի, իր երկրորդ
 և երրորդ եղբարքն, ազգին ձայնով հետզհետէ իրմէ նախադաս հա-
 մարուեցան: Ռօսելբիլ՝ Բիչարտին վերողբեալ ամէն արժէքն ունէր,
 անվեհեր ասպետ, քաջ պարագլուխ մ'էր, վեհանձն առ բարեկամ
 և առ եկեղեցին, և այս ամէն ձրից իբրև պսակ խաչակիր էր և սուրբ
 Գերեզմանին տիրապետ. բայց և այնպէս Գարտիֆի բերդին մէջ իբրև
 թշուառ և կոյր կալանաւոր մը մեռաւ, վասն զի ժողովրդեան կամաց
 դէմ կ'շարժէր, որ անոր իշխանութիւնը կ'մերժէր: Մեր իրաւունքն է
 այնպիսի արքունի տան իշխան մ'ընտրել որ կարող լինի վեհապետա-
 կան իշխանութիւնը լաւ պահել, այսինքն — յարեց նա առջի ըսածն
 ուղղելով — այնպիսի արքայազն մ'որուն ընտրութեամբն ազնուակա-
 նաց շահերն աւելի ևս զարդանան: Թերևս անձնական ձրից կողմէ՛
 Ճօհն իշխանն իր եղբօր՝ Բիչարտէն ստորին լինի, բայց երբ անդամ
 մը նկատենք որ այս վերջինը վրէժխնդրութեան սուրն 'ի ձեռին Անի-
 լիա կ'դառնայ, մինչդեռ միւսը վարձք, արտօնութիւն, մասնաւոր
 շնորհներ, հարտութիւն, փառք, պատիւ կ'պարզւէ, վարանելու
 պէտք չկայ հասկնալու համար թէ ազնուականներն առ խոհեմութեան
 որ թաղաւորը պաշտպանել պարտաւոր են:

Այս և ուրիշ պատճառներ՝ որ ունկնդիրներուն յատուկ վիճակին կը յարմարէին՝ ճօճն իշխանին կուսակից ազատանիին վրայ մեծ կշիռ ունեցան : Հասեր հաւանեցան Եօրք գումարուելիք ժողովին ներկայ գտնուելու, որպէս զի սլարտ ու սլատշաճ անօրէնութիւններն ընեն ճօճն իշխանը թաղաւոր պատկերու :

Գիշերը տարածամ էր, ՚երբ Աօլումար՝ թափած ճգանց արդիւնքը տեսաւ թէ և, բայց յողնած դադրած էջլի դղեակը դնաց տը Պրէսին գտաւ, որ խնջոյքի հագուստը փոխեր և կանաչ կարճ բադէն հագեր էր, նոյն դոյն չուխայէ տափատով մը, գլուխը մորթէ գլխարկ մը դրեր, մէջքը կարճ սուր մը, ուսէն շեփոր մ'անցուցեր, ձեռքն արեղ մ'առեր և կամարէն սլաքներու կապարճ մը կախեր էր : Եթէ Աօլումար առանձին սենեկի մը մէջ հանդիպէր այս կերպարանին, առանց ուշադրութեան պիտի անցնէր երթար՝ դանի պահակ դեղջուկ մը սեւ պելով, սակայն դանի ներքին սրահին մէջ գտնուեալ՝ աւելի մտադիր դիտեց անոր դէմքն և նօրման ասպետն՝ անկլիացի դեղջուկ զինուորի մը հագուստով ծպտեալ, ճանչեց :

— Ի՞նչ կ'ընչանակէ այդ խեղկատակութիւնը, Պրէսի — ըսաւ Աօլումար՝ փոքր ինչ սրտմտելով : — Միթէ բարեկենդանի օրնը են որ դիմակ դրեր՝ խողեր կ'ընես, մինչդեռ մեր ճօճն իշխանին բաղդն որոշուելու վրայ է : Ինչո՞ւ համար դու ալ չեկար շմար այն անտիրտ վատերուն մէջ, որ լոկ Բիչարտ թագաւորին անունէն դող կ'ենեն, ինչպէս որ կ'գողան Սարակինայուց որդիքը :

— Ես ալ իմ գործովս զբաղեցայ — պատասխան տուաւ Պրէսի հանդարտօրէն — ինչպէս դու ալ քու գործիդ հետ էիր :

— Ե՛ս, իմ գործիս հետ լինիմ — գոչեց Աօլումար : — Ընդ հակառակն՝ մեր ամենուն տէր՝ ճօճն իշխանին գործին կ'սլարապէի :

— Որպէս թէ այդ ընելով, Աօլումար — ըսաւ Պրէսի — ուրիշ նպատակ մ'ունենայիր, քան քու անձնական շահուղ հոգն : Արի՛, մի կեղծեր, Աօլումար, մենք իրար կ'ձանչենք, փառասիրութիւնն է քու գրդիւղ, զուարճութիւնն է իմն, և մեր փոխադարձ հասակին յարմար են : Գու ևս իմ կարծիքս ունիս ճօճն իշխանին վրայ, այսինքն շատ տկարամիտ է և անվհեր թագաւոր մը չկրնար լինիլ : շատ բռնաւոր է՝ հետեւապէս անզուսպ, շատ ստահակ և ինքնահաւան՝ հետեւապէս ժողովուրդասէր լինելու անկարող, և շատ յեղձեղուկ և վեհերոտ՝ հետեւապէս որ և է միապետ ընդ երկար մնալու անյարմար : Սակայն դարձեալ այնպիսի իշխան մ'որուն ձեռք Աօլումար և Պրէսի կը

յուսան բարձրանալ և իրենց բաղդը շինել, ուստի դու քաղաքադէտութեամբ կ'օգնես անոր և ես իմ ազատ ընկերներուս տէրերով :

— Հաս յուսատու օգնական մ'ես — ըսաւ Աօլումար անհամբեր — քանի որ այս ճոճնամբ պահուս յիմարի դեր կ'խաղաս : Ըսէ նա յիմ, այս անձունի ծարուամովք ի՞նչ կ'մտադրես ընելու այսպիսի ստիպողական վայրկեան մը :

— Աիս մը ձեռք ձդելու — պատասխանեց պաղութեամբ Պրէսի — Բենիամինի ցեղին սովորութեան համեմատ :

— Բենիամինի ցեղն — ըսաւ Աօլումար : — Միտքը չեմ իմանար :

— Միթէ երէկ երեկոյ խնջոյքին ներկայ չէիր — ըսաւ Պրէսի — երբ Եյմէր վանահայրը վէպ մը պատմեց ՚ի պատասխան վիպասանին երգած տողին : Պատմեց նա թէ ինչպէս, շատ տարիներ առաջ, ՚ի Պալէստին՝ սոսկալի վէճ մը ծաղեր է Բենիամինի ցեղին և Խորայէլացուց ազդին մէջ, թէ ինչպէս ասոնք նոյն ցեղին դրեթէ բոլոր ասպետները ջարդ ու բուրդ ըրեր են, և թէ ինչպէս երգում ըրեր են, մեր Տիրամօր վրայ՝ թէ չպիտի թողուն որ մնացողներն այն ցեղէն սողայ աւնուն և կարգուին, և թէ ինչպէս իրենց ուխտին վրայ զըջալով մարդ դրկեր են սրբազան Պապին խորհուրդ հարցնելու համար որ իրենց ուխտէն ազատ մնան, և թէ ինչպէս սուրբ Հօր խորհրդով՝ Բենիամինի ցեղը փառաւոր նիզակախաղ զուպարի մ'ատեն ներկայ գտնուող կիները յափշտակեր տարեր են և այսպէս՝ առանց անոնց նշանածին կամ ընտանիքին հաւանութեան, նոյն կանանց ամուսին եղեր են :

— Այդ վէպը մտիկ ըրի — ըսաւ Աօլումար, թէ և վանահայրն ու դու թուականի և դէպքի այլանդակ փոփոխութիւններ ըրիք :

— Ես քեզի կ'ըսեմ — յարեց Պրէսի — որ միտք ունիմ՝ Բենիամինի ցեղին պէս՝ կին մը ստանալ, և ըսածէս սա կ'իմացուի որ այս հագուստովս սաքսօն եղներու երամակին վրայ պիտի յարձակիմ, որ երէկ դիշեր զղեկէն ելան, և սիրադեղ Բովէնան պիտի յափշտակեմ տանիմ :

— Յիմար ես, Պրէսի — հարցուց Աօլումար : — Քաջ միտ դիր որ թէ և այն մարդիկ սաքսօն են, բայց հարստութիւն և զօրութիւն ունին, և այնքան աւելի յարգ և պատիւ կ'ընդունին իրենց հայրենակցաց կողմէ որչափ որ այն հարստութիւնն ու մեծութիւնը միտակ սակաւութիւ սաքսօններու բաժինն են :

— Բայց հարկ է որ և ոչ մէկուն բաժինը լինի — ըսաւ Պրէսի — պէտք է աշխարհակալութեան գործը լինիլն ՚ի կատար հանել :

— Սակայն այս ընտրած ժամանակը անպատեհ է — ըսաւ Վօլտմար — գալիք տաղնապին համար ժողովրդեան համակրութիւնն անհրաժեշտ է ձեզ, և ճօհն իշխանն իր մտերիմներն անարդողները դատարարելու չպիտի մերժէ :

— Թող դատարարուէ, եթէ բաւական յանդուգն է — ըսաւ Պրէսի — այն ատեն պիտի տեսնէ թէ ինչ տարբերութիւն կայ իմ կորովի տիրաւորներու և զէզ մ'անսիրտ սաքսօն դեղջուկներու օգնութեան մէջ : Սակայն միտք չունիմ ինքզինքս անմիջապէս յայտնել : Միթէ անտառային որսորդ մ'այսպիսի անաս կերպարան մը ցոյց տուած է որչափ ես այս հազուստով և շեփորով : Պիտի կարծուի թէ այս բունաբարութիւնն Եօրքշայրի անտառներու վտարակներն ըրած են : Անննդ լրտեսներ ունիմ որ սաքսօններու շարժումները կ'ըրտեն : Այս գիշեր սուրբ Վիգօլի կամ Վիգօլտի վանատունը պիտի պառկին, և միթէ այսպէս չե՞ն անուաներ Պրօն-ի-Պրէնդ գտնուած սաքսօն դեղջուկ սուրբը : Հետեւեալ օրն որ ճանրայ եղնն մեզի պիտի մօտենան, և այն ատեն՝ իբրև բաղէներ, իսկոյն անոնց վրայ պիտի յարձակինք : Արջն իմ յատուկ ձևերովս պիտի երևիմ, մարդավար ասպետի դեր պիտի խաղամ, պիտի երթամ աղատեմ զժբաղդ և վշտազին օրիորդն իր կողմ առեանդողներուն ձեռքէն, Ֆրօն-տը-Պէօի գղեակը կամ Նօրմանտիա, եթէ հարկ լինի, պիտի տանիմ, և իր ծնողաց չպիտի յանձնեմ մինչև որ Մօրիս տը Պրէսիի նշանածը կամ կենալիցը չբառնայ :

— Այդ ինչ հիանալի և իմաստուն խորհուրդ մ'է — ըսաւ Վօլտմար — և ինչպէս որ կ'նայիմ, բոլորովին քու մտքի ծնունդդ չէ : Արբի բացէ՛ի բաց խօսէ, տը Պրէսի, այս հնարադիտութիւնն հիմար վեցուց քեզ, և իմ պիտի ձեռնաու գտնուի գործադրութեան, վասն զի, ինչպէս որ գիտեմ, քու գունդդ հեռու, Եօրք քաղաքը կ'գտնուի :

— Այն Մարիամ, եթէ գիտնալ կ'փափաքիս — ըսաւ տը Պրէսի — ահա յայտնեմ քեզ որ այս խորհուրդը Պրայն տը Պուա-Սիլլպէր տաճարականը նիւթեց, իսկ Բենիամինի որդուց արկածը զայն ինձ թեղագրեց : Պրայն տը Պուա-Սիլլպէր՝ իր զօրականներուն հետ վտարակներ պիտի ձևանան, և ինձ պիտի օգնեն յարձակման ժամուն, յետոյ՝ ես հազուստս փոխելով պիտի ներկայիմ և կորովի բազուկովս օրիորդը պիտի աղատեմ :

— Երկին վկայ — զոչեց Վօլտմար — որ այս յատակադիծը ձեր երկուքին իմաստութեան արժանի է, իսկ քու խօսեմութիւնդ յատկապէս

կ'երևի այն խորհուրդին մէջ որով օրիորդը քու արժանընտիր դաշնակցիդ ձեռքը պիտի թողուս : Արժեմ թէ պիտի յաջողիս սաքսօն բարեկամներուդ ձեռքէն օրիորդն առնուլ, բայց վերջն ի՞նչպէս պիտի կարենաս Պուա-Սիլլպէրի ճանկէն զանի աղատել, ահա այս բանս ինձի չափազանց կասկածելի կ'երևի : Ասան զի կաքաւը յառիշտակելու և իր որսը սնդապէս սրահելու վարժ բաղէ մ'է :

— Տաճարական մ'է նա — ըսաւ տը Պրէսի — և հետեւապէս չէ կարող իմ նախանձորդս դառնալ սոյն ժառանգուհին կին առնլու, տը Պրէսիի սպաղայ նշանածին դէմ անպատիւ բան մ'ընելու մտօք : Յանուն երկնից, եթէ ինքը միայն իր ուխտին ատեսան իսկ լինէր անձամբ, չպիտի ժպտէր այսպիսի նախապիք մ'ինձ ընելու :

— Որովհետև ինչ որ ըսեմ — վրայ բերաւ Վօլտմար — չպիտի կարենամ այդ յիմար խորհուրդդ մտքէդ վանել (վասն զի գիտեմ թէ որչափ բնութեամբ յամառ ես) գոնէ կարելի եղածին չափ քիչ ժամանակ վատնէ, նայէ որ այդ յիմարութիւնդ որչափ դժպճի նոյնչափ տեղողական չլինի :

— Հաւաստի եղիք — պատասխանեց տը Պրէսի — որ քանի մը ժամուան դործ պիտի լինի միայն, իսկոյն Եօրք պիտի գամ հասնիմ, իմ անվեհեր և արի զօրազնդիս դուխն անցնիմ, և քու քաղաքականութեանդ թեղաբած որ և է յանդուգն ձեռնարկ մը պաշտպանելու, զիս պատրաստ պիտի գտնես : Բայց ընկերներուս ձայնն՝ որ կ'հաւաքուին, և արտաքին բախն՝ երիվարներուն դափին ու վրնջումը կ'լսեմ : Մնաս բարև, իբրև ճշմարիտ ասպետ՝ ահա կ'երթամ գեղեցկութեան ժպիտները շահելու :

— Իբրև ճշմարիտ ասպետ — կրկնեց Վօլտմար՝ անոր ետեէն նա յելով — լուսազոյն է ըսել, իբրև ճշմարիտ յիմար, կամ իբրև մանուկ մ'որ ամենէն կարևոր և անհրաժեշտ գործը կ'թողու մեկդի, որ իր շորս դին թռթռող ակքանին ասուին բունէ : Բայց ես այսպիսի գործիներով պիտի աշխատիմ, և որուն օգտին, այնպիսի իշխանի մ'որ թէ անխոհեմէ և թէ լկտի, և թերևս ապաշորճ տէր մը դառնայ, ինչպէս որ արդէն ցոյց տուաւ որ հետտ որդի և տմարդի եղբայր մ'է : Բայց սա, սա ևս իմ գործածած գործիներէս մին է, և որչափ որ գորուղ, եթէ երբէք իր շահերն իմինէս բաժնէ, այս ալ գաղտնիք մ'է զԵրբ քիչ ատենէն պիտի իմանայ :

Քաղաքադիտին մտմտուքն՝ իշխանին ձայնէն այն միջոցին ընդհատեցան, վասն զի իշխանը ներքին սենեկէ մը կ'ստար — Ազնիւդ

Վօլտմար Ֆիցուրս : — Եւ դգակը ձեռքը՝ մեր ապաղայ դիւանապետ-
արը (վասն զի խորագէտ նօրմանն այս բարձր պաշտօնին կ'տեհչար)
փութաց ապաղայ վեհասպետին հրամաններն ընդունելու երթալ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ

Անչէն, վայրի մի տեղ, մարդու աչքէ հեռու,
Կ'ապրէր մանկութենէն ճգնաւոր ծերունի.
Պարզ լօս էր իր խշտին, բարայր՝ իր հեզ հիւղիկ,
Ուտեստը լոկ մերգեր, ընկելէն ակնի ջրեկ.
Մարդերու անհաղորդ՝ հեռ Աստուծոյ՝ օր անցներ,
Միայն դործն էր աղօթք, միայն խինդ գովեստներ :
ԲԱՐՆԷԼ

Ընթերցողը մտքէ համած չէ անշուշտ որ անձանօթ ասպետի մը
ճիգը նախորդ դուպարին մրցանակն որոշեց : Այս ասպետը՝ կուսին
առջի օրէն ցոյց տուած անհոգ և անտարրեր վարմունքին համար՝ Սև
Դանդաղէտ անունը օտացաւ հանդիսականաց կողմէ : Ինչպէս յայտնի
է, Սև ասպետը յանկարծ կրկէօէն հեռացաւ երբ յաղթանակը տարին,
և երբ իր արիւթեան մրցանակը ստանալու համար ասղին անվին
փնտուեցին, տեսան որ աներևոյթ եղեր էր : Նոյն միջոցին՝ մինչդեռ
հերոսները փողերու ձայնով ասպետը կ'կոչէին, սա գէպ 'ի հիւսիս կը
գիմէր՝ բանուկ ուղիներէ խորշելով՝ և անտառներու մէջէն ամենէն
կարճ ճանքան բռնելով : Գիշերն անցնելու համար՝ արահետէն հեռու՝
փոքրիկ օթեան մ'իջաւ, իւր սակայն, թափառաշրջիկ դուստնէ մ'ի-
մացաւ դուպարին ելքը :

Հետեւեալ առտու՝ ասպետը կանուխիկի ուղի ընկաւ՝ երկար ուղե-
բովն մ'ընելու մնօք, ըստ որում իր երիվարին առջի առտու պէտք
եղած հողը տաբաժ լինելուն՝ պիտի կարենար անդադար իր շախիղը
շարունակել : Սակայն իր յոյսերն 'ի գերեւ ելան, վասն զի ճանքաներն
արտուղի լինելով՝ ուշացաւ և երբ մութը կոխեց, ինքզինք Վէսա
Ռայտինի կողմըրը գտաւ 'ի Եօրքշայր : Նոյն պահուն՝ թէ ձիաւոր և
թէ ձի հանդասի պէտք ունէին, և հետեւապէս չորս կողմի նայեցաւ
որ մօտալուտ գիշերն անցնելու տեղ մը գտնէ :

Ուղեորին եղած վայրը՝ պատապարան կամ ուտելիք գտնելու անյար-

ժար կ'երևէր, և թերևս սիտի ստիպուէր թափառական ասպետներու
սովորական ընթացքը բռնելու, որոնք՝ այսպիսի պարագաներու մէջ՝
իրենց ձիերն արածելու թողլով՝ գետինը կ'պառկէին իրենց սիրուհւոյն
վրայ խորհելու, իբր ամսհոյսանի ունենալով միայն՝ կաղնի մը : Բայց
կ'երևէր թէ Սև ասպետը կամ մտածելու սիրուհի մը չունէր, կամ ինչ-
պէս պատերազմի՝ նոյնպէս սիրոյ անտարբեր լինելով, սիրատենչ զգա-
ցումներով չէր բորբոքէր ըստ բաւականին՝ անոր գեղեցկութեան և
անդթութեան վրայ, որպէս զի կարենայ իր յոգնութեան և նօթու-
թեան արդիւնքը մեղմելով՝ անկողնի և ընթրիքի հաստատուն վայելքի
տեղ՝ սիրով դոհ լինիլ : Ուստի գժգոհ կ'երևէր, երբ չորս դին նայե-
լով՝ գիտեց որ բոլորտիքը միայն անտառներ կ'գտնուին, որոց մէջ
ցանցաւներ և քանի մը շախիղներ կային իրաւ, բայց սոյն շախիղներն՝
անտառին մէջ արածող բազմաթիւ արջաւուներ, որսական կենդանիներ,
կամ անոնց ետեւէն վազող դողորսակներ, յօրինէր էին :

Արևն որուն նայելով ուղղէր էր ասպետն իր ընթացքն՝ աջկողմէն
Տէրպիլշայրի բլուրներուն ետեւն իջեր էր արդէն, այնպէս որ եթէ Սև
ասպետը փորձ փորձէր իր ճանքան շարունակելու՝ թերևս աւելի մոլո-
րեր քան յառաջանար : Ուստի ամենէն բանուկ շախիղն ընտրելու աշ-
խատելէն ետեւ՝ որպէս զի հովուի մը հիւղը համի կամ անտառի
պահնորդի մը բնակարանը, սակայն լիովին անարդիւն ելնելով իր
փորձերը, ասպետը յարմար դատեց իր ձիուն ուշիմութեան վստահիլ,
վասն զի 'ի փորձ գիտէր՝ ուրիշ պարագաներու մէջ, թէ այս կենդանի-
ներն ինչ հիանալի յատկութիւն ունին իրենց ձիաւորները տաղնապա-
լից վտանգներէ ազատելու համար :

Ընտիր երիվարը՝ սպառազէն ձիաւորի մը ներքեւ՝ երկարատե օրուան
մ'ուղեորութենէ յետին ծայր յողնած՝ այն ինչ թոյլ սանձէն զգաց՝ որ
ինքն իր գլխին երթալու արտօնութիւնն ունի, որ կարծես թէ նոր ողի
և ոյժ առաւ, և մինչդեռ առաջ՝ հազիւ ուրեմն և մի միայն հեծուակով
մտրակին ներքեւ կ'շարժէր, այժմ, որպէս թէ իրեն վրայ եղած վստա-
հութենէն հպարտացած, իր ականջները սնկեց, և ինքնայորդոր՝ ա-
ւելի վառվառն շարժում մ'առաւ : Օրուան մէջ՝ ուղեորին բռնած ըն-
թացքէն թէ և կ'շեղէր փոքր ինչ երիվարինը, բայց որովհետեւ կենդա-
նին անվրդով կ'շարունակէր այն ուղին, ձիաւորը լիովին ինքզինքն ա-
նոր յանձնեց :

Արդիւնքն արդարացուց ասպետին ընթացքը, վասն զի՝ քիչ մ'ետ-
քը, շախիղը հետոյհետեւ աւելի լայնցաւ և աւելի բանուկ երևցաւ, և

փոքրիկ զանգակի մը գունչիւնն իմացուց ասպետին որ մատուռի մը կամ՝
ճգնարանի մը մօտ կ'գտնուի :

Եւ արդարեւ , նոյն հետայն ասպետը հարթ արօտ մը հասաւ , որուն
դիմացի կողմը՝ դար 'ի վար դաշտի մը վրայէն կ'բարձրանար ժայռ մը՝
որ իր սպիտակ և հողմնահար ճակատը կ'ընծայէր ուղեւորին : Բաղեղն՝
որ այս ժայռին քանի մը կողմերը կ'պատէր , իսկ ուրիշ տեղեր ալ մտնե-
նի թփեր , որոց արմատները ժայռին փայտերուն մէջ մտնող կ'գտնէին ,
վարի վիհերուն վերեւը կ'տատանէին , մարտիկ ասպետին սաղաւարտին
փետուրներուն պէս , շնորհ տալով այն բանին որուն երևոյթն իրօք
սարսափ կ'ազդէր : Ժայռին գոգն , և իբր թէ անոր յենած՝ կոշտ հիւղ
մը կ'տեսնուէր , որ ըստ մեծի մասին մօտակայ անտառին կոճղերէն շե-
նուեր էր և օդէն կ'պատսպարուէր՝ լօռախառն կաւով իր ծեպերը տո-
գորուած լինելուն : Նորատունկ եղէնի մը ոստաշատ բունին ծայրը շե-
ղակի փայտ մը կապուած՝ դրան առջև տնկեր էին , իբր անշուք նշան
սուրբ խաչի : Աջ կողմէն՝ քիչ մը հեռու՝ ակնալճիտ աղբիւր մը ժայ-
ռէն կ'վիժէր գոգաւոր քարի մը մէջ , որ աշխատութեամբ գեղջական
աւազան մը դարձեր էր : Անկից հոսելով՝ վտակը կարկաչասահ կ'իջ-
նէր իր այն ջրուղին զոր ընդ երկար փոքեր էր , և այսպէս կ'թափա-
ռէր փոքրիկ դաշտավայրին մէջէն մօտաւոր պուրակին մէջ անհետ լի-
նելու համար :

Այս աղբիւրին մօտ՝ պղտիկ մատուռի մը փլատակները կային , ո-
րուն տանիսը մասովին փլեր էր : Այս շէնքն , երբ ամբողջ էր , միայն
տասն վեց ոտք երկայն և տասն երկու ոտք լայն էր , և իր տամախին՝
որ համեմատաբար ցած էր , շէնքին չորս անկիւններէն վեր ելնող չորս
համակեդրոն կամարներու վրայ կ'կենար , մէն մի անկիւն կարճ և ծանր
սիւնով մը բռնուած : Երկու կամարներուն կողերը դեռ կ'մնային . թէև
տամախին անոնց միջևը քայքայեր էր , բայց միւսներուն վրայ անաւեր
կ'կենար : Այս հնամի մատուռին դուռը կ'լոր և ստոր կամարի մը տակ
էր , որուն մանուածաբար զարդերն ու խուրձերը՝ շանաձկի մը ակուս-
ներուն կ'մանան , և սաքսոնեան խիստ հին ճարտարապետութեան մէջ
շատ անգամ կ'երևին : Չորս սիւնակի վրայ աշտարակ մը կ'բարձրանար
գաւթին վերին , անկից կախուած էր ժանդահար և օգտվար զանգակն՝
որուն մեղմիկ հնչիւնը քիչ մ'առաջ՝ Ա և ասպետին ականջը զարկեր էր :

Այս անդորրաւէտ տեմարանն՝ որ վերջալուսով կ'փառվէր , ուղեւ-
որին առջև կ'պարզէր հանդարտիկ , և յոյս կ'տար անոր նոյն դիշերն ա-
պահով խշտեակ մը գտնելու , վասն զի անտառարնակ ճգնաւորներու

շատուկ պարտքն էր ուշամնաց կամ մոլորեալ անցորդներուն ասանջա-
կանութիւն շնորհել :

Հետևապէս՝ ասպետը մեր նկարագրած բաները մանր քննելու հա-
մար ժամանակ չանցուց , այլ ուղեւորներու պաշտպան՝ սուրբ Յուլիանո-
սի փառք տալով՝ իր նժոյգէն վար ցատկեց և մենարանին դուռը զար-
կաւ իր նիզակին ծայրով , որպէս զի մենաւորին ուշադրութիւնը
զրգուէ և հիւրընկալութիւն խնդրէ :

Բաւական ժամանակ անցնելէն ետև՝ ներսէն ձայն մ'ելաւ , և այս
պատասխանն իրեն նպաստաւոր չէր :

— Ով որ ես , ճանբաղ դնս — ըսաւ հիւղէն խոր և խուպոս ձայն
մը — և իր երեկոյեան աղօթից ատեն՝ մի վրդովեր Աստուծոյ և սուրբ
Տրնսդանի ծառան :

— Արժանի հայր — պատասխանեց ասպետն — այս անտաններուն
մէջ մոլորեալ հէք ուղեւոր մ'եմ , և քեզի առիթ մը կ'տամ ողորմախի-
րութեան և հիւրասիրութեան գործ մ'ընելու :

— Բարի եղբայր — պատասխանեց մենարանին բնիկը — Տիրամայրն
ու սուրբ Տրնսդան հաճեցան զիս սոյն աւաքինութիւններու աւարկան
քան թէ գործադիրն ընել : Այս տեղ չունիմ ուտելիք՝ որուն շուն մը
անդամ ինձի հետ մանակից լինելու կամենայ , և փափկասուն երիվար
մ'իմ խշտիս սխիտ անգոմնէ , ուստի ճանբաղ շարունակէ , և թող Աս-
տուած հետդ լինի :

— Բայց ի՞նչպէս կարելի է ինձ — պատասխանեց ասպետն — այս
թաւուտին մէջէն ճանբաս գտնել , մինչդեռ մովթը վ'կոխէ : Աղաչեմ
քեզ , տէր հայր , քանի որ քրիստոնեայ ես , դուռը բաց և գոնէ ճան-
բաս ցոյց տուր :

— Եւ ես կ'աղաչեմ քեզ , քրիստոնեայ եղբայր — պատասխանեց
ճգնաւորն — որ զիս աւելի ննդեմ : Արդէն շփոթեցիր միտքս մէկ
հայր , երկու ուղջն և մէկ հասարած ըսելու ատենս , քանի որ՝ իբրև
թշուառ մեղաւոր մը պարտաւոր էի , իմ ուխտիս համեմատ , լուսին
եղնելէն առաջ այս աղօթքս ըսել :

— Ճանբան , ճանբան — աղաղակեց ասպետը — ճանբան ցոյց տուր
ինձ , եթէ ուրիշ բան մը կարելի չէ քեզնէ ստանալ :

— Ճանբան — վրայ բերաւ ճգնաւորը — գիւրին է գտնել : Անտա-
ռին ուղին մօրատի մը կ'տանի , և անկից հուն մ'որմէ կրնաս անցնիլ ,
քանի որ անձրևները դադրեր են : Հունէն անցնելէն ետև պէտք է
հօգ տանիս՝ ձախ գետափէն վեր ելնելու ատեն , ոտքդ լաւ կոխելու :

վան զի գետափը սեպածե է, և ուղին՝ որ գետին վրայ կ'նայի՝ մօտ օրերս քանի մը տեղէն քայքայեր է, ինչպէս որ խնայայ, վան զի ուր ուրեմն կ'հեռանամ իմ մատուռէս: Աւտի այնուհետև կրնաս շխտակ երթալ . . . :

— Քայքայուն ուղի՛ մը, վի՛հ մը, հն՛ն մը և մօրատ մը — ըսաւ ասպետը՝ ձգնաւորին խօսքն ընդհատելով: — Տէր ձգնաւոր, եթէ դու մօրուք ունեցող և վարդարան համրող ձգնաւորներուն մէջ ամենէն սուրբն անդամ լինելիք, չլիտի յորդորէիր զիս այն ճանքան շարունակել այս զիշեր: Աւտի ահա կ'յայտնեմ քեզ, քեզ որ անզայնոց ողորմութեամբը կ'ապրիս թէև և ինչպէս կ'կասկածիմ անոր անարժանէս, որ իրանօքն չունիս ուղեւորին արարէն մը մերժելու, քանի որ նեղութեան մէջ է: Շուտ դուր բաց, թէ ոչ խաչին վրայ կ'երջնում, որ զայն պիտի կործանեմ և ես բռնի մուտ պիտի գտնեմ:

— Բարեմիտ ուղեւոր — պատասխանեց ձգնաւորն — այդչափ մի շտապիր, եթէ իմ պահպանութեանս համար մարմնաւոր զէնք դործածելու պիտիս զիս, քան մը չալիտի շահիս:

Նոյն պահուն՝ ուղեւորին քիչ մ'առաջ լսած հաջելու և ունայու հեռաւոր ձայները կատաղորէն սաստկացան, և ասպետը մտածեց որ բռնի դուր բանալու համար բրած սպառնալիքէն շուտելով՝ ձգնաւորը շունքը կանչել էր օդնութեան, որ թերևս ներքին օթեկէ մ'եւրեր էին, ուր կ'գտնուէր իրենց շարին: Ասպետը՝ ձգնաւորին այս պատրաստութիւններէն աւելի բորբոքելով, որ ըստ երևոյթին իր հիւրասեաց խորհուրդն ՚ի գործ դնելու պիտի ծառայէին, իր ոտքով այնքան ուժգին զարկաւ դրան որ գերաններն ու ծխնիները դըրկեցան:

ձգնաւորն՝ իր դուր կրկին հարուածէ մը վտանգի մէջ գնել չուղելով, պտայ բարձրաձայն.

— Համբերութիւն, համբերութիւն, բարի ուղեւոր, այժմ խնայէ, և ահա իսկոյն դուր պիտի բանամ, թէև կարելի է շատ դո՛հ չլինիս այսպէս վարուելուս վրայ:

Հետևապէս դուր բացուեցաւ, և ձգնաւորն, ստուար, հաստակազմ մարդ մ'որ անասչ կտաւէ պարեգօտ և կնդուչ հագեթ, մէջքը պտուէ պարան մը կապել էր, ասպետին առջև ելաւ: Մէկ ձեռքը ջահ մը և միւսը վարակոտ վիրք մը բռներ էր, այնքան հաստ և ծանր որ լախտի տեղ կրնար անցնիլ: Երկու մաղտ շունք, կէս բարակ, կէս դալկիտ՝ կազմ ու սրատրաստ էին ճանքորդին վրայ յարձակելու գնուր բացուելուն: Բայց երբ ջահը շողաց ասպետին բարձր կատարին և ոս-

կի մտրակներուն վրայ, մինչդեռ գունէն գուրս կանգուն կ'կենար: ձգնաւորն՝ առջի խորհուրդը փոխելով՝ իր օդնականներուն կատողութիւնը զսպեց, և իր վարմունքը գեղջուկ մարդապարտութեան մը դարձնելով՝ ասպետին հրաւէր կարդաց իր հիւզը մննելու: Յետոյ արևը մարը մոնելէն ետև՝ դուր բանալու գծկամակութիւնն արդարացնել ուզեց, սրածառելով թէ շատ մ'աւաղակներ և վտարակներ դուրք կ'թափառին և ոչ միայն մեր Տիրամօր կամ սուրբ Տրնտանի յարդ ու պատիւ չունին, այլև այն անձերու համար որ իրենց կեանքն անոնց սպասաւորութեան կ'նուիրեն:

— Բարի հայր, քու հղիկիդ աղքատութիւնն — ըսաւ ասպետը՝ չորս զին նայելով՝ և լոկ տերեւէ անկողին մը, կաղնիէ անշուք խաչ մը, խորհրդատետր մը, խորսուբորտ սեղան մ'ու երկու աթոռակ, և ուրիշ մէկ քանի հնոտի կարասիներ տեսնելով — քու հղիկիդ չքաւորութիւնը բաւական պաշտպանութիւն մ'է քեզի որ և է դողերու գէմ, թող այս երկու հաւատարիմ շունքու աջակցութիւնն, որ բաւական խոշոր և ուժեղ են, և կարծեմ թէ կրնան այժեամ մը տապալելու, և բնապէս քանի մը մարդու գէմ դնելու:

— Անտառին բարի պահնորդը — վրայ բերաւ ձգնաւորը — թոյլ տուաւ ինձ այս կենդանիները դործածելու, որպէս զի ինքզինքս պաշտպանեմ այս ամայութեան մէջ մինչև որ ժամանակները շտկուին:

Այս ըսելով՝ ձգնաւորն աշտանակի տեղ բռնող ոլորած երկաթի ձողի վրայ մխեց ջահն, և կաղնիէ եռօտանին խարոյկներուն առջև դնելով, զոր չոր փայտով փոքր ինչ արծարծեց, սեղանին մէկ կողմը տեղաւորեց աթոռակ մ'ու ասպետին ըսաւ որ նոյնն ընէ միւս կողմը:

Յետոյ նստան և իրարու երես նայեցան յետին ծանրութեամբ՝ իւրաքանչիւրն ինքնին մտածելով որ հազիւ ուրեմն տեսած է կեանքին մէջ իր առջև գտնուող կերպարանին պէս աւելի կորովի և լմբջային կերպարան մը:

— Պատուելի ձգնաւոր — ըսաւ ասպետն՝ անոր երեսն ընդ երկար ակնասլիշ զիտելէն ետև — եթէ քու բարեպաշտիկ մամուտքք վրդովելու չլինայի, երեք բան պիտի խնդրէի իմանալ սրբութեանդ. նախ՝ ո՞ր պիտի գնեմ իմ երկվարս, երկրորդ՝ ի՞նչ ընթերթ պիտի ընեմ, երրորդ՝ այս զիշեր ո՞ր պիտի պառկիմ:

— Ես մատովս պիտի սրատասխանեմ քեզի — ըսաւ ձգնաւորը — քանի որ իմ սովորութիւնս չէ խօսիլ, երբ նշմայրը նպատակին կ'օգտէ: — Այս ըսելով յաջորդաբար հիւզին երկու անկիւնները ցցուց:

— Ահա ախոռն այն տեղէ — ըսաւ նա — իսկ անկողինդ այս տեղէ : — Եւ ասպա մօտակայ դարակէն երկու ափ ոլու պարունակող պնակ մը առնելով՝ սեղանին վրայ դրաւ և յարեց . — Եւ այս քու ընթրիքդ է :

Ասպետն իր ուսերը թոթուեց և հիւզէն դուրս ելնելով՝ գնաց երկու վարը ներս բերաւ , զոր նոյն պահուն ծառի մը կապեր էր , թամբը հանեց խնամօք և իր յատուկ վերարկուն ուժաթափ նժոյղին կունակը ծածկեց :

Ճգնաւորն՝ ըստ երևոյթին՝ քիչ մը կարեկից եղաւ՝ տեսնելով թէ օտարականն ինչ հոգով և ճարտարութեամբ իր նժոյղը կ'իննամէր , վասն զի՝ պահնորդին ձիուն պահեստի ուտելիքին վրայ քանի մը խօսք քրթմնջեղէն ետև՝ պատին մէկ սորէն յարդի խուրձ մը հանեց , ասպետին երկվարին առջև նետեց , և անմիջապէս ետքը՝ բաւական չոր խոտ թափեց այն անկիւնն որ ձիուն խշտին սիտի լինէր : Ասպետն աւսոր մարդավարութենէ շնորհակալ եղաւ , և այս գործն աւարտելէն ետև՝ եկան նորէն իրենց յատուկ աթոռները նստան սեղանին մօտ՝ որուն վրայ ոլուի պնակը կ'դնուէր : Ճգնաւորն՝ երկար աղօթքէ մ'ետքն՝ որ երբեմն լատիններէն էր , թէ և անոր նախնի հետքն այն ինչ մնացեր էր , բայց 'ի քանի մը բառի և խօսքի երկայնաձիգ մասնիկներէ , իր հիւրին օրինակ տուաւ համեստօրէն՝ իր ահադին բերնին մէջ գնելով երեք չորս հատ ոլուն , բերան մ'որուն ակունները վարադի մը ճիրաններուն կրնային բաղդատուիլ սրութեան և սպիտակութեան կողմէ , և հետեապէս բերանը դրածն իբր սին ցորենի հատիկներ էին այնպիսի լայն ու զորաւոր աղօթի մը համար :

Ասպետն այս գովելի օրինակին հետեւելու համար , սաղաւարտը , զրահն և դէն ու զարդին մեծ մասը հանեց մէկդի դրաւ , և ճգնաւորին ցցուց դանդաղի և ոսկեհեր գլուխ մը , վսեմ կերպարան , կապոյտ աչեր , որ հիւնաալի փայլ և փայլակ ունէին , վայելուչ բերան մը , որուն վերին շուրթը մազերէն աւելի մուրթ գոյն պետեր ունէր , և բոլորը մէկէն ժպրհ , անվեհեր և դիմադրաւ երես մը կ'ցուցնէր , որուն հետ զուգակշիռ էր իր հուժկու կազմութիւնը :

Ճգնաւորն՝ որպէս թէ իր հիւրին վստահութեան պատասխանել կամ մենայնով իր կնուռն ետին ձգեց և գնդաձև գլուխ մը ցցուց որ ծաղիկ հասակի տէր մարդու յատուկ էր : Իր լերկ ածիլուած գաննն , որ գուռը ու հաստ սև մազերու բոլորակ մ'ունէր՝ դրեթէ ցանկապատ քլրակի մը կ'նմանէր : Իր դէմքը վանական խտամբերութեան կամ ճգնաւորի գրկանաց երևոյթ մը շունէր , ընդ հակառակն՝ վէս և կայ-

տառ կերպարան մ'էր , սև ու լայն ունքերով , վայելչակազմ ճակտով և կլոր ու կարմրուն այտերով , փողահարի այտերուն նման , որմէ երկայն , գուռը սև մօրուս մը վար կ'իջնէր : Այսպիսի դէմք մը՝ սրբակից մարդուն մտեղ կազմուածին միանալով՝ կ'վկայէր թէ նա աւելի եղի պիտ և մանն կ'ուտէր քան թէ ոլուն և ընդեղէն : Այս հակասութիւնն օտարականին աչքին զարկաւ : Չոր ոլուը դժուարաւ ծամելէն ետև՝ անհրաժեշտ համարեց իր բարեսպաշտօն տան տէրէն քիչ մ'ըմպելի խնդրել , և ճգնաւորն անոր խնդիրը կատարեց վճիտ ջրով լեթախով մ'անոր առջև գնելով :

— Այս ջուրը սուրբ Տրնոգանի աղբիւրէն կ'ըզխի — ըսաւ նա — և անով երկու երևու մէջ , հինգ հարիւր Գաննեցի և Բրիտան կուսպաշտներ մկրտեց : Օրհնակ լինի իր անունն : — Եւ իր սև մօրուսը կոյժի մօտ բերելով՝ չափէն աւելի ումպ մը կլլեց՝ իր սուած գովեստն արդարացնելու համար :

— Պատուելի հայր , կ'երեւի ինձ — ըսաւ ասպետն — որ այդ կերած հատիկներդ , նոյնպէս այն ինչ ըմպած նուիրական այլ սին ըմպելիք հիւնաալի կերպով կ'օգտեն քեզ : Գու ինձ աւելի յարմար մարդ մը կ'երեւի ճակատ առ ճակատ խոյ մը , կամ լախտամարտի մէջ՝ մատանին , և կամ սրամարտութեան մէջ՝ վահան շահիլ՝ քան թէ այս անասպատին մէջ՝ պատարազ ըսելով և ոլուն ու պաղ ջուր ճաշակելով ժամանակ սպառել :

— Ազնիւ ասպետ — պատասխանեց ճգնաւորը — քու մտածմունքդ՝ ամէն տղետ աշխարհականի խորհրդին պէս՝ լոկ մարմնոյ կ'վերաբերին : Տիրամայրն ու իմ սուրբ պաշտպանն շնորհ ըրաւ այս իմ յանձն առած ասպաշխարհութիւնն օրհնել , ինչպէս որ բանջարեղէնն ու ջուրն օրհնուեցան երբեմն Սէդրաք , Միսաք և Աբեղնազով որդուց համար , որ նոյն ջուրը խմել լաւագոյն համարեցին քան թէ Սարակինացուց թաղաւորին մեծարած դինին և կերակուրները վայելել :

— Սուրբ հայր — ըսաւ ասպետը — դու , որուն կերպարանին վերայ երկին այդ հրաշքը գործեր է , ներէ ինձի պէս հէք մեղաւորի մը հարցնել թէ ինչ է անունդ :

— Գու կրնաս կոչել զիս Գօրմէնհրատի կրօնաւորը — պատասխանեց մեհաւորը — վասն զի այս կողմերն այնպէս կ'անուանեն զիս : Իրաւ է որ սուրբի մակղիւր ալ կ'յարեն անունիս , բայց ասոր կարեւորութիւն չեմ տար , քանի որ անարժան մէկն եմ : Արդ , քաջը ասպետ , կրնամ արդեօք հարցնել քեզ իմ պատուաւոր հիւրիս անունը :

— Իրաւի — ըսաւ ասպետը — Գօրմէնհէրրատի կրօնաւոր , այս կողմները մարդիկ զիս Սե Ասպետ կ'անուանեն : Հատեր այս անուան Գանդաղկոտ ածականն ալ կ'աւելցնեն , ածական մ'որով նշանաւոր հանդիսանալու փառասիրութիւնը բնաւ չունիմ :

Ճգնաւորը հաղիւ կրցաւ իր ժպիտը բռնել իր հիւրին տուած սպասխանին վրայ :

— Ա'նայիմ — ըսաւ նա — պարոն Գանդաղկոտ ասպետ , որ դու զգոն և բարեխորհուրդ մարդ մ'ես , ասկէ զատ՝ կ'դիտեմ որ իմ վանականն անշուք խնջոյքս քեզի արտօժելի չեն , թերևս սա պատճառաւ որ արբունեաց և բանակի շուայութեան և քաղաքներու ճոխութեան սովորած ես : Սակայն հիմակ միտքս կ'դայ , պարոն Գանդաղկոտ , որ երբ այս անտառին ողորմաւէր պահնորդն այս շուներն իմ պաշտպանութեան համար , նոյնպէս սա յարդի խուրձերն այս տեղ ձղեց , ձղեց նաև քիչ մ'ուտեստ , որ իմ վիճակիս անցարմար լինելուն , անոր յիշատակն անդամ իմ ծանրագոյն խորհրդածութեանցս մէջ , մտքէս ելեր էր :

— Ա'համարձակիմ երդնուլ որ այդպէս է — ըսաւ ասպետը — վստահ էի որ հղիկիդ մէջ լաւագոյն ուտելիք պիտի դանուի , սրբակրօն հայր , երբ առաջին անգամ կնդուդդ զլխէդ վար առիր : Այն պահնորդդ կայտառ պատանի մ'է . և նվ որ այդ ծամելիքդ անանէր որ սա ոլուներուն հետ կ'մտքառէին , և քու կոկորդդ սա անարժան ջրով ողորեալ , չպիտի կարենար հաւտալ որ այս պարէնին և ըմպելիին դատասպարաւած ես , որոնք մի միայն ձիերու յարմար են , (և նոյն պահուն յիշած պարէնը սեղանին վրայ ցոյց առաւ) և զթասիրութեամբ պիտի ջանար այդ անունդ փոխելու : Արեմն խակոյն նայինք թէ բարեւէր պահնորդին ձղած ուտեստն ի՞նչ է :

Ճգնաւորն ասպետին վրայ հետազնին ակնարկ մը նետեց . այս ակնարկը ծիծաղաշարժ երեցթ մ'ունէր , որպէս թէ կ'վարանէր թէ նր աստիճան խոհեմութիւն էր իր հիւրին վստահելու : Սակայն կարելի եղածին չափ ասպետին կերպարանին վրայ անտառ անկեղծութիւն կերեւէր : Իր ժպիտն ևս անդիմադրելի ծաղու նշան մ'ունէր և հաւատարմութեան ու անկեղծութեան կողմէ այնպիսի ասպահովութիւն մը կ'յայտնէր , որուն առ հարկի ճգնաւորը կարեկիր կ'զանուէր :

1102

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0354944

